

ISSN: 1303 - 0876

Anadolu Üniversitesi Yayınları; No: 2593

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANADOLU UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt / Volume: 12 Sayı / Number: 2

AÜSBD!
2012, ESKİŞEHİR

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANADOLU UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Sahibi: Anadolu Üniversitesi adına Rektör Prof. Dr. Davut AYDIN
Owner: On behalf of Anadolu University, Rector Prof. Dr. Davut AYDIN

Yayın Yönetmeni (Sorumlu Müdür)/**Publications Director:** Hasan AKIN
Dizgi/Typest: Gülgün BULUT

Görsel ve Kapak Tasarım/**Graphic & Cover Design:** Öğr. Grv. M. Emin ARSLAN

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (AÜSBD) yayın hayatına 2001'de yılda iki sayı ile başlamıştır. 2012 itibarıyla Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 4 defa yayınlanan ulusal hakemli bir dergidir.

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, **TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı, Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index), RePEc/Econpapers, Econlit, Ebscohost Academic Search Complete, Index Islamicus, Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory ve Sociological Abstracts** tarafından indekslenmektedir.

Yayın dili Türkçe olup, İngilizce, Almanca ve Fransızca yazılmış *araştırma makalesi, derleme, editöre mektup ve kitap yorumları* türünden metinleri, yazım kurallarına uygun hazırlanmış olması koşuluyla değerlendirmeye kabul eder. Değerlendirilmek üzere dergimize gönderilen metinlerin, daha önce yayınlanmamış, yayınlanmak üzere kabul edilmemiş ve yayınlanmak için değerlendirilme sürecinde olmaması gerekir. Değerlendirme sürecinde olan ve yayınlanan eserlerin sorumluluğu tümüyle yazar(lar)a aittir.

AÜSBD hem basılı hem de online olarak yayınlanır ve değerlendirme süreci elektronik ortamda çift-körleme (double-blinded) yöntemiyle yürütülür.

Anadolu University Journal of Social Sciences (AÜSBD), a nationally refereed journal, has been in publication since 2001. Starting 2012, the journal will be published quarterly in March, June, September, and December.

Anadolu University Journal of Social Sciences has been indexed in the **TUBITAK-ULAKBIM Social Sciences Data Base, Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index), RePEc / Econpapers, Econlit, Ebscohost Academic Search Complete, Index Islamicus, Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory and Sociological Abstracts.**

Although the language of the journal is Turkish, manuscripts prepared in English, German and French are also welcome. AÜSBD accepts and publishes manuscripts prepared as *research paper, literature reviews, letters to editor* and *book reviews* as long as they are in accordance with the journal's writing guidelines.

Manuscripts, which have been published previously, accepted for publication, or currently being considered for publication elsewhere, will not be considered for publication. The authors are solely responsible for the ideas and opinions expressed in the articles, of which Anadolu University cannot be held responsible.

The Anadolu University Journal of Social Sciences is electronically managed, double-blinded journal from the submission of manuscripts to the publication.

AÜSBD'de yayımlanan tüm eserlerin yayın hakkı Anadolu Üniversitesi'ne aittir.
Anadolu University holds the copyright of all published material that appear in AÜSBD.

Yazışma Adresi / **Address:** Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi

Yunusemre Kampüsü, 26470 Tepebaşı - ESKİŞEHİR

e-mail: sosbilder@anadolu.edu.tr

web: sbd.anadolu.edu.tr

ISSN: 1303 - 0876

Baskı Tarihi: 11 Temmuz 2012

Editörden...

Merhaba,

Yaz sıcaklarının kendisini sonunda hissettirmeye başladığı şu günlerde Sosyal Bilimler Dergisinin 2012 Haziran sayısı ile karşınızdayız. Yeni tasarımıyla yayınlanan Mart sayımıza gelen olumlu tepkiler, yeni sayılar için düşündüğümüz yenilikler konusunda bizi daha da cesaretlendirdi. Dergimizi akademik alanda daha iyi bir noktaya taşıma yönündeki çabalarımıza vereceğiniz katkı ve eleştirilerinizin bizim için çok değerli olduğunu bir kez daha ifade etmek istiyoruz.

Dergimizdeki yeniliklerimiz Haziran sayısında da devam ediyor. Bu sayımızdan itibaren sosyal bilimler alanında başarılı çalışmalara imza atan bilim insanlarımızı, dergimize yazılarıyla katkı vermeleri yönünde davet etmeye karar verdik. İlk davetimizi, örgüt ve yönetim konularında birçok bilimsel çalışmaya sahip olan Prof. Dr. Selami Sargut'a yaptık. Başkent Üniversitesi öğretim üyesi olan, meslektaşları ve öğrencileri tarafından bilimsel çalışmalardaki titizliği ve alanındaki yabancı terimleri Türkçeleştirme konusundaki çabaları her zaman takdir gören Sayın Sargut'un "Sosyal Bilim Olarak Örgüt ve Yönetim Araştırma Alanları: Bilimsel Meşruiyet Sorunları Nasıl Aşılır?" adlı makalesini umuyoruz beğeneceksiniz. İzleyen sayılarımızda da ülkemizin ve dünyanın saygın bilim insanlarının yazılarına dergimizde yer vermeye devam edeceğiz. Bu konuda sizin de önerilerinizi özellikle bekliyoruz.

İktisat, İşletme, Çalışma Ekonomisi ve Maliye alanlarından 12 makale ve bir kitap tanıtımı yer alan Haziran sayımızı umarız keyifle okursunuz.

Sevgiyle,

Prof. Dr. B. Zafer ERDOĞAN

From the Editor...

Dear All,

As the bright summer sun finally shows itself these days, we would like to present you the Summer '12 issue of Journal of Social Sciences. Positive reactions for the Spring issue that we published with new design encouraged us to continue introducing changes. We would like to state once again that we appreciate the contributions and critiques that will be forwarded to us for taking our journal to an academically better stage.

From this issue on we have decided to invite well known scholars who have had an impact on social sciences to write for our journal. We have made the first invitation to Professor Dr. Selami Sargut who is well known for his contributions in organization and management fields. Professor Sargut currently works at Başkent University. He is famous for his captiousness in scientific studies, and his efforts towards adapting foreign terms into Turkish language are appreciated by his colleagues and students. We hope you will enjoy his article "Organizational and Management Research as Social Science: How to Resolve Problems of Scientific Legitimacy?" (of course, in Turkish). In following issues, we will continue to include works of reputed scholars from Turkey and all over the world. We would also like to hear your suggestions in this endeavour.

We kindly present you the Summer issue with 12 articles from Economics, Business Administration, Labor Economics and Finance and a book review. We hope you will enjoy it.

Sincerely,

Prof. Dr. B. Zafer Erdoğan

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ANADOLU UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Editör / Editor: B. Zafer ERDOĞAN

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 26470 Eskişehir - Turkey
Tel/Phone: +90 222 335 05 80 dahili/ext: 3243-1262
Faks/Fax: +90 222 335 08 95
e-posta/e-mail: bzerdogan@anadolu.edu.tr

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

H. Sabri ALANYALI - Anadolu Üniversitesi	Ahmet MAKAL - Ankara Üniversitesi
Erol ALTINSAPAN - Anadolu Üniversitesi	Theo NICHOLS - Cardiff University
Beyhan ATAÇ - Anadolu Üniversitesi	H. Nüvit OKTAY - Anadolu Üniversitesi
Michael J. BAKER - University of Strathclyde	A. İlhan ORAL - Anadolu Üniversitesi
Tahir BALCI - Çukurova Üniversitesi	Aydın Ziya ÖZGÜR - Anadolu Üniversitesi
Şehmuz BALOĞLU - University of Nevada	Gülsev PAKKAN - Ufuk Üniversitesi
Michael BASIL - University of Lethbridge	Tony ROYLE - National University of Ireland
C. Necat BERBEROĞLU - Anadolu Üniversitesi	Serap SUĞUR - Anadolu Üniversitesi
Mustafa CAVCAR - Anadolu Üniversitesi	Deniz TAŞCI - Anadolu Üniversitesi
Tyler COWEN - George Mason University	Elif TEKİN İFTAR - Anadolu Üniversitesi
H. Nüvit GEREK - Anadolu Üniversitesi	M. Necdet TİMUR - Anadolu Üniversitesi
Ramazan GEYLAN - Anadolu Üniversitesi	Metin TOPRAK - Rekabet Kurulu
John GRAHL - Middlesex University	Cengiz TORAMAN - Balıkesir Üniversitesi
Zehra GÜLMÜŞ - Anadolu Üniversitesi	M. Mahur TULUM - Anadolu Üniversitesi
Abdülkadir GÜRER - Ankara Üniversitesi	A. Nezihi TURAN - Anadolu Üniversitesi
Richard James HOLDEN - Leeds Metropolitan University	Halil İbrahim USTA - Ankara Üniversitesi
Jens Normann JØRGENSEN - University of Copenhagen	Ferruh UZTUĞ - Anadolu Üniversitesi
Ahmet KALENDER - Selçuk Üniversitesi	Ertuğrul UZUN - Anadolu Üniversitesi
Kurtuluş KARAMUSTAFA - Erciyes Üniversitesi	Yılmaz ÜRPER - Anadolu Üniversitesi
A. Çiğdem KIREL - Anadolu Üniversitesi	Erinç YELDAN - Bilkent Üniversitesi
Philip J. KITCHEN - Brock University	Cengiz YILMAZ - Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Celil KOPARAL - Anadolu Üniversitesi	N. Aysun YÜKSEL - Anadolu Üniversitesi
Nazmi KOZAK - Anadolu Üniversitesi	Erkan YÜKSEL - Anadolu Üniversitesi

Bu listedeki Anadolu Üniversitesi öğretim üyeleri Sosyal Bilimler Enstitüsü Anabilim Dalı Başkanlarından oluşmaktadır.

Editör Yardımcısı / Associate Editor

Cemil ULUKAN

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 26470 Eskişehir - Turkey
Tel/Phone: +90 222 335 05 80 dahili/ext: 3243-1262
Faks/Fax: +90 222 335 08 95
e-posta/e-mail: culukan@anadolu.edu.tr

Editör Yardımcısı / Associate Editor

Ahmet TİRYAKİ

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 26470 Eskişehir - Turkey
Tel/Phone: +90 222 335 05 80 dahili/ext: 3243-1264
Faks/Fax: +90 222 335 08 95
e-posta/e-mail: ahmettiriyaki@anadolu.edu.tr

HAKEM KURULU / REVIEW BOARD

- İşıl **Açıklan**, (Anadolu Ü.)
Sezgin **Açıklan**, (Anadolu Ü.)
Bülent **Açma**, (Anadolu Ü.)
F. Râna **Adaçay**, (Anadolu Ü.)
O. Cem **Adıgüzel**, (Anadolu Ü.)
Muharrem **Afşar**, (Anadolu Ü.)
Asuman **Ağaçsapan**, (Anadolu Ü.)
Esmahan **Ağaoğlu**, (Anadolu Ü.)
Ömer **Akat**, (Uludağ Ü.)
Yavuz **Akbulut**, (Anadolu Ü.)
Semiha **Akıncı**, (Anadolu Ü.)
Meryem **Akoğlu Kozak**, (Anadolu Ü.)
H. Kıvanç **Aksoy**, (Osmangazi Ü.)
Şafak **Aksoy**, (Akdeniz Ü.)
Feriştah **Alanyalı**, (Anadolu Ü.)
H. Sabri **Alanyalı**, (Anadolu Ü.)
Ertuğrul **Algan**, (Anadolu Ü.)
Nesrin **Alptekin**, (Anadolu Ü.)
Erol **Altunsapan**, (Anadolu Ü.)
Figen **Altug**, (İstanbul Ü.)
Handan **Anıl**, (Anadolu Ü.)
Mustafa **Apaydın**, (Çukurova Ü.)
M. Zafer **Arıcan**, (Bağçeşehir Ü.)
H. Rıza **Aşkoğlu**, (Afyon Kocatepe Ü.)
Nejdet **Atabek**, (Anadolu Ü.)
Murat **Ataizi**, (Anadolu Ü.)
Özlem **Atalık**, (Anadolu Ü.)
Belgin **Aydın**, (Anadolu Ü.)
C. Hakan **Aydın**, (Anadolu Ü.)
Ufuk **Aydın**, (Anadolu Ü.)
Enver **Aydoğan**, (Gazi Ü.)
Tahir **Balci**, (Çukurova Ü.)
Kerim **Banar**, (Anadolu Ü.)
A. Barış **Baraz**, (Anadolu Ü.)
Ali **Baş**, (Selçuk Ü.)
Mehmet **Başar**, (Anadolu Ü.)
Dilek **Baybora**, (Anadolu Ü.)
Ayhan **Bayrak**, (Anadolu Ü.)
S. Duygu **Bedir Erişti**, (Anadolu Ü.)
Serap **Benligiray**, (Anadolu Ü.)
C. Necat **Berberoğlu**, (Anadolu Ü.)
Senem **Besler**, (Anadolu Ü.)
Faik **Bilgili**, (Erciyes Ü.)
Yücel **Bozdağlıoğlu**, (Adnan Menderes Ü.)
Müjgan **Bozkaya**, (Anadolu Ü.)
Gürhan **Can**, (Anadolu Ü.)
Verda **Canbey Özgüler**, (Anadolu Ü.)
Aydan **Cavcar**, (Anadolu Ü.)
Nilgün **Çağlarırnak Uslu**, (Anadolu Ü.)
Celil **Çakıcı**, (Mersin Ü.)
Mustafa **Çakır**, (Anadolu Ü.)
Cenap **Çakmak**, (Osmangazi Ü.)
Nuri **Çalık**, (Anadolu Ü.)
Şuayyip **Çalış**, (Sakarya Ü.)
C. Cengiz **Çelikoğlu**, (Dokuz Eylül Ü.)
Orhan **Çoban**, (Selçuk Ü.)
Sitki **Çorbacıoğlu**, (Osmangazi Ü.)
Elif **Dağdemir**, (Anadolu Ü.)
Erdal **Dağtaş**, (Anadolu Ü.)
Emine **Demiray**, (Anadolu Ü.)
Uğur **Demiray**, (Anadolu Ü.)
İbrahim H. **Diken**, (Anadolu Ü.)
Murat **Doğanlar**, (Çukurova Ü.)
Recai **Dönmez**, (Anadolu Ü.)
Seyyare **Duman**, (Anadolu Ü.)
Gül **Durmuşoğlu Köse**, (Anadolu Ü.)
Hasan **Durucasu**, (Anadolu Ü.)
Gülsün **Eby**, (Anadolu Ü.)
Şemsaddin **Edeer**, (Anadolu Ü.)
Ayta **Efe**, (Anadolu Ü.)
Vedat **Ekgil**, (Anadolu Ü.)
Aykut **Ekinci**, (Bilecik Ü.)
Murat **Emeksiz**, (Anadolu Ü.)
Erkan **Erdemir**, (Osmangazi Ü.)
B. Zafer **Erdogan**, (Anadolu Ü.)
Melih **Erdogan**, (Anadolu Ü.)
N. Kemal **Erdogan**, (Anadolu Ü.)
Serap **Erdogan**, (Anadolu Ü.)
Şenol **Erdogmus**, (Osmangazi Ü.)
Çağrı **Erhan**, (Ankara Ü.)
Erhan **Eroğlu**, (Anadolu Ü.)
A. Figen **Ersoy**, (Anadolu Ü.)
N. Figen **Ersoy**, (Anadolu Ü.)
Halim **Esen**, (Anadolu Ü.)
A. Ercan **Gegez**, (Marmara Ü.)
Pınar **Genç**, (Anadolu Ü.)
Sevgi **Gerek**, (Anadolu Ü.)
M. Cem **Girgin**, (Anadolu Ü.)
Ümit **Girgin**, (Anadolu Ü.)
Zeliha **Gökalp**, (Anadolu Ü.)
Nazlı **Gökçe**, (Anadolu Ü.)
Orhan **Gökçe**, (Selçuk Ü.)
Seda **Gökmen**, (Ankara Ü.)
Ekrem **Gül**, (Sakarya Ü.)
Yasemin **Güllübahar**, (Ankara Ü.)
Bahadır **Gülmez**, (Anadolu Ü.)
Gülnehal **Gülmez**, (Anadolu Ü.)
Zehra **Gülmüş**, (Anadolu Ü.)
Mehmet **Gültekin**, (Anadolu Ü.)
Erdal **Gümüş**, (Osmangazi Ü.)
Erdin **Gündüz**, (Anadolu Ü.)
İhsan **Güneş**, (Anadolu Ü.)
Güler **Günsoy**, (Anadolu Ü.)
H. İbrahim **Gürcan**, (Anadolu Ü.)
Meral **Güven**, (Anadolu Ü.)
Ayhan **Hakan**, (Anadolu Ü.)
Ali **Halcı**, (Başkent Ü.)
Şaduman **Halcı**, (Anadolu Ü.)
Gürkan **Haşit**, (Bilecik Ü.)
İsa **İpçioğlu**, (Bilecik Ü.)
C. Hakan **Kağnıcıoğlu**, (Anadolu Ü.)
Nuray **Karaca**, (Anadolu Ü.)
Kurtuluş **Karamustafa**, (Erciyes Ü.)
S. Rıdvan **Karlık**, (Anadolu Ü.)
Bilhan **Kartal**, (Anadolu Ü.)
Saadet **Kasman**, (Dokuz Eylül Ü.)
Yüksel **Kavak**, (Hacettepe Ü.)
A. Yalçın **Kaya**, (Selçuk Ü.)
M. Mesut **Kayalı**, (Dumlupınar Ü.)
S. Yüksel **Kaygusuz**, (Uludağ Ü.)
İlknur **Keçik**, (Anadolu Ü.)
Aşkın **Keser**, (Uludağ Ü.)
Mehmet **Kesim**, (Anadolu Ü.)
Yılmaz **Kılıçaslan**, (Anadolu Ü.)
İbrahim **Kırcova**, (Yıldız Teknik Ü.)
A. Çiğdem **Kırel**, (Anadolu Ü.)
Emine **Kolaç**, (Anadolu Ü.)
Nazmi **Kozak**, (Anadolu Ü.)
Zekeriya **Kurşun**, (Marmara Ü.)
Mesut **Kurulgan**, (Anadolu Ü.)
Önder **Kutlu**, (Selçuk Ü.)
Abdullah **Kuzu**, (Anadolu Ü.)
Yakup **Küçük kale**, (KTÜ)
Aykut **Lenger**, (Ege Ü.)
Elçin **Macar**, (Yıldız Teknik Ü.)
Meltem **Nurtanış Velioglu**, (Abant İzzet Baysal Ü.)
Yavuz **Odabaşı**, (Anadolu Ü.)
A. İlhan **Oral**, (Anadolu Ü.)
Nezih **Orhon**, (Anadolu Ü.)
Mine **Oyman**, (Anadolu Ü.)
Saim **Önce**, (Anadolu Ü.)
F. Hülya **Özcan**, (Anadolu Ü.)
Ömer **Özçek**, (Gaziantep Ü.)
Arzu **Özen**, (Anadolu Ü.)
Alper **Özer**, (Ankara Ü.)
Mustafa **Özer**, (Anadolu Ü.)
Ömer **Özer**, (Anadolu Ü.)
A. Ziya **Özgür**, (Anadolu Ü.)
Enver **Özkalp**, (Anadolu Ü.)
A. Ekrem **Özkuş**, (Anadolu Ü.)
Ahmet **Özmen**, (Anadolu Ü.)
A. Sevgi **Öztürk**, (Anadolu Ü.)
Ahmet **Öztürk**, (Uludağ Ü.)
Kadriye **Öztürk**, (Anadolu Ü.)
M. Canan **Öztürk**, (Anadolu Ü.)
Cem **Pekman**, (Marmara Ü.)
Helga **Rittersberger Tılıç**, (ODTÜ)
Cem **Saatçioğlu**, (İstanbul Ü.)
Mustafa **Sağlam**, (Anadolu Ü.)
Necdet **Sağlam**, (Anadolu Ü.)
Songül **Sallan Gül**, (Süleyman Demirel Ü.)
A. Seda **Saracaloğlu**, (Adnan Menderes Ü.)
Melike **Sayıl**, (Hacettepe Ü.)
Filiz **Seçim**, (Anadolu Ü.)
Seval **Selimoğlu**, (Anadolu Ü.)
Serdar **Sever**, (Anadolu Ü.)
Güven **Sevil**, (Anadolu Ü.)
Adnan **Sevim**, (Anadolu Ü.)
Taciser **Sivas**, (Anadolu Ü.)
İ. Özgür **Soğanlı**, (Anadolu Ü.)
Meriç **Subaşı Ertekin**, (Anadolu Ü.)
N. Bulbin **Sucuoğlu**, (Ankara Ü.)
Nadir **Suğur**, (Anadolu Ü.)
Serap **Suğur**, (Anadolu Ü.)
S. Yücel **Şenyurt**, (Gazi Ü.)
Emel **Şıklar**, (Anadolu Ü.)
Ali **Şimşek**, (Anadolu Ü.)
İsmail **Şiriner**, (Kocaeli Ü.)
Sami **Taban**, (Osmangazi Ü.)
Deniz **Taşcı**, (Anadolu Ü.)
Demet **Taşdelen**, (Anadolu Ü.)
İskender **Taşdelen**, (Anadolu Ü.)
Ümit **Tatlıcan**, (Adnan Menderes Ü.)
A. Tolga **Tek**, (Anadolu Ü.)
Elif **Tekin İftar**, (Anadolu Ü.)
M. Necdet **Timur**, (Anadolu Ü.)
Selahattin **Tolkun**, (Anadolu Ü.)
H. Zümriye **Tonus**, (Anadolu Ü.)
Özgür **Tonus**, (Anadolu Ü.)
Metin **Toprak**, (İstanbul Ü.)
Cengiz **Toraman**, (Gaziantep Ü.)
Ömer **Torlak**, (Karatay Ü.)
Cevat **Tosun**, (Gazi Ü.)
Şebnem **Tosunoğlu**, (Anadolu Ü.)
M. Mahur **Tulum**, (Anadolu Ü.)
Nurcan **Turan**, (Anadolu Ü.)
Ü. Deniz **Turan**, (Anadolu Ü.)
A. Umut **Türkcan**, (Anadolu Ü.)
A. Sibel **Türküm**, (Anadolu Ü.)
B. Yelda **Uçkan**, (Anadolu Ü.)
Banu **Uçkan**, (Anadolu Ü.)
Cemil **Ulukan**, (Anadolu Ü.)
Nazmi **Ulutak**, (Anadolu Ü.)
Doğan **Uysal**, (Celal Bayar Ü.)
Ferruh **Uztağ**, (Anadolu Ü.)
Seyfettin **Ünal**, (Dumlupınar Ü.)
Sezen **Ünlü**, (Anadolu Ü.)
A. Oğuz **Ünlüer**, (Anadolu Ü.)
M. Erdem **Üreyen**, (Anadolu Ü.)
Yılmaz **Ürper**, (Anadolu Ü.)
M. Erkan **Üyümez**, (Anadolu Ü.)
Sezgin **Vuran**, (Anadolu Ü.)
Kemal **Yakut**, (Anadolu Ü.)
Abdullah **Yalama**, (Osmangazi Ü.)
Rahmi **Yamak**, (KTÜ)
Handan **Yavuz**, (Anadolu Ü.)
Şahinde **Yavuz**, (KTÜ)
Nazan **Yelkikalan**, (Çanakkale Onsekiz Mart Ü.)
İbrahim **Yerebakan**, (R. Tayyip Erdoğan Ü.)
Nihal **Yıldırım Mızrak**, (Anadolu Ü.)
Kemal **Yıldırım**, (Anadolu Ü.)
Soner **Yıldırım**, (ODTÜ)
Zeki **Yıldız**, (Osmangazi Ü.)
Abdullah **Yılmaz**, (Dumlupınar Ü.)
Özlem **Yılmaz**, (ODTÜ)
R. Ayhan **Yılmaz**, (Anadolu Ü.)
Rasim **Yılmaz**, (Namık Kemal Ü.)
Veysel **Yılmaz**, (Osmangazi Ü.)
Medet **Yolal**, (Anadolu Ü.)
Süleyman **Yükçü**, (Dokuz Eylül Ü.)
A. Haluk **Yüksel**, (Anadolu Ü.)
Coşgül **Yüksel**, (Anadolu Ü.)
Erkan **Yüksel**, (Anadolu Ü.)
N. Aysun **Yüksel**, (Anadolu Ü.)
A. Tülin **Yürük**, (Anadolu Ü.)
T. Volkan **Yüzer**, (Anadolu Ü.)

Bu listedeki Anadolu Üniversitesi öğretim üyeleri, sosyal bilimler alanlarında daimi statüdeki öğretim üyelerinden hakemlik çağrısını kabul edenlerdir.

İÇİNDEKİLER / CONTENT

MAKALELER / ARTICLES

Davetli Yazı / Invited Paper

Sosyal Bilim Olarak Örgüt ve Yönetim Araştırma Alanları: Bilimsel Meşruiyet Sorunları Nasıl Aşılır?

Organizational and Management Research as Social Science: How to Resolve Problems of Scientific Legitimacy?

Prof. Dr. A. Selami Sargut 1-16

Asimetrik İktisadi Dalgalanmalar: Teori ve Uygulama

Asymmetric Business Cycle : Theory and Application

Prof. Dr. Nebiye Yamak - Arş. Grv. Banu Tanrıöver 17-24

Sınır Testi ile Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Türkiye Üzerine İncelemeler

The Relationships Between Inflation and Economic Growth with ARDL Approach: Studies on Turkey

Prof. Dr. Ö. Selçuk Emsen - Süleyman Arif Turan - Yrd. Doç. Dr. Hayati Aksu 25-40

Türkiye’de İşgücüne Katılımı Belirleyen Faktörler: Mikro Ekonomik Analiz

Factors Determining the Labor Force Participation in Turkey: A Microeconomics Analysis

Prof. Dr. Rahmi Yamak - Yrd. Doç. Dr. Zehra Abdioglu - Nilcan Mert 41-58

Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın Kalıcılığının İncelenmesi

The Research of Profitability Persistence in Turkish Banking Sector

Doç. Dr. Alper Aslan - Yrd. Doç. Dr. Ömer İskenderoğlu 59-68

Eğitim Yatırımlarının Getirisi: Anadolu Üniversitesinin Sosyal Bilimler Alanında Eğitim Veren Fakülte Mezunlarına Yönelik Bir Araştırma

The Returns of Education Investments: A Research for Anadolu University Social Sciences Faculties Graduates

Yrd. Doç. Dr. Ceyda Özsoy - Arş. Grv. Dr. Arda Sürmeli 69-86

Yatırım Fonları Net Varlık Değerlerinin Yapay Sinir Ağları Yöntemiyle Tahmin Edilmesi

Forecasting Mutual Fund Net Asset Values Using Artificial Neural Networks

Yrd. Doç. Dr. Veli Akel - Uzm. Fikriye Karacameydan 87-106

Markaların “İşlevsel, Sembolik ve Deneysel” Yararlarına İlişkin Tüketici Değerlendirmelerinin İncelenmesi

Examining Consumers’ Evaluations of the Brands’ Functional, Symbolic, and Experiential Benefits

Yrd. Doç. Dr. Mutlu Uygun - Yrd. Doç. Dr. Eyup Akın 107-122

İşletmelerde Yöneticilerin Stratejik Araç Algısı ve Kullanım Amaçları

Manager's Perceptions and Using Goals of Strategic Tools in Business

Prof. Dr. İnan Özalp - Doç. Dr. Senem Besler - Arş. Grv. Dr. İlke Oruç 123-136

Otomobil Yetkili Servislerinde Birliktelik Kurallarının Belirlenmesinde Apriori ve FP-Growth

Algoritmalarının Karşılaştırılması

Comparison of Apriori and FP-Growth Algorithms on Determination of Association Rules in Authorized Automobile Service Centres

Yrd. Doç. Dr. Semra Erpolat 137-146

Sivil Toplum Kuruluşlarında Kurum Felsefesi ve Gönüllü Takımların Yönetimsel Nitelikleri: Yönetici ve Üye Perspektifi

Corporate Philosophy and the Managerial Characteristics of Volunteer Teams in Non-Governmental Organizations: Manager and Member Perspective

Dr. Nezih Metin Özmutaf 147-166

Üniversitelerin Personel İstihdam Politikalarının 2012 Bütçesi ile İlişkisi, Ön Mali Kontrolü ve Alternatif Politika Önerileri

Personnel Employment Policies of Universities Relationship with Budget for 2012, Pre-Financial Control and Alternative Policy Proposals

Dr. Mustafa Çolak 167-180

Öğrencilerinin Kariyer Değerlerini Açıklamada Kişiliğin Etkisi

The Influence of Personality on Students' Career Values

Doç. Dr. Nuran Bayram - Arş. Grv. Dr. Sevda Gürsakal - Prof. Dr. Serpil Aytaç 181-190

Kitap Tanıtımı / Book Review

Küreselleşen Su. Yönetişim Sorunsalı

L'eau Mondialisée. La Gouvernance en Question

Arş. Grv. Senem ATVUR 191-194

Davetli Yazı / Invited Paper

Sosyal Bilim Olarak Örgüt ve Yönetim Araştırma Alanları: Bilimsel Meşruiyet Sorunları Nasıl Aşılır?

Organizational and Management Research as Social Science: How to Resolve Problems of Scientific Legitimacy?

Prof. Dr. A. Selami Sargut

Öz

Örgüt ve yönetim araştırma alanlarının tartışılmalı bir biçimde pozitivism ile postmodernist tartışmalar arasında sıkışıp kaldığı görülmektedir. Sosyal bilim olarak gelişmesi, gerekliliğini, üretkenliğini ve bilimsel meşruiyetini kanıtlanmasına bağlıdır. Postmodernist yaklaşımların bilimsel meşruiyet açısından alanın sorgulanmasına neden olduğu görülmektedir. Postmodernist duruş özellikle ontolojik ve epistemolojik açılardan alanın bilimsel meşruiyetinin sorgulanmasına ve pozitivism karşısında mevzi yitirmesine neden olmaktadır. Bilimsel gerçekçilik, ortaya çıkan ontolojik ve epistemolojik sorunların aşılmasında ve alanın araştırma programının özelliklerine ilişkin bir başvuru çerçevesi oluşturulmasında katkı verebilir.

Bilimsel gerçekçilik, bilim dışı alanlara savrulmadan pozitivismin sorunlarını giderme olanaklarını sunmaktadır. Alanın ontolojik ve epistemolojik sorunlarının sağlam bir zeminde tartışılmasına ve çözülmesine de olanak sağlamaktadır. Bilinç - beyin ikiliği tartışmalarında ortaya çıkan ussal nitelik sorunlarını fizikselci yaklaşımlarla aşarak, alanın ontolojik sorunlarına çözüm bulmak mümkündür. Alanın kuramsal zenginliği açısından önem taşıyan yapı kurmacılığı, yine bilimsel gerçekçilik çerçevesi içinde ontolojik ve epistemolojik sorunlarından arındırabiliriz. Sosyal bilim ve örgüt - yönetim araştırma alanlarında temel bir ikilik odağı oluşturan belirlenim tartışmasının solipsizme savrulmadan, bilimsel meşruiyet içinde çözülmesi öngörülebilir. Bilimsel gerçekçilik, tutarlı bir bilim felsefesi çerçevesi sunarak, bilim savaşlarındaki savunulamaz postmodernist savların aşılmasına, örgüt - yönetim araştırma alanlarının ontolojik ve epistemolojik sorunlarının çözülmesine katkı verecektir.

Anahtar Sözcükler: Bilimsel Gerçekçilik, Ontoloji, Epistemoloji, İkilikler, Belirlenimcilik

Abstract

A social scientific field's growth and progress is incumbent upon its necessity, productivity, and scientific legitimacy. However, the ever-increasing influence of postmodernist perspectives has been instrumental in raising doubts as to the legitimacy of organizational and management (OM) research as a field. The damage that can be attributed to the postmodernist turn is especially evident from ontological and epistemological perspectives. The adoption of scientific realism can be beneficial in overcoming problems of ontology and epistemology. By presenting a consistent philosophy of science paradigm, scientific realism can help in overcoming the indefensible postmodernist arguments that have been prominent in the 'science wars', as well as solving the ontological and epistemological problems in OM research. Such a perspective can also form the basis of a new guideline for the development of new research programs in OM.

Keywords: Scientific Realism, Ontology, Epistemology, Dualism, Determinism.

Giriş

Örgüt ve yönetim araştırma alanlarının, işletme yöneticiliği yaklaşımının sınırlayıcı ve araçsal bilgi üretme anlayışından uzaklaşma çabası, alanın bilimsel meşruiyet edinmesi açısından katkı sağlayıcı olmuştur. Kendini yöneticilerin günlük sorun çözme anlayışıyla sınırlayan bir araştırma alanının, araçsalçı reçetelerin ötesine geçip bilim ve kuram üretmesi olası değildi. Söz konusu aşamayla birlikte yönetim ve organizasyon alanıyla uğraşan akademikerler kendilerini sosyal bilimci olarak tanımlamaya başlamışlardır. Sosyal bilimci tanımlaması alanda çalışanların sosyal

bilimlerdeki bilim felsefesi tartışmalarına duyarlılıklarını da artırmıştır. Burrell ve Morgan'ın ikiye iki çizelgeleri (1979) "nerede duruyoruz?" ya da "egemen paradigma karşısında olanaklarımız ne?" sorularına yöntem bilimsel ve sosyal bilim felsefesi açısından oldukça yararlı yanıtlar vermiştir. Pozitivizmin ve işlevselci paradigmanın öteki saydığı kesimin özgüveninin artması, yeni haritada ortaya çıkan olanaklar, örgüt ve yönetim çalışmalarının anti pozitivist ve öznelci bir çoğulculuğa doğru yelken açmasına neden olmuştur. Bu açılış bir yandan alanda bilgi ve metafor zenginliğine neden olurken, öte yandan da postmodernist bir etiket altında, solipsizme¹ ve nihilizme² doğru bir savruluşu da gündeme getirmiştir. Söz konusu savruluş, izleri çok eskilere dayanan bilim savaşlarının yeniden alevlenmesine, savaş baltalarının gömüldükleri yerlerden çıkarılmasına da neden olmuştur.

Postmodernistlerin saygın dergilerinden olan *Social Text* dergisinin "bilim savaşları" özel sayısında ortaya çıkan skandal, tartışmanın boyutlarını anlatan iyi bir örnektir. Bilindiği gibi fizikçi Alan Sokal, *Lingua Franca* adlı dergide yayımladığı makale ile açıkladığı üzere (Sokal, 1996b)³, yazdığı düzmece bir yazı aracılığıyla fizik alanındaki bilimsel bulguların, postmodernistlerin savlarını desteklediğini ileri sürmüştü (Sokal, 1996a) ve bu düzmece yazı *Social Text* editörlerinin onayı ile dergide yayımlanmıştır. Sokal sonradan yazdığı kitapta parodi olarak adlandırdığı olaydan yola çıkarak postmodernist kesimin ayrıntılı bir eleştirisini dile getirmiştir (Sokal ve Brichmont, 1999).

O zamana değin sürekli olarak saygın bilimsel araştırma alanlarından ve bazen fizikteki (kuramsal fizik ve kuantum mekaniği gibi) gelişmelerden destek alınarak pozitivizme karşı sürdürülen postmodernist

savaş, Sokal parodisiyle önemli bir darbe yemiştir. Postmodernistlerin bilim savaşlarında kural dışı davranışları, gerçekleri eğip bükükleri izlenimi edilmiştir. Bu durum pozitivizmin sorunlarını gören ancak postmodernizmin olası tuzaklarına düşmek istemeyen önemli bir sosyal bilimci kesimi de yeni arayışlara itmiştir.

Yazıda alanın, saygınlığını ve meşruiyetini yitirmeden yürütebileceği araştırma programlarını, ne tür bir bilim felsefesine dayandırabileceği tartışılacaktır. Buradaki öngörü, alanda çalışan bilim kişilerinin araştırma yaparlarken yön duygularını diri tutan, gerçekle bağlarını koparmalarını engelleyen bilim felsefesine ilişkin haritalarının yerli yerinde kullanılmasını sağlamaktır. Pozitivizme karşı ontolojik ve epistemolojik tartışmaları yürütürken "imama kızıp dinden çıkma noktasına gelinmesi" en çok rastlanan durumdur. Postmodern söylemlerle solipsizm ya da nihilizme doğru bir savrulmayı önlemenin yollarından birisi de, pozitivizmle yürütülen tartışmayı bilimsel gerçekçi bir alanda sürdürmektir. Bilim felsefesinin katkısını sağlamak için önce bilimsel gerçekçi paradigmanın örgüt ve yönetim araştırma programlarının meşruiyet ve saygınlığına nasıl destek verileceği konusu ele alınacaktır. Ardından araştırma alanının temel sorunlarından birisi olan ontolojik ve epistemolojik ikiliklerin üstesinden gelme yolları tartışılacaktır. Yapı kurmacılığın örgüt ve yönetim araştırmaları açısından öneminden yola çıkılarak, postmodernizmle arasına nasıl mesafe konulacağı irdelenecektir. Belirlenimle ilgili sorunların çözümü aranarak gerekli çıkarımlara ulaşılmaya çalışılacaktır.

Örgüt ve Yönetim Kuramlarının Evrimi

Örgüt ve yönetim kuramlarının yapısal işlevselci bir çerçevede geliştiği, aykırı tutum takınan kuramsal tavırların da kendilerini ve konumlarını yine işlevselci yaklaşıma göre tanımladıkları söylenebilir. Tarihsel sürece baktığımızda örgüt ve yönetim kuramlarının iyi sınavlar verdiğini söylemek zordur. Teknik etkinliğe sahip, karmaşık ve biçimsel örgüt anlayışlarıyla donanmış, kurumsal ve entelektüel kazanımları olan yönetimlerin 2. Dünya Savaşı'nda neden oldukları insanlık suçları düşünüldüğünde kafalar karışabilir (Reed, 2006, s. 20). İzleyen dönemlerdeki gözlemler (insanlık suçları ve çok sayıda ekonomik kriz) de farklı bir tanımlama getirmiyor. Daha gelişmiş, karmaşık, büyük ve kurumsallaşmış örgütler tarafından yönetilen dünyada ortaya çıkan krizleri yalnızca siyasal – toplumsal yönelişlerin ve kapitalizmin krizleri olarak okumak doğru olmayacaktır. Çünkü

1 Solipsizm (tekbencilik) öznel idealizmin en aşırı biçimidir. Solipsist açısından dünya tümüyle kendi aklının bir yaratusıdır. Ontolojik olarak akli ve gövdesiyle algıladığı duyuların ötesinde bir varoluş söz konusu değildir (Burrell ve Morgan, 1979, s. 238-239).

2 Nihilizm (hiççilik) hiçbir şeye inanmama durumunu ya da hiçbir bağlılık ve amaca sahip olmamayı öngören bir kuramdır (Flyvbjerg, 2006, s. 383).

3 Sokal, *Lingua Franca*'da yayımlanan yazısında *Social Text* dergisindeki yazısına atıfta bulunarak yazının düzmece olduğunu açıkladı. Sorunlara liberal açıdan yaklaşan ancak saçmalıklarla bezenmiş yazıyı, alanında bu derece önemli ve saygın editörler Fredric Jameson ve Andrew Ross'un niye yayımladıkları bu yazıda sorgulanıyordu. Sokal, "Yazı başarılı olduğu için mi, yoksa editörlerin ideolojik önyargılarını desteklediği için mi yayımlandı?" sorularını yöneltiyordu.

bu olumsuzluklar aynı zamanda karmaşıklıklarına, büyüklüklerine ve kurumsallaşmış yapılarına karşın yönetemeyen örgütlerin öngöremediği, önleyemediği krizlerdir.

Yukarıda belirtilen ve benzeri başarısızlıkların, daha önceki dönemlerde örgüt ve yönetim kuramları alanındaki özgüveni sarstığı söylenebilir. Özgüven sarstısı sonucu ortaya çıkan, alana ilişkin felsefi kuşular, kuramsal parçalanmalar ve ideolojik bölünmelerdir (Reed, 2006, s. 20). Alanda uğraş verenlerin bir bölümü kuramsal parçalanmanın, çoğulculuğun ve metafor bolluğunun, alanın saygınlık ve meşruiyet kaybına neden olacağını, dahası sonunda böylesi bilimsel bir uğraş alanının kalmayabileceğine dikkati çekerken (Pfeffer, 1993), diğer bir bölümü çoğulculuğun ve metafor bolluğunun alanı zenginleştireceği savını ileri sürmüşlerdir.⁴ Söz konusu tartışma, özellikle postmodernizm ve eleştirel bakış üzerinden örgüt ve yönetim araştırmaları alanındaki pozitivist ve işlevselci paradigmataya karşı sürdürülmektedir.

Postmodernizmin modern örgüt kuramına yönelttiği eleştiriler nesnellik, öz-kimlik, bireysel yönelişlilik, yerel nedensellik, homeostatik değişim ve dilsel yeterlilik olarak sıralanabilir (Chia, 2003, s. 118-124). Postmodernizmin birinci itirazı örgütlerin belirli yerlerle, açık kimliklerle ve tanımlanabilir öğelerle nitelenen toplumsal varlıklar olarak ifade edilmelerinedir. Bu yaklaşım örgütleri yaşanan nesnel gerçekler durumuna getirmektedir. İkinci sorun noktası öz-kimlik tanımlamasında ortaya çıkmaktadır. Örgütlerin belirlenebilir özelliklerinin olması, amaçlı yönelişlerinin, kararlı durum sergileyebilen tasarımlarının olması, örgütlerin kültürlerinden, değerlerinden, amaç ve işlevlerinden söz edilmesi

4 Örgüt ve yönetim araştırmaları alanında eleştirel ve postmodernist yaklaşımların birçok önemine işaret edilmektedir. Öncelikle akımın getirdiği eleştirel bakış sayesinde insanların çağdaş sosyal kurumlara karşı duydukları güvensizlik, kuşku ve hoşnutsuzluğu seslendirebilmelerinin yolu açılmıştır. Kuşku ve hoşnutsuzlukların kaynağında da çalışma koşulları, örgütsel kararlara ilişkin sorunlar, örgütsel ortamların bireyleri sınırlamaları ve olumsuz yönlendirmeleri yer almaktadır. Eleştirel ve postmodernist akım ayrıca daha ayrıntılı, görgül araştırmaları ve yöntemleri gündeme taşımaktadır. Gelecekteki çalışmalar dinlenme ve değişmeye ilişkin daha ayrıntılı bilgi sağlayacak, gruplaşmaların nasıl oluştuğu, birbirleriyle nasıl kesiştiği ve grup içi – gruplar arası karmaşıklık ve çeşitliliklerin nasıl ortaya çıktığını açıklayacaktır. Oluşması beklenen tüm bu katkılara karşın şu andaki çalışmaların eleştirel bir tavır koymanın ötesine gidemediği, akımın olumlu katkı yapabilme konusunda fazla bir mesafe alamadığı, eleştirel bakış ve postmodernizmin savunucuları tarafından da ortaya konmaktadır (Alverson, ve Deetz, 2006, s. 276).

postmodernistlerin kabul edemeyeceği modern bir yaklaşımdır. Kuşkusuz tüm bunlar başta sözü edilen nesnellik destekleyen öğelerdir. Bireylerin belirli bir yönelişten yola çıkarak ortaklaşa ve toplu davranışlara kalkışmaları postmodernistler açısından başka bir sorun noktasıdır. Aktörlerin bilinçlilik, yönelişlilik ve toplu hareketle tanımlanması modernist bir yaklaşım olarak etiketlenmektedir. Örgütlerin içsel ya da dışsal müdahalelerle değiştiğinin varsayılması postmodernistlere göre yerel nedenselliğin getirdiği bir durumdur. Sıkı bağlanmış nedenselliğin doğru bir yaklaşım olmadığı kanısındadırlar. Ayrıca değişimin ender görüldüğünü, dengenin doğal bir durum olduğunu ileri süren homeostatik değişim de postmodernistlerin eleştiri oklarının hedefindedir. Homeostatik değişim biyolojiden esinlenen bir olgu olduğu için doğal gerçekçiliği öne alan bir yaklaşımdır. Postmodernistlerin dilin yeterliliği konusunda da kuşkuları vardır. Düşüncelerimizi ve bildiklerimizi ifade etme noktasında dilin yetersiz olduğu kanısındadırlar.

Sonuçta postmodernist yaklaşımın öncelikle örgüt kuramlarının örgütleri somut varlıklar ve kimlikler olarak ele alıp meşrulaştırmasına itirazı vardır. Örgütsel yaşamın öznel özelliklerini bireyler ve onların yönelişleri üzerinden kavramak olanaksızdır. Değişimin, sabit varlıkların bir yan işiymiş gibi görülmesi postmodernistler için kabul edilemez bir olgudur. Yerel nedensellik (Humecü nedensellik) anlayışı ve dilin yeterliliğine ilişkin bakış açısı postmodernistler açısından sorunludur (Chia, 2003, s. 123).

Kuşkusuz örgüt ve yönetim alanının gelişmesinde böylesi tartışmaların önemli rolü vardır. Ancak çalışma alanının bilimsel meşruiyeti açısından önemli olan, bu kavramların nasıl geliştirileceği ya da yerlerine nelerin konulacağını göstermektir. Geliştirme ve yerine koyma işini gerçekleştirilmeden yalnızca eleştirmek ya da onlardan vazgeçilmesini istemek araştırma alanının bilimsel saygınlığını yitirmesine neden olabilir.⁵

Örgüt ve yönetim çalışma alanları, eleştiri konusu olan nesnellik, kimlik, yönelişlilik, nedensellik, kararlı durum ve dilsel yeterlilik benzeri konulardaki bilimsel duruşunu korumakla birlikte, temel söyle

5 McKelvey iyi kuramın nasıl olması gerektiğini tartışırken güzel bir örnek veriyor: Pastanın yumurta, un, şeker, tereyağ ya da çikolata olmadığını söylemek, onun ne olduğunu söylemek anlamına gelmez (McKelvey, 2002, s. 752). Bir kuramı, bir yöntemi ya da bir yaklaşımı yalnızca eleştirmek, ne olması ve yerine neyin konulması gerektiğini söyleyemedikçe sorunu çözmemize yardımcı olmaz.

mini tarihsel süreç içinde geliştirdi. Düzeni öngören ussallık söylemiyle başlayan süreç, uzlaşmayı önemseyen bütünleşme ve özgürlüğü öne alan pazar aşamalarından geçti. Ussal dönemde bilimsel yönetim, karar kuramları ve Taylor, Fayol, Simon simgeleşirken, bütünleşme döneminde insan ilişkileri, koşul bağımlılık, sistem kuramı, şirket kültürü öne çıktı. Pazar aşamasının simgeleri olarak firma kuramı, kurumsal iktisat, işlem maliyeti, vekalet kuramı, kaynak bağımlılığı, örgütsel nüfus – çevre kuramı yer aldı. Örgütlerde egemenlik olgusunu anlayabilmek için gücü (iktidarı) ele almak gerekti. Bu durum Weber'e değin geriye gidip değerlendirmeler yapmamıza neden oldu. Çok iz bırakmamakla birlikte Marx bile dile getirildi. İşçilik süreçleri ve kurumsal kuram da bu aşamanın ürünleridir. Bilgi toplumu, bilgi çoğalıyor derken denetim bir sorun olarak ortaya çıktı. Bununla birlikte tüm **post** ön ekleri de gündeme geldi. Post yapısalcılık, sanayi ötesi (post) toplum, post Fordizm, postmodernizm bu dönemin ürünleridir. Katılımcı yaklaşımlar adalet kavramına vurgu yaptılar. İş etiği, endüstriyel demokrasi, katılım kuramı ve eleştirel kuram öne çıktı. Şimdi ise karmaşıklığın sorun olarak görüldüğü ağıdüzeneği aşamasını yaşıyoruz (Reed, 2006, s. 22). Teknolojinin de desteğiyle ağıdüzeneği oluşturmak yeni kuşakların uygulama alanına taşıdıkları en beğenilen yöntem olarak görülüyor. Yaşamımızı gitkice ağıdüzeneği haritalarıyla özdeşleştirdiğimiz söylenebilir.

Örgüt ve yönetim kuramı araştırma alanının, zamanın egemen yaklaşımlarından önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir. Bilim olma çabaları koşul bağımlılık kuramı çerçevesinde, genel yasa oluşturmaya yönelik bir öykünmeye doğru giderken, postmodernist ve eleştirel bakışla birlikte alanda bir çeşitlenmenin olduğu görülmektedir. Ardından buna bir tepki olarak, bilim ölçütlerini koruyabilmek için yeniden bütünleşme ve bilimci bir anlayış, etkinlik kazanma çabasına girmiştir (Üsdiken ve Leblebici, 2001; Sargut ve Özen, 2007). Bu çabanın sonuca ulaşabilmesinin yolu, çeşitliliğin getirdiği zenginliğin, bilimsel meşruiyet yitirilmeden koruması olabilir. Ontolojik ve epistemolojik açıdan bilimsel gerçekçilik çizgisinin edinilmesiyle bu amaca ulaşılmasının mümkün olabileceği düşünülebilir.

Bilimsel Gerçekçilikle Meşruiyet Arayışı

Öznel – nesnel boyuta ilişkin ayrımları ortaya koyan açıklayıcı çizelgeleri irdelendiğinde, Burrell ve Morgan'ın (1979, s. 3, 29) yaklaşımlarına ilişkin iki

soru akla gelebilir. Birinci soru, “yazarlar bilimsel gerçekçilikle pozitivism arasındaki ince farkı bildikleri için mi her ikisini de aynı kefeye koymuşlardır?” biçiminde ortaya konabilir. İkincisi, farkı bilmelerine karşın, her ikisinin de nesnel tarafta durduğundan yola çıkarak bu durumun aynı paradigma içinde değerlendirilmeleri açısından yeterli olacağını mı düşünmüşlerdir? Yanıt ne olursa olsun, böylesi haritalar oluşturulurken öznel – nesnel ayrımının toptancı yaklaşımı nedeniyle pek yeterli olmadığı, sistematik incelemeler için daha ince ayrımlara gereksinilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Kitap yayımlandığında çerçevenin ya da haritanın öznel – nesnel boyutuna sıkıştırılmasının ara yol arayan araştırmacılar tarafından eleştirildiği görülmüştür. Ortaya konan çerçevenin geliştirilmesi gerektiğini söyleyenler de vardır (Louis, 1983).

Burrell ve Morgan paradigmatik duruşlarını ortaya koyarken doğal olarak işlevselci paradigmanın tartışılmaz egemenliğini kabullenmek zorunda kalmışlardır. Bunu yaparken durumun değişmesi gerektiğini de vurgulamışlardır. Tepkilerin genelde olumlu olmasına karşın, kitabın yürürlükteki sosyal bilim savaşlarını çözebilecek bir etki oluşturamadığı söylenebilir (Clegg, 1982). Öte yandan özellikle doktora düzeyinde kitabın öğretici özelliği yadsınmaz.

“Sosyolojik paradigmlar ve örgütsel çözümlenmeler” kitap olarak bu denli ilgi görmesinin temel nedenlerinin başında, farklı paradigmların yerleştirildiği ikiye iki çizelgeler gelir. Söz konusu çizelgeler özellikle sosyolojik işlevselciliğin dışında farklı işler yapan araştırmacılara yerlerini saptama da bilişsel bir harita görevi yapmışlardır. Böylece “öteki” durumuna düşmüş çok sayıdaki araştırmacının çizelgeler aracılığıyla kendilerine sığınaklar buldukları söylenebilir (Deetz, 1996, s. 191-192). Her ne denli çizelge içinde yer alan öteki paradigmlar, kendilerini zorunlu olarak işlevselciliğe göre tanımlıyor olsalar da, çizelgede kendilerinin var olduklarını gösterebilecekleri meşru bir alanın da sahibi oldular.

Yeni bakış açıları getiren Burrell ve Morgan'ın kitabına ilişkin eleştiriler [daha önce de Kuhn'un (1970) başına geldiği gibi] genellikle paradigma kavramı üzerinden yürütüldü. Gerçekten de Kuhn'un paradigma ayrımı çerçevesinde kuramları ve akımları sınıflama eğiliminin, yazarların gerçekçilikle pozitivism arasındaki sürtüşmeyi göz ardı etmelerine neden olduğu düşünülebilir. Oysa kitabın temel savlarına ilişkin bir

strateji sorunu olduğu da görülmektedir. Pozitivizm ve yapısal işlevselciliğin koşulsuz egemenliğine karşı çıkan bu çalışmanın, yeni bir meşruiyet alanı yaratmak isterken, kendini yalnızca göreceliğe yakın tutarak eylem alanını daraltması, doğru bir yöntem olarak değerlendirilemez.

Örgüt ve yönetim alanının çok paradigmalı görünüşü başka bir meşruiyet sorunu daha yaratmaktadır. Bilindiği gibi bir araştırma alanında çoklu paradigma varlığı, genellikle o alanın bilim öncesi durumunu yansıtır (Kuhn, 1970). Kuhn'a göre, bir araştırma alanına ilişkin bilim öncesi durumun göstergeleri kitapların genellikle teknik makalelere tercih edilmesi, birbirinden farklı ekollerin ortada kol gezmesi, söz konusu ekol ve çalışma alanlarının toplumun kalınlarıyla fazla iç içe olması (bir takım yazar ve danışmanların kolayca kuram benzeri savlar ileri sürüp alanın sorunları konusunda söz sahibi olması) gibi göstergeleri vardır (McKelvey, 2003, s. 61).

Kuhn'nun (1970) ve Burrell ve Morgan'ın (1979) kitaplarının örgüt kuramı araştırma alanlarındaki etkisi ve okunurluğu göz önüne alınırsa, alanın bilim felsefesi tartışmalarında pozitivizmle postmodernizm arasındaki kısır alana sıkışmasının nedeni daha iyi anlaşılır. Oysa her ikisinin de karşılaştığı sorunlar nedeniyle, her ikisine de karşı duran bir üçüncü cephe söz konusudur. Hilary Putnam, hem mantıksal pozitivizmin, hem de göreceliğin temel tezlerinin kendi kendini yanlışladığını ileri sürmektedir. Kendi kendini yanlışlayan ifadeye iyi örneklerden birisi de "Tüm genellemeler yanlıştır," deyişidir (McKelvey, 2003, s. 49).

Bu süreç içinde örgüt ve yönetim araştırmacılarının bir bölümünün, gerek pozitivizmle, gerekse göreliliği ve öznelliği öne alan postmodernizmle aralarına mesafe koyma arayışına girdikleri görülür. Pozitivizmle postmodernizm arasında kalan alana yeniden çeki düzen verme zorunluluğu söz konusudur. Pozitivizme karşı çıkış bazı yazarlara göre bu karmaşa önemli değildi. Çünkü bu yazarlar örgüt çalışmalarının hiçbir zaman pozitivist olmadığı kanısındaydılar. Diğer yandan tarihsel göreceliğe göre tüm gözlemler ve doğrular *kuram yüklü* oldukları için nesnel gözlem ya da nesnel doğrulardan söz edebilmek olanaksızdı. Söz konusu sav göreceliği ontolojik anlamda bir nihilizme götürmekteydi (McKelvey, 2003, s. 54-55).

Bilimsel gerçekçiliğin örgüt çalışmalarıyla evlendirilmesinde Campbell'in önemli rolü olduğu ileri sürülür. Campbell eleştirel, bilimsel gerçekçi ve ayıkla-

cı evrimsel epistemolojinin ana hatlarını şöyle sıralıyordu: Pozitivizm sonrası bilimsel gerçekçi epistemoloji, bilimdeki nesnellik amacını, metafizik terim ve varlıkları dışlamadan yerine getiriyordu. Kuramların doğruluğunu araştırırken, sistematik bir biçimde metafizik terimleri operasyonel terimlerle değiştirme yoluna gitmiyordu. Bilimsel bilgi peşinde koşarken nesnellik arayışını bir yana bırakma eğiliminde değildi. Nesnel dışsal gerçeği anlama yolunda anlamların sosyal yapı kurmacı ve bireysel yorumsamacı konumunu da dışlamıyordu (McKelvey, 1999, s. 403, 2002, s. 756, 2003, s. 58).

Gerçekçi bir sosyal bilim yaklaşımının temel savunucularından olan Azevedo'nun da Campbell'ci tavrı benimsediği görülmektedir. Azevedo'ya (1997) göre bizim bilme çabamızdan bağımsız gerçek bir dünyanın varlığı yadsınamaz. Bilim ve doğru hiçbir zaman kesin değildir, belirli düzeltmelere gerek gösterir. Postmodernizmin yükselmesine pozitivizmin yetersizlikleri neden olmuştur. Ayrıca postmodernistlerin çağdaş gerçekçilik konusunda yeterli bilgiye sahip olduklarını söylemek de zordur. Doğal ayıklaamacının biz insanları aşırı bir biçimde yanlışlara götüren algısal ve bilişsel bir mekanizmaya tutsak ettiğini söylemek pek gerçekçi olmaz.⁶

Yukarıda ortaya konan tartışmalardan bilimsel gerçekçiliğin en güçlü yanının yapısal, eleştirel ve evrimci ontoloji ve epistemolojiyi kapsamaması olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımıyla bilimsel gerçekçilik ontolojik ve epistemolojik olarak nesnel duruşundan ödün vermez. Gerçekçiliğin bu duruşunu kısaca "dünya bizim onu nasıl betimlediğimizden, simgelediğimizden bağımsız olarak varlığını sürdürür," biçiminde tanımlayabiliriz. Var olmasaydık, eğer hiçbir tanımlama, inanç, algılama ve düşünce ortaya koymasaydık, dünyanın önemli bir bölümü bu durumdan hiç etkilenmeyecekti. Tümümüz ölsek, tüm betimleme ve simgelemelerimiz de bizimle birlikte yok olsa, dünyanın önemli bir bölümü bir şey olmamış gibi devam edecektir (Searle, 1995, s. 153).

Bu noktada sorulması gerekli soru, aynı yerde durur görülmelerine karşın, bilimsel gerçekçilikle pozitivizm arasındaki çatışmanın neden kaynaklandığıdır. Çatışmanın nedenleri temel iki noktada belirginleşmektedir. Birinci sorun noktası pozitivizme egemen

⁶ Bilinç gelişmesini doğrudan beyni oluşturan nöronların milyonalarda yıl süren evrimleşmesiyle ilişkilendirirsek, algısal ve bilişsel mekanizmamızın mükemmel olmasa da oldukça gelişmiş olduğunu söyleyebiliriz.

olan Humécü nedensellik kavramıdır. Düzenlilik kuramı da denen bu yaklaşım nedenselliği gerçekçileri ikna etmeyen bir yalınlığa taşımaktadır. Sözelimi bir telin çekilmesi bir titreşime, titreşimde bir sese neden olur. Buradan pozitivistler, “titreşimi bir ses izledi, benzer titreşimleri benzer sesler izleyecektir,” sonucuna ulaşırlar. Oysa gerçekçilere göre iş o denli yalın değildir. Titreşen telle ses arasında bir dizi farklı mekanizmaların olduğunu unutmamak gerekir. Havada basınç ileticiler vardır. Kulak zarının çalışma biçimini ve içkulak da bir başka aracı mekanizmadır. Humécü pozitivistler olgular arasında düzenli ilişkilerin var olması gerektiğini söylerken (ki bu durumu bilimsel gerçekçiler yadsımıyor), gerçekçiler ayrıca onları birbirlerine bağlayan bir çeşit mekanizmaların (modellerin) olması gerektiğini ileri sürmektedirler. Gerçekçilere göre olayı, değişmeyi başlatan hareket yeterli değildir. Sürecin de ayrıntılı bir biçimde tanımlanması gerekir. Bir değişimin “niçin” olduğunu soruyorsak, değişimin yeni koşulları “nasıl” ortaya çıkardığını gösterebilmeliyiz. İşin içine “ne” gibi varlıkların girdiğini fark ederek onların doğasını keşfetmeliyiz. Bilimsel gerçekçilerin bu yaklaşımı kuramdan kanıtı giden süreçte açıklayıcı mekanizma ve modellerin önemini artırır (Keat ve Urry, 1974). Bilimsel gerçekçilik, görgülcülük ve pozitivistlik oranla daha derin bir nedensellik görüşü ve açıklayıcı mekanizma sunmaktadır (Demetriou, 2009).

Bilimsel gerçekçilik ile pozitivistlik arasındaki temel tartışma noktalarından birisi de metafizik kavramına yaklaşımlarındaki farklılıktır. Bilindiği gibi pozitivist yaklaşım, bilim tanımına giren bir araştırma alanının felsefeye bağlarını koparmış olması gerektiği kanısındadır. Çünkü felsefenin tartıştığı konular (ki bunlardan birisi de metafiziktir) bilim kavramının dışında kalmaktadır. Oysa bilimsel gerçekçilik, bizden bağımsız gerçeğin görgül olarak her zaman saptanmasındaki zorluklar nedeniyle ve ontolojik nedenlerle metafiziğe gereksinmemiz olduğu kanısındadır.

Bilimsel gerçekçilikle metafizik arasındaki, ilk bakışta sakıncalı gibi görünen bu ilişkinin iyi açıklanması gerekir. Metafiziğin temel amacı “dışarıda ne var, olanlar neye benziyor,” sorularına yanıt aramaktır. Bu nedenle ontolojinin metafiziğin bir parçası olduğu söylenebilir. Pozitivistliğin karşı duruşunun nedeni, metafiziğin görgül olmayan varlıkların varoluşlarıyla ilgilenmesi, onların doğasına ilişkin felsefi bir sorgulamanın peşine takılmasıdır. Oysa bilimsel gerçekçilere göre ortada bir gerçek vardır. Var olduğunu bildiğimiz ancak gerekli araç ve gereçlerin eksikliği

nedeniyle görgül olarak kanıtlayamadığımız varlıklar metafiziğin ve bilimsel gerçekçiliğin konusu olmayı sürdürecektir.

Gerçekçilik dendiğinde iki temel bakış açısı gündeme gelmektedir. Bu bakış açıları, bilimsel kuramlara nasıl bakıldığı ve dünyaya nasıl bakıldığı biçiminde özetleyebiliriz. Yukarıda belirtilen bakış açılarının oluşturduğu çerçevede bilimsel gerçekçiliğe ilişkin üç temel sav öne çıkmaktadır. Birincisi metafizik savdır. Metafizik sava göre dünyanın akıldan bağımsız belirgin bir yapısı vardır. Bilimsel kuramlar tarafından tanımlanan varlıklar da burada yer alır. Ontolojik gerçekle metafizik birlikte varolur.⁷ Gerçekçilik karşıtlarının belirgin özellikleri bilim çözümlemesinde ontoloji kavramını yadsımaıdır. Oysa ontoloji bilimde temel bir rol oynar. Bilimsel kuramların ontolojik tutarlılığı, kuramın soruşturduğu alandaki varlığın ne olduğu konusunda temel bilgiyi verir (Cao, 2003). İkincisi anlambilimsel (semantik) savdır. Bu sava göre bilimsel kuramlar görüldüğü gibi değerlendirilmelidir. Kuramların ileri sürdükleri, sözünü ettikleri varlıklara ilişkin savları vardır ve bunlar kuram tarafından doğru tanımlanmışlardır. Üçüncüsü ise epistemolojik savdır. Epistemolojik anlamda olgunlaşmış ve kestirim başarısı olan kuramlar yaklaşık olarak doğrudur. Kuramların söylediklerinin önemli bir bölümüne inanmak için nedenler vardır (Psillos, 1999, s. xix-xx, 2005, s. 285-386).

Pozitivistler bu savlara katılmamaktadırlar. Metafiziğin yeri felsefe olduğuna göre ve felsefede bilimin dışında kaldığına göre metafizik savlar bilim dışıdır. Pozitivistlere göre kuramların doğrulanabilmesi ancak görgül sınamalarla mümkündür. Görgül olarak kanıtlanamayan kuramların yeri de çöp sepetidir. Bilimsel gerçekçilerin karşı eleştirilerinin ana noktasını pozitivistliğin tümevarımcı duruşu oluşturur. Tümevarımcı yaklaşımı temel bir sorunsal olarak değerlendiren gerçekçiler, bir sınıf nesnenin, belirli zamanlarda gözlenerek genelleme yapılmasını önemli bir sorun olarak görürler. Çünkü bu yaklaşım gelecekteki olayların, geçmişteki gibi olacağını varsaymak anlamına gelmektedir (Keat ve Urry, 1975; Psillos, 2005).⁸

7 Şu anda Beynam Ormanları'nda bir kütük devrilmiş olabilir. Benim bu olayı gözlemleyememiş olmam, onun gerçek olmadığını kanıtlamaz.

8 Söz konusu yaklaşım, “şimdiye değin belirli koşul ve yerlerde gördüğümüz kuğular beyazdı, öyleyse tüm kuğular beyazdır; gelecekte göreceğimiz kuğular da beyaz olacaktır,” biçiminde özetlenebilir.

Metafiziğe yaklaşımları bilimsel gerçekçilerin fizikselliğe karşı bir duruş geliştirmelerini gerektirmez. Bilimsel gerçekçiler Hume'cu yalın nedenselliğe karşı oldukları gibi, fizikselliği de kesin bir tavırla desteklerler. Her şeyin fiziksel olduğu kanısındadırlar. Gerçek dünya da fiziksel olma durumuna uymaktadır. Psikolojik, biyolojik ve sosyal olanın da doğasını kabul ederler, ancak son çözümlemede tümünün fiziksel olduğunu ileri sürerler.

Örgüt alanında çalışırken ele aldığımız niteliklerin ontolojik açıdan geçerliliği, bilimsel meşruiyet açısından önemlidir. Ontolojik geçerliliğin yolunu açmak için metafizik ve bilim felsefesinin yol göstericiliğine gerek vardır. Çünkü gözlenemeyen gerçekler konusunda açıklayıcı kuramsal mekanizmaların desteği sağlanabilir. Bilimsel gerçekçilik sosyal bilimlere ve örgüt-yönetim araştırma alanlarına bu olanağı getirmektedir.

Görgül sınama zorlukları ve dışımızda, bizden bağımsız gerçeklerin bir bölümünü somut olarak gösterememek, bilimsel kuramların önemini artırmaktadır. Çünkü göremediğimiz varlıkların gerçekten var olduğunu, nedensellik ilişkisi sağlam, açıklayıcı mekanizmalara sahip kuramlarla ortaya koyabiliriz. Bilimsel gerçekçilik, bilimsel kuramların büyük ölçüde gerçeği temsil ettiğini ileri sürerek, örgüt kuramlarına ilişkin önemli bir soruna çözüm getirmektedir. Epistemolojik olarak da, bilimsel gerçekçilik gözlemlenemeyen gerçeklerin bilincinde olduğu için, belirli koşullarda sağlam açıklayıcı mekanizmaları olan kuramları, görgül sınamalardan geçerse de, yeterli görmektedir. Örgüt kuramları çalışma alanlarında da kesin bilgiye ilişkin sorunlar yaşanmaktadır. Ancak bilimsel gerçekçilik mutlak doğru yerine, olanaklar çerçevesinde doğruya yaklaşmayı yeterli gördüğü için epistemolojik açıdan araştırma alanına destek verebilmektedir.

Bilimsel gerçekçiliğin ontolojik açıdan pozitivizmle bir sorunu yoktur. Çünkü bilimsel gerçekçilik de insanoğlundan bağımsız var olan doğal bir dünyayı öngörür. Bilimsel gerçekçilik pozitivizm gibi doğal dünyaya ilişkin bilgiye ulaşabileceğimizi öngördüğü için epistemolojik açıdan da bir sorun yoktur. Pozitivizm ile bilimsel gerçekçilik arasındaki sorunlar, iş gözlenebilir nesnelere ötesine taşındığında (metafizik) ortaya çıkmaktadır. Bu çatışma doğaldır. Bilimsel gerçekçiler için bilimin amaçlarından birisi, gözlenebilir olguyu nedensel olarak ortaya çıkararak ancak yine de gözlenemeyen yapı ve mekanizmaların keşfedilmesidir.

Sosyal bilimler söz konusu olduğu zaman fiziksel yapılarla toplumsal yapılar arasındaki gözlemlenebilirlik farklılığı temel bir sorun yaratmaktadır. Bilimsel gerçekçiliğin bir uzantısı olan yapısal gerçekçilik de bu işe kafa yormaktadır. Toplumsal yapıların da, fiziksel yapılar gibi var olduğunu ileri sürebilmek için açıklayıcı kuramsal mekanizmalara ve modellere gereksinme vardır. Somut yapıdan soyut yapıya giden yoldaki açıklayıcı ilişkileri iyi kurmak gerekir. Somut yapılar doğal dünyadaki varlıklara ilişkin birinci düzey niteliklerin ilişkilerinden oluşur. Soyut yapı ise farklı somut yapılar tarafından ortaya konan bir üst düzey niteliklerdir (Chakravartty, 2004, s. 155).

Varlıkların sınıflanması maddesel nesnelere ötesine geçer. Sıvılar, gazlar, elektronik yapılar, gizilgüç alanları, genetik şifreler, bu konudaki iyi örnekler olarak sayılabilir. Bu nedenle maddesel nesne çağrışımına ilişkin kavramların çeşitlendirilmesinde yarar vardır (Bhaskar, 2008, s. 88-89). Olaylar, davranışlar ya da eğilimleri de maddesel nesnelere ötesine geçen varlıklar olarak sınıflayabiliriz. Sonuçta bu sınıflama, bilinci ve ussal olan başka varlıkları da içine alan bir yapıya dönüşecektir. Unutulmaması gereken, tüm bunların bizim dışımızda ve bizden bağımsız var olan fiziksel dünyanın kaba fiziksel gerçeklerinin oluşturduğu durumlar olmasıdır.

Bilimsel gerçekçiliğin kendi duruşunu "mucize yok" savıyla desteklemeye çalıştığını görüyoruz. Bu sava göre, başka herhangi bir kuram bilimin başarılarını mucizeye dönüştüreceği için gerçekçilik doğru olmalıdır (Putnam, 1975-1976). Mucize olmamasının nedeni iyi bilimsel kuramların başarılı olmasıdır. Gerçekçilere göre iyi bilimsel kuramlar görgül olarak başarılıydılar, çünkü gerçeğin yapısını doğru tanımlamaktadırlar. Söz konusu tanımlar, nesnelere nedensellik nitelikleri arasındaki ilişkileri kurar (Chakravartty, 2004, s. 157).

Bilimsel gerçekçilik, eleştirel düşüncenin ve postmodernizmin sorgulayıcı rolünü rahatlıkla yüklenebileceği gibi, bu işlevi ontolojik ve epistemolojik açıdan daha sağlam durarak ve açıklayıcı model ve mekanizmalar önererek gerçekleştirebilir. Bilimsel gerçekçiliğin bir başka olumlu yanı gerçekçi ontoloji ve epistemolojiyle yapı kurmacılığı evlendirebilme olanağıdır.

Metafizik kavramlarla örgüt kuramlarının ilişkisini koparmak şimdilik olanaklı görülüyor. Çünkü araştırma yaparken metafizik terimlerle uğraşmak zorundayız. Pozitivizmle yaşanan sorunların başın-

da da örgüt kuramlarının metafizikle ilişkisi geliyor. Oysa bilimsel gerçekçiliğin metafiziğe yaklaşımı örgüt ve yönetim araştırmalarına istenilen zenginliği ve çoğulculuğu taşıyabilir.

İkilik (Dualizm) Tartışmalarının Çıkmaz Sokağı

Sosyal bilimlerdeki ikiliklerin yarattığı tartışmaların örgüt ve yönetim çalışma alanlarına da yansıdığı görülmektedir. Temel ikilikleri mikro – makro, aktör – yapı, özgür irade – toplumsal belirlemecilik biçiminde sıralayabiliriz. Searle (2002) ikiliklerin çıkış noktasını geleneksel kavram ve tanımlara bağlamaktadır. Ussal – fiziksel, akıl – gövde, ruh – beden gibi kafa karıştıran, çelişki yaratan ve kullanım süresi dolmuş terimler bilimsel çözümleri zorlaştırmaktadır. Oysa yeni terimler kullanıldığında, ikiliklerin yerine nedensel ilişkiler konulduğunda daha açıklayıcı sonuçlar elde edebilir. Sözelimi katılığa bakalım. Katılık varlıkların basınca dirençleriyle ilgilidir. Diğer nesnelere içerir girmesini engelleyen bu dirençtir. Böylece diğer nesnelere de destek olabileme yeteneği kazanılır. Katılık durumunu nedensel olarak moleküllerin davranışlarıyla açıklarız. Katılık, moleküllerin örülmüş yapılar içindeki titreşimsel hareketleridir. Sonuçta doğanın nedensel düzenini tanımlarken, sistemlerin makro özelliklerini nedensel olarak açıklayan mikro olgulardan söz ediyoruz (Searle, 2004, s. 124).

Akıl – gövde ikiliği, yukarıda sözü edilen geleneksel tanımlamaların en önemlilerinden birisidir. Dekart tarafından biçimlenen ve Kartezyen olarak da adlandırılan bu yaklaşım, evrende iki farklı özün varlığını ileri sürer. Dekart'ın öze ilişkin olarak ortaya attığı ikilik, ruhsal özlerin nasıl var olduğunu ve fiziksel dünya ile nasıl ilişkilendiğini açıklayamadığı için devre dışı kalmıştır (Searle, 2002:58). Öz ikiliğini, dinsel nedenler dışında savunan bilim kişisi bulmak zordur. Çünkü modern fizikle öz ikiliği arasında bir tutarlılık oluşturmak zordur. Fizik evrendeki madde/enerji miktarının sabit olduğunu ileri sürmektedir. Oysa öz ikiliği, fizik tarafından sabitlenemeyen ussal ya da ruhsal bir enerjiden söz etmektedir. Eğer öz ikiliği doğru ise, fiziğin temel yasalarının birçoğundan vazgeçmek gerekir. Bilincin herhangi fiziksel bir alt katman olmadan elde edilebileceği düşüncesi akla uygun gibi gelse de, bilimsel bir varsayım olarak söz konusu olamaz (Searle, 2004, s. 42-43).

Öz ikiliğinin yarattığı açık sorunlar ikilik savunucularının daha zayıf bir ikilik yaklaşımı olan nitelik ikiliğine yönelmelerine neden olmuştur. Nitelik ikiliğini savunanlar, dünyada iki çeşit öz bulunmamasına karşın iki çeşit nitelik bulunduğunu ileri sürerler.

Elektrik şarjı ya da bir kitleye sahip olmak gibi çoğunlukla fiziksel niteliklerin bulunması yanında, ağrı duymak ya da **Ankara** kentini düşünmek benzeri ussal nitelikler de vardır (Searle, 2004, s. 44).⁹

Fiziksel dünyanın en alt katmanına baktığımızda mikro varlıklar olan fiziksel parçacıklar karşımıza çıkar. Ancak bilincin bu parçacıklardan oluşmadığı anlaşılmaktadır. Akıl bu parçacıkların üstünde ve üzerinde olduğunu varsaydığımızda ortaya yeni bir nitelik çıkmaktadır. Çağdaş nitelik ikiliğinin arkasındaki sav da bu ayırmadan kaynaklanmaktadır. İkiliklerin tümünü yadsıyan fiziksellik ise akıllı ya da bilinci beyinden ayrı bir nitelik olarak düşünmemektedir. Fizikselciler ağrı duyma, kaşınma gibi ussal durumları, gerçekte beynin, belki de geri kalan sinir sisteminin oluşturduğu durumlar olarak ele almaktadırlar (Searle, 2004, s. 45).

Nitelik ikiliği kuramıyla fizikselciler arasındaki tartışma özdeşlik kuramı çerçevesinde daha karmaşık bir düzeye doğru taşınmaktadır. Akıl özdeşlik kuramı fizikselci bir yaklaşımı öngörür. İndirgenemeyen fizik dışı nitelikleri yadsır. Ussal durumların gerçek beyin durumları olduğunu ileri sürer. Özdeşlik kuramcıları kendilerini fizikselci olarak tanımlarlar.

Bir kağıda yan yana “sevgi sevgi sevgi” yazdığımızı düşünelim. Tür (type) özdeşliği açısından yaklaştığımızda, tek bir tür sözcükle karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Ancak simge (token) özdeşliği devreye girdiğinde karşımızda üç ayrı sözcük vardır. Aynı biçimde belirli bir ağrı (ağrı duyma hali) simge özdeşlik kuramına göre, belirli bir beyin süreciyle özdeştir (Smart, 2011).

Bu tartışmadaki kritik nokta, türle tür özdeşliği yaklaşımından, simgeyle simge özdeşliği yaklaşımına geçilmiş olmasıdır. Bu geçişin nedeni soyut genel varlıklar olan türlerle, somut belirli nesne ve olaylar olan simgeler arasında bir ayırma gereksinmemizin olmasıdır. Bir simge, soyut genel türün belirli somut bir örneklemesidir. Türle tür özdeştir yaklaşımı, her tür ussal durumun, bazı fiziksel durum türleriyle özdeş olduğunu söylemektedir. Bu tutarlı bir yaklaşım değildir, çünkü soyut evrensel türlerle, somut simgeleri özdeşleştirmektedir. Oysa simge kuramcıları, ussal durumun belirli bir türünün her simgesi için, fiziksel durumun bir türünün bir simgesi olduğunu ileri sürmektedirler. Başka bir deyişle, tüm simge ağrılarının tamamına aynı beyin durumu türünün örneği olması gerekmediğini belirtmektedir.

⁹ Koyu sözcük benim.

Simgeyle simge özdeşliği, türle tür özdeşliğine göre akla daha yakındır. Benim Türkiye'nin başkentinin Ankara olduğuna inandığımı, sizin de Türkiye'nin başkentinin Ankara olduğuna inandığınızı varsayalım. Aynı inanca sahip olmamız, aynı tür nörobiyolojik durumda olmamızı gerektirmez. Aynı inanca ilişkin nörobiyolojik durumumuz her iki beyinde farklı noktalarda oluşabilir (Searle, 2004, s. 59-60).

Ussal ile beyin arasında olduğu ileri sürülen nitelik ikiliğinin oluşturduğu sorunu aşmanın yolu bu metafizik ayırmadan kurtulmaktır.

Bilinç, aynı sindirim, büyüme ya da safra salgısı gibi, bir biyolojik özellikler sistem düzeyidir. Bu nedenle bilinç beynin bir vasfıdır, böylece fiziksel dünyanın bir parçasıdır. Karşı görüş ussal durumların özünde ussal olduğu için fiziksel olamayacağını ileri sürüyor. Ben ise özünde ussal oldukları için belirli bir biyolojik durum türü olduklarını ve böylece de *a fortiori* (daha güçlü bir nedenle) fiziksel olduklarını ileri sürüyorum. Oysa ne yazık ki, ussal ve fiziksel terimler dizgesi, ussal ve fiziksel arasında kesin bir karşıtlık oluşturmak amacıyla tasarlanmıştır. En iyisi bu terimler dizgesinden kaçınmaktır. Söylenmesi gereken bilincin, aynı sindirimin bağırsakların biyolojik bir özelliği olduğu gibi, beynin biyolojik bir vasfı olduğudur. Her iki durumda da biyolojik bir süreçten söz edilmektedir (Searle, 2004, s. 115).¹⁰

Fiziksellik sorunun çözümünde önemli bir role sahiptir, ancak yeterli değildir, çünkü sorunu nedensel olarak çözmeye karşınt ontolojik olarak sorunlarını sürmektedir. Bu nedenle nedensel indirgemeyle, ontolojik indirgeme arasında bir ayırım olduğunu vurgulamamız gerekir.

Eğer A'nın davranışları tümüyle nedensel olarak B'nin davranışları tarafından açıklanabiliyorsa ve A'nın, B'nin güçlerine ek başka nedensel güçleri yoksa, A türü olguların B türü olgulara indirgenebileceğini söyleyebiliriz. Sözgelimi katılık nedensel olarak molekül davranışlarına indirgenebilir. Katı nesnelere geçişten olmamaları, diğer katı nesnelere dayanak olabilmeleri gibi özellikleri nedensel olarak moleküllerin davranışlarıyla açıklanabilir. Burada katılığın, moleküllerin nedensel güçlerine ek bir nedensel gücü yoktur. (...). Bilimde nedensel indirgeme temelinde ontolojik indirgeme yapabiliyoruz (Searle, 2004, s. 119).

Ancak söz konusu beyin olunca durum değişmektedir. Çünkü bilinci herhangi bir moleküler davranışla nedensel olarak ilişkilendirmemiz olanaksızdır. Bilinçle beyin arasındaki nedensel ilişkiyi yalnızca nöronların davranışları üzerinden kurabiliriz. Bilinç nedensel olarak yalnızca nöronların davranışlarıyla açıklanabilir. Bu nedenle bilinci nedensel olarak beyine indirgeyebilmemize karşınt ontolojik olarak indirgeme olanağı bulamıyoruz (Searle, 2004, s. 119). Peki niye ontolojik bir indirgeme yapıp, bilinç nöronal davranış dışında bir şey değildir diyemiyoruz. Bunun nedeni bilincin, yüzey özellikleri olan katılık ve sıvılık benzeri olgulardan farklılaşmasıdır (Searle, 2004, s. 120).

Gerçek fiziksel dünya üçüncü şahıs ontolojili (ağaçlar, mantarlar vb.) ve birinci şahıs ontolojili (ağrılar, renk deneyimi benzeri) varlıklar içerir. Birinci şahıs varlıkların tümü üçüncü şahıs nedensel temellerine, nedensel olarak indirgenebilir. Ancak ontolojik olarak indirgenemez. Çünkü bilinç birinci şahıs ontolojidir, dolayısıyla öznedir. Oysa beyin üçüncü şahıs ontolojidir, dolayısıyla nesnedir (Searle, 2004, s. 121-123).

Ağrılarımız, acılarımız ya da renk deneyimimizin nöronların davranışıyla, dolayısıyla beynimizle nedensel ilişkisini kurabiliriz. Ancak kaynağı nöronlar ve dolayısıyla beyin olmasına karşınt, herkes aynı acıyı, aynı ağrıyı ya da renk deneyimini yaşayacak diyemeyiz. Bunların hepsi birinci kişiye göre değişebilir.

Yapı Kurmanın Dayanılmaz Çekiciliği

Bilimsel gerçekçilik üzerine ve beyin – bilinç ikiliğinin nasıl aşılacağı konusunda yürüttüğümüz tartışmalar bir bakıma yapı kurmanın bilimsel meşruiyetini koruyabilmek için ne tür bir ontolojik ve epistemolojik duruş sergilemesi gerektiğini de tanımlamaktadır.

Sosyal gerçekçilik ya da yapı kurmacı gerçekçilik temelde bize görünmez olan bir çok öğeyi içerir. Bu nedenle de ontolojik olarak bilimsel gerçekçiliğin tanımladığı metafizik kavramıyla uyudur. Metafiziğin fizikle sağlam bir bağı vardır. Fiziğin gündeminde de gerçeğin kavranması açısından bazı önemli sorunlar varlığını sürdürmektedir. Ontolojik olarak sosyal gerçeklere ilişkin konumumuzu belirlemek için tutarlı bir tanıma gereksinmemiz vardır.

¹⁰ Searle bu sürece biyolojik doğalcılık adını vermektedir.

Güç alanları içinde yer alan fiziksel parçacıklar tarafından oluşturulmuş bir dünyada yaşıyoruz. Bunların bir kesimi sistemler biçiminde örgütlenmişlerdir. Bu sistemlerin bazıları yaşayan sistemlerdir ve yaşayan sistemlerin bazıları bilinç geliştirmişlerdir. Bilinçle birlikte, organizmanın dünyadaki nesne ve olayları kendisine ifade etme yeteneği olan yönelmişlik (intentionality) gelir (Searle, 1995, s. 7).

Yukarıdaki tanım bizi bilinçli organizmaların yönelmişlik aracılığıyla dünyadaki nesne ve olayları kendilerine ifade etme aşamasına getirecektir. Bilinçli organizmalar çevrelerindeki moleküllerin davranışları sonucu oluşmuş varlıklara yönelerek, onlara belirli işlevler atayabilirler. Sözelimi tahta parçalarına sandalye olma işlevi atandığında bilinçli organizmanın yönelmesi söz konusudur. Ayrıca tahtanın ontolojik olarak nesnel durumunu gösteren taşıma, destek olma özelliği doğal bir gerçek olarak karşımızdadır. Sandalye işlevini atama bir yapı kurma işiyse, bu durum tahtanın temsil ettiği doğal gerçeklikten ayrılmaz. Başka bir deyişle sandalye olma işlevi, doğal bir gerçek olan tahtaların üzerine kurulmuştur. Buradan kaba gerçeklerle kurumsal gerçekler arasındaki ayrıma ulaşabiliriz.

Searle'in (1995) gerçekleri ikili bir sınıflamaya soktuğunu görüyoruz. Birincisine "kaba gerçekler" adını veriyor. Kaba gerçekler fiziksel anlamda ve ontolojik olarak bizim dışımızda var olan varlıkları ifade eder. Kaba gerçeklerin önceliği vardır. Biz onu ifade etmesek de o vardır. Fiziksel bir oluşum olarak x dağını ifade etmesek ya da onun farkında olmasak da, o kaba fiziksel bir gerçek olarak varlığını sürdürecektir. Kaba gerçekler toplumsal yapı kurmacılığın ürünü olan dilin dışında ve ondan bağımsız olarak var olurlar. Searle'in "kurumsal gerçekler" adını verdiği ikinci gerçek grubu ise, kaba gerçeklerin tersine, var olabilmek için insan kurumlarına gerek duyar. Kağıt paradan söz edebilmek için, insanın yapısını kurduğu para kurumuna gereksinme duyarız. Para örneğinden yola çıkarak kaba gerçekler olmadan kurumsal gerçeklerden söz edemeyeceğimiz de ortaya çıkar. Her hangi bir şey para olabilir, para manyetik form da olabilir. Oysa yine de paranın fiziksel bir biçimde var olması gerekir (Searle, 1995, s. 34). Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi kurumsal gerçekler kaba, fiziksel gerçekler üzerine kurulur. Peter ve Luckmann'ın "insan kendini üretir," (1967, s. 49) tanımlamasının da bu gerçeğe işaret ettiğini söyleyebiliriz. İnsan bir bakıma biyolojik kapasitesini oluşturan kaba gerçeğin üzerinden kendisini yeniden üretmektedir.

Yapı kurmacı yaklaşımın fiziksel dünyadan soyutlanamayacağı görülmektedir. Bu çerçevede yapı kurmacılığı fizikselcilikle ilişkilendirmek, bilimsel gerçekçilikle de sağlam bağlar kurmasına olanak sağlayacaktır. Fizikselcilik, varlıkların açıklanmasında yaşanan bazı ontolojik sorunlar nedeniyle indirgemeci olan ve indirgemeci olmayan fizikselcilik olarak iki ayrı biçimde tanımlanmaktadır. İndirgemeci fizikselciliğe göre her olası **d** dünyasında tüm gerçek nesnelere, nitelikler ve olaylar, temel fiziksel nesne, nitelik ya da olaylarla özdeştir. İndirgemeci olmayan fizikselciliğe göre ise her **d** dünyasında tüm gerçek nesnelere, nitelikler ve olaylar, temel fiziksel nesne, nitelik ya da olayların üstünde ya da üzerinde yer alır (Birman, 2009, s. 208). Bu tanımlar çerçevesinde fizikselciliğin "kaba gerçekler olmadan kurumsal gerçekler olmaz," (Searle, 1995, s. 34) görüşünü desteklediğini ileri sürebiliriz. Ancak fizikselciliğin iki ayrı tanımı bizi ikilikler konusunda farklı tartışmalara götürebilir. İndirgemeci fizikselcilik bilinç ve beyin ikiliğini yadsırken, indirgemeci olmayan fizikselcilik akla ilişkin nitelik ikiliğine yol açmaktadır.

Akıl, dil ve uygarlık, kimya ve biyoloji tarafından tanımlanan fiziksel dünyamız gibi, temel gerçeklerin doğal ürünleridir. Kurumsal gerçekler olarak adlandıracağımız sosyal olgular, kaba fiziksel gerçekler üzerine inşa edilmiştir (Searle, 1995, 2004). Bu süreçte yapı kurmacılığı ontolojik açıdan zayıf bırakan evrensel yaklaşımdır. Sözelimi cinsiyet ayrımının hiçbir fiziksel kaba gerçeğe dayanmadığını, toplumsal ve kültürel etkiler sonucu oluştuğunu ileri sürmek evrenselci yapı kurmacılığa ve onun sorunlarına örnek olarak gösterilebilir. Sosyal yapı kurmacı paradigmanın yolunu açan Berger ve Luckmann'ın (1967) evrensel yapı kurmacılıktan söz etmediği, önemli katkılar sağlayan Searle'ün (1995) de bu anlayışa karşı olduğu bilinmektedir (Hacking, 1999, s. 24-25). Yapı kurmacılığı nesnel olandan, bilimsel gerçekçilikten ayıran ve postmodern duruşa yaklaştıran evrenselci söylemdir.

Yapı kurmacılığın ontolojik ve epistemolojik konumunu saptamanın yolu zayıf ereklilik ve güçlü ereklilik ayrımını kavramaktan geçer. Ereklilik (teleoloji) sonuçların, amaçların ya da son nedenlerin araştırılması üzerine yoğunlaşır. Söz konusu olan bir amaç uğruna eyleme geçme durumudur. Bir kesim hiçbir amacın söz konusu olmadığını ileri sürerken, diğer bir kesim her şeyin bir amacı olduğunu söylemektedir. Gerçekte bu iki bakış açısının da sorunlu olduğu söylenebilir (Woodfield, 2010, s. 1-2).

Güçlü ereklilik yaklaşımı bizi her şeyin toplumsal yapı kurmacılığın ürünü olduğu biçimindeki bir sava yöneltecektir. Bu bakış açısı çerçevesinde geçek de, gerçek dışı da toplumsal bir yapı kurmacadır. Böylesi bir yaklaşımdan yola çıktığımızda, tümüyle bilinen bir gerçek ve doğru ontoloji olmadığına göre, yapılması gereken gözlemciye göre değişen bir epistemolojiyi dayatmak olacaktır. Kuşkusuz böylesi bir yaklaşıma bilimsel meşruiyet kazandırmak pek olası görülmemektedir. Aşırı görecelikçi ve öznel yöne doğru savrulmuş bu duruş ancak postmodernizm ile özdeşleştirilebilir. Güçlü ereklilik, aynı zamanda güçlü ve evrenselci toplumsal yapı kurmacılığın temel duruşunu da açıklayan bir yaklaşımdır. Güçlü ereklilik evrenselci yapı kurmacılığı desteklediği için, kuramın nesnel olanla bağını koparmakta, ontolojik temellerini de zayıflatmaktadır.

Zayıf ereklilik, daha önce sözü edilen sorunlu noktalardan “her şeyin mutlaka bir amacı vardır,” yaklaşımının açmazlarını aşmaya çalışır. Öncelikle güçlü erekliliğin kendisini içine soktuğu ontolojik ve epistemolojik sorunlardan uzak durmayı amaçlar. Bu çabaların temelinde ontolojik ve epistemolojik meşruiyet arayışı vardır. Hiç kimse gerçeği tümüyle bilemeyeceğine göre, öznellikten uzak durup nesnel bir ontolojinin peşine düşmek en doğru yaklaşım olacaktır. Zayıf erekliliği de, diğerinde olduğu gibi benzer bir biçimde zayıf toplumsal yapı kurmacılık olarak tanımlayabiliriz.

Zayıf teleoloji ya da zayıf toplumsal yapı kurmacılık (inşacılık), çevremizde gördüğümüz tüm olguların toplumsal olarak yapıldığı benzeri bir savı dengelemek için gerekli görülmektedir. Çünkü böylesi ileri bir sav bizi kuarkların da toplumsal olarak inşa edildiği noktasına getireceği için yeni sorunlara gebe dir. Kuarkların da toplumsal inşa sonucu ortaya çıktığını söylersek, onların kaçınılmaz olduğu ve varlıkların doğası tarafından belirlendikleri gerçeğini yadsımış oluruz. Eğer x’in inşa edildiği savının kabul edeceksek iki temel olguya dayanmamız gerekmektedir. Birincisi, x’in varlığına kesin gözüyle bakılması gerekir. İkincisi ise, x kaçınılmaz olarak tanımlanmalıdır (Hacking, 1999, s. 12).

Yapı kurmacılığın evrenselci savı ontolojik ve epistemolojik açıdan tutarsızdır. Oysa zayıf teleoloji ya da zayıf toplumsal yapı kurmacılık ontolojik olarak açıklanabilir bir duruşu ifade etmektedir. Yapı kurmacılığı kurumsal gerçekler çerçevesinde açıklama

gerekir. Yapı kurmacılık olarak tanımlayabileceğimiz kurumsal gerçekler, doğal biyolojik evrimleşme sürecinin bir sonucudur. Doğal biyolojik evrimleşme sonucu gelişen canlı kaba gerçekler,¹¹ kurumsal gerçekleri oluşturacak beyin durumunun, başka bir deyişle bilincin oluşmasına neden olmuştur. Nasıl sindirim, bağırsak sisteminin oluşturduğu bir durum, nasıl bilinç nöronların çalışması sonucu beyinde oluşan bir durumsa, yapı kurmacaya konu olan kurumsal gerçekler de, kaba gerçeklerin doğal biyolojisinde gerçekleşen evrimin yarattığı bir durumdur. Dolayısıyla temeli itibariyle fizikseldir, bu nedenle ontolojik olarak sorunlu değildir.¹²

Her olgunun yapı kurmayla oluştuğu savını ileri süren evrenselci bakışın çürütülmesi ve yapı kurmanın doğal ve fiziksel dünya ile ilişkilendirilmesi, yapı kurmacılığın postmodernizm ile bağını koparabilir. İkiliklerin aşılarak fiziksel – doğal nedenselliğin, sosyal – kurumsal gerçeklikle bağının kurulması, yapı kurmacılığın ontolojik ve epistemolojik konumunu güçlendirecektir.

Belirlenim Tartışmaları: Görelliğin Sınırları

Belirlenimcilik, sosyal bilimlere içine çeken aktör – yapı ya da özgür seçim – toplumsal belirlenim ikilik tartışmalarının temelini oluşturur. Genelde sosyal bilimlerde ve özelde örgüt kuramlarında egemen duruşun yapı ve çevrenin belirlenimci etkisinden yana olduğu bilinmektedir. Sosyal bilimlerdeki aktör – yapı ikiliği de belirlenime ilişkin tartışmalara dayanır.

Belirlenim gerek doğadaki eğilimler, gerekse doğal bilimlerin bulgularıyla temellendirilmektedir. Belirlenimin gücünü önemli ölçüde bilimci savlardan alır. İnsanların belirsizliğe ilişkin kaygı ve korkularını düzene destek vererek dengeler. Özgür seçim savı da özgürlük, değişme, yaratıcılık ve yenilikçilik benzeri olguların önünü açmaktadır (Sargut, 2002, s. 122).

Belirlenimciliği ikilik açmazından kurtarabilmek için öncelikle iyi bir tanıma gereksinme vardır. Belirlenimciliği yalnızca “her bir olayın bir nedeni vardır,” çerçevesinde tanımlayamayız. Çünkü belirlenimci olmayan nedensellik de söz konusudur. Bazı olaylar nedenseldir, ancak belirlenmemiştir. Bu nedenle belirlenimciliği iki dünya varsayımı üzerinden yürütmek daha doğru olacaktır. Eğer bir dünya tümüyle bizimki

11 Çevresel ayıklanmacılık sonucu, özellikle insan türünün nöronlarında oldukça karmaşık ve çarpıcı bir gelişme oluşmuştur.

12 Searle (1995, s. 35) kurumsal gerçeklerin, kaba fiziksel gerçekler üzerinde var olduğunu söylüyor.

gibi doğal yasalara sahipse ve zamanın her hangi bir noktasında tümüyle bizim dünyamıza benziyorsa, zamanın tüm noktalarında aynen bizim dünyamız gibi olacaktır. Bu çerçevede dünyamızın belirlenimci olduğu söylenebilir (Clarke, 2003, s. 370).

Belirlenimciliğin en güçlü savı nedensel sonuç yaklaşımıdır. Bu sava göre belirlenimcilik doğruysa, eylemlerimiz geçmişteki olay ve doğa yasalarının nedensel sonuçlarıdır. Ancak biz doğmadan önce olanlar ve doğa yasaları bize bağlı değildir. Öyleyse nedensel sonuçların bizimle bir bağı yoktur (Clarke, 2003, s. 370-371).

Belirlenimciliğin var olmasının özgür seçimi yadsımamızı gerektirmediğini düşünenler de vardır. Özgür seçimle belirlenimciliğin bağdaşık olduğu görüşüne bağdaşıklıkçılık denmektedir. Eyleyenlerin (aktörlerin) bazı seçimler yapabilecekleri, karar alabilecekleri,¹³ eyleme geçerek dünyanın nasıl olması gerektiği konusunda fark yaratabilecekleri ileri sürülmektedir (Clarke, 2003, s. 392). Tüm eylemlerin nedensel olarak belirlendiğini ileri süren bilim felsefecileri de belirlenimin gerçek olduğuna katılmaktadırlar. Ancak bazı eylemlerin içsel psikolojik süreçle, bir çeşit akılcılıkla ve amaçlı olarak yapıldıklarında özgür seçimler içerdiği kanısındadırlar (Searle, 2004, s. 220-221).

Giddens (1976) de yapıyla aktör arasında bir ikilik görmez. Yapı bireyin uygulamalarını belirlerken, birey de uygulamaları aracılığıyla yapıları kurmakta, yeniden üretmektedir. Yapı, aktör açısından kısıtlayıcı olduğu denli olanaklar da yaratan bir olgudur (Giddens, 1984, s.25; Sargut, 2007).

Mead'in görüşlerinde yapılacak bazı değişiklikler simgesel etkileşimciliği, aktör – yapı ikiliğinin açmazından çıkarabilir. Mead'in "başlangıçta toplumsal süreç vardır, birey ya da toplumun ontolojik bir önceliği yoktur," temel önerisi, "toplum benliği, benlik de toplumsal etkileşimi biçimler" olarak değiştirdiğimizde ontolojik sorun da çözülmüş olacaktır (Stryker, 2008). Çünkü toplumun, toplumsal süreçle ortaya çıkmasına karşın, örgütlenmiş toplum, yeni üyelerinin gelmesinden önce oradadır.

Tartışmanın Çıkarımları

Oldukça genç sayılabilecek bir sosyal bilim alanı olan örgüt ve yönetim araştırmaları, bilimsel bir alan olarak varlığını sürdürebilmek için sosyal bilimlerin ve kendisinin bilim olma çabalarına katkı sağlamalıdır. Bu süreçte en büyük açmazlarından birisi, yürütülen bilim savaşlarında, pozitivism ile postmodernizm arasına sıkışıp kalmasıdır. Postmodern yaklaşım, özellikle içinde barındırdığı ontolojik ve epistemolojik sorunlar nedeniyle sosyal bilimlerin, dolayısıyla örgüt ve yönetim araştırmalarının bilimsel meşruiyetine gölge düşürmektedir. Postmodernizmin bilim savaşlarında fizikten ve özellikle kuantum mekaniğinden destek arama çabaları, kendi ontolojik ve epistemolojik sorunlarının bilincinde olduğunu göstermektedir. Bilim savaşlarının sosyal bilimler içindeki boyutunda, pozitivism'e yöneltilen eleştirel bakışın yalnızca postmodernist yaklaşımla sürdürülebileceği biçiminde yanlış bir inanış vardır. Oysa örgüt ve yönetim araştırmalarındaki gelişmeler, postmodernist tutarsızlıklara düşmeden de pozitivism'e eleştirel bakabileceğimizi göstermektedir. Kaldı ki bu eleştirel süreç, **Social Text** benzeri skandalları yaşamadan da sürdürülebilir.

Sosyal bilim olma yolundaki gelişme süreci örgüt ve yönetim araştırmalarının bilim felsefesiyle olan bağlarını da güçlendirmiştir. Araştırma alanındaki kafa karışıklığının giderilmesinde Kuhn'un (1970) ve Burrell ve Morgan'ın (1979) önemli katkıları olmuştur. Sosyal bilimler haritasında örgüt ve yönetim araştırmalarının ontolojik ve epistemolojik konumu açıklık kazanmıştır. Kuhn'un paradigma ve karşılaştırılmazlık yaklaşımları ile Burrell ve Morgan'ın ikiye iki çözelgeleri alanı sosyal bilimlerdeki ikilik tartışmalarının içine çekse de, cangıldaki patikalarda yitip gitme olasılığımızı da azaltmıştır.

Örgüt ve yönetim araştırmalarının, pozitivism – postmodernizm de dahil, içine sıkıştığı tüm ikiliklerden kurtulabilmesinin yolu bilimsel gerçekçilikten geçiyor gibi görünmektedir. Bilimsel gerçekçilik araştırma alanına, pozitivism'e yönelik eleştirilerini, ontolojik ve epistemolojik zayıflığa düşmeden yöneltilme olanaklarını getirmektedir. Örgüt ve yönetim araştırmaları, bilimsel gerçekçilik paradigması içinde, gereksinmesini duyduğu sosyal bilim felsefesiyle ilişkisini koparmadan bilimsel meşruiyetini ve bilimsel bir disiplin olma özelliğini sürdürebilir.

13 Clarke (2003, s. 393) karar almayı eylem olarak, özellikle ussal bir eylem olarak tanımlıyor. Eylemlerimiz arasında yer alan karar, etkin denetim için bilinçli bir araştırma olarak niteliyor.

Örgüt ve yönetim araştırmalarının önündeki en büyük engellerden birisinin geleneksel ikilik tartışmaları olduğu görülmektedir. Bilimsel gerçekçilik çerçevesinde doğal fizikselciliğin getirdiği yaklaşım, bilinç – beyin ikiliğini aşma umudu vermektedir. Nedenli indirgemeden yola çıkarak bilincin beynin bir durumu olduğunu ileri sürebilmek, diğer ikiliklerin de aşılması sonucunu getirebilir. Bilinç – beyin ikiliğinin aşılması, dünyadaki tüm olguların fiziksel olduğu görüşüne destek vereceği için, sosyal bilimlerin konusu olan bir çok kavramı kaba fiziksel gerçeklerle ilişkilendirebiliriz. Böylece araştırma alanının metafizik ve ontolojik sorunları da bir ölçüde çözülmüş olacaktır. Toplumsal gerçekliğin kurulmasında, kaba gerçeklere dayalı kurumsal gerçeklerin oluşması, bir yandan ikilik sorunlarının aşılmasına neden olurken, öte yandan da sosyal gerçeklerin ortaya çıkışını fiziksel temellere bağlayacaktır.

Sosyal gerçeğin kurulması sürecinin postmodernist yaklaşımın tekelinde olduğu benzeri yaygın bir kanı oluşmuştur. Oysa postmodernizm ortaya attığı ileri evrenselci savlarla, yapı kurmacılığı ontolojik ve epistemolojik açıdan zayıflatmaktadır. İnsanlar yönelmişlik aracılığıyla çevrelerindeki varlıklara işlevler atamaktadırlar. Yapı kurmayla işlev atama arsında bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu çerçeveden bakıldığında sosyal ve kurumsal gerçekler, yönelmiş organizmaların kaba fiziksel gerçeklere işlev atamasıyla ortaya çıkmaktadır. Postmodernistlerin söylediklerinin tersine tüm sosyal gerçeklerin fiziksel bir dayanağı vardır. Son çözümlemede tüm davranış, ilişki ve olayların fiziksel olduğunu söyleyebiliriz.

Belirlenimcilik, bilimci yaklaşımı önemli ölçüde destekleyen bir olgudur. Ancak belirlenimin olması ve varlığının kabul edilmesi özgür seçimin olmadığı anlamına gelmez. Bu nedenle belirlenimcilikle özgür seçimin bağdaşık olduğu ileri sürülmektedir. Bu bakış açısı, örgüt ve yönetim araştırmalarını yakından ilgilendiren aktör – yapı ikiliğinin aşılabileceğini göstermektedir.

Buraya değin sürdürülen tartışmalardan bazı çıkarımlar yapılabilir.

1. Postmodernizm ontolojik ve epistemolojik açıdan çıkmaz bir sokaktır. Sosyal bilimlerin ve ilgili yan alanların bilimsel meşruiyetini önemli ölçüde yok edebilir. İçine çekeceği ileri görecelik döngüsünde, alanın nihilist bir çizgiye doğru savrulmasına neden olabilir.
2. Sosyal bilimlerin gerçekçilikle, ontolojiyle ve epistemolojiyle olan sorunları bilimsel, yapısal ve eleştirel gerçekçilik içinde kolayca çözülebilir.
3. Sosyal bilimlerin ve örgüt – yönetim araştırmalarının gelişimini sürdürebilmesi için bilim felsefesine, metafiziğe gereksinme vardır. Bu gereksinim pozitivism tarafından karşılanamaz. Bilimsel gerçekçilik ise bu gereksinmeyi karşılayabilir.
4. Sosyal bilimler ve örgüt – yönetim araştırmalarının ikilikler arasına sıkışması, bilimsel gelişmelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Geleneksel tanım ve kavramlardan vazgeçilmesi ikiliklerin aşılmasını sağlayabilir. Bilinç – beyin ikiliğinde süre gelen öz ikiliği tarihe karışmıştır. Ancak nitelik ikiliği üzerine tartışmalar sürmektedir. Bilinç – beyine ilişkin nitelik ikiliğinin giderilmesi, ikiliklerin aşılmasına önemli bir katkı verecektir.
5. Sosyal ve kurumsal gerçeklerin doğal fiziksel süreçlerle ilişkilendirilmesi, yapı kurmacılığın ontolojik sorunlarının çözülmesine sağlar. Bilimsel meşruiyet için tüm sosyal ve kurumsal gerçeklerin, doğal fiziksel kaba gerçeklerle özdeş olduğunun ya da onların üstünde ve üzerinde kurulduğunun anlaşılması gerekir.
6. Belirlenimciliğin özgür seçimle birlikte var olduğunu öngörmek gerekir. İç içe geçmiş sistemlerin iç halkalarında özgür seçim olanakları daha belirgin iken, dış halkalara doğru belirlenimciliğin etkisi artacaktır.

Bilimsel gerçekçiliğin pozitivismle arasında yaşadığı sorunlar, sosyal bilimlerin, örgüt ve yönetim araştırma alanlarının yaşadığı sorunlara benzerdir. Bu açıdan pozitivismin sosyal bilimlere dayattığı

meşruiyet ölçüleri, bilimsel gerçekçiliğin ontolojik, epistemolojik ve nedensellik anlayışıyla aşılabilir. Bu durum sosyal bilimlere ve örgüt – yönetim araştırma alanlarına, gelişme olanaklarıyla birlikte bilimsel meşruiyet de sağlayacaktır.

Ek Yazı

Bu yazıyı okuduktan sonra okurların Sargut 2001, 2002, 2007'de ortaya konan savlardan yola çıkarak görüşlerimde bazı sapmalar olduğu düşüncesine kapılmalarını doğal bulurum. Benim de bir evrim geçirdiğimi (bu yaşta bile ummak isterim, hem de bu denli kısa zamanda) var sayabilirler. Bu noktada, eğer bir kaçış saymazsanız, Hilary Putnam'ın o görkemli kanatları altına sığınabilirim. Bilim felsefesi serüveninde Putnam metafizik gerçekçilik ile yola çıkmış. Sorgulamayı sürdürürken kendisine ve düşüncelerine eleştirel bakmaktan hiç vazgeçmemiş. Kafasındaki çözülme sorunları onu kendi tanımıyla içsel gerçekçiliğe götürmüştür.¹⁴ Putnam'ın sorgulamaları ona bu nokta da huzur vermemiş, yeniden gerçekçiliğe doğru bir dönüşe neden olmuştur. Ancak bu kez ulaştığı nokta, metafizik gerçekçilik yerine doğal ya da pragmatik gerçekçilik yaklaşımıdır (Baghrmian, 2008).

Daha önceki çabalarımın, pozitivistimin çokbilmişliğine, bireyin eylem alanı ve özgür iradesinin aşırı çevrelenmesine ilişkin bir karşı duruş olarak algılanmasını isterim. Bu süreç içinde “bilimsel meşruiyet kaygısını” sürekli taşıdım. Pozitivizme karşı çıkarken sürekli olarak arkamı dayayabileceğim gerçekçi bir sığınak aradım. Pozitivist paradigmanın sağladığı kazanımları da hiç yadsımadım. Ancak pozitivistimin direktlediği Humecü nedensellik ve ödün vermez görgülcülük, işi bilimsel gerçekçiliği yadsıma noktasına değin götürüyordu. Özellikle bizden bağımsız var olan ve gözlemlenemeyen gerçek karşısındaki tutumu ve güçlü kuramların bu gerçeğe ilişkin açıklayıcı mekanizma ve modellerini gözlem eksiklikleri nedeniyle yok sayması, pozitivistime eleştirel bakmama neden oldu.

14 İçsel gerçekçi, hem bilimsel gerçekçi ontolojiyi kabullenir, hem de pragmatik bir kuram olarak gerçeğin içsel kuramının yanında durur. Bazı araştırmacılar bilimsel gerçekçilerin içsel gerçekçi olması gerektiği kanısındadırlar (Ellis, 1988, s. 1.). Putnam'ın içsel gerçekçiliği, gerçeğe ve gerçeğin doğasına ilişkin gerçekçi ve gerçekçi olmayan sezgileri uzlaştırma amacını güdüyordu (Decock ve Douven, 2012).

Kaynakça

- Alverson, M. ve Deetz, S. A. (2006).** Critical Theory and Postmodernism Approaches to Organizational Studies. S. R. Clegg, C. Hardy, T. B. Lawrence ve W. R. Nord (Ed.), *The Sage Handbook of Organization Studies* içinde (s. 255-283). London: Sage.
- Azevedo, J. (1997).** *Mapping Reality: An Evolutionary Realist Methodology for the Natural and Social Sciences*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Baghrmian, M. (2008).** “From Realism Back to Realism”: Putnam's Long Journey. *Philosophical Topics*, 36(1), 17-35.
- Berger, P. T. ve Luckmann, T. (1967).** *The Construction of Social Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Anchor Books.
- Bhaskar, R. (2008).** *A Realist Theory of Science*. London: Routledge.
- Birman, F. (2009).** Quantum Mechanics and the Plight of Physicisism. *Journal of General Philosophy of Science*, 40, 207-225.
- Burrell, G. ve Morgan, G. (1979).** *Sociological Paradigms and Organisational Analysis*. New Hampshire: Heinemann.
- Cao, T. Y. (2003).** Structural Realism and the Interpretation of Quantum Field Theory. *Synthese*, 136, 3-24.
- Chakravartty, A. (2004).** Structuralism as a Form of Scientific Realism. *International Studies in the Philosophy of Science*, 18(2-3), 151-171.
- Chia, R. (2003).** Organization Theory as a Postmodern Science. H. Tsoukas, ve C. Knudsen, (Ed.), *The Oxford Handbook of Organization Theory* içinde (s. 113-140). Oxford: Oxford University Press.
- Clarke, R. (2003).** Freedom of the Will. S. P. Stich ve T. A. Warfield (Ed.), *The Blackwell Guide to Philosophy of Mind* içinde (s. 369-404). Oxford: Blackwell.
- Clegg, S. (1982).** Book Reviews: Gibson Burrell and Gareth Morgan: Sociological Paradigms and Organizational Analysis. *Organization Studies*, 3, 380-381.
- Decock, L. ve Douven, I. (2012).** Putnam's Internal Realism: A Radical Statement. *Topoi*, 31, 111-120.
- Deetz, S. (1996).** Describing Differences in Approaches to Organization Science: Rethinking Burrell and Morgan and Their Legacy. *Organization Science*, 7(2), 191-207.
- Demetriou, C. (2009).** The Realist Approach to Explanatory Mechanisms in Social Sciences: More Than a Heuristic? *Philosophy of the Social Sciences*, 39(3), 440-462.
- Ellis, B. (1988).** Internal Realism. *Synthese*, 76, 409-434.

- Flyvbjerg, B. (2006).** Making Organizational Research Matter: Power, Values and Phronesis. S. R. Clegg, C. Hardy, T. B. Lawrence ve W. R. Nord (Ed.), *The Sage Handbook of Organization Studies* içinde (s. 370-387). London: Sage.
- Giddens, A. (1976).** *New Rules of Sociological Methods*. New York: Basic Books.
- Giddens, A. (1984).** *The Constitution of Society: Outline of a Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Hacking, I. (1999).** *The Social Construction of What?* Boston: Harvard University Press.
- Keat, R. ve Urry, J. (1975).** *Social Theory as Science*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Kuhn, T. S. (1970).** *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Louis, M. R. (1983).** Book Reviews: Sociological Paradigms and Organizational Analysis. *Administrative Science Quarterly*, 28, 153-156.
- McKelvey, B. (1999).** Toward a Campbellian Realist Organization Science. J. A. C. Baum ve B. McKelvey (Ed.), *Variation in Organization Science: In Honor of Donald T. Campbell* içinde (s. 383-411). Thousand Oaks, CA: Sage.
- McKelvey, B. (2002).** Model-Centered Organization Science Epistemology. J. A. C. Baum (Ed.), *The Blackwell Companion to organizations* içinde (s. 752-780). Oxford: Blackwell.
- McKelvey, B. (2003).** From Fields to Science: Can Organization Studies Make the Transition? R. Westwood ve S. Clegg (Ed.), *Debating organizations: Point – counterpoint in organization studies* içinde (s. 47-73). Oxford: Blackwell.
- Pfeffer, J. (1993).** Barriers to the Advance of Organizational Science: Paradigm Development as a Dependent Variable. *Academy of Management Review*, 18(4), 599-620.
- Psillos, S. (1999).** *Scientific Realism: How Science Tracks Truth*. London: Routledge.
- Psillos, S. (2005).** Scientific Realism and Metaphysics. *Ratio*, 18, 385-386.
- Putnam, H. (1975-1976).** What is Realism? *Proceedings of the Aristotelian Society*, 76, 177-194.
- Reed, M. (2006).** Organizational Theorizing: A Historically Contested Terrain. S. R. Clegg, C. Hardy, T. B. Lawrence ve W. R. Nord (Ed.), *The Sage Handbook of Organization Studies* içinde (s. 19-54). London: Sage.
- Sargut, A. S. (2002).** Bilimin İkilemi: Belirlenirlik ya da Belirlenmezlik. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 121-126.
- Sargut, A. S. (2007).** Yapısal Koşul Bağımlılık Kuramının Örgütsel Çevre Kuramları Bağlamındaki Yeri. A. S. Sargut ve Ş. Özen (Ed.), *Örgüt Kuramları* içinde (s. 35-75). Ankara: İmge.
- Sargut, A. S. ve Özen, Ş. (2007).** Örgüt Kuramlarına Genel Bir Bakış: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme. A. S. Sargut ve Ş. Özen (Ed.), *Örgüt Kuramları* içinde (s. 11-34). Ankara: İmge.
- Searle, J. R. (1995).** *The Construction of Social Reality*. New York: The Free Press.
- Searle, J. R. (2002).** Why I Am Not a Property Dualist? *Journal of Consciousness Studies*, 9(12), 57-64.
- Searle, J. R. (2004).** *Mind: A Brief Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Searle, J. R. (2010).** *Making the Social World: The Structure of Human Civilization*. New York: Oxford University Press.
- Smart, J. J. C. (2011).** The Mind/Brain Identity Theory. Zalta, E. N. Zalta(Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, URL=<http://plato.stanford.edu/archives/fall2011/entries/mind-identity/>
- Sokal, A. (1996a).** Transgressing the Boundaries: Toward a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity. *Social Text*, 46/47, 217-252.
- Sokal, A. (1996b).** A Physicist Experiments with Cultural Studies. *Lingua Franca*, 6(4), 62-64.
- Sokal, A. ve Brichmont, J. (1999).** *Fashionable Nonsense: Postmodern Intellectuals' Abuse of Science*. New York: Picador.
- Stryker, S. (2008).** From Mead to a Structural Symbolic Interactionism and Beyond. *Annual Review of Sociology*, 34, 15-31.
- Üsdiken, B. ve Leblebici, H. (2001).** Organization Theory. N. Anderson, D. S. Ones, H. K. Sinangil ve C. Viswesvaran (Ed.), *Handbook of Industrial, Work and Organizational Psychology* içinde (s. 377-397). London: Sage.
- Woodfield, A. (1976).** *Teleology*. New York: Cambridge University Press.

Asimetrik İktisadi Dalganmalar: Teori ve Uygulama* Asymmetric Business Cycle : Theory and Application

Prof. Dr. Nebiye Yamak - Arş. Grv. Banu Tanrıöver

Öz

Bu çalışmanın amacı, asimetrik iktisadi dalgalanmalar kavramını ve çeşitlerini irdelemek, söz konusu asimetri çeşitlerinin varlığının 1960-2006 dönemi Türkiye ekonomisi için sınamaktır. Bu amaçla önce reel GSMH değişkeninin konjonktür bileşeni, Hodrick- Prescott filtresi yardımıyla elde edilmiş ve daha sonra elde edilen konjonktür bileşeninin nasıl bir asimetrik hareket izlediğini test etmek amacıyla, eğiklik testine dayanan derinlik ve diklik istatistikleri kullanılmıştır. Söz konusu istatistiklerin anlamlılıkları ise Newey-West (1987) tahmin yöntemi ile sınanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Asimetrik İktisadi Dalganmalar, Diklik ve Derinlik Asimetrisi, Hodrick-Presscot Filtresi, Newey-West Standart Hataları.

Abstract

The purpose of this study is to explain the concept and the kind of asymmetric business cycle and to examine the kind of the asymmetry for Turkish economy at the period of 1960-2006. For this purpose, firstly the cycle component of real GNP has been obtained by using Hodrick-Presscot Filter and then deepness and steepness statistics based on skewness test have been used to test how the cycle component follows asymmetric movement. The significances of these statistics have been investigated by using Newey-West (1987) method.

Keywords: Business Cycle Asymmetry, Steepness and Deepness Asymmetry, Hodrick-Presscot Filter, Newey-West Standard Error.

Giriş

İktisadi dalgalanmalar, üretim, istihdam ve kişi başına düşen milli gelir gibi reel makroekonomik değişkenlerdeki artma ve azalma yönündeki hareketlerin oluşturduğu genişleme ve daralma dönemleridir. Bu anlamda asimetrik iktisadi dalgalanma ise, reel makroekonomik değişkenlerin genişleme ve daralma yönündeki hareketlerinin farklı hız, şiddet ve oranda gerçekleşmesi olarak nitelendirilmektedir. İktisadi dalgalanmaların asimetrik olduğu fikri ilk olarak Mitchell (1927) ve Keynes (1936)'in çalışmaları ile gündeme gelmiş, günümüze kadar teorik ve ampirik çalışmaların ilgi odağı olmuştur. Neftçi (1984), hem konunun yeniden canlanmasını hem de asimetri ile ilgili yeni kavramların ve asimetrik etkilerin ölçümünde yeni yöntemlerin tanıtılmasını sağlamıştır. Konunun yeniden tartışılmaya başlanması, dinamik ve doğrusal olmayan iktisadi ilişkilerin varlığı ile eşzamanlı olarak gerçekleşmiştir (Ramsey ve Rothman, 1996).

Reel değişkenlerdeki asimetrik dalgalanmaların teorik olarak birçok nedeni vardır. Tüketicilerin ve yatırımcıların geleceğe yönelik beklentileri asimetrik dalgalanmalara neden olabilmektedir. Tüketiciler gelirlerindeki, yatırımcılar ise maliyetlerdeki değişimlere farklı şekilde tepki verebilmektedirler. Örneğin nisbi gelir hipotezine göre, nominal geliri artan bir tüketici tüketim harcamasını arttırırken, nominal geliri azalan bir tüketici ise alıştığı yaşam standartlarını sürdürebilmek için en azından bir süreliğine tüketim harcamasını azaltmamaktadır. Aynı şekilde, yatırımcılar için bir endüstriden çıkmak aynı endüstriye girmekten daha az maliyetli olabilmektedir. Bu ise yatırımcıların üretimi durdurma kararlarını daha hızlı bir şekilde vermelerine neden olmaktadır. Tüketicilerin ve yatırımcıların söz konusu bu davranışları, reel üretimdeki daralmanın genişlemeden daha hızlı

* Bu çalışma 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuş ve revize edilmiştir.

olmasına neden olmaktadır. Tüketicilerin ve yatırımcıların beklentilerinin değişmesi sonucunda reel üretim yavaş bir şekilde yükselirken hızlı bir şekilde düşebilmektedir. Yani iktisadi şokların ve bu şokların aktarımının ilgili değişken üzerindeki daraltıcı ve genişletici etkisi farklı olabilmektedir. Nitekim Cover (1992), Kandil (1996) ve Karras ve Stokes (1999) tarafından da desteklendiği gibi, ekonomi negatif ve pozitif şoklara farklı şekillerde tepki verebilmektedir. Mitchell (1927) ve Keynes (1936), daralmaların genişlemelerden daha kısa olmasına rağmen, daralmaların daha ani ve şiddetli olduğunu ve bu nedenle iktisadi dalgalanmaların asimetrik olduğunu öne sürmüşlerdir.

Politika yapıcılarının ise üretimdeki ani düşüşü veya yavaş yükselmeyi engelleyebilmek için pozitif toplam arz veya toplam talep politikaları uygulamaları gerekmektedir. Bu nedenle çalışmada, politika yapıcılarının, iktisadi dalgalanmaların hareketine bakarak gelecekte uygulayacakları politikalar hakkında nasıl bir karar almaları gerektiği konusunda bir politika önerisi yapılması amaçlanmıştır. Diğer bir ifadeyle çalışmadaki temel amaç, reel üretimin nasıl bir asimetrik hareket izlediğini ve söz konusu asimetrik hareketin politika yapıcılarının alacakları politika kararları açısından önemini ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışmada, 1960-2006 dönemi Türkiye ekonomisindeki reel GSMH değişkeninde, Sichel (1993) tarafından derin ve dik asimetri olarak tanımlanan asimetrik dalgalanma çeşitlerinin varlığını test edilmiş ve elde edilen bulgular ışığında politika önerileri yapılmıştır.

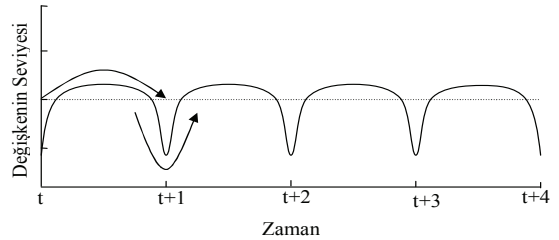
Literatür

Reel makroekonomik değişkenlerin asimetrik şekilde hareket ettiği yönündeki teorik görüş, makroekonomide uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen Neftçi (1984) ve DeLong ve Summers (1986)'ın konuyla ilgili çalışmalarına kadar sistematik bir araştırmaya neredeyse rastlanmamaktadır. Neftçi (1984), asimetrisinin derecesini ölçmek amacıyla Markov sürecinin istatistiksel teorisini kullanarak bir yöntem geliştirmiştir. Ampirik literatürde *Sonlu Markov Modeli* olarak tanımlanan bu yöntem¹ yardımıyla Neftçi (1984), ABD'deki işsizliğin asimetrik olduğunu kanıtlamıştır. DeLong ve Summers (1986) ise, 6 OECD ülkesinin² GSMH, sanayi üretimi ve işsizlik oranı değişkenlerinin asimetrik bir şekilde dalgalanıp dalgalanmadığını, basıklık istatistiğini esas alarak oluşturulan bir test yöntemi ile sınımışlardır. GSMH ve sanayi üretimlerinde herhangi bir asimetrik dalgalanma olmadığı,

sadece ABD'nin işsizlik oranının asimetrik şekilde dalgalandığı yönünde bulgular elde etmişlerdir. De Long ve Summers (1986) elde ettikleri bu bulgulardan "asimetri kavramının iktisadi dalgalanmalar açısından birincil derecede önemli bir durum olmadığı" sonucunu çıkarmışlardır.

Sichel (1993), ABD'nin reel GSMH, işsizlik oranı ve sanayi üretimindeki konjonktür bileşenlerinin üçüncü momentini kullanarak DeLong ve Summers (1986)'ın çalışmalarını genişletmiştir. Sichel (1993), söz konusu çalışmasında asimetrik iktisadi dalgalanmaları dik ve derin asimetri olarak ikiye ayırmıştır. Sichel (1993) derin asimetriyi, daralmalar sonucunda oluşan dip noktalarının, genişlemeler sonucunda oluşan zirve noktalarından daha derin olması durumu olarak tanımlamıştır. Sichel (1993) tarafından derinlik olarak tanımlanan asimetrik hareketler, Ramsey ve Rothman (1996) tarafından farklı şekilde adlandırılmıştır. Ramsey ve Rothman (1996), derinliğin enlemesine uzanan bir asimetri olduğunu ifade etmişlerdir. Yani Sichel (1993)'in derin asimetri tanımlaması, Ramsey ve Rothman (1996) tarafından enlemsel asimetri (transversal asymmetry) olarak kabul edilmiştir.

Diğer taraftan McQueen ve Thorley (1993), derinlik asimetrisini farklı şekilde tanımlamışlardır. Onlar, daralmaların oluşturduğu dip noktaları ile genişlemelerin oluşturduğu zirve noktalarının birbirinden farklı keskinlikte olduğunu düşünmüşlerdir. Yani reel değişkenin değeri önce hızlı bir şekilde düşmekte, dip noktasından sonra yavaş bir şekilde yükselmektedir. Herhangi bir reel değişkenin değerinde meydana gelen genişlemeler önce yavaş bir şekilde, zirve noktasına gelindiğinde ise daralmalar hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu nedenle, dip noktaları zirve noktalarına göre daha keskin, zirve noktaları ise nispeten yuvarlak bir şekilde olmaktadır. İşte bu şekilde zirve noktalarının yuvarlak, dip noktalarının ise keskin olması durumunda keskinlik asimetrisi (sharpness asymmetry) oluşmaktadır (Ramsey ve Rothman, 1996, s.3). McQueen ve Thorley (1993) tarafından yapılan bu tip bir asimetri tanımlaması, Sichel (1993)'in derinlik asimetrisi tanımlaması ile eş değer olup Şekil-1'deki gibidir:

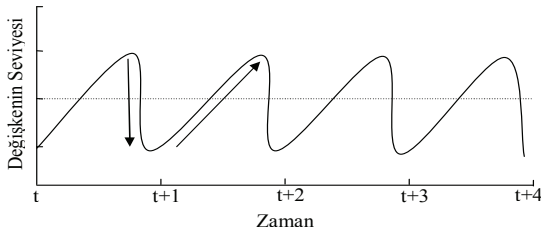
Kaynak: SICHEL, 1993, s.226.

Şekil 1. Derin - Enlemsel - Keskin Asimetri

1 Yönteme ilişkin ayrıntılı bilgi için Bkz. Neftçi (1984) ve Sichel (1989).
2 ABD, Japonya, Kanada, Batı Almanya, İngiltere ve Fransa.

Dip ve zirve noktalarının seviyeleri yönünden neden farklılık gösterdiği, yani ilgili değişkenin derinlik olarak adlandırılan asimetrik bir hareket izlemesinin nedeni iktisadi bir örnek yardımıyla açıklanabilir. Bu anlamda derinlik olarak ifade edilen asimetrik harekete en iyi örnek, asimetrik fiyat ayarlamaları kavramıdır. Buna göre, negatif toplam talep şoklarının üretim üzerindeki daraltıcı etkisi, pozitif toplam talep şoklarının üretim üzerindeki genişletici etkisinden daha fazla olmaktadır. Çünkü üretim, potansiyel üretim düzeyinin üzerine çıktığında genel fiyat düzeyi hızlı bir şekilde yükselirken, potansiyel üretim düzeyinin altına indiğinde ise genel fiyat düzeyi yavaş bir şekilde düşmektedir. Dolayısıyla asimetrik fiyat ayarlamaları, üretimin daralma yönündeki seviyesinin genişleme yönündeki seviyesinden daha şiddetli olmasına, dolayısıyla üretimin derinlik olarak ifade edilen asimetrik bir hareket izlemesine neden olmaktadır.

Sichel (1993) dik asimetriyi ise, reel makroekonomik değişkenin değerinde meydana gelen daralmaların genişlemelerden daha dik olması durumu olarak tanımlamıştır. Sichel (1993) tarafından diklik olarak tanımlanan asimetrik hareket, Ramsey ve Rothman (1996) tarafından boylamsal asimetri (longitudinal asymmetry) olarak tanımlanmıştır. Ramsey ve Rothman (1996), dikliğin boylamasına uzanan bir asimetri olduğunu benimsemişlerdir. Şekil-2, daralmaların genişlemelerden daha hızlı olduğu diklik asimetrisini ifade etmektedir. Buna göre, zirve noktasından başlayan daralmalar hızlı bir şekilde meydana gelirken, dip noktasından başlayan genişlemeler ise nisbi olarak daha yavaştır.

Kaynak: SICHEL, 1993, s.226.

Şekil 2. Dik - Boylamsal Asimetri

Herhangi bir iktisadi değişkenin neden bu şekilde asimetrik bir hareket izlediği örnek yardımı ile açıklanabilir. Bu anlamda diklik ya da boylamsal asimetriye verilebilecek en uygun örnek, bir firmanın herhangi bir endüstriye giriş ve çıkışında karşılaştığı

farklı maliyetlerin neden olduğu asimetridir. Buna göre bir firmanın üretim faaliyetini gerçekleştireceği endüstriye giriş ve çıkışında karşılaştığı maliyetler birbirinden farklı olmaktadır. Firmanın endüstriden çıkarken karşılaştığı maliyetler (endüstri çıkış maliyeti) endüstriye girerken karşılaştığı maliyetlerden (endüstri giriş maliyeti) genellikle daha azdır. Dolayısıyla üretim hızlı bir şekilde düşerken, yavaş bir şekilde yükselmektedir. Yani üretimde meydana gelen daralmalar genişlemelerden daha hızlı gerçekleşmektedir. Bu durum ise, diklik olarak adlandırılan asimetrik hareketlere neden olmaktadır.

Gerek Sichel (1993) gerekse Ramsey ve Rothman (1996) tarafından ifade edilen asimetrik hareketler, daralmaların genişlemelerden daha dik olmasından ve daralmalar sonucunda oluşan dip noktalarının, genişlemeler sonucunda oluşan zirve noktalarından daha derin olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Keynes (1936) ve Burns ve Mitchell (1946) de daralmaların genişlemelerden daha ani ve şiddetli olduğunu belirtmişlerdir. Yani reel değişkenlerin değerinde meydana gelen daralmalar, genişlemelere göre daha hızlı gerçekleşmekte ve ekonomi üzerindeki etkileri nispeten daha kısa süreli olmaktadır. Bu nedenle, üretim ve istihdam gibi reel değişkenlerin değerinde meydana gelen daralmalar genişlemelere göre daha dik ve bu daralmaların oluşturdukları dip noktaları, genişlemelerin oluşturdukları zirve noktalarından daha derin olmaktadır. Yani iktisadi daralmaların ekonomi üzerindeki etkileri daha hızlı görülmekte ve daha kısa süreli olmaktadır.

Özellikle Neftçi (1984), DeLong ve Summers (1986), Sichel (1993), McQueen ve Thorley (1993) ve Ramsey ve Rothman (1996)dan sonra, reel makroekonomik değişkenlerin asimetrik bir şekilde hareket edip etmediğine veya nasıl bir asimetrik hareket izlediğine yönelik tartışmalara yer veren çalışmalar yapılmıştır. Genel olarak tek değişkenli (univariate) ve çok değişkenli (multivariate) zaman serisi modelleri kullanılarak test edilen asimetrik hareket, son on yılda parametrik olmayan yöntemlerle analiz edilmiştir. Bodman (2001), konjonktürel dalgalanmalarda dik ve derin asimetri çeşitlerinden hangisinin olduğunu 1959-1993 dönemi Avustralya ekonomisi için parametrik olmayan yöntemlerden eğiklik testi (triples test) ve doğrusallık testi olan BDS testi ile sınıamıştır. Kullandığı temel makroekonomik değişkenlerden sadece M3 para arzında derinlik asimetrisinin, tüketici fiyat endeksi, M3 ve emek piyasasına ilişkin değişkenlerde ise diklik asimetrisinin olduğuna yönelik bulgular elde etmiştir.

Kontolemis (2001), 1960-1994 dönemi 11 OECD ülkesinden oluşan sanayi üretimindeki asimetriyi incelemek amacıyla, hem Markov değişim testini ve hem de parametrik olmayan yöntemleri kullanmıştır. Zirve noktaları etrafındaki gözlemlerin normal dağılımdan uzaklaşarak pozitif basıklık (leptokurtic) sergilediği, dip noktalarındaki gözlemlerin ise negatif basıklıktan (platokurtic) uzaklaşarak normal dağılıma yaklaştığı yönünde bulgular elde etmiştir. Bu anlamda konjonktürel dalgalanmalardaki dönüm noktalarında asimetrinin varlığını sınamış ve özellikle zirve noktası için asimetrinin söz konusu olduğunu ortaya koymuştur.

Asimetrik Hareketlerin Testi

Bu çalışmada asimetrik iktisadi dalgalanmaların varlığını test etmek amacıyla, 1960-2006 dönemi reel GSMH (1987=100) değişkeni kullanılmıştır. Söz konusu veriler yıllık olup, elde edilmesinde Türkiye İstatistik Kurumu'nun veri tabanından yararlanılmıştır. Asimetrik iktisadi dalgalanmaların varlığını test etmek amacıyla, Sichel (1993)'in diklik ve derinlik testlerini kapsayan eğiklik testi kullanılmıştır. Eğiklik testi, trend ve mevsimsel bileşenden arındırılmış durağan bir zaman serisine başka bir ifadeyle durağan konjonktür bileşenine uygulanabilmektedir. Bu nedenle söz konusu seri öncelikle trendden arındırılmıştır.

Hodrick-Prescott Filtresi

Geleneksel zaman serisi analizlerinde zaman serileri trend, konjonktür, mevsimsel ve düzensiz bileşenleri içermektedir.

$$y_t = \tau_t + c_t + s_t + \xi_t \quad (1)$$

(1) Nolu eşitlikte, y_t herhangi bir zaman serisini, τ_t trend bileşenini, c_t durağan konjonktür bileşenini, s_t mevsimsel bileşeni, ξ_t ise sıfır ortalama ve sabit varyansa sahip düzensiz bileşeni ifade etmektedir.

Eğiklik testinin uygulanacağı reel GSMH değişkeni yıllık olduğundan mevsimsel bileşen içermemektedir. Bu nedenle (1) Nolu denklemde yer alan mevsimsel bileşen s_t , çalışmada ele alınan reel GSMH değişkeninde bulunmamaktadır. (1) Nolu denklem yıllık bir zaman serisi için, aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

$$y_t = \tau_t + c_t + \xi_t \quad (2)$$

Deterministik veya stokastik trend içeren bir zaman serisini, trend bileşeninden arındırmak amacıyla çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bunlar, doğrusal ve kuadratik trend yöntemi, fark alma yöntemi,

Hodrick-Prescott (1980) filtresi ve Beveridge-Nelson (1981) ayrıştırması gibi yöntemlerdir. Literatürde birçok trendden arındırma yöntemleri mevcut olmasına rağmen, Hodrick-Prescott (HP) filtresi çeşitli özelliklere ve avantajlara sahiptir. Eğer bir zaman serisi trend veya fark durağan olsa bile HP filtresi, söz konusu serinin trendden arındırıldıktan sonra durağan olmasını, yüksek bir olasılıkla sağlamaktadır. Ancak diğer yöntemler, trend veya fark durağan bir serinin durağanlığını garanti etmemektedir. Ayrıca HP filtresi durağanlığı garanti ettiğinden dolayı, konjonktür bileşeninde sahte asimetriyi de ortaya koymamaktadır. Dolayısıyla eğiklik testinin durağan konjonktür bileşenine uygulanabildiği gerçeğinden hareketle, çalışmada reel GSMH değişkenini trendden arındırmak amacıyla HP filtresi kullanılmıştır.

$$\min \sum_{t=1}^T \left\{ (y_t - \tau_t)^2 + \lambda [(1-L)^2 \tau]^2 \right\} \quad (3)$$

(3) Nolu eşitlikte L gecikme operatörünü, T gözlem sayısını ve λ düzeltme parametresini ifade etmektedir. $\lambda = 0$ ve $\lambda = \infty$ olması, HP trendinin sırasıyla orijinal seriye ve doğrusal bir trende eşit olduğunu ifade etmektedir. λ parametresi genellikle yıllık seriler için 100, üçer aylık seriler için 1600 ve aylık seriler için 14400 olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada kullanılan veri seti yıllık dönemler itibarıyla olduğundan, λ parametresinin değeri 100 olarak kabul edilmiştir.

Derinlik ve Diklik Asimetrisi Testleri

Eğiklik testleri, durağan konjonktür bileşeni c_t 'nin dağılımının asimetrik olup olmadığının testinde kullanılabilir. Bu nedenle çalışmada reel GSMH değişkeninin nasıl bir asimetrik seyir izlediğini sınamak amacıyla, Sichel (1993)'de olduğu gibi eğiklik testine dayanan bir yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemle göre, eğer durağan konjonktür bileşeni durağan olmayan trend etrafında negatif eğiklik sergilerse, derinlik asimetrisi oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle, derinlik asimetrisi, trendin veya serinin ortalamasının altındaki gözlem sayısının serinin ortalamasının üzerindeki gözlem sayısından daha az olması durumunda gerçekleşmektedir. Fakat söz konusu durumda, trendin altındaki gözlemlerin ortalama sapması, trendin üzerindeki gözlemlerin ortalama sapmalarını aşmaktadır. Bu nedenle derinlik istatistiği, durağan konjonktür bileşeninin eğiklik katsayısıyla belirlenmektedir.

$$D(c) = \frac{T^{-1} \sum_{t=1}^T (c_t - \bar{c})^3}{\sigma(c)^3} \quad (4)$$

(4) Nolu eşitlikte, \bar{c} c_t 'nin ortalamasını, $\sigma(c)$ c_t 'nin standart sapmasını ve T gözlem sayısını ifade etmektedir. Derinlik istatistiği $D(c)$ 'nin anlamlılığını test etmek için, önce z_t^D gibi bir değişken oluşturulmaktadır:

$$z_t^D = \frac{(c_t - \bar{c})^3}{\sigma(c)^3} \quad (5)$$

(5) Nolu eşitlikteki gibi oluşturulan z_t^D değişkeni daha sonra sabit terim üzerine koşulmaktadır.

$$z_t^D = \beta_0 + u_t \quad (6)$$

β_0 sabit terimi ve u_t hata terimini ifade etmektedir. Tahmin edilen sabit terimin anlamlılığı, derinlik istatistiğinin anlamlılığını göstermektedir.

Diğer asimetri çeşidi ise diklik asimetrisidir. Bu asimetri, durağan konjonktür bileşeninin birinci farkının negatif eğiklik sergilemesi durumunda meydana gelmektedir. Diklik asimetrisi durumunda, daralmalar genişlemelere göre daha dik ve genişlemelerden daha kısa sürelidir. Diklik istatistiği $ST(\Delta c)$, derinlik istatistiği gibi eğiklik katsayısıyla hesaplanmaktadır:

$$ST(\Delta c) = \frac{T^{-1} \sum_{t=1}^T (\Delta c_t - \overline{\Delta c})^3}{\sigma(\Delta c)^3} \quad (7)$$

$\overline{\Delta c}$ Δc_t 'nin ortalamasını, $\sigma(\Delta c)$ Δc_t 'nin standart sapmasını ve T gözlem sayısını göstermektedir. $ST(\Delta c)$ 'nin anlamlılığını test etmek amacıyla z_t^{ST} değişkeni aşağıdaki gibi oluşturulmaktadır ve yine sabit terim üzerine koşulmaktadır:

$$z_t^{ST} = \frac{(\Delta c_t - \overline{\Delta c})^3}{\sigma(\Delta c)^3} \quad (8)$$

$$z_t^{ST} = \alpha_0 + e_t \quad (9)$$

α_0 sabit terimi ve e_t ise hata terimini ifade etmektedir. (9) Nolu denklemde tahmin edilen sabit terimin anlamlılığı $ST(\Delta c)$ 'nin anlamlılığını temsil etmektedir.

(6) ve (9) Nolu denklemlerdeki sabit terimlerin anlamlılığını, diğer bir ifadeyle derinlik ve diklik istatistiklerinin anlamlılığını test etmek amacıyla çalışmada, Newey-West (1987) tahmin yöntemi kullanılmıştır. Zira standart en küçük kareler yöntemi otokorelasyonun varlığında geçersiz sonuçlar vermektedir. Newey-West standart hataları, değişen varyans (heteroscedasticity) ve otokorelasyonun varlığında bile geçerli olmaktadır. Bu nedenle çalışmada, derinlik ve diklik istatistiklerinin anlamlılıklarını test etmek için, Newey-West standart hataları kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, dört alternatif kernel seçeneğine göre yorumlanmıştır. Otokovaryanslar için oluşturulan kernel seçenekleri Bartlett, Tukey ve Parzen olup, bunlar sırasıyla quadratik, azalan ve trigonometrik ağırlıklara sahiptir. Çalışmada söz konusu üç kernel seçeneğine alternatif olarak, eşit ağırlıkla elde edilen bulgulara da yer verilmiştir. Uygun bant genişliğinin (bandwidth) seçimi ise, otokorelasyonun derecesine bağlı olup, literatürde genellikle gözlem sayısının $1/3$ ' ü bant genişliği olarak alınmaktadır. Bu çalışmada da, 47 gözlem değerine sahip reel GSMH değişkeni için bant genişliği, 16 olarak alınmıştır. Dolayısıyla derinlik ve diklik istatistiklerinin her biri için dört ayrı standart hata elde edilmiş ve sonuçlar ayrı ayrı yorumlanmıştır.

Bulgular ve Değerlendirmeler

Çalışmada 1960-2006 dönemi reel GSMH değişkenindeki asimetrik iktisadi dalgalanmaların varlığını test etmek amacıyla, Sichel (1993)'in diklik ve derinlik testlerini kapsayan eğiklik testi kullanılmıştır. Eğiklik testi, trend ve mevsimsel bileşenden arındırılmış durağan bir zaman serisine; başka bir ifadeyle durağan konjonktür bileşenine uygulanabildiğinden, reel GSMH değişkeni öncelikle trend bileşeninden arındırılmıştır. Bu amaçla, HP filtresi kullanılmıştır. Söz konusu değişken yıllık dönemler itibarıyla olduğundan, mevsimsel bileşen içermemektedir. HP filtresi kullanılarak elde edilen konjonktür bileşeninin durağan özelliğe sahip olup olmadığını test etmek amacıyla, Dickey ve Fuller (1979) tarafından ortaya atılan Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi kullanılmıştır. Her ne kadar HP filtresinin serinin durağanlığını garanti etme açısından avantaja sahip olduğu bilinse de, konjonktür bileşeni (c_t), serisinin birim kök içerip içermediği ADF testi yardımıyla sınanmıştır.

Tablo 1. Konjonktür Bileşeni için ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Sabitli	Sabitli - Trendli	Sabitsiz - Trendsiz
c	-5.8718***	-5.7415***	-5.9585***

Not: c konjonktür bileşenini ve *** %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Konjonktür bileşeni Tablo-1'de de görüldüğü gibi, ADF birim kök testinin üç formuna göre seviyesinde durağan bulunmuştur. Dolayısıyla HP filtresi yardımıyla elde edilen c_t bileşenine, durağan bir özelliğe sahip olduğundan diklik ve derinlik testlerini içeren eğiklik testinin uygulanması mümkündür. Derinlik ve diklik asimetrisinin varlığını sınamak amacıyla oluşturulan (6) ve (9) Nolu denklemler, Newey-West standart hataları kullanılarak 4 farklı kernel seçeneğine (eşit ağırlık, Bartlett, Tukey ve Parzen) ve 16 olarak tespit edilen bant genişliğine göre tahmin edilmiştir. En küçük kareler (EKK) yönteminin standart hataları otokorelasyon ve değişen varyansın varlığında geçersiz olacağından elde edilen katsayının t-istatistikleri de gerçek sonucu yansıtmayacaktır. Ancak Newey-West standart hataları, otokorelasyon ve değişen varyansın varlığında bile geçerli olacaktır. Nitekim Tablo-2'de EKK standart hataları kullanılarak elde edilen tahmin sonuçlarında da görüldüğü gibi, reel GSMH değişkeninde ne derinlik ne de diklik asimetrisinin varlığı kabul edilmemiştir. Ancak reel GSMH değişkeninin hareketlerinde derinlik asimetrisinin söz konusu olup olmadığı araştırıldığı (6) Nolu denklemin ardışık bağımlılık problemlerine sahip olduğu görülmektedir. Her ne kadar diklik asimetrisinin araştırıldığı (9) Nolu denklem ardışık bağımlılık problemlerine sahip olmasa da, derinlik asimetrisine ilişkin elde edilen bulguların geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir.

Tablo 2. (6) ve (9) Nolu Denklemin EKK Yöntemiyle Elde Edilen Tahmin Sonuçları

Asimetrik Hareket	Katsayı Değeri	Standart Hatası	t-istatistiği	$\chi^2_{(1)}$
D(c)	-0.8488	1.5275	-0.5557	4.8386**
ST(Δc)	-1.8078	1.3972	-1.2938	0.2059

Not: D(c) ve ST(c) sırasıyla (6) ve (9) Nolu denklemlerde sabitle temsil edilen derinlik ve diklik istatistiklerini, $\chi^2_{(1)}$ birinci dereceden ardışık bağımlılığın araştırıldığı Breusch Godfrey test istatistiğini, ** %5 anlamlılık düzeyini göstermekte ve hata terimleri serisinde ardışık bağımlılık sorununun olduğunu ifade etmektedir.

(6) ve (9) Nolu denklemlerin Newey-West standart hataları kullanılarak elde edilen tahmin sonuçları ise sırasıyla Tablo-3 ve Tablo-4'de verilmiştir.

Tablo 3. Derinlik Asimetrisi İçin Newey-West Tahmin Sonuçları

Kernel	Katsayı Değeri	Standart Hatası	t-istatistiği
Eşit Ağırlık	-0.8488	0.4746	-1.7884**
Bartlett	-0.8488	1.1959	-0.7097
Tukey	-0.8488	0.8896	-0.9541
Parzen	-0.8488	1.2572	-0.6751

Not: ** %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 4. Diklik Asimetrisi İçin Newey-West Tahmin Sonuçları

Kernel	Katsayı Değeri	Standart Hatası	t-istatistiği
Eşit Ağırlık	-0.8488	1.7744	-0.4783
Bartlett	-0.8488	2.0020	-0.4239
Tukey	-0.8488	2.0355	-0.4169
Parzen	-0.8488	2.0370	-0.4166

Elde edilen Newey-West tahmin sonuçlarına göre, derinlik asimetrisinin varlığı, otokovaryanslar için oluşturulan kernel seçeneklerinden sadece eşit ağırlıklı kernel için %5 anlamlılık düzeyinde kabul edilmiştir. EKK standart hataları kullanılarak derinlik asimetrisi için elde edilen bulguların geçersiz olduğu dikkate alındığında, Newey-West standart hatalarının geçerli sonuç verdiği söylenebilir. Newey-West tahmin sonuçlarına göre diklik asimetrisinin varlığı ise, dört kernel seçeneğine göre de kabul edilmemiştir. Elde edilen bu bulgular EKK standart hataları kullanılarak elde edilen tahmin sonuçları ile tutarlılık göstermiştir.

Sonuç

Bu çalışmada, asimetrik iktisadi dalgalanmaların iki çeşidi olan derinlik ve diklik asimetrisi kavramlarının açıklanması ve bu asimetri çeşitlerinin varlığının 1960-2006 dönemi Türkiye'deki reel GSMH değişkeni için sınanması amaçlanmıştır. Bu amaçla reel GSMH değişkeninin konjonktür bileşeni, Hodrick-Prescott filtresi yardımıyla elde edilmiştir. Elde edilen konjonktür bileşeninin nasıl bir asimetrik hareket izlediğini test etmek amacıyla ise, eğiklik testine dayanan derinlik ve diklik istatistikleri kullanılmıştır. Söz konusu istatistiklerin anlamlılığı ise Newey-West (1987) tahmin yöntemi ile sınanmıştır.

Elde edilen bulgular, 1960-2006 dönemi Türkiye ekonomisindeki reel GSMH değişkeninin sadece eşit ağırlıklı kernel seçeneğine göre, derin bir asimetrik hareket sergilediği yönünde olmuştur. Nitekim Mitchell (1927) ve Keynes (1936), daralmaların genişlemelerden daha kısa süreli olmasına rağmen, daralmaların daha ani ve şiddetli olduğunu ve bu nedenle iktisadi dalgalanmaların asimetrik olduğunu öne sürmüşlerdir. Diklik asimetrisinin varlığı ise, Bartlett, Tukey, Parzen ve eşit ağırlıklı kernel seçeneklerinin hiçbirine göre kabul edilmemiştir. Reel GSMH değişkeninin sadece derinlik asimetrisine uygun bir asimetri çeşidi sergilemesi, Mitchell (1927), Keynes (1936), Sichel (1993) ve Kontolemis (2001) gibi çalışmaların teorik açıklamaları ve ampirik bulgularıyla da tutarlılık göstermiştir. Türkiye ekonomisindeki iktisadi dalgalanmalarla ilgili sonuç olarak;

- Türkiye ekonomisindeki reel GSMH değişkenindeki dalgalanmaların asimetrik bir hareket izlediğini,
- Bu asimetrik hareketin, literatürdeki asimetri çeşitlerinden derinlik asimetrisine uygun olduğunu,
- Reel üretimdeki daralmalar sonucu oluşan dip noktalarının, genişlemeler sonucu oluşan zirve noktalarından daha derin olduğunu,
- Reel üretimdeki daralmaların genişlemelere göre daha hızlı bir şekilde gerçekleştiğini,
- Reel üretimdeki daralma dönemlerinin genişleme dönemlerine göre daha kısa sürdüğünü yani ekonomi üzerindeki etkilerinin geçici olduğunu, söylemek mümkündür.

Çalışmada elde edilen ve yukarıda özetlenen ampirik bulgular, Türkiye'de iktisadi dalgalanmaların nasıl bir asimetrik hareket izlediği ve politika yapıcılarının söz konusu asimetrik hareketler karşısında nasıl bir iktisat politikası geliştirmeleri gerektiği yönündeki sorulara cevap verebilir. Buna göre, iktisadi dalgalanmaların daralma dönemlerinde politika yapıcılarının ekonomideki dengesizliklere müdahale etmemeleri, genişleme dönemlerinde ise söz konusu dengesizliklerin ekonomi üzerindeki etkileri uzun süreli olduğundan, daraltıcı yönde politikalar izlemeleri gerektiğini söylemek mümkündür. Ancak genişleme dönemlerinde meydana gelen sapmaların alınan önlemlerle giderilmesinin gerekli

olup olmadığı ise ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Örneğin gelişmekte olan ülkelerde büyümeye ivme kazandırmak amaçlanıyorsa, genişleme dönemlerinde ekonomiye müdahale etmek ülkenin iktisadi hedeflerine uygun olmayabilir. Gelişmiş ülkelerde ise ekonomik büyüme zaten sağlanmış olduğundan, ekonomik istikrar amacına uygun olarak genişleme dönemlerindeki dengesizliklere hükümetlerin ve merkez bankalarının müdahale etmesi gerekebilir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeye yönelik uygulanan politikalar dikkate alındığında, daralma dönemindeki dengesizlikler geçici olduğundan, genişleme yönündeki dengesizlikler ise ekonomik büyümeye ivme kazandırdığından politika yapıcılarının ekonomiye müdahale etmesi uygun görünmemektedir.

Kaynakça

- Beveridge, S. ve Nelson, C. R. (1981).** A New Approach to Decomposition of Economic Time Series into Permanent and Transitory Components with Particular Attention to Measurement of the 'Business Cycle', *Journal of Monetary Economics*, 7, 151-174.
- Bodman, P. (2001).** Steepness and Deepness in the Australian Macroeconomy, *Applied Economics*, 33, 375-382.
- Burns, A. F. ve Mitchell, W. C. (1946).** *Measuring Business Cycles*, New York: Columbia University Press.
- Cover, J. P. (1992).** Asymmetric Effects of Positive and Negative Money Supply Shocks, *Quarterly Journal of Economics*, 1261-1282.
- Dickey, D. ve Fuller, W. A. (1979).** Distribution of the Estimates for Autoregressive Time Series with a Unit Root, *Journal of the American Statistical Association*, 74, 427-431.
- DeLong, J. B. ve Summers, L. H. (1986).** Are Business Cycles Symmetrical?, In the American Business Cycle, Edited by R. J. Gordon, Chicago: NBER and University of Chicago Press.
- Hodrick, R. J. ve Prescott, E. C. (1980).** Post-war U.S. Business Cycles: an Empirical Investigation, *Mimeo (Carnegie-Mellon University, Pittsburgh, PA)*.

- Kandil, M. (1996).** Sticky Wage or Sticky Price? Analysis of the Cyclical Behavior of the Real Wage, *Southern Economic Journal*, 440-459.
- Karras, G. ve Stokes, H. H. (1999).** Why Are the Effects of Money-Supply Shocks Asymmetric? Evidence from Prices, Consumption, and Investment, *Journal of Macroeconomics*, 21 (4), 713-727.
- Keynes, J. M. (1936).** *The General Theory of Employment, Interest and Money*, The Macmillan Ltd., Cambridge University Press, Cambridge.
- Kontolemis, Z. G. (2001).** International Evidence on the Asymmetry of Business Cycle Turning Points, *Manchester School, University of Manchester*, 69(3), 310-326.
- McQueen G. ve Thorley, S. (1993).** Asymmetric Business Cycle Turning Points, *Journal of Monetary Economics*, 31 (3), 341-362.
- Mitchell, W. C. (1927).** Business Cycles: The Problem and Its Setting", New York: *National Bureau of Economic Research*.
- Neftçi, S. (1984).** Are Economic Time Series Asymmetric over the Business Cycle?, *Journal of Political Economy*, 92(2), 307-328.
- Newey, W. ve West, K. (1987).** A Simple, Positive Semi-Definite, Heteroskedasticity and Autocorrelation Consistent Covariance Matrix, *Econometrica*, 55, 703-708.
- Ramsey, J. B. ve Rothman, P. (1996).** Time Irreversibility and Business Cycle Asymmetry, *Journal of Money, Credit, and Banking*, 28 (1), 1-21.
- Sichel, D. E. (1989).** Are Business Cycles Asymmetric? A Correction, *Journal of Political Economy*, 97 (5), 1255-1260.
- Sichel, D. E. (1993).** Business Cycle Asymmetry: A Deeper Look, *Economic Inquiry*, 31, 224-236.

Sınır Testi ile Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Türkiye Üzerine İncelemeler

The Relationships Between Inflation and Economic Growth with ARDL Approach: Studies on Turkey

Prof. Dr. Ö. Selçuk Emsen - Süleyman Arif Turan - Yrd. Doç. Dr. Hayati Aksu

Öz

Bu çalışmada enflasyon ve ekonomik büyüme üzerine ilişkiler araştırılmıştır. Söz konusu literatürde enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkilerine bakış açısı üç temel noktada yoğunlaşmaktadır. Bunlardan ilki, enflasyon-ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin pozitif; ikincisi, ilişkinin olmadığı ve üçüncüsü de ilişkinin ters yönlü olduğudur. Pozitif ilişkinin varlığını savunan görüş ise belirli bir eşik değere ya da enflasyonda belirli bir sınıra kadar olan yapıda büyüme üzerine etkilerin olumlu olacağını ortaya koyarken; bu eşik değerini aşılması halinde yansız ve hatta negatif etkilerin ortaya çıkacağına temas eder. Diğer taraftan bu etkilenmenin de ancak kısa vadede görüleceği; uzun vadede ise yansızlığa temaslar söz konusudur. Enflasyon-büyüme ilişkilerini ele alan çalışmalarda genelde regresyon, birim kök ve eş bütünleşme analizi yapıldığı; ancak özellikle Türkiye üzerine yapılan çalışmalarda Cobb-Douglas tipi bir analize gidilmediğinin eksikliği dikkati çekmiştir. Çalışmada Cobb-Douglas tipi bir büyüme eşitliğinden hareketle yapılan sınır testi tahmini sonucu, Türkiye ekonomisinde büyüme ve enflasyon oranı arasındaki ilişkilerde kısa dönemde cari enflasyonun büyüme üzerine etkilerinin negatif olduğu ve bir dönemli gecikmesinin ise pozitif olduğu; net etkinin ise birbirini götürerek yansızlığa sebebiyet verdiği gözlenmiştir. Yapılan uzun dönemli tahminde de benzeri sonuçların ortaya çıktığı, dolayısıyla enflasyonun büyüme üzerine etkilerinin olmadığı ve bu nedenle Türkiye ekonomisinde uzun yıllardır süregelen yüksek enflasyon olgusunun ekonomik büyümede belirsizlik ortamına yol açarak olumsuz etkiler doğurduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sınır Testi, ARDL Modeli, Enflasyon, Ekonomik Büyüme.

Abstract

In this study, the relationship between inflation and economic growth is investigated. Perspectives on the relationship between inflation and economic growth focus on three points in the literature on this issue. The first view argues that there is a positive relationship

between inflation and economic growth, the second one claims no relationship, and the third one asserts that relationship is negative. The view claiming the existence of a positive relationship contends that the effects on growth structure up to a certain value threshold or a certain limit in the inflation and that if the value threshold is exceeded neutral and even negative effects will be engendered. On the other hand, this response can only be observed in the short term, whereas in the long run neutral effects are discussed. In the studies dealing with inflation-growth relationship, regression, unit root and co-integration analysis are conducted in general, but the absence of Cobb-Douglas analysis attracts attention particularly in the studies related to Turkey. In this study, beginning with a Cobb-Douglas type growth equation, a result of the analyses using limit test predictions, it is observed that current inflation rate has negative effects on growth in the short term in Turkish economy and that one period later, the effects turn into positive and that net effect causes neutrality. In the long run predictions, it can be stated that similar results are found and therefore, inflation has no effect on growth. Hence, it can be concluded that the on-going high inflation for many years in Turkey led to negative effects by causing uncertainty on economic growth.

Keywords: Bound Test, ARDL Model, Inflation, Economic Growth.

Giriş

Enflasyon kavramı oldukça eskiye dayanmakla birlikte, enflasyonun büyüme üzerine olan etkilerinin irdelemesi özellikle II. Dünya Savaşı sonrası döneme denk gelmektedir. Liberal iktisadi düşüncenin temellerini atan A. Smith, D. Ricardo, J. S. Mill gibi düşünürler, ekonomide tam istihdamın bulunduğu ve piyasalara yapılacak herhangi bir müdahalenin ekonomide parasal ve reel dengeleri bozacağını esas alarak, yaklaşımlarını "Laissez-faire, Laissez-passe" özdeyişi ile özetlemişlerdir. Bu nedenle klasik bakış açısında piyasalara müdahale edilmeksizin, piyasaların kendi

kendini belirlediği süreçleri yaşanmasının enflasyon ve işsizlik gibi olguları ortaya çıkarmadığı kabul gören düşüncedir. Bu bakış açısıyla 1929 büyük buhranı ya da diğer bir ifadeyle kapitalizmin ilk olarak algılanan bu kriz türünde, klasiklerin önde gelen düşünce adamı J. Schumpeter'in "bırakın bunalım kendi işini yapmaya devam etsin" söylemi adeta klasik anlayışın bir yansımasıdır. Ancak, krizin uzun süreli olması, yani klasiklerin belirttiği gibi arızı nitelik taşımaması, Keynesyen reçeteleri gündeme taşımıştır. Klasiklerin piyasaları kendi kendini ayarlayacağı noktasında zaman tanınmasının ekonomik refahı geri getireceği söylemine karşılık Keynes, "uzun vadede hepimiz ölmüş olacağız"; işsizlik yıllarca sürebilir, devlet müdahalesi şarttır savını getirmiştir. Ona göre devlet bu hatayı düzeltebilirse, ekonomi gayet iyi bir şekilde işleyebilir, ekonomide arzın fazla ve buna bağlı olarak talebin yetersizliğinden kaynaklanan dengesizliği giderici politikalar, kriz yönetiminin temelini oluşturacaktır. Ekonomik çöküşte para politikasının etkisizleşeceğini savunan Keynes, tam istihdama ulaşmak için devlet harcamalarını genişlemeci bir artışla finanse edemeyen ülkelere likidite sağlanması gerektiğini ileri sürerek, dış yansımının, yani krizlerin yayılmasının önüne geçilebileceğini savunmuştur (Stiglitz, 2002, ss.222- 276).

Keynes ile birlikte devrim niteliği taşıyan ve klasiklerin aksine müdahaleciliği savunan politikalar II. Dünya Savaşına kadar tercih edilen ekonomi politikası olmuştur. II. Dünya Savaşına kadar fiyatlar genel seviyesinde hissedilir bir değişme yaşanmadığından, konu iktisatçılar tarafından bir sorun olarak algılanmamıştır. Sürekli bir enflasyon olgusunun yaşanmadığı bu dönemde enflasyon-büyüme ilişkisi de devresel gözlemlere dayanmıştır. Ancak, II. Dünya Savaşı ile birlikte, özellikle de savaş sonrası yaşanan yüksek enflasyon deneyimleri iktisatçıların bu konuya eskie oranla daha büyük bir ilgi göstermelerine neden olmuştur. Dolayısıyla Keynesyen bakış açısında eksik istihdam koşullarının varlığının enflasyonist süreç doğurmayacağına dair görüşü tartışmalı hale gelirken, 1970'lerin sonunda yaşanan borç krizleri ve finansal kriz silsileleri sonucunda, yeniden klasik bakış açısı kökenli politikalara yönelim söz konusu olma-ya başlamıştır. Bu açıdan konuyla ilgili literatürde daha çok şu sorulara cevap aranmaktadır. Öncelikle, uygulamalı olarak enflasyon ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki var mıdır? Eğer böyle bir ilişki varsa, ilişkinin yönü nasıldır? Bunun yanı sıra ilişkinin yönü dönem ve ülkeler açısından herhangi bir farklılık arz etmekte midir? Ekonomik büyüme için eşik bir enflasyon oranı var mıdır? Varsa bu oran ne kadardır? Literatürde bu ve benzeri sorulara verilen yanıtlar gerek teorik, gerekse uygulamaya dayalı bulgular açısından oldukça büyük farklılık arz etmektedir.

Teorik ve uygulamalı perspektifte sıklıkla sorgulanan enflasyon ve ekonomik büyüme olgusu Türkiye ekonomisi özelinde de inceleme konusu yapılmaktadır. Dönemsel olarak bakıldığında, 1950-1960 arasında liberal dış ticaret ve sanayileşme stratejisi uygulayan Türkiye, bu politikalardan beklenen olumlu sonuca ulaşamaması nedeniyle, 1960-1980 arasında ithal ikameci, kısmen dışa kapalı ve planlamacı bir ekonomi politikasına geçmiştir. 1973-1974 döneminde yaşanan petrol şokları ve batıda beliren yüksek enflasyon, dış ticaret hadlerinin bozulmasına ve cari işlemler dengesi açıklarının artmasına yol açmıştır. Uygulanan kur politikaları ile TL'nin aşırı değerlenmesinin önüne geçilememiştir. Böylece Türkiye'de 1980 yıllarda yeni bir ekonomi politikasına geçmiştir. 1980 sonrası yaşanan dışa açık ekonomi politikası uygulamasında dünyada yeniden yükselen değer olan klasik-neoklasik kökenli politika uygulamalarına geçilmesinin ardında, dışa açık politika uygulamalarının başarı örnekleri olarak nitelendirilen Asya Kaplanları etkili olmuştur. 1989'da sermaye hareketlerinde serbestiyete gidilmesi, 1994 yılından sonra yapılmaya başlayan stand-by anlaşmaları da enflasyon sorununa kalıcı bir çözüm bulamamıştır. Dolayısıyla enflasyon ülke ekonomisi açısından en büyük sorun haline gelmiştir. 1999 yılında uygulanmaya çalışılan güçlü ekonomiye geçiş programının 2001 şubat krizinde iflas etmesi ile enflasyon sorunu daha da derinleşmiştir. 2001 krizinden sonra uygulamaya konulan sıkı maliye politikası, enflasyon hedeflemesi politikasına geçilmesi, döviz kurunda da 1999'da uygulanmaya başlanan çıpa sisteminden (kontrollü) dalgalı kur sistemine geçilmesi sonucu enflasyon 2008 yılından itibaren tek haneli rakamlara düşürülmüştür.

Türkiye ekonomisinde kronik ve yüksek enflasyon olgusunun sürekliliğinin son zamanlarda tedricen düşerek tek haneli rakamlarda seyretmesi, ekonomik büyüme ve enflasyon ilişkilerinin bir büyüme modeli perspektifinde incelenmesini ilginç hale getirmiştir. Bu bakımdan çalışmanın temel hipotezini oluşturan ekonomik büyüme ve enflasyon ilişkisinin araştırılması bağlamında 1960-2008 yılları arasında uygulanan temel makro politikaların etkilerini görebilmek ve büyümede etkili olan diğer faktörleri de modele dahil edebilmek için, enflasyon ve ekonomik büyüme verilerinin yanında, işgücü, sermaye birikimi ve ekonominin dışa açıklığı değişkenleri de modellenerek analize tabi tutulmuştur. Dolayısıyla bu değişkenleri ele alırken, neoklasik bir büyüme modelinden türetilen Cobb-Douglas tipi büyüme modeline enflasyon değişkenini de ilave edilmesiyle birlikte yöntem açısından yeni bir uygulamayı Türkiye özelinde, büyümede enflasyonun etkileri araştırılmış olunacaktır.

Literatür Araştırması

Enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, oldukça uzun bir süredir tartışma konusu olmuştur. Bu ilişkinin niteliği konusunda zaman içerisinde farklı görüşler hakim olmuştur. 1980'li yıllara kadar, ağırlıklı olarak uygulanan Keynesyen düşünce paralelinde enflasyonun büyümeyi olumlu yönde etkilediği fikri hâkimken, son yirmi yıllık dönemde yapılan uygulamalı çalışmaların sonuçları doğrultusunda günümüzde birçok iktisatçı enflasyonun büyümeyi olumsuz etkilediği kanaatini taşımaktadır. Bu

nunla birlikte, iktisat literatüründe bu konuyla ilgili tam bir görüş birliğinin olduğunu söylemek oldukça zordur (Karaca, 2003, s.247). Bu bağlamda literatürde enflasyon ve büyüme arasında ilişki dört farklı şekilde ele alınmaktadır (Faria ve Carneiro, 2001, s. 90). Bunlar sırasıyla şu şekilde ifade edilir: i-) Yanlış olduğu; ii-) Pozitif yönde etkilediği; iii-) Negatif yönde etkilediği; iv-) Eşik değere kadar olumlu ve bu değer üzerinde ise olumsuz yönde etkilediği.

Tablo 1. Enflasyon-Büyüme İlişki Üzerine Teorik Beklentiler ve Uygulama Sonuçları

Yazar(lar)	Ülke(ler)	Model (Değişkenler)	Yöntem	Bulgu(lar)
Barro (1995)	(1960-1990) 100 ülke	GSYİH, TÜFE, Yatırımlar	Panel veri Analizi	Negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur; ortalama enflasyon oranındaki %10'luk bir artış ekonomik büyümeyi %0.2-0.3 oranında azaltmaktadır.
Judson ve Orphanides (1996)	142 ülke (1959-1992)	Kişi Başına GSYİH Artışı, TÜFE	Panel veri Analizi	Enflasyon belirsizliği büyümeyi güçlü bir şekilde olumsuz etkilemektedir, Enflasyon %10'un üzerinde olduğunda, büyümeyi olumsuz etkilemektedir.
Ghosh ve Philips (1998)	145 ülke (1960-1996)	Kişi Başına Reel Gelir artışı, TÜFE	Panel veri Analizi	Enflasyon-büyüme ilişkisinin doğrusal olmadığını, enflasyon oranının eşik değerinin %2.5 olduğu ve bu değer altında büyümeyi pozitif ve üstünde büyümeyi negatif etkilemektedir.
Kalkan (1999)	Türkiye (1982-1998)	Reel GSYİH, Özel Yatırımlar, Enflasyon ve Beşeri Sermaye	Yatay Kesit ve Zaman Serisi Analizi	Enflasyonun uzun dönemde düşürülmesinin ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlayacağı tespit edilmiştir.
Ericson, Irons ve Tryon (2000)	G-7 Ülkeleri ile seçilmiş gelişmekte olan ülkeler (1953-1992)	Kişi Başına GSYİH, TÜFE	Regresyon Analizleri	Afrika ve Latin Amerika için yapılan analizde enflasyon ve büyüme ilişkisi pozitif, fakat anlamsızdır. Ancak, G7 ülkeleri için yapılan karşılaştırmada uzun dönemde büyüme ve enflasyon arasında bir ilişki olmadığı görülmüştür.
Malik ve Chowdhury (2001)	Güney Asya Ülkeleri (Bangladeş, Hindistan, Pakistan ve Sri Lanka)	GSYİH ve Enflasyon	Eş bütünlük ve Hata Düzeltme Modeli	Enflasyon ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği ve hızlı büyümek için enflasyon kaçınılmaz olduğu belirlenerek, hızlı bir büyümenin de ekonominin ısınmasına ve kaçınılmaz olarak enflasyona yol açtığı belirlenmiştir.
Kıbrıçoğlu ve Diboğlu (2003)	Türkiye (1980-2002)	GSYİH (Sabit Fiyatlarla), Bütçe Açıkları, Döviz Kuru, TÜFE	Zaman Serisi (VAR) Analizleri	Ticaret şokları enflasyon üzerinde kısa dönemde çok etkilidir. Uzun dönemde ise, parasallaşma, ödemeler dengesi ve bütçe açıkları enflasyonun gidişatını belirler. Talep şokları büyümeyi sınırlı etkiler.
Berber ve Artan (2004)	Türkiye 1987-2002 ()	GSYİH, TÜFE-TEFE	Granger Nedensellik Testleri	Enflasyon oranındaki %10'luk bir artış ekonomik büyümeyi %1.9 oranında azaltmaktadır. Diğer taraftan yapılan nedensellik analizi sonucunda iki değişkenli modelde enflasyondan büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Gokal ve Hanif (2004)	Fiji Adaları (1970-2003)	GSYİH ve TÜFE	Korelasyon matrisi ve Nedensellik Testleri	Çalışma Fiji adalarında ekonomik büyüme ile enflasyon arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. Belli bir eşik değerin altında olumlu, üzerinde ise olumsuz etkilediği bulunmuştur.
Li (2006)	90 Gelişmekte olan ve 27 Gelişmiş Ülke (1961-2004)	Enflasyon, Marjinal Maliyet, Çıktı Aralığı	Panel veri Analizi	İlk panelde ekonomide çıktı boşluğunun var olması enflasyonu artırmaktadır.
Ahmet ve Mortaza (2005)	Bangladeş (1980-2005)	Reel GSYİH ve TÜFE	Eş bütünlük ve Hata Düzeltme Modeli	Enflasyon ve büyüme arasında uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki olduğu görülmüştür.
Terzi ve Oltulular (2006)	Türkiye (1923-2003)	Enflasyon ve Sektörel Büyüme	Birim Kök ve Nedensellik analizi	Enflasyondan sektörel büyümeye doğru nedensel ilişki olup, enflasyon oranı tarım ve sanayi sektörlerindeki büyüme oranlarını negatif etkilemektedir. Yüksek oranlı enflasyon ekonomik büyümenin önünde önemli bir engeldir.

Tablo 1. Enflasyon-Büyüme İlişki Üzerine Teorik Beklentiler ve Uygulama Sonuçları (Devamı)

Artan (2006)	23 Gelişmiş ve 40 Gelişmekte Olan Ülkede Enflasyon ve Büyüme (1977-2001)	Ortalama Büyüme ve Enflasyon, Enflasyon Belirsizliği	Yatay Kesit ve Panel Veri Analizi	Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uzun dönemde enflasyon büyüme negatif yönde etkilemektedir. Ancak, enflasyonun büyüme üzerindeki olumsuz etkisi, gelişmiş ülkelere kıyasla gelişmekte olan ülkelerde daha fazladır.
Terzi ve Oltulular (2006)	Türkiye (1976-2003)	GSMH, TEFE, Toplam-Kamu-Özel Sabit Sermaye Yatırımları	Zaman Serileri Analizleri ve Eşanlı Denklem Sistemiyle analiz	Enflasyon-büyüme ve enflasyon-sabit sermaye yatırım harcamaları arasındaki ilişkilerin negatif ve anlamlı olduğu belirlenmiştir.
Vaona ve Schiavo (2005)	167 Gelişmiş ve Gelişmekte olan ülke (1960-1999)	GSYİH, Nüfus Artışı, Yatırımların GSYH ya oranı, Kamu Harcamaları	Zaman Serisi ve Regresyon Analizi, parametrik olmayan yöntemler.	Gelişmiş ülkelerde %12'nin üzerindeki bir enflasyonun ekonomik büyüme üzerine sürdürülebilir bir büyüme etkisinin olmadığı; gelişmekte olan ülkelerde büyüme oranlarındaki istikrarsızlıkların enflasyon için eşik değer belirlemede sorun teşkil ettiği tespit edilmiştir.
Yılmaz ve Kaya (2007)	Türkiye'nin Yedi Coğrafi Bölgesi (1983-2001)	Bölgesel Büyüme ve Bölgesel Enflasyon	Zaman Serisi ve Panel Veri Analizi	Marmara ve Akdeniz Bölgelerinde enflasyon ve büyüme arasında kısa dönemli bir ilişkinin, geriye kalan beş bölgede ise uzun dönemli bir ilişkinin olduğu görülmüştür.
Karaca (2003)	Türkiye (1987-2002)	Enflasyon ve Büyüme Rakamları	Zaman Serisi Analizi	Enflasyon-büyüme ilişkisinin negatif işaretli olduğu; buna göre enflasyondaki yükselişin büyüme oranının gerilemesine neden olduğu belirlenmiştir.
Turhan (2007)	Enflasyon ve Ekonomik Büyüme (1988-2004)	GSYH Deflatörü, TEFE, TÜFE ve Büyüme oranları	Nedensellik Analizi	Enflasyon oranları ile büyüme oranları arasında tek yönlü negatif bir ilişkiye rastlanırken, TEFE ve TÜFE endeksleri ile büyüme arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.
Uysal, Mucuk ve Alptekin (2007)	Türkiye (1950-2006)	Enflasyon ve Ekonomik Büyüme	Zaman serisi analizleri	Enflasyondan büyüme doğru tek yönlü bir bağıntının bulunduğu ortaya koyulmuştur.
Xiao (2007)	Çin (1978-2007)	Reel GSYİH, TÜFE, Toplam Sabit Sermaye Birikim	Nedensellik Analizi, Eş bütünleşme ve Hata Düzeltme	Sermaye birikimi ile enflasyon arasında karşılıklı nedensellik yakalanırken, enflasyon ile ekonomik büyüme arasında sadece uzun dönemde olumlu bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir
İli (2008)	Türkiye (1988-2008)	GSYİH, TÜFE, M2, Yatırımlara Oranı	Zaman Serisi Analizi	İl düzeyinde yapılan çalışmada bir gecikmeyle enflasyonun büyüme pozitif olarak etkilediği, ancak iki gecikmede negatif etkilediği tespit edilmiştir. Net etkinin ise yansızlık yönünde olduğu ifade edilmiştir.
Mallick (2008)	Hindistan (1960-2005)	Reel Büyüme, Sermaye birikimi, mali açıkların büyüme oranı, GSYİH deflatörü, TÜFE, TEFE, reel faiz oranı ve özel sektöre verilen krediler	Eş Bütünleşme, Hata düzeltme modeli (ECM) ve sınır testi (ARDL) yaklaşımı.	Eş-bütünleşme süreci uygulanarak, enflasyon oranının ekonomik büyüme üzerine ters etkilerinin olduğu ve bunun da istatistiki açıdan anlamlılık taşıdığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgu, hedeflenen fiyat istikrarı (enflasyon hedeflemesi) politikasının gelişmekte olan piyasalarda daha yüksek bir ekonomik büyüme başarma hususunda arzulanabilir bir olgu olduğuna işaret eder.

Tablo 1. Enflasyon-Büyüme İlişki Üzerine Teorik Beklentiler ve Uygulama Sonuçları (Devamı)

Taban(2008)	Türkiye(1970-2006)	Reel GSYH, TEFE	Birim Kök Testi, Eş Bütünleşme Testi, Sınır Testi ARDL Yaklaşımı	Enflasyonun büyüme üzerinde hem uzun hem de kısa dönemde istatistiksel olarak anlamlı negatif etkilerinin olduğunu göstermiştir.
Karaçor, Şaylan ve Üçler (2009)	Türkiye (1990-2005)	GSYİH ve TEFE	Eş bütünleşme Analizi	Enflasyon oranı ile ekonomik büyüme ilişkisinin negatif yönlü olduğuna yönelik kanıtlar söz konusudur.
Telatar ve Abiyev (2009)	Türkiye (1987-2006)	GSYİH ve TÜFE	Temel İstatistik özellikleri ve Çok Değişkenli Genelleştirilmiş otoregresif koşullu değişken varyans	Enflasyon ve ekonomik büyüme arasında ters yönlü bir ilişki bulunmuş ve bu ilişkinin 2001 yılında güçlendiği sonucuna varılmıştır.

Yukarıda bir kısım literatürden özetlerin verildiği çalışmalar incelendiğinde, enflasyon ile ekonomik büyüme arasında pozitif, negatif ve yansızlığın olduğuna dair bulguların yanı sıra büyümeyi olumlu yönde etkilediği, ancak bunun bir eşik değerinde olması koşuluna bağlı olduğunu ortaya koyan çalışmalar söz konusudur.

Model Arayışı, Veri ve Metodoloji

Literatür özetinden hareketle, enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkilerini ele alan çalışmalarda kullanılan ekonometrik yöntemi de destekleyecek şekilde model arayışına gidilmiştir. Bu çerçevede literatürde yaygın bir şekilde ekonomik büyüme bağımlı değişken olmak kaydıyla, büyümeye etki edeceği düşünülen değişkenler genel olarak neoklasik bir üretim fonksiyonu ile tanımlandığı dikkat çekmektedir. Bu çerçevede Cobb-Douglas tipi bir büyüme eşitliğinde, çıktı-ekonomik büyüme bağımlı değişken olmak kaydıyla, bu değişkeni üretim faktörlerinden emek ve sermayenin etkilediği kabul edilir. Dolayısıyla Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonu şu şekilde tanımlanabilir:

$$Q = A \cdot K^a \cdot L^b$$

$$Y_i = \beta_1 X_{2i}^{\beta_2} X_{3i}^{\beta_3} e^{u_i} \quad (1)$$

Burada Q, çıktı düzeyini; K, sermaye miktarını ve L de emek miktarını ifade eder. Burada a; üretimin emeğe göre esnekliğinin, b; üretimin sermaye esnekliğini gösterir. Bu üretim fonksiyonu ölçeğe göre sabit getiriler (a + b = 1) varsayımından hareket ederek, şu şekilde dönüştürülür:

$$Q_K = a \cdot A \cdot K^{a-1} \cdot L^b = a \cdot Q/K \rightarrow K \cdot Q_K = a \cdot Q$$

$$Q_L = b \cdot A \cdot K^a \cdot L^{b-1} = b \cdot Q/L \rightarrow L \cdot Q_L = b \cdot Q$$

$$K Q_K + L Q_L = (a + b) Q$$

$$\ln Q = \ln a + a \ln K + b \ln L$$

$$\ln Y_i = \ln \beta_1 + \beta_2 \ln X_{2i} + \beta_3 \ln X_{3i} + u_i$$

$$= \beta_0 + \beta_2 \ln X_{2i} + \beta_3 \ln X_{3i} + u_i \quad (2)$$

Burada $\beta_0 = \ln \beta_1$ dir. Böyle yazılınca, model doğrusallaştırılmış olur (Gujarati, 1995, s.215). Yukarıdaki modele, ekonomide büyüme araştırılırken, bu kez büyümeye etki edeceği düşünülen enflasyon oranı da bir üçüncü değişken olarak modele eklenmiştir. Yeni model de şöyle oluşur:

$$Q = A \cdot K^a \cdot L^b \cdot I \cdot (X-M)$$

$$\ln Y_i = \ln \beta_1 + \beta_2 \ln L_{2i} + \beta_3 \ln K_{3i} + \beta_4 I_{xi} + \beta_5 (X-M) + u_i \quad (3)$$

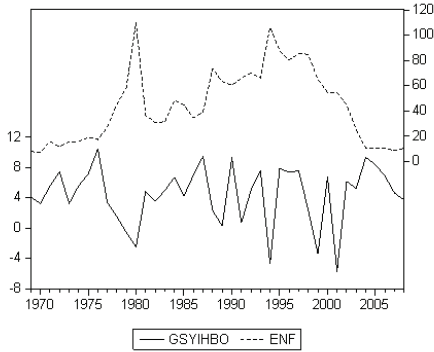
Bu çalışmada (3) nolu eşitlik çerçevesinde analizler için e-views5.1 paket program kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan veriler Dünya Bankası Elektronik Veri Sisteminden alınmıştır. Özellikle sabit sermaye stoku verilerindeki eksiklikler nedeniyle ve bir bütünlük oluşturmak amacıyla Dünya Bankası veri seti kullanılmıştır. Veriler yıllık olup, modelde kullanılan tüm değişkenler için verilerin ortak başladığı yıl dikkate alınarak 1968-2008 yılları arasını kapsamıştır. Ayrıca kullanılan değişkenler mutlak rakamlarda iken, kullanılacak modeller çerçevesinde zaman zaman büyüme oranı cinsine de çevrilmiştir. Bu değiş-

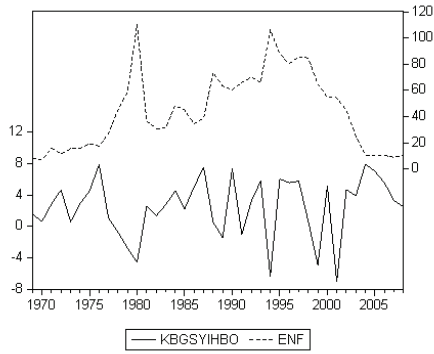
kenler; Y (GSYİH büyüme oranı), POP (nüfusun büyüme oranı), CAP (brüt sermaye birikiminin GSYİH içerisindeki payı), ACIK (dış açıklık) ve TF (TÜFE, yani tüketici fiyat indeksi)'den oluşmaktadır.

Uygulama Sonuçları

Çalışmada ilk olarak değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Ek 1 ve Ek 2'de sunulmuştur. Aşağıdaki grafikte, Türkiye'nin 1968-2008 yılları arası dönemde enflasyon ve büyüme göstergesi arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu durum yukarıdaki tablolarda yer alan korelasyon katsayılarıyla da örtüşmektedir. Ancak, grafik yöntemi ile değişkenler arasındaki ilişkinin yönü anlaşılmasına rağmen, bu ilişkinin derecesini göstermemektedir.

Şekil 1. Türkiye'de Enflasyon ve Brüt Ekonomik Büyüme İlişkileri

Şekil 2. Türkiye'de Enflasyon ve Kişi Başına Ekonomik Büyüme İlişkileri

Birim Kök Sınamaları

Çalışmada 1968-2008 arası dönem ele alındığından, makro ekonomik zaman serilerinin genellikle durağan olmadığı dikkate alınarak birim kök sınamaları yapılmıştır. Zira elde edilen sonuçlar değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisinin değişkenlerin zaman serisi özellikleri de dikkate alınarak detaylı bir şekilde incelenmesini gerektirmektedir. Bu amaçla çalışmada öncelikle serilerin zaman serisi özellikleri incelenmiştir. Bir serinin uzun dönemde sahip olduğu özellik, bir önceki dönemde değişkenin aldığı değerinin, bu dönemi ne şekilde etkilediğinin belirlenmesiyle ortaya çıkartılabilir. Bu nedenle, serinin nasıl bir süreçten geldiğini anlamak için, serinin her dönemde aldığı değer daha önceki dönemdeki değerleriyle regresyonunun bulunması gerekmektedir. Bunun için değişik yöntemler geliştirilmiş olmakla birlikte, ekonometride birim kök analizi olarak bilinen yöntemle, serilerin durağan olup olmadıkları belirlenebilmektedir (Tarı, 2002, s.373). Tablo 4. Modele ait değerlerden elde edilen ADF birim kök test sonuçlarına yer vermektedir.

Değişkenlere ait ADF birim kök sınaması sonuçlarına göre, POP değişkeninin seviye değerlerinde durağan olduğu görülmektedir. Zira test-istatistiği değerleri, kritik değerlerden mutlak anlamda büyük çıkması, o serinin durağanlığına işaret eder. Buna karşılık Y, ACIK ve CAP değişkenlerinin ise seviye değerleri açısından durağan olmadıkları ve dolayısıyla bu değişkenlerin birinci farkları alınarak durağanlık araştırması yapılması yoluna gidilmiştir. TF değişkeninin ise birinci seviye değerinde de durağan olmadığı ve dolayısıyla ikinci seviye değerinde durağanlık araştırması yapılmıştır. Bu durumda bütün değişkenlerin de durağan hale geldiği görülmektedir. Modelde ele alınan değişkenlerin aynı derecede durağan olması nedeniyle, bu modelde uzun dönemli ilişkileri araştırmak için eş-bütünleşme testi yapma imkanı ortadan kalkmıştır.

Tablo 2. ADF Birim Kök Sınama Sonuçları

Değişkenler	Y		ACIK		POP	CAP		TF		
	Seviye	1. Fark	Seviye	1. Fark	Seviye	Seviye	1. Fark	Seviye	1. Fark	2. Fark
Test İstatistiği	-1,007	-6,212	-2,973	-6,662	-6,261	-2,568	-7,928	-0,751	-2,749	-5,049
Kritik Değerler										
1% level	-4,212	-4,219	-4,212	-4,219	-4,219	-4,212	-4,219	-4,219	-4,23	-4,235
5% level	-3,529	-3,533	-3,529	-3,533	-3,533	-3,529	-3,533	-3,533	-3,537	-3,540
10% level	-3,196	-3,198	-3,196	-3,198	-3,198	-3,196	-3,198	-3,198	-3,200	-3,202

Regresyon Sonuçları

Regresyon analizi sonuçlarına göre brüt ekonomik büyüme üzerine korelasyon katsayısından farklı olarak sermaye birikimi %1 önem düzeyinde istatistiki açıdan anlamlıdır. Dolayısıyla sermaye birikiminin ekonomik büyüme üzerine oldukça güçlü olumlu etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Nüfus artış hızı (POP) 0,00000283 pozitif ve istatistiki açıdan anlamlı etkilerinin bulunduğu görülmektedir. Buradan nüfus artışının (0,00000283) işgücü miktarındaki artışa bağlı olarak büyümeyi olumlu etkilediği düşüncesi savunulabilir. Diğer taraftan enflasyon oranının ise

negatif, ancak istatistiki açıdan anlamsız etkileri söz konusudur. Yine dışa açıklık da negatif, ancak istatistiki açıdan anlamsızdır. Bu sonuçlar, Türkiye ekonomisinde büyümenin sağlanabilirliğinin temel koşullarından birisinin, sermaye birikiminin ve dolayısıyla tasarruf eğiliminin artırılmasıyla paralellik gösterdiği ve diğer yandan da dış açığın önüne geçilmesi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinde enflasyonist ortamı kontrol altına alıcı sıkı para ve maliye politikası uygulamalarının büyüme üzerinde olumlu ve kalıcı etkiler yapması beklenebilir.

Tablo 3. Regresyon Analizi Sonuçları (Bağımlı Değişken: GSYİHBO)

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C	-39.95999	41.52048	-0.962416	0.3428
D(CAP)	1.69E-08	1.79E-09	9.417188	0.0000
POP	2.83E-06	1.21E-06	2.344867	0.0252
D(ACIK)	-3.318934	4.400845	-0.754158	0.4561
D(D(TF))	-8.167052	5.612301	-1.455206	0.1551
R ²	0.804316	F-statistic		33.90986
Düz. R ²	0.780597	Durbin-Watson İst.		1.817220

ARDL Yaklaşımı

Serilerin aynı dereceden durağan olduğu durumlar için özellikle uzun dönemli ilişki araştırmasında zaman serisi analizlerinden eş-bütünleşme araştırmasına başvurulur. Ancak, serilerin aynı dereceden durağan olmadığı durumlarda, uzun dönem ilişkiler araştırılmamaktadır (Çelik ve diğ., 2008: 6). Bunun yerine vektör otoregresif ya da literatürdeki tanımlamasıyla VAR analizlerinin yapılması yoluna gidilmektedir. Bu uygulamalardan farklı olarak ekonometri literatüründe Pesaran, Shin ve Smith'in (2001) İngiltere üzerine yaptıkları çalışmada ilk kez sınır testi analizlerini [autoregressive distributed lag (ARDL)] uygulamışlardır (Pesaran, vd., 2001, ss.289-291).

Bu bağlamda 1990'lardan itibaren ekonometrik çalışmalarda değişkenler arasında seviye değerlerinde ilişkilerin varlığını test etmeye yönelik ilgi oldukça artmıştır. Temelde bu analiz eş-bütünleşme testlerinin kullanımına dayalı olup, genel olarak iki yaklaşım geliştirilmiştir. Bunlardan birincisi, eş-bütünleşmenin olmadığına dair H_0 hipotezini test etme sürecini içeren iki aşamalı artıklara dayalı süreç (two-step residual-based procedure for testing the null of no-cointegration)'tir (Engle and Granger, 1987; Phillips and Ouliaris, 1990). İkincisi, sistem tabanlı indirgenmiş sıra regresyon yaklaşımı (system-based reduced rank regression approach)'dır (Johansen, 1991,

1995). Bu iki yaklaşımın yanı sıra 2000'li yıllara kadar Park (1994)'in değişken ilavesi yaklaşımı (variable addition approach), Shin (1994)'in geliştirdiği eş-bütünleşmenin olmadığına dair H_0 hipotezini test etmede artıklara dayalı süreç (residual-based procedure for testing the null of cointegration) ve Stock ve Watson (1988)'un stokastik ortak trendler-sistem yaklaşımı (stochastic common trends-system approach) da kullanılmıştır.

Pesaran ve diğ. (2001)'lerinin yaptıkları çalışmada ki bakış açısı, seviye ilişkilerinin ampirik analizini zaman serisi ekonometrisinin bir parçası konumunda görmektedir ve birim kök ile eş-bütünleşme üzerine literatürü ele almaktadır. Diğer taraftan bundan önceki literatürün vurgusu, mevcudu test etmekten ziyade seviye ilişkilerinin tahminine yöneliktir. Bilindiği gibi eş-bütünleşme analizi, bu boşluğu doldurur, ancak belirgin bir şekilde bağımlı değişkeni (y_t) açıklamaya çalışan tahmincilerin (x_t) tümünün 1 veya daha üst değerde bütünleşik olduğu önsel kısıtlamasına sahiptir. Dolayısıyla ARDL yaklaşımıyla, ele alınan değişkenlerin tümü $I(0)$ olsa bile, y_t ve x_t arasındaki seviye ilişkilerinin varlığını test etme sorununun standart dışı olduğu ortaya konulur. Zira y_t ile x_t arasındaki seviye değerleri açısından ilişkinin olmadığına dair sıfır

hipotezi varsayımında, y_t sürecini tanımlayan süreç, x_t tahmincilerinin sadece $I(0)$ ve $I(1)$ veya karşılıklı olarak eş-bütünleşik olup olmadığı hususunu $I(1)$ olarak kabul eder. Tahmincilerin sadece $I(0)$ ve $I(1)$ veya karşılıklı olarak eş-bütünleşik olup olmadığına dair belirsizliğin bilinmediği durumda, yazarların geliştirdiği asimptotik teori, y_t ile x_t arasındaki seviye ilişkisinin varlığını test etmede basit bir çatı sağlar. Ayrıca belirlenmiş tahmincilerin bütünleşme sırasının y_t ile x_t arasındaki seviye ilişkisinin varlığını test etme önsel olarak tespit edilmesi belirsiz konumdur. Bu nedenle eş-bütünleşme analizinin bilinen uygulamalarının aksine, buradaki yöntem, önceden test etme sorununun bu özel türünün konusu değildir. Yazarların çalışmalarında kullandıkları eşitliğe tasarladıkları sınır test süreci uygulaması bu noktaya ışık tutar ki, değişkenlerin $I(1)$ veya $I(0)$ olmamasına göre önsel bir pozisyonun alınmasına ihtiyaç yoktur. Dolayısıyla çalışmadaki analiz, tek bir eşitlik yaklaşımına dayalı tutulmuştur. Sonuçta, y_t 'yi içeren bir seviye ilişkisinden daha fazla olabilen durumların uygun olmayacağı ileri sürülmüştür. (Pesaran vd., 2001, s.315).

Ekonometrik analize temel teşkil edecek yukarıdaki teorik bakış açısının yanı sıra klasik büyüme modelleri çerçevesinde çalışmada Cobb-Douglas tipi büyüme eşitliğinde emek ve sermayeye ilaveten, yine yeni büyüme teorilerinde ekonominin dışı açıklığını ölçmek üzere dış ticaretin GSYİH'ya oranı değeri ile çalışmanın temel hipotezine uygun olarak enflasyonun ekonomik büyüme üzerine etkilerini belirlemek için tüketici fiyat indeksi 2005 baz yılına göre modele dahil edilmiştir. Mevcut bağımlı değişkeni belirleyeceği düşünülen 4 bağımsız değişkenin öncelikle logaritmaları alınmıştır. Daha sonra da bütün serilerin logaritmik farkları alınarak yeni seriler oluşturulmuştur. Son olarak trend unsurunun etkili olup olmadığını belirlemek amacıyla da modele trend bağımsız değişkeni eklenmiştir. Değişken oluşturma sürecinin devamında modelde uygun gecikme uygunluğunun tespiti amacıyla bağımlı değişkenin de modele gecikme değeri ile dahil edildiği eşitlik kurulur ve buradan AIC ve SC değerleri hesaplanır. Buradan seri korelasyon araştırması ile LM değerleri için her bir gecikmeye dayalı R^2 ve p değerleri alınır.

Tablo 4. Eş-bütünleşme Testi İçin Uygun Gecikme Uzunluğu Araştırması

Trendsiz					
	AIC	SC	LM(1)	LM(2)	LM(3)
Eq1	-4,917	-4,271	0,35 (0,55)	1,31 (0,52)	4,99 (0,17)
Eq2	-4,922	-4,051	6,32 (0,01)	16,09 (0,00)	19,86 (0,00)
Eq3	-4,923	-3,824	20,81 (0,00)	32,04 (0,00)	32,42 (0,00)
Trendli					
	AIC	SC	LM(1)	LM(2)	LM(3)
Eq1	-4,870	-4,181	0,51 (0,47)	1,64 (0,43)	0,81 (0,84)
Eq2	-4,927	-4,012	6,84 (0,01)	18,88 (0,00)	21,99 (0,00)
Eq3	-4,948	-3,804	19,38 (0,00)	30,23 (0,00)	31,82 (0,00)

Eş-bütünleşme testi için uygun gecikme uzunluğu araştırmasında LM değerlerinden 0,05 ve üzeri değerlere sahip eşitlikler seçilir. Buna göre 1 nolu eşitliklerin hem trendli hem de trendsizlerinin LM değerleri için LM1, LM2 ve LM3 açısından uygun gecikme içerdiği görülmektedir. Bilindiği gibi LM değerleri otokorelasyon olup olmadığını test eder. Burada otokorelasyonun olmadığı eşitliklerden AIC ve SC değerlerine göre en iyi olanın seçimi yapılır. Burada da mutlak değer itibarıyla en yüksek ya da negatif katsayılarla en düşük AIC ve SC değeri açısından 1 nolu eşitliğe 3 gecikmenin uygun olduğu görülür.

Uygun bulunan eşitliğe dayalı modelde uzun dönem ilişkisinin olup olmadığı da Wald testine bağlı olarak belirlenmeye çalışılır. Buna göre hem trendli hem de trendsiz şekliyle 1 nolu eşitliklerin tahmini yapılır ve Wald testinde bağımlı değişkenin bağımsız değişken boyutu ile yer aldığı logaritmik değerinin modeldeki t değerleri alınır. Diğer bir ifadeyle uygun modelde bağımlı değişkenin modelde bağımsızlaştırılmış boyutu, yani logaritmik ulusal gelirin 1 gecikmeli değeri $[LY(-1)]$ için t istatistiği alınır. Wald testlerinde de trendli ve trendsiz F değerleri alınır.

Tablo 5. Eş-bütünleşme Testinde Seçilen 3 Gecikme Uzunluğu İçin Hesaplanan t ve F İstatistiklerinin Değerleri

Trendli	Trendsiz
$t_v = -2,84$	$t_{iii} = -3,82$
$F_{iv} = 3,32$	$F_{iii} = 4,11$
$F_v = 3,59$	

Hesaplanan t ve F değerleri için Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından yapılan çalışmadaki kritik değerlerle karşılaştırması yapılır.

Tablo 6. t ve F Değerleri İçin Kritik Değerler

Trendli				Trendsiz			
Önem Düzeyleri	%10	%5	%1	Önem Düzeyleri	%10	%5	%1
t_v	-3,13/-4,04	-3,41/-4,36	-3,96/-4,96	t_{iii}	-2,57/-3,61	-2,86/-3,99	-3,43/-4,60
F_{iv}	3,03/4,06	3,47/4,57	4,40/5,72	F_{iii}	2,45/3,52	2,86/4,01	3,74/5,06
F_v	3,03/4,06	3,47/4,57	4,40/5,72				

Kaynak: Pesaran, M. Hashem, Yongcheol Shin and Richard J. Smith (2001), "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships", *Journal of Applied Econometrics*, pp 301-302,304-305.

Kritik değer karşılaştırmasında hesaplanan trendsiz t_{iii} değerinin %5 önem düzeyinde kararsızlık bölgesinde olduğu, ancak %10 önem düzeyinde anlamlı olduğu görülür. Dolayısıyla, trendsiz t_{iii} değeri bakımından uzun dönemli ilişkinin olduğu söylenebilir ve bunun F_{iii} değerinin ise %1 önem düzeyinde kararsızlık bölgesinde ve %5 önem düzeyinde de anlamlı bölgede olmasıyla teyit edildiği söylenebilir. Trendli t_v değerinin ise anlamlılığının bulunmadığı ve trend katsayısının olduğu F_{iv} ile trend katsayısının olmadığı F_v değerleri açısından da %10 önem düzeyinde kararsızlık bölgesinde yer aldığı görülür. Dolayısıyla trend

li değerle model tahmininde uzun dönem ilişkinin t değeri açısından bulunmadığı ve F değeri açısından da %10 önem düzeyinde kararsız bölgede bulunduğu dikkat çekmektedir.

Uzun dönem eşitliğinin oluşturulabilmesi için uzun dönem katsayılarının hesaplanmasına gerek vardır. Uzun dönem katsayılarının hesaplanmasında hem gecikme sıralaması hem de değişken sıralaması süreçleri takip edilerek nihayetinde uzun dönem büyüme eşitliği için uygun gecikme uzunluğu AIC değerleri dikkate alınarak tespit edilebilir ve daha sonra buna bağlı katsayıların oluşturulması sürecine gidilir.

Tablo 7. ARDL (1,1,1,2,0) Uzun Dönem Büyüme Eşitliği İçin Hesaplanan Katsayılar

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	p değerleri
C	0.115838	1.857003	0.9507
LY(-1)	0.587587	0.098992	0.0000
LCAP	0.177555	0.023781	0.0000
LCAP(-1)	-0.039553	0.033032	0.2412
LTF	-0.113257	0.022002	0.0000
LTF(-1)	0.121062	0.020972	0.0000
LOB	-0.033446	0.017057	0.0599
LOB(-1)	0.038686	0.020194	0.0657
LOB(-2)	-0.011244	0.016743	0.5074
LPOP	-0.002729	0.128513	0.9832
R^2	0.996159	F-istatistiği	806.8952
Düzeltilmiş R^2	0.994925	F-istatistiği p değerleri	0.000000
D-W istatistiği	1.823195		

Yukarıdaki eşitlikten hareketle uzun dönem katsayılarının hesaplanması ve böylece tahmin modeline ulaşılması söz konusu olur. Uzun dönem büyüme eşitliği için hesaplanan katsayılar, GSYİH'daki artışı etkileyen faktörler istatistiki önem düzeyine bağlı olarak sırasıyla şu değişkenlerden oluşur: GSYİH'nın bir önceki dönem [LY(-1)] değeri, sermaye birikimi [LCAP], tüketici fiyat indeksinin cari [LTF] ve gecikmeli [LTF(-1)] değerleri %1 önem düzeyinde; dışa açıklığın cari [LOB] ve bir dönem önceki gecikmeli [LOB(-1)] değeri de %10 önem düzeyinde anlamlı etkiler yaratmıştır. Bağımlı değişkeni etkileyen söz konusu bağımsız değişkenler işaretler açısından değerlendirildiğinde, milli gelirin trende dayalı bir etkileşim içerisinde olduğu görülür. Diğer bir ifadeyle GSYİH'nın gelecek değerinin cari dönem değişimlerinden önemli ölçüde etkilendiği ve bu durum da bekleşilere dayalı bir canlanma veya daralma süreçlerinin; daha çok da canlanma süreçlerinin geleceği olumlu yönde etkilediğine işaret eder. Diğer taraftan, Türkiye ekonomisinin büyüme performansında sermaye birikiminin oldukça önemli yere sahip olduğu görülürken, işgücü stokunun artmasından ise ekonomik büyüme üzerine negatif fakat istatistiki açıdan anlamsız etkilerinin olduğu görülmektedir. Bu durum, ekonomik büyümede sermayenin önemine vurgu yaparken, işgücü stokundaki artışların etkinliği düşürdüğüne dair sonuçlar vermektedir. Ayrıca çalışmanın temel hipotezini oluşturan ekonomik büyüme ve enflasyonu temsilen tüketici fiyatlar genel düzeyi

arasında ise, cari dönemde negatif ve istatistiki açıdan anlamlı etkilerin olduğu görülmektedir. Bu durum, ekonomik büyümede enflasyonun olumsuz etkiler yarattığı, diğer bir ifadeyle, enflasyonist yapının ekonomide belirsizlik ortamını besleyerek büyümeyi sektöre uğrattığına işaret eder. Ancak, bir dönem gecikme değerlerinde enflasyonun büyüme etkilerinin talep yaratıcı süreçle ekonomik canlanmayı sağlayarak pozitif etkide bulunduğu görülür. Enflasyon değişkenini cari ve gecikmeli değerler katsayıları toplamının ise sifıra yakın olması, enflasyonun büyüme üzerinde etkisinin olmadığı hipotezini destekler niteliktedir. Diğer taraftan, ekonominin dışa açıklık derecesinin yükselmesinin de büyüme üzerine olumsuz etkiler yaptığına dair bulguya rastlanmıştır. Burada Feder (1982)'in araştırmasında, asgari kalkınmışlık düzeyine ulaşmadan dışa açılma süreçlerinin ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiler yaratacağına dair hipotezi beslemektedir. Ancak, 1968-2008 dönemi analizinde, Türkiye ekonomisinin adeta şok önlemlerle dışa açılma süreçleri yaşadığı ve bunun da olumsuz yansımalar yaratabildiği gözlenirken; önem düzeyinin %10 seviyesinde olması da söz konusu ilişkinin zayıf olduğuna işaret etmektedir.

Yukarıda tahmin edilen ARDL (1,1,1,2,0) eşitliğinden hareketle hesaplanan ekonomik büyüme üzerine, sermaye stoku, enflasyon, ekonominin dışa açıklığı ve toplam işgücü stokuna ait uzun dönem tahmin modeli sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 8. ARDL (1,1,1,2,0) Uzun Dönem Büyüme Eşitliği

	Katsayılar	t istatistiği
Sabit	0,280	-0,062
lcap	0,334	5,435
ltf	0,018	1,362
lob	-0,014	-0,453
lpop	-0,060	-0,021

Yukarıdaki tabloda regresyon tahmin değerlerini şu şekliyle fonksiyonel bir forma dönüştürmek mümkündür:

$$Y = 0.280 + 0.334 \text{ lcap} + 0.018 \text{ ltf} - 0.0174 \text{ lob} - 0.06 \text{ lpop}$$

Türkiye ekonomisinin uzun dönem büyüme performansında sermaye stokunun hem işaret hem de istatistiki açıdan en önemli değişken olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, Türkiye ekonomisinin uzun dönemli büyüme sürecinde sermaye stokunu artırıcı politika önlemlerinin ki, bunun başında tasarruf kabiliyetini geliştirici politika tedbirlerinin büyümenin temel lo-

komotifi olduğu söylenebilir. Diğer taraftan göreceli olarak hızlı bir nüfus artışının olduğu Türkiye ekonomisinde nüfus artışına paralel olarak işgücü stokunun da arttığı bilinmektedir. Ancak, işgücü stoku ya da arzı artarken, bu artışı massedebilecek sermaye stoku ve dolayısıyla yatırım artışının sağlanamaması, ekonomide verimliliğin düşmesine yol açmaktadır. Enflasyonun büyüme üzerine etkisi ise küçüktür ve istatistiki açıdan da anlamsızdır. Bu durum, uzun dönem ekonomik büyümede enflasyonun herhangi bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, literatürde ekonomik büyüme ve enflasyon ilişkileri üzerine yansızlığın olduğuna dair çalışmalarla örtüşmektedir.

Kısa dönem ilişkide hata düzeltme teriminin, yani ECM'nin modele dahil edilmesi ve buna dayalı tahmin sürecinin işletilmesi söz konusudur. Uzun dönem ilişki araştırmasında değişkenlerin logaritmik değerleri ve buna uygun gecikme uzunluğu ile tahmin yapılırken; kısa dönem tahminde değişkenlerin

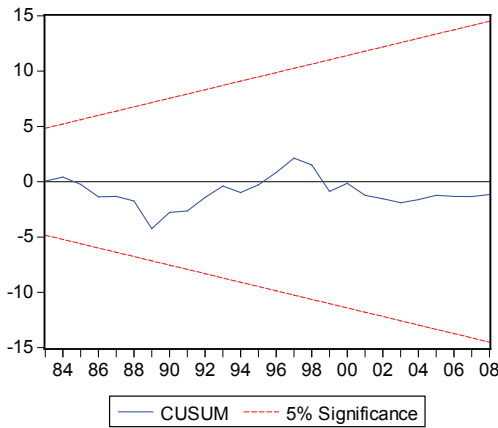
logaritmik değerlerinin farkları ile oluşturulan serilerle tahmine gidilmektedir. Bu serilere ilave olarak, uzun dönem büyüme eşitliğinden elde edilen artıkların (residual) bir gecikmeli değerleri hata düzeltme terimi olarak modele ilave edilir.

Tablo 9. ARDL (1,1,1,2,0) Kısa Dönem Büyüme Eşitliği İçin Hesaplanan Katsayılar

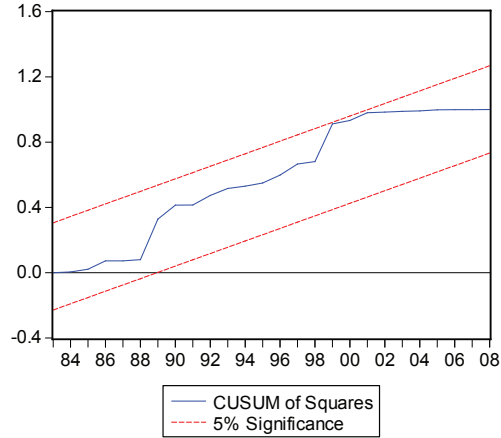
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	p değerleri
C	-0,005768	0,025868	0,8253
DY(-1)	0,759643	0,190555	0,0005
DCAP	0,178505	0,021025	0,0000
DCAP(-1)	-0,077172	0,038007	0,0527
DTF	-0,109773	0,033424	0,0029
DTF(-1)	0,125911	0,034335	0,0011
DOB	-0,031234	0,014827	0,0450
DOB(-1)	0,039680	0,014746	0,0123
DOB(-2)	-0,002244	0,015062	0,8827
DPOP	-0,020152	1,038764	0,9847
ECM(-1)	-1,099965	0,265699	0,0003
R ²	0,855345	F-istatistiği	15,37377
Düzeltilmiş R ²	0,799708	F-istatistiği p değeri	0,000000
D-W istatistiği	2,084267		
Obs. ARCH R ²		0,113	0,737117
Obs. White R ²		24,594	0,217424
Jarque-Bera Norm.		0,890	0,640780

ECM katsayısı incelendiğinde, beklendiği gibi negatif işaretli ve istatistiki açıdan anlamlıdır. Bu katsayının -1 ile -2 arasında olması, sistemin azalan değerlerde ve dalgalı olarak dengeye yöneldiğine işaret eder. Burada katsayı değerinin yaklaşık -1'e eşit olması, kısa dönemde, uzun dönemden sapmaların yaklaşık olarak 1 yıl içerisinde kendini telafi ettiğini gösterir. Kısa dönem büyüme eşitliğinin uzun dönemdeki büyüme eşitliğinde hem işaret hem de istatistik açıdan anlamlı olan açıklayıcı değişkenlere ilaveten DTF ve DTF(-1) ile DOB(-1) değişkenlerinin de işaret açısından anlamlı hale geldiği görülmektedir. Özellikle enflasyon

değişkeni olarak modele dahil edilen DTF değişkeninin kısa dönemde ekonomik büyüme üzerine negatif ve %1 önem düzeyinde anlamlılığa sahip etkileme gücü, literatürde enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkilerinin negatif yönde olacağına dair çalışmalarla örtüşmektedir. Diğer taraftan bu değişkenin bir dönem gecikmeli değeri [DTF(-1)] ise pozitif ve yine %1'de anlamlı oluşu da birlikte değerlendirildiğinde, nominal değişken olan parasal genişlemeler ve bunun yansımaları olan enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde yansız etkilerinin olduğunu ifade eden klasik görüşün Türkiye ekonomisinde teyit edildiği söylenebilir.

Şekil 3. İstikrarlılık Testleri

Kısa dönem için oluşturulan modelin teşhis (diagnostik) test sonuçlarında da modelin yeterliliği dikkati çekmektedir. Bu noktada Şekil 3'deki Cusum ve Cusum-LM kareleri grafiklerinde regresyon katsayıları ile hata terimleri varyansının istikrarlı bir seyir izlediği görülmektedir.

Son olarak bu kısa dönemli modelin iki gölge değişken ilave ederek yapılan araştırmada gölge değişkenler şu şekilde tanımlanmıştır. Gölge değişkenlerden

birisi, ihracata yönelik strateji ile ithal ikameci strateji farkını ortaya koyacak şekilde 1980 öncesi 0 ve 1980 sonrası 1 olacak şekilde tanımlanmıştır. İkinci gölge değişken de Türkiye ekonomisinde krizlerin olduğu yıllara 1 ve normal seyrinde giden yıllara 0 ataması yapılarak oluşturulmuştur. Yapılan analizler sonucu birinci gölge değişkenin anlamsız olduğu gözlenerek, kısa dönemli büyüme eşitliğine ikinci gölge değişken ilavesi ile yapılan tahmin sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 10. ARDL (1,1,2,0) Kısa Dönem Büyüme Eşitliğine Kriz Gölge Değişken İlavisiyle Hesaplanan Katsayılar

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	p değerleri
C	0.016677	0.023052	0.4761
DY(-1)	0.575403	0.171590	0.0025
DCAP	0.170842	0.018051	0.0000
DCAP(-1)	-0.045649	0.033742	0.1882
DTF	-0.059305	0.032313	0.0784
DTF(-1)	0.086161	0.031621	0.0116
DOB	-0.021835	0.012941	0.1040
DOB(-1)	0.024266	0.013396	0.0821
DOB(-2)	0.004963	0.013009	0.7060
DPOP	-0.806563	0.915986	0.3870
ECM(-1)	-0.917921	0.232853	0.0006
D2	-0.030174	0.009152	0.0029
R ²	0.899180	F-istatistiği	20.26960
Düzeltilmiş R ²	0.854819	F-istatistiği p değeri	0.000000
D-W istatistiği	2.080704		

Bu son eşitlikte 1980, 1987, 1994, 1999 ve 2001 krizlerinin temsil için 1 ve diğer yıllar için 0 olarak tanımlandığı D2 değişkeninin ekonomik büyüme üzerine etkisi işaret açısından negatif ve istatistiki açıdan %1 önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Yapılan ekonometrik analizler sonucu, Türkiye ekonomisinde büyüme ve enflasyon oranı ilişkilerinde kısa dönemde cari enflasyonun büyüme üzerine etkilerinin negatif olduğu ve bir dönemli gecikmesinin ise pozitif olduğu; net etkinin ise birbirini götürerek yansızlığa sebebiyet verdiği gözlenmiştir. Bu durumun uzun dönemli modelde de benzerlik gösterdiği dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinde uzun yıllar süregelen yüksek enflasyon olgusunun ekonomik büyümede belirsizlik ortamına yol açarak olumsuz etkilerinin olduğu söylenebilir. Ancak, bir tür paranın yansızlığı ilkesinin de Türkiye özelinde çalıştığı, yani enflasyona dayalı büyümenin geçiciliğinin varlığı dikkat çekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

İktisat yazınında enflasyon ve büyüme arasındaki ilişki konusunda gerek teorik ve gerekse ampirik çalışmalarda genel bir eğilim ortaya çıkmamıştır. Bir

kısım iktisatçılar enflasyonun büyümeyi olumlu yönde etkilediğini savunmuşlardır ki, bunlar keynesyen iktisatçılardır. Keynesyen anlayışa göre, ekonomi eksik istihdamda iken, genişlemeci politikalar eksik istihdamın giderilmesine, bu da ekonomik büyümeye kaynaklık eder. Klasik iktisatçılara göre ise ekonomi her zaman tam istihdamda denge düzeyinde olduğu için enflasyonist politikalar ekonomik büyüme üzerine yansız bir etkiye sahiptir. Günümüzde kabul gören görüş, kısa dönemde enflasyon ve büyümenin aynı yönde hareket ettikleri, orta ve uzun dönemde ise, bu ilişkinin ters yönde ya da yansız olduğudur.

Türkiye örneği incelendiğinde, ele alınan veriler ile yapılan temel istatistiki özellikler açısından enflasyonun büyümeyi olumsuz yönde etkilediği gözlenmektedir. Özellikle 1970'li yıllardan itibaren enflasyonun hızla artması ekonomik ve sosyal yaşamda belirsizliklerin ortaya çıkmasında etkili olabilmektedir. İncelenen verilere ait temel istatistiki değerlere bakıldığında, %43,91 gibi yüksek ve istikrarsız bir enflasyonun varlığı ve bunun da büyümeyi olumsuz yönde etkilediği dikkat çekmektedir. Gerek 1968-2008 dönemine ait enflasyon ve büyüme seyri, gerekse yapılan ekonometrik çalışmalar bu görüşü doğrulamaktadır.

Büyüme modeline bağlı olarak sermaye birikimi ve iş gücü ile dışa açıklık ve enflasyon oranının ekonomik büyüme üzerine etkileri incelendiğinde, ekonomik büyümede nüfus artışı ile enflasyon oranının negatif etkilerinin olduğu ve buna karşılık sabit sermaye yatırımlarının GSYİH içerisindeki payının ise pozitif yönde etkide bulunduğu anlaşılmıştır. Bu yönüyle Türkiye ekonomisinde nüfus artış hızını massedecek bir sermaye eksikliği dikkati çekmektedir. Dolayısıyla nüfusun hem üretim faktörü olarak arz boyutunun hem de tüketimde bulunması nedeniyle talep boyutunun büyüme üzerinde beklenen etkilerinin ortaya çıkmadığı açıktır. Diğer bir ifadeyle yüksek nüfus artışının yaşandığı Türkiye’de ya daha kontrollü ve düşük bir nüfus artışı ya da yüksek sermaye birikimini sağlayacak politikaların büyüme üzerinde daha anlamlı etkileri doğuracağı beklenir.

Yapılan tanımlayıcı istatistiklerde enflasyon-büyüme korelasyon katsayısı negatif (-0,39) olmakla birlikte, yeterince yüksek olmaması, enflasyon ile büyüme arasında güçlü bir negatif ilişki olduğunu ileri sürmenin mümkün olmadığına işaret etmektedir. Modelde ele alınan değişkenlerin aynı dereceden durağan olmaması nedeniyle, uzun dönemli ilişkileri araştırmak için eş-bütünleşme testinin yapılması imkanı ortadan kalkmıştır.

Hem kısa dönemde hem de uzun dönemde enflasyon-büyüme ilişkilerinin araştırılabilirliği, sınır testleriyle mümkün olabilmektedir. Bu çerçevede yapılan ARDL testinden elde edilen bulgular ışığında, GSYİH’nın gelecek değerinin cari dönem değişimlerinden önemli ölçüde etkilendiği ve bu durum da bekleyişlere dayalı bir canlanma veya daralma süreçlerinin; daha çok da canlanma süreçlerinin geleceği olumlu yönde etkilediğine işaret eder. Diğer taraftan, Türkiye ekonomisinin büyüme performansında sermaye birikiminin oldukça önemli yere sahip olduğu görülür. Bu durum, Türkiye’nin ekonomik büyümesinde sermayenin önemine vurgu yaparken, işgücü stokundaki artışların etkinliği düşürdüğüne dair sonuçlar vermektedir. Ayrıca çalışmanın temel hipotezini oluşturan ekonomik büyüme ve enflasyonu temsilen tüketici fiyatlar genel düzeyi arasında ise cari dönemde negatif ve istatistiki açıdan anlamlı etkilerin olduğu görülmektedir. Hem teorik düzeyde hem de regresyon analizinde de ifade edildiği gibi, ekonomik büyümede enflasyonun olumsuz etkiler yarattığı, diğer bir ifadeyle enflasyonist yapının ekonomide

belirsizlik ortamını besleyerek büyümeyi olumsuz yönde etkilediği görüşünü desteklemektedir. Ancak, bir dönem gecikme değerlerinde enflasyonun ekonomik büyüme üzerine etkilerinin talep yaratıcı süreçle canlanmayı sağlayarak pozitif etkide bulunduğu görülmüştür. Enflasyon değişkeninin cari ve gecikmeli değerler katsayıları toplamının ise sifıra yakın olması, enflasyonun büyüme üzerinde etkisinin olmadığı hipotezini destekler niteliktedir.

Çalışmada ARDL (1,1,1,2,0) eşitliğinden hareketle, Türkiye ekonomisinin uzun dönemli büyüme sürecinde sermaye stokunu artırıcı politika önlemlerine gidilmesi gerektiğini ortaya koyar. Böylece başında tasarruf kabiliyetini geliştirici politika tedbirlerinin büyümenin temel lokomotifi olduğu söylenebilir. Diğer taraftan göreceli olarak hızlı bir nüfus artışının olduğu Türkiye ekonomisinde nüfus artışına paralel olarak işgücü stokunun da arttığı bilinmektedir. Ancak, işgücü stoku ya da arzı artarken, bu artışı massedecek sermaye stoku ve dolayısıyla yatırım artışının sağlanamaması, ekonomide verimliliğin düşmesine yol açmaktadır. Uzun dönem ekonomik büyümede enflasyonun herhangi bir etkisinin olmadığını sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum da literatürde ekonomik büyüme ve enflasyon ilişkileri üzerine yansızlığın olduğuna dair çalışmalarla örtüşmektedir.

Son olarak Hata Düzeltme Modeli (ECM) katsayısı analizinden elde edilen netice ise, özellikle enflasyon değişkeni olarak modele dahil edilen DTF değişkeninin kısa dönemde ekonomik büyüme üzerine negatif ve %1 önem düzeyinde anlamlılığa sahip etkileme gücü, literatürde enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkilerinin negatif yönde olacağına dair çalışmalarla örtüşmektedir. Diğer taraftan bu değişkenin bir dönem gecikmeli değeri [DTF(-1)] ise pozitif ve yine %1’de anlamlı oluşu da birlikte değerlendirildiğinde, nominal değişken olan parasal genişlemeler ve bunun yansımaları olan enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde yansız etkilerinin olduğunu ifade eden klasik görüşün Türkiye ekonomisinde de teyit edildiğini gösterir.

Kısa dönemli modele gölge değişken ilave ederek yapılan analizlerde ise 1980, 1987, 1994, 1999 ve 2001 krizlerinin temsil için 1 ve diğer yıllar için 0 olarak tanımlandığı D2 değişkeninin ekonomik büyüme üzerine etkisi işaret açısından negatif ve istatistiki açıdan %1 önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Yapılan ekonometrik analizler sonucu, Türkiye ekonomisinde büyüme ve enflasyon oranı ilişkilerinde kısa dönemde cari enflasyonun büyüme üzerine etkilerinin negatif olduğu ve bir dönemli gecikmesinin ise pozitif olduğu; net etkinin ise birbirini götürerek yansızlığa sebebiyet verdiği gözlenmiştir. Bu durumun uzun dönemli modelde de benzerlik gösterdiği dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinde uzun yıllardır süregelen yüksek enflasyon olgusunun ekonomik büyümede belirsizlik ortamına yol açarak olumsuz etkilerinin olduğu söylenebilir. Ancak, bir tür paranın yansızlığı ilkesinin de Türkiye özelinde çalıştığı, yani enflasyona dayalı büyümenin geçiciliğinin varlığı dikkat çekmektedir.

Özetle ekonominin gelişme potansiyelinin artırılması, ekonomik birimlerin kısa dönem politikaları yanı sıra sağlıklı orta ve uzun dönem stratejileri ge-

liştirmelerine bağlıdır. Bu çerçevede, başta yüksek ve istikrarsız enflasyonun neden olduğu belirsizliklerin ortadan kaldırılması, etkin işleyen bir kamu yönetiminin tesisi ve diğer makro ekonomik dengesizliklerin giderilmesi gerekmektedir.

Yukarıda değinilen temel makroekonomik sorunların yıllar boyu devam etmesinin neden olduğu sosyal sorunlar, gelişmiş ülkeler ile Türkiye arasındaki refah farkının kapanmasında engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de etkin işleyen bir kamu kesimi, makul enflasyon oranı ile makul nüfus artışı ve yüksek sermaye birikimi sayesinde istihdam edilebilen işgücü ile özel kesimde oluşan olumsuz beklentileri ve belirsizliklerin giderilmesi, toplumun üretim dinamiklerini harekete geçireceği ve büyümede sürekliliği yaratacağı söylenebilir.

Ekler

Ek 1. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Y (Milyar \$)	CAP (Milyar \$)	POP (15-65 Yaş Arası)	ACIK	TF
Ortalama	325,3989	3.84E+10	32.987.501	14.15000	20.50785
Medyan	314,3673	4.15E+10	32.174.229	14.00000	0.051240
Maksimum	524,0462	8.34E+10	49.479.545	27.00000	132.7401
Minimum	206,9087	9.11E+09	19.069.291	3.000000	0.000149
Standart Sapma	87,27121	2.09E+10	9.448.050	7.816977	39.28107
Gözlem	40	40	40	40	40

Ek 2. Değişkenlere Ait Korelasyon Katsayıları

	Y	CAP	POP	ACIK	TF
Y	1,00000000	0,74955148	-0,12275460	0,09884403	-0,38939291
CAP	0,74955148	1,00000000	0,06967797	-0,10804851	-0,26619589
POP	-0,12275460	0,06967797	1,00000000	-0,70119676	0,25812435
ACIK	0,09884403	-0,10804851	-0,70119676	1,00000000	0,20527139
TF	-0,38939291	-0,26619589	0,25812435	0,20527139	1,00000000

Kaynakça

- Aykırı, M. (2008).** Ekonomik Büyüme-Enflasyon-İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama (1980-2005), (Yükseklisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Kars, 2008.
- Ahmed, S. ve Mortaza M. G. (2005).** "Inflation and Economic Growth in Bangladesh: 1981-2005," *Policy Analysis Unit (PAU), Working Paper Series: WP 0604.*
- Artan S. (2006).** "Türkiye'de Enflasyon, Enflasyon Belirsizliği ve Büyüme" *Türkiye ekonomi Kurumu Tartışma Metni* (2006:14): 1-19.
- Barro, R. J. (1995).** "Inflation and Economic Growth", *Bank of England Quarterly Bulletin*, 35 (2): 407-443.
- Barro, R. J. (1996).** "Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study", NBER Working Paper, No: 5698. *Journal of Comparative Economics, Elsevier*, 26(4): 822-824.
- Barışık, S. ve Çetintaş, H. (2008).** "Para Politikası araçlarının Etkinliği Perspektifinden Türkiye'de Zorunlu Karşılıkların GSYİH ve Yatırımlar Üzerindeki Etkileri:1987-2004 Dönemine İlişkin Ekonometrik Analiz", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (16): 116-138.
- Berber, M. ve Artan, S. (2004).** "Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi:Türkiye Örneği", Ekim-2004 (<http://www.tek.org.tr>): 1-14.
- Damodar N. G. (2001).** Temel Ekonometri, (Çev: Ü. Şenesen ve G. G. Şenesen), Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- Çelik, S, Deniz, P. ve Eken, S. (2008).** "Eşbütünleşme Analiziyle Altı Gelişmekte Olan Ülke İçin İkiz Açıklar Hipotezi", 2. Ulusal İktisat Kongresi, DEÜ İİBF İktisat Bölümü, 20-22 Şubat, İzmir.
- Emsen, Ö. S. (1998).** Döviz Kuru Ekonomisi ve Türkiye'deki Uygulamaları, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) Erzurum, 1998.
- Ericson, N.R., Irons, J. S. and Tryon, R. W. (2000).** Output and inflation in the long run. Board of Governors of the Federal Reserve System, *International Finance Discussion Papers*, No: 687.
- Fischer, S. (1983).** "Inflation and Growth", NBER Working Paper Series, WP No:1235.
- Fischer, S. (1993).** "The Role of Macroeconomic Factors in Growth", *Journal of Monetary Economics*, 32 (3): 485-511.
- Gokal, V. ve Hanif, S. (2004).** "Relationship Between Inflation and Economic Growth", *Economics Department Reserve Bank of Fiji.*
- Ghosh, A. and Philips, S. (1998).** "Warning: Inflation May Be Harmful to Your Growth", *International Monetary Fund*: 68-98.
- Gillman, M., Haris, M. and Matyas, L. (2002).** "Inflation and Growth: Some Theory and Evidence", http://econpapers.repec.org/cpd/2002/42_Harris_2.pdf (Kasım 2009).
- Günaydın, İ. (2004).** "Bütçe Açıkları Enflasyonist midir? Türkiye Üzerinde İnceleme", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1): 158-181.
- Harman, O. (2007).** Enflasyon ve Büyüme Etkileşimi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-2007.
- İli, İ. (2008).** *The Relationship Between Inflation and Growth in Turkey*, (Yükseklisans Tezi- Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul, 2008.
- Judson, R. and Orphanides, A. (1996).** "Inflation, Volatility and Growth", May 1996.
- Kalkan, M. (1999).** Dönemde Enflasyonun Büyüme Maliyeti, (Yükseklisans Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara, 1999.
- Karaca, O. (2003).** "Türkiye'de Enflasyon-Büyüme İlişkisi: Zaman Serisi Analizi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4 (2): 247-254.
- Karaçor Z., Şaylan, Ş. ve Üçler, G. (2009).** "Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi (1990-2005)", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:2, Sayı: 2, s.60-74.
- Kibritcioglu, A. (2001).** "Causes of Inflation in Turkey: A Literature Survey with Special Reference to Theories of Inflation", University of Illinois at Urbana Champaign", *Economics Bulletin*, 43-76.

- Kibritleoğlu, A. and Diboğlu, S. (2003).** "Inflation, Output Growth, and Stabilization in Turkey (1982-2002)", *Journal of Economics and Business*, 43-61.
- Li, M. (2006).** "Inflation and Economic Growth: Threshold Effects and Transmission Mechanism" University of Alberta: 8-14.
- Mallik, G. ve Chowdhury, A. (2001).** "Inflation and Economic Growth: Evidence from four South Asian Countries", *Asia-Pacific Development Journal*, 8 (1), 123-135.
- Motley, B. (1998).** "Growth and Inflation: A Cross-Country Study", *Economic Review*, 15-28.
- Pesaran, M. H., Yongcheol, S. and Richard, J. S. (2001).** "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships", *Journal of Applied Econometrics*. 16: 289-326.
- Pyndick, R. and Solimano, A. (1993).** "Economic Instability and Aggregate Investment", *NBER Macroeconomics Annual*, 259-303.
- Stiglitz, J. (2002).** *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, (Çev. Arzu Taşçioğlu ve Deniz Vural), Plan B, İstanbul, 2002.
- Taban, S.(2008)** "Türkiye'de Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sınır testi Yaklaşımı", TİSK Akademi, 2008, Sayı:3(5), ss.145-167.
- Tarı, R. (2002).** *Ekonometri*, 2. Basım, Kocaeli Üniversitesi Yayın No 172, İstanbul, 2002.
- Telatar, F. ve Abiyev, V. (2010).** "Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Üretim Değişkenliği Değiş-Tokuş İlişkisinin Dinamik analizi", *Tisk Akademi*, 5 (9): 82-111.
- Terzi, H. ve Oltulular, S. (2004).** "Türkiye'de Ekonomik Büyüme-Enflasyon Süreci: Sektörler İtibariyle Ekonometrik Bir Analiz", *Bankacılar Dergisi*, 50: 19-33.
- Turhan, S. E.(2007).** *Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi), Kahramanmaraş, 2007.
- TÜSİAD(2002).** *Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri*, TÜSİAD Yayınları, Yayın No: 2002-12/341, İstanbul, 2002.
- Uygur, E. (2003).** "Enflasyon Dinamiği ve İstikrar", *İktisat/İşletme ve Finans Dergisi*, Yıl:18, sayı:211: 50-67.
- Uygur, E. (2001).** "Enflasyon, Para ve Mali Baskı: İktisat Politikasında Geri Kalmışlık", *İktisat/İşletme ve Finans Dergisi*, Yıl:16, sayı:189.sayfa:7-23.
- Uysal, D., Mucuk, M. ve Alptekin, V. (2007).** "Türkiye Ekonomisinde Vektör ve Otoregresif Model İle Enflasyon- Büyüme İlişkisinin Analizi" *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8: 55-71.
- Xiao, J. (2009).** "Relationship between Inflation and Economic Growth of China: Empirical Study from 1978 to 2007", Lund University Department of Economic History Thesis.
- Vaona, A ve Shiavo, S. (2005).** "Semiparametric Evidence on The Long-Run Effects of Inflation on Growth" Discussion Paper(20).
- Yılmaz, Ö. ve Kaya, V. (2007).** "Bölgesel Enflasyon Bölgesel Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Zaman Serisi ve Panel Veri Analizleri" *İktisat İşletme ve Finans*, sayı: 247: 62-78.
- World Bank.** *World Development Indicators*, <http://ddp-ext.worldbank.org/ext/DDPQQ/report.do?method=showReport>. (Aralık 2009).

Türkiye’de İşgücüne Katılımı Belirleyen Faktörler: Mikro Ekonomik Analiz

Factors Determining the Labor Force Participation in Turkey: A Microeconomics Analysis

Prof. Dr. Rahmi Yamak - Yrd. Doç. Dr. Zehra Abdioğlu - Nilcan Mert

Öz

Bu çalışmada Türkiye’de bireylerin işgücü piyasasına katılım kararını etkileyen temel faktörlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla 2008 yılı Hanehalkı Bütçe Anketinden yararlanılarak gerek kır-kent ve gerekse de kadın-erkek ayrımında işgücüne katılım üzerinde etkin olan değişkenler lojistik regresyon analizleri çerçevesinde belirlenmiştir. Edinilen bulgular bireylerin işgücüne katılım kararları üzerinde en fazla etkili olan değişkenlerin yıllık kullanılabilir gelir, eğitim, yaş, hanehalkının büyüklüğü ve medeni durum olduğunu göstermiştir. Türkiye genelinde, kır-kent ve kadın-erkek ayrımında hanenin yıllık kullanılabilir gelirindeki artış bireylerin işgücüne katılım kararlarını genelde negatif etkilemektedir. Eğitim seviyesindeki ve hanedeki birey sayısındaki artışla birlikte işgücüne katılım olasılığı artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşgücüne Katılım, Lojistik Regresyon, Türkiye.

Abstract

The aim of this study is to investigate the main determinants of the participation decision of labor force in Turkey. The variables that affect labor force participation are estimated by logistic regression analysis using data from the 2008 Household Budget Survey for both rural-urban and female-male divisions. The results indicate that the most influential factors are annual disposable income, education, age, size of household and marital status. In Turkey, rural-urban and female-male divisions annual disposable income negatively affects decision to participate in labor force. Higher education level and size of household increase the probability of participating.

Keywords: Labor Force Participation, Logistic Regression, Turkey.

Giriş

Bir ülkedeki ekonomik büyümenin temel şartı kuşkusuz üretim faktörlerinin etkin bir biçimde kullanılmasıdır. En önemli üretim faktörlerinden biri olan işgücünün verimli olarak kullanılması ekonomik gelişmede potansiyel insan kaynağındaki artışın bir göstergesi olmaktadır. İşgücünün arz ettiği emek sosyo-ekonomik gelişmenin temel bileşenini oluşturmaktadır. İşgücünün kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içindeki oranı şeklinde tanımlanan işgücüne katılım oranının yüksek olması çalışma çağındaki kadın ve erkeklerin çalışma konusunda istekli oldukları anlamına gelmektedir. İşgücü piyasasında işgücüne katılım dinamiklerinin belirlenmesi insan kaynağının etkin kullanılıp kullanılmadığı konusunda önemli ipuçları vermektedir.

Gelişmekte olan bir ülke konumunda bulunan Türkiye’de işgücüne katılım konusunda işgücü piyasasında özellikle cinsiyete ve yaşanan yere dayalı olarak önemli farklılıklar söz konusudur. İşgücü piyasasındaki cinsiyet eşitliğini ve piyasanın etkinliğini önemli derecede etkileyecek biçimde kadınların işgücüne katılım oranı erkeklere göre çok düşük düzeylerde kalmıştır. Bunun yanı sıra kentlerde işgücüne katılım oranı ile kırdaki katılım oranı arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu durum Türkiye’de hem ekonomik gelişmeyi olumsuz etkilemiş hem de gelir dağılımındaki adaletsizliği körüklemiştir. Bu bağlamda ülkenin sosyo-ekonomik durumunun belirlenebilmesi için işgücü piyasasının dinamiklerinin ortaya konularak bireylerin işgücüne katılım tercihlerini etkileyen faktörlerin açığa çıkarılması son derece önem arz etmektedir. Türkiye’de mikro verileri kullanarak bireylerin işgücüne katılım tercihlerini etkileyen değişkenlerin tespit edilmesi amacıyla yönelik çok sayıda çalışma söz konusu olmasına karşın çalış-

Prof. Dr. Rahmi Yamak, Karadeniz Teknik Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü, yamak@ktu.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Zehra Abdioğlu, Karadeniz Teknik Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü, maras@ktu.edu.tr

Nilcan Mert, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, nilcanmert@windowslive.com

maların hemen hemen tamamının sadece kadınların işgücüne katılım kararlarını dikkate almış olmaları mevcut işgücü piyasasının görünümünün doğru bir biçimde değerlendirilmesine imkan vermemektedir. Bu çalışmada 2008 Hanehalkı Bütçe Anketinden yararlanılarak kapsamlı bir şekilde Türkiye, kırsal ve kadın-erkek ayrımında işgücüne katılımı etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada öncelikle Türkiye'de 2008 yılında işgücü piyasasının durumunu yansıtmak amacıyla eğitim, yaş ve medeni duruma göre işgücüne katılım, istihdam ve işsizlik oranları değerlendirilmiştir. Daha sonra işgücüne katılımı ilgili literatürdeki diğer çalışmalar özetlenmiştir. Ekonometrik yöntem ve veri seti tanıtarak çalışmanın bulguları sunulmuştur. Son olarak da elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Türkiye'de İşgücüne Katılım

Bireylerin işgücüne katılımını belirleyen en önemli faktörlerin başında kuşkusuz bireylerin eğitim düzeyleri gelmektedir. Tablo 1'de eğitim durumuna göre erkek işgücünün kent, kırsal ve toplam olmak üzere 2008 yılı işgücüne katılım, istihdam ve işsizlik oran-

ları gösterilmektedir. Tabloya bakıldığında kentte ve kırsalda yaşayan erkeklerin eğitim düzeyleri arttıkça işgücüne katılım oranlarının ve istihdam düzeylerinin artmakta olduğu, işsizlik oranlarının ise azalmakta olduğu açığa çıkmaktadır. 2008 yılı itibarıyla Türkiye'de okuma yazma bilmeyenlerin işgücüne katılım oranı toplamda %36 iken fakülte veya yüksekokul mezunlarının işgücüne katılım oranı %82.7 gibi yüksek bir düzeyde gerçekleşmektedir. Kırsal kesimde okuma yazma bilmeyenlerin işgücüne katılımı kente göre daha yüksek düzeyde iken fakülte veya yüksekokul mezunlarının işgücüne katılım oranları arasında pek bir farklılık bulunmamaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri kırsal kesimde okuma yazma gerektirmeyen çok sayıda işle ilgilenme imkanının bulunmasıdır. Erkek işgücü itibarıyla dikkatleri çeken diğer bir durum ise kırsal alanda ve kentte işgücüne katılım oranı en yüksek olan eğitim düzeyinin ortaokul veya dengi meslek okul ile lise dengi meslek okul olmasıdır. Bunun temel nedeni kuşkusuz piyasada mesleki eğitim gerektiren işlerin çok sayıda olmasıdır. Yüksekokul ve fakülte mezunlarının da gerek işgücüne katılım ve gerekse de istihdam oranları yüksek seviyelerde gerçekleşmektedir.

Tablo 1. Eğitim Durumuna Göre Erkek İşgücü (%)

Eğitim Durumu	KENT			KIR			TOPLAM		
	İKO	İO	İŞO	İKO	İO	İŞO	İKO	İO	İŞO
Okuma yazma bilmeyen	34.0	26.9	20.8	37.9	34.6	8.7	36.0	31.0	14.1
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	49.0	38.3	21.9	52.6	47.6	9.5	50.7	42.6	16.0
İlkokul	73.2	64.5	11.8	78.6	73.2	6.9	75.1	67.6	10.0
Ortaokul veya dengi meslek okul	81.7	73.2	10.5	86.1	78.5	8.8	82.9	74.6	10.0
Genel Lise	64.6	56.9	11.9	73.5	65.1	11.4	66.2	58.3	11.8
Lise dengi Meslek okul	79.8	72.5	9.1	82.2	74.4	9.5	80.3	72.9	9.2
Yüksekokul veya Fakülte	82.3	75.8	8.0	85.6	78.1	8.8	82.7	76.0	8.1
İlköğretim	40.1	32.0	20.2	49.9	41.6	16.5	42.9	34.8	19.0

Not: İKO: İşgücüne Katılım Oranı, İO: İstihdam Oranı ve İŞO: İşsizlik Oranı'nı temsil etmektedir.

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2008 Hanehalkı İşgücü Anketi

Tablo 2. Eğitim Durumuna Göre Kadın İşgücü (%)

Eğitim Durumu	KENT			KIR			TOPLAM		
	İKO	İO	İŞO	İKO	İO	İŞO	İKO	İO	İŞO
Okuma yazma bilmeyen	5.4	4.9	9.3	24.4	24.2	0.8	14.5	14.2	2.5
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	10.3	8.7	14.9	31.2	30.8	1.3	18.5	17.4	5.9
İlkokul	13.1	11.1	14.8	38.3	37.5	2.2	21.1	19.5	7.5
Ortaokul veya dengi meslek okul	19.2	15.2	20.8	34.7	32.0	7.7	21.6	17.8	17.6
Genel Lise	28.9	23.0	20.3	30.7	23.9	22.4	29.1	23.1	20.6
Lise dengi Meslek okul	37.3	29.4	21.1	45.0	37.0	17.8	38.3	30.4	20.6
Yüksekokul veya Fakülte	69.8	60.2	13.8	72.1	58.2	19.3	70.0	60.0	14.3
İlköğretim	12.3	9.5	22.8	26.8	25.3	5.8	16.9	14.5	14.2

Not: İKO: İşgücüne Katılım Oranı, İO: İstihdam Oranı ve İŞO: İşsizlik Oranı'nı temsil etmektedir.

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2008 Hanehalkı İşgücü Anketi

Tablo 2, kentsel ve kırsal alanlarda yaşayan kadınların eğitim seviyelerine göre işgücüne katılım, istihdam ve işsizlik oranlarını göstermektedir. Kır-kent ayrımı yapmaksızın okuma yazma bilmeyen kadınların işgücüne katılım oranlarının toplamda %14.5 gibi erkeklere göre çok düşük bir düzeyde gerçekleştiği ve eğitim seviyesinin yükselmesiyle birlikte kadınların işgücüne katılım oranlarının ve böylece istihdam seviyelerinin yükseldiği tablodan görülmektedir. Fakülte veya yüksekokul mezunlarının toplamda işgücüne katılım oranları %70'ler civarındadır. Kentsel alanlarda yaşayan kadınların eğitim düzeylerindeki artışla birlikte işgücüne katılım oranlarının arttığı, kırsal alandaki kadınlar itibarıyla eğitim dolayısıyla işgücüne katılım konusunda çok büyük farklılıkların ortaya çıkmadığı da gözlenmektedir. Kentsel alanlarda düşük eğitim düzeyine sahip kadınların işgücüne katılımlarının bu denli sınırlı kalmasının nedeni

kentlerde hem vasıf gerektirmediği için düşük ücrete tabi tutulan hem de çalışma koşulları ağır olan işlerde çalışmak zorunda kalmalarıdır.

Tablo 3 ve Tablo 4'te çalışılan yaş grubuna göre 2008 yılı kent, kır ve toplam olmak üzere erkek ve kadın işgücüne katılım oranları, istihdam düzeyleri ve işsizlik oranları sunulmuştur. Çalışılan yaş grubuna göre erkek işgücüne bakıldığında kentsel ve kırsal alanlarda özellikle 25-44 yaş aralığında işgücüne katılımın yüksek olduğu, kırsal kesim itibarıyla ileri yaş grubu için işgücüne katılımın kentsel kesime göre oldukça yüksek düzeyde kaldığı gözlenmektedir. İstihdam düzeyi %86.9 ile kentlerde 30-34 yaş grubunda, kırsalda ise %85.5 ile 40-44 yaş grubunda en yüksek seviyelere ulaşmaktadır. İşsizlik oranının en düşük olduğu yaş grubu kır ve kent için 65 üzeri yaş grupları iken, en yüksek olduğu yaş grupları kentte 15-19, kırsalda 20-24'tür.

Tablo 3. Çalışılan Yaş Grubuna Göre Erkek İşgücü (%)

Yaş	KENT			KIR			TOPLAM		
	İKO	İO	İŞO	İKO	İO	İŞO	İKO	İO	İŞO
15-19	34.4	26.9	21.7	42.7	35.6	16.6	36.7	29.3	20.1
20-24	70.6	56.6	19.9	75.3	59.6	20.9	71.8	57.3	20.1
25-29	93.4	81.6	12.6	88.9	77.8	12.5	92.3	80.7	12.6
30-34	95.8	86.9	9.3	91.8	83.4	9.2	94.8	86.0	9.2
35-39	95.9	88.2	8.0	91.8	84.2	8.2	94.8	87.2	8.1
40-44	94.2	86.1	8.5	91.5	85.5	6.6	93.4	85.9	8.0
45-49	78.5	70.9	9.6	86.5	82.3	4.9	80.7	74.1	8.2
50-54	58.1	52.1	10.4	79.6	76.6	3.8	64.6	59.5	7.9
55-59	38.8	34.3	11.5	67.0	65.1	2.9	48.2	44.6	7.5
60-64	25.7	23.4	8.9	58.5	57.5	1.8	37.7	35.8	4.9
65+	9.8	9.5	3.6	31.2	31.1	0.3	19.4	19.2	1.2

Not: İKO: İşgücüne Katılım Oranı, İO: İstihdam Oranı ve İŞO: İşsizlik Oranı'nı temsil etmektedir.

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2008 Hanehalkı İşgücü Anketi

Tablo 4. Çalışılan Yaş Grubuna Göre Kadın İşgücü (%)

Yaş	KENT			KIR			TOPLAM		
	İKO	İO	İŞO	İKO	İO	İŞO	İKO	İO	İŞO
15-19	14.2	10.5	25.7	23.6	21.5	9.2	17.1	13.9	18.6
20-24	32.6	23.7	27.5	34.5	30.9	10.6	33.2	25.7	22.6
25-29	32.6	26.7	18.1	35.3	32.9	6.6	33.3	28.3	15.0
30-34	29.0	25.1	13.3	38.8	36.4	6.1	31.5	28.0	11.0
35-39	28.7	25.5	11.2	41.8	39.9	4.7	32.4	29.6	8.8
40-44	23.2	20.8	10.5	43.0	42.4	1.5	28.7	26.8	6.8
45-49	17.0	15.2	10.1	43.5	43.1	0.9	24.7	23.3	5.4
50-54	10.5	9.7	6.9	42.3	41.7	1.5	20.3	19.6	3.4
55-59	5.7	5.4	6.0	36.3	36.2	0.2	16.4	16.2	1.6
60-64	3.3	3.2	2.4	29.5	29.3	0.5	13.1	13.0	0.8
65+	1.2	1.2	5.0	12.0	12.0	0.0	5.8	5.7	0.6

Not: İKO: İşgücüne Katılım Oranı, İO: İstihdam Oranı ve İŞO: İşsizlik Oranı'nı temsil etmektedir.

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2008 Hanehalkı İşgücü Anketi

Tablo 4, kadın işgücünün yaş gruplarına ilişkin işgücüne katılım, istihdam ve işsizlik oranlarını göstermektedir. Kentlerde kadın işgücüne katılımın en fazla olduğu yaş grupları 20-34 iken kırsal kesimde 35-54'tür. Kır-kent ayrımında dikkatleri çeken en önemli nokta işsizlik oranının kentte kıra göre çok yüksek olmasıdır. Erkek işgücüsü karşılaştırıldığında kadınların en aktif çağlarda bile işgücüne katılım konusunda erkeklerin yarısı kadar cesaret sergileyemedikleri açığa çıkmaktadır. Bu durumun en belirgin nedeni aktif çalışma yaşı olarak nitelendirilen 20-25 yaş çağlarında kadınların büyük bir çoğunluğunun evlenmesi ve en az bir çocuk sahibi olmasıdır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2008 Evlenme İstatistikleri).

İşgücüne katılımı belirleyen bir diğer faktör bireylerin medeni durumlarıdır. Tablo 5 ve 6, medeni duru-

ma göre sırasıyla erkek ve kadın işgücü için kır-kent ayrımında işgücüne katılım oranı, istihdam oranı ve işsizlik oranlarını sergilemektedir. Kır ve kent ayrımı yapmaksızın en yüksek işgücüne katılım oranının evli erkeklere ait olduğu tablodan gözlenmektedir. Kır-kent ayrımında da yine evli erkeklerin işgücüne katılım düzeylerinin ve buna bağlı olarak istihdam seviyelerinin yüksek olduğu gözlenmektedir. Özellikle kentteki ağır ekonomik koşullar nedeniyle bir erkek hanesinde başka kişiler çalışıyor olsa bile yine işgücüne katılım konusunda istekli davranmak zorunda kalmaktadır. Kentlerde evli olanların işgücüne katılımı %77.5 iken kırsal alanda bu oran %77.8 olarak gerçekleşmektedir. İşsizlik oranı evli erkekler için hem kırdan hem de kentte sırasıyla %8.6 ve %6.0 ile en düşük seviyede bulunmaktadır.

Tablo 5. Medeni Duruma Göre Erkek İşgücü (%)

Medeni Durum	KENT			KIR			TOPLAM		
	İKO	İO	İŞO	İKO	İO	İŞO	İKO	İO	İŞO
Hiç evlenmedi	58.3	46.7	19.9	58.3	47.0	19.3	58.3	46.8	19.8
Evli	77.5	69.1	8.6	77.8	73.2	6.0	76.2	70.3	7.8
Boşandı	70.7	56.6	20.0	63.3	50.4	20.4	69.1	55.2	20.1
Eşi öldü	14.8	13.2	10.3	24.3	23.9	1.3	19.3	18.4	4.9

Not: İKO; İşgücüne Katılım Oranı, İO; İstihdam Oranı ve İŞO; İşsizlik Oranı'nı temsil etmektedir.

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2008 Hanehalkı İşgücü Anketi

Tablo 6 medeni duruma göre kadın işgücünün durumunu sergilemektedir. Evli kadınların işgücüne katılımı Türkiye genelinde %22.4 iken kentte %16.4 ve kırsal alanda %35.6 olarak gerçekleşmiştir. Kentlerde kırsal alana göre kadınların işgücü piyasasından kaçışları kentteki düşük vasıf gerektiren ve ağır koşullara sahip olan işlerde çalışmaktansa çocukları-

nın bakımlarını sağlamaları durumunda daha karlı olunacağı görüşüne dayandırılabilir. Erkek işgücü ile karşılaştırıldığında evli kadınlar eşleri bir işte çalıştığı için işgücüne katılım konusunda çekingen davranmaktadır. Ancak evli olmayan kadınların işgücüne katılım konusunda daha istekli oldukları da dikkatlerden kaçmamaktadır.

Tablo 6. Medeni Duruma Göre Kadın İşgücü (%)

Medeni Durum	KENT			KIR			TOPLAM		
	İKO	İO	İŞO	İKO	İO	İŞO	İKO	İO	İŞO
Hiç evlenmedi	36.5	28.2	22.7	32.2	28.4	11.9	35.3	28.2	20.0
Evli	16.4	14.5	11.7	35.6	34.8	2.3	22.4	20.9	7.0
Boşandı	43.0	34.0	20.8	42.4	35.2	17.1	42.9	34.2	20.2
Eşi öldü	5.1	4.6	10.2	15.0	14.7	1.5	8.6	8.2	4.8

Not: İKO; İşgücüne Katılım Oranı, İO; İstihdam Oranı ve İŞO; İşsizlik Oranı'nı temsil etmektedir.

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2008 Hanehalkı İşgücü Anketi

Literatür Taraması

Literatür incelendiğinde işgücü piyasası ile ilgili özellikle de mikro ekonomik düzeydeki araştırmaların çok büyük bir kısmının işgücü piyasasındaki kadın-erkek eşitsizliğini irdelemek amacıyla kadın işgücüne yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmalar olduğu dikkatleri çekmektedir.

Sapancalı, 2000 tarihli "Yeni Binyıla Girerken Türkiye'de İşgücü Piyasası" isimli çalışmasında Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarından yararlanarak Türkiye'de işgücü piyasasını değerlendirmiştir. Özellikle kadınların işgücüne katılım oranlarının kentler

de ilkel düzeylerde olduğunu, Türkiye’de işgücünün büyük bir kısmının gelişmiş ülkelerin aksine tarım sektöründe istihdam edildiğini ve ücretsiz aile işçiliğinin ülkenin geri kalmışlığından kaynaklandığı vurgulamıştır (Sapançalı, 2000, s.25)

Akın, 2002 yılında gerçekleştirdiği “Kadınların İşgücüne Katılımı ve İşteki Durum Tercihinin Nested Logit Model ile Analizi” adlı çalışmasında 1999 yılı itibarıyla kadınların işgücüne katılımlarını etkileyen faktörleri işteki durum tercihine göre incelemiştir. Yaşın, eğitimin ve medeni durumun iş tercihleri üzerinde son derece etkili olduğunu belirlemiştir. Kadınların evli olmasının ve çok sayıda çocuk sahibi olmasının işgücüne katılımlarını olumsuz etkilediğini, kadının eğitim düzeyindeki artışın işgücüne katılımı arttırdığını ancak aile ve çocuk söz konusu olduğunda eğitimin kadının işgücüne katılım kararında etkili olmadığını ortaya koymuştur (Akın, 2002, s.11).

Tansel tarafından 2002 yılında yapılan “Economic Development and Female Labor Force Participation in Turkey: Time Series Evidence and Cross-Province Estimates” başlıklı çalışmada Türkiye’de 1980, 1985 ve 1990 yılları için 67 il bazında kadınların işgücüne katılımını etkileyen değişkenler araştırılmıştır. Tansel (2002), kadınların işsizliğinin onları işgücüne katılım konusunda cesaretsizliğe ittiğini ve eğitim düzeyleri arttıkça işgücüne katılım düzeylerinin arttığını göstermiştir. Kentsel kadın işsizlik oranının tahmin edilenin üstünde bulunduğunu ve cesareti kırılmış işçi etkisinin kadınlar için geçerli olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca ekonomik gelişmişlik düzeyi ile kadın işgücüne katılımı arasındaki ilişkiyi inceleyerek U eğrisi hipotezinin Türkiye için kabul edilebilir olduğunu saptamıştır (Tansel, 2002, s.2).

Tunalı ve Başlevent, 2002 tarihli ve “Married Women’s Participation Choices and Productivity Differentials: Evidence from Urban Turkey” adlı çalışmalarında kentte yaşayan ve eşleri çalışan evli kadınların işgücüne katılımlarını etkileyen faktörleri 1988 Hanehalkı İşgücü Anketlerinden yararlanarak belirlemişlerdir. Tunalı ve Başlevent (2002), kadınların büyük bir çoğunluğunun serbest çalışmaktan ziyade ücretli çalışmayı tercih ettiklerini ve ücretli çalışmanın verimliliği yüksek çalışanları çektiğini tespit etmişlerdir (Tunalı ve Başlevent, 2002, s.24).

Özer ve Biçerli’nin 2003 tarihli “Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi” çalışmalarında Türkiye’de kadınların işgücüne katılımını etkileyen unsurlar 1988-2001 dönemine ait panel veriler kullanılarak incelenmiştir. Türkiye’de kadın işgücüne katılımının makro nitelikteki değişkenlere karşı doğrudan duyarlı olmayıp, gruba özgü ve mikro nitelik taşıyan değişkenlerden etkilendiği bulgularına ulaşmışlardır. Yani kadının işgücüne katılım kararının ücretler, enflasyon, büyüme oranı, işsizlik oranı gibi makro değişkenlerden ziyade aktif kadın nüfusu içinde ev kadınlarının oranı, istihdam edilen kadın işgücüsü içinde ücretsiz aile işçilerinin oranı, 12+ yaş nüfus içinde toplam emeklilerin oranı gibi gruba özgü değişkenlerden etkilendiğini belirlemişlerdir. Ekonometrik analizler sonucunda kadın işgücüne katılım oranının aktif kadın nüfusu içindeki ev kadınlarının oranından negatif, istihdam edilen kadın işgücüsü içindeki ücretsiz aile işçilerinin oranından pozitif, 12+ yaş nüfus içinde toplam emeklilerin oranından ise negatif olarak etkilendiğini göstermişlerdir (Özer ve Biçerli, 2003, s.55).

Kızıllırmak, 2005 yılında gerçekleştirdiği “Labor Market Participation Decisions of Married Women: Evidence from Turkey” adlı çalışmasında evli kadınların işgücü piyasasına katılım kararlarının belirleyicilerini 2003 yılına ait verileri kullanarak tespit etmeye çalışmıştır. Bunun için bağımlı değişkeni işsiz, kendi işinde çalışan, geçici bir işte çalışan ve kalıcı bir işte çalışan olmak üzere dört farklı alternatifte ayırmıştır. Kocanın işsizliğinden kaynaklanan gelir kaybını telafi etmek için kadının ek iş yapma isteği içinde olduğunu ancak bu ek iş yapma isteğinin ülkedeki ekonomik krizlerin artmasıyla kaybolarak cesareti kırılmış işçiler etkisine neden olduğunu göstermiştir. Ayrıca eşleri çalışmayan kadınların geçici işlerden çok, kalıcı ücrete sahip olan işleri tercih ettiklerini ancak 6-18 yaş grubunda çocuğa sahip olan kadınların geçici işlere eğilimli olduklarını, doğurganlık oranındaki düşüşün ve eğitim seviyesindeki artışın kadınların kalıcı işlere sahip olma olasılığını yükselttiğini saptamıştır (Kızıllırmak, 2005, s.4).

İnce ve Demir, 2006 yılında yaptıkları “The Determinants of Female Labor Force: Empirical Evidence from Turkey” isimli çalışmada Türkiye’de kadın işgücüne katılım kararlarının belirleyicilerini 1980-2004 dönemi itibariyle araştırmışlardır. Eğitim düzeyinin, istatistiksel olarak toplumdaki kadınlar üzerinde önemli derecede ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu ve kadın eğitim düzeyindeki artışın işgücündeki cinsiyet eşitsizliği probleminde büyük ölçüde çözüm olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca kadınların eğitim düzeylerinin yükselmesi ile doğurganlık oranlarının düştüğünü ve işgücü piyasasında daha aktif rol oynadıklarını ortaya koymuşlardır (İnce ve Demir, 2006, s.85).

Şengül ve Kırıl, 2006 tarihli “Türkiye’de Kadının İşgücü Pazarına Katılım ve Doğurganlık Kararları” çalışmalarında 2003 yılı Hanehalkı İşgücü Anketlerinden yararlanarak evli ve en az 1 çocuklu kadınların işgücüne katılım kararlarını etkileyen değişkenleri belirlemeye çalışmışlardır. Şengül ve Kırdar (2006), çocuk sahibi olmanın kadınların işgücüne katılmalarını olumsuz yönde etkilediğini, kadının yaşındaki artışla birlikte işgücü piyasasına girme olasılığının yükseldiğini, yüksek eğitim düzeyine sahip kadınların işgücüne katılım olasılığının arttığını, evli kadının eşinin öğrenim düzeyinin kadının işgücü piyasasına katılımı üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu tespit etmişlerdir (Şengül ve Kırıl, 2006, s.99).

Gürler ve Üçdoruk, 2007 tarihli “Türkiye’de Cinsiyete Göre Gelir Farklılığının Ayrıştırma Yöntemiyle Uygulanması” adlı çalışmalarında 2002 Hanehalkı Bütçe Anketlerinden yararlanarak Türkiye genelinde kadın ve erkeklerin işgücüne katılım kararlarını belirleyen etmenleri araştırmışlardır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, kadınlarda ve erkeklerde 21-50 yaş grubundakiler 51-65 yaş grubuna göre daha fazla işgücüne katılmaktadır. Kadınlar için eğitim işgücüne katılımı en fazla etkileyen değişkendir. Eğitim düzeyi yükseldikçe işgücüne katılım artmaktadır. Evli olmak erkeklere nazaran kadınların işgücü piyasasında yer almalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Ailedeki çocuk sayısı kadınların işgücüne katılmalarını azaltıcı etki yapmaktadır. Erkekler için ise evli ve çocuk sahibi olmak işgücüne katılımı artırmaktadır (Gürler ve Üçdoruk, 2007, s.580).

Doğrul tarafından 2008 yılında yapılan “2001 Krizi Sonrasında Türkiye’de Kentsel Alanlarda Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri” adlı çalışmada

Türkiye’de 2001 krizi sonrasında kentsel alanlarda yaşayan kadınların işgücüne katılım tercihlerini belirleyen faktörler 2003 yılı itibariyle incelenmiştir. Doğrul (2008), eğitim düzeyinin, medeni durumun, ekonomik durumun, çocuk sayısının ve çocuk yaşının işgücüne katılımı önemli derecede etkilediğini tespit etmiştir. Çocuk sahibi olmanın, kadınların işgücüne katılmalarını negatif yönde etkilemediğini ve bu durumun çocuk sayısı ile birlikte artan aile nüfusunun gereksinimlerini karşılamak için daha fazla gelire ihtiyaç duyulmasının bir sonucu olduğunu ifade etmiştir. Hanehalkı toplam harcama düzeyinin işgücüne katılım olasılığını azalttığını belirterek bu durumun kadının çalışmaya başlaması ile birlikte ortaya çıkan ek maliyetlerin giderek artmasından ve elde edilen ücret gelirlerinin artan maliyetleri karşılayamamasından kaynaklandığını ileri sürmüştür (Doğrul, 2008, s.245).

Yıldırım ve Doğrul, 2008 yılında ortaya koydukları “Çalışmak ya da Çalışmamak: Türkiye’de Kentsel Alanlarda Yaşayan Kadınların İşgücüne Katılmama Kararlarının Olası Belirleyicileri” isimli çalışma ile Türkiye’de kentsel alanlarda yaşayan kadınların işgücüne katılmama kararlarının olası belirleyicilerini 2003 yılına ait verileri kullanarak incelemişlerdir. Yıllık kullanılabilir gelirin, eşin eğitim seviyesinin ve çocuk sayısının kadının işgücüne katılmama kararını pozitif, kadının eğitim seviyesindeki artışın ise negatif yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır. Çocuk sahibi olmanın ve ailede çalışan kişi sayısındaki artışın işgücüne katılmama olasılığını negatif etkilediğini göstermişlerdir (Yıldırım ve Doğrul, 2008, s.239).

Göksel, 2010 tarihli ve “Conservatism and Female Labor Force Participation in Turkey” isimli çalışmasında 1994 ve 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi ve 2006 Hanehalkı İşgücü Anketlerinden yararlanarak Türkiye’de kadınların işgücüne katılmalarındaki düşüşün nedenlerini geleneksel ve toplumsal normların etkisi kapsamında incelemiştir. Kentte yaşamının, çocuk bakım kurumlarının ve eğitim düzeyinin kadın işgücüne katılımında önemli faktörler olduğunu göstermiştir. Bu faktörlerin tek başına kadınların işgücüne katılımını düşürmediğini bunun yanı sıra erkeklerin sahip olduğu daha yüksek pazarlık gücünün, toplumsal ve geleneksel rollerin de kentleşmiş bölgelerde yaşayan kadınların işgücüne katılım kararlarında negatif bir etkisinin olduğunu tespit etmiştir (Göksel, 2010, s.15).

Tablo 7. Türkiye Örneğine İlişkin Literatür Özeti

Yazar	Dönem	Yöntem	Bağımsız Değişkenler
Akın (2002)	1999	Nested Lojistik Regresyon Analizi	1.Yaş, 2.Öğrenim durumu, 3.Çocuk sayısı, 4.Hanehalkı sayısı, 5.Kocanın iş durumu, 6.Yerleşim bölgesi.
Tansel (2002)	1980, 1985, 1990	Panel Veri Analizi	1.İl bazında kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla, 2.Eğitim düzeyi, 3.Kadın işsizlik oranı, 4.Erkek işsizlik oranı, 5.Kentleşme oranı, 6.Istihdamda sektörlerin payı, 7.Yerleşim bölgesi.
Tunalı ve Başlevent (2002)	1988	Maksimum Olabilirlik Tahmin Yöntemi	1.Yaş, 2.Eğitim düzeyi, 3.Yerleşim bölgesi, 4.Çalışılan sektör, 5.Çocukların yaş grupları.
Özer ve Biçerli (2003)	1988-2001	Panel Veri Analizi	1. Ev kadınlarının aktif kadın nüfusu içindeki payı, 2. Ücretsiz aile işçilerinin istihdam edilen kadın işgücü içindeki payı, 3. 12+ yaş nüfusu içinde emeklilerin payı.
Kızıllırmak (2005)	2003	Çoklu Lojistik Regresyon Analizi	1.Deneyim, 2.Eğitim düzeyi, 3.Çocukların yaş grupları, 4.Kocanın iş durumu, 5.Yerleşim bölgesi, 6.Üç ayrı piyasadan elde edilen tahmini kazançlar.
İnce ve Demir (2006)	1980-2004	En Küçük Kareler Yöntemi	1.Kadın işsizlik oranı, 2. Ekonomik büyüme oranı, 3.Doğurganlık oranı, 4.Eğitim düzeyi.
Şengül ve Kırıl (2006)	2003	Probit Regresyon Analizi	1.Yaş, 2.Eğitim düzeyi, 3.Çocuk sayısı, 4.İlk çocuğun cinsiyeti.
Gürler ve Üçdoruk (2007)	2002	Probit Regresyon Analizi	1.Yaş, 2.Eğitim düzeyi, 3.Medeni durum, 4.Meslek, 5.Çalışılan sektör, 6. Hanehalkı büyüklüğü.
Doğrul (2008)	2003	Lojistik Regresyon Analizi	1.Yaş, 2.Medeni durum, 3.Hanehalkı büyüklüğü, 4.Yerleşim bölgesi, 5.Eğitim düzeyi, 6.Kocanın eğitim düzeyi, 7.Çocuk sayısı, 8.Çocukların yaş grupları, 9.Hanede çalışan fert sayısı, 10.Bağımlılık oranı, 11.Hanehalkının aylık harcaması, 12.Hanehalkının yıllık kullanılabilir geliri, 13.Mülkiyet durumu, 14.Hanenin borç ya da taksit durumu, 15.Kreşe devam eden fert sayısı, 16. Paralı öğrenim alan fert sayısı.
Yıldırım ve Doğrul (2008)	2003	Lojistik Regresyon Analizi	1.Yaş, 2.Medeni durum, 3.Hanehalkı büyüklüğü, 4.Yerleşim bölgesi, 5.Eğitim düzeyi, 6.Kocanın eğitim düzeyi, 7.Çocuk sayısı, 8.Çocukların yaş grupları, 9.Hanede çalışan fert sayısı, 10.Bağımlılık oranı, 11.Hanehalkının yıllık kullanılabilir geliri, 12.Mülkiyet durumu, 13.Hanenin borç ya da taksit durumu, 14.Kreşe devam eden fert sayısı, 15.Paralı öğrenim alan fert sayısı.
Göksel (2010)	1994, 2006	En Küçük Kareler Yöntemi	1.Yaş, 2.Eğitim düzeyi, 3.Çocuk sayısı, 4.Hanehalkı büyüklüğü, 5.Kocanın geliri, 6.Kadının geliri, 7.Yerleşim bölgesi.
Dayıoğlu ve Kırdar (2010)	2006	Lojistik Regresyon Analizi	1.Yaş, 2.Eğitim düzeyi, 3.Medeni durum, 4.Yerleşim bölgesi, 5.Çocuk sayısı

Dayıoğlu ve Kırdar, 2010 yılında gerçekleştirdikleri “Determinants of and Trends in Labor Force Participation of Women in Turkey” isimli çalışmalarında 2006 Hanehalkı İşgücü Anketlerini kullanarak kadınların işgücüne katılım tercihlerini belirleyen değişkenleri araştırmışlardır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, eğitim düzeyi arttıkça kadınlar işgücüne katılma konusunda isteklilik sergilemektedir. Hane-deki çocuk sayısındaki artış kadınların işgücüne katılımını olumsuz etkilemektedir. Özellikle 30-39 yaş aralığında bulunan kadınların işgücüne katılım olasılığı daha yüksektir. Kırsal alanda yaşayan kadınlar kentsel alanda yaşayan kadınlara göre daha çok işgücüne katılmaktadır (Dayıoğlu ve Kırdar, 2010, s. 39).

Tablo 7’de Türkiye’de işgücüne katılım tercihini etkileyen değişkenlerin tespit edilmesi amacıyla yönelik araştırmaların özetleri sunulmuştur. Tablodan da gözleneceği gibi Türkiye’de işgücüne katılımı belirleyen temel faktörler; hanenin geliri, yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, hanehalkının büyüklüğü, mülkiyet ve yerleşim bölgeleridir.

Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada 2008 yılına ait Türkiye İstatistik Kurumu Hanehalkı İşgücü Anketi ve Hanehalkı Bütçe Anketinden yararlanılarak Türkiye genelinde, kır-kent ve kadın-erkek ayrımında işgücüne katılımı etkileyen değişkenler belirlenmeye çalışılmıştır. 2007 yılında ABD’de ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkileyen küresel krizin 2008 yılında kendini Türkiye’de hissettirmesi dolayısıyla kriz döneminde işgücü piyasasının durumunu ortaya koymak amacıyla 2008 yılı anketlerinden yararlanılmıştır. İşgücüne katılımı etkileyen değişkenler literatür de dikkate alınarak hanehalkının yıllık kullanılabilir geliri, hanehalkının büyüklüğü, hanenin tipi, yaş, eğitim düzeyi, medeni durum ve mülkiyet olarak belirlenmiştir.

Çalışmada ele alınan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin tanımları Tablo 8’de sunulmuştur. Bağımlı değişken olan işgücüne katılım durumu belirlenirken bireylerin anket ayı içindeki çalışma, iş arama ve 15 gün içinde işbaşı yapma durumları değerlendirilmiştir. Buna göre eğer kişi anket ayı içinde çalışıyor ise işgü-

cüne katılıyor olarak kabul edilmiş, eğer çalışmıyor ise o ay içindeki iş arama veya 15 gün içinde işbaşı yapma durumları incelenmiştir. Bu durumda kişi iş arıyor ya da 15 gün içinde işbaşı yapacaksa yine işgücüne katılıyor olarak değerlendirilmiştir. Aksi durumlarda işgücüne katılmadığı kabul edilmiştir. Bağımsız değişkenlerden yaş değişkeni 15-24, 25-34, 35-44, 45-54 yaş grupları kapsamında ele alınarak 15 yaşından küçük olmanın ve 55 yaşından büyük olmanın işgücüne katılım üzerindeki etkisi ihmal edilmiştir. Lojistik regresyon modellerinin her birinde kukla değişken tuzağına düşmemek için eğitim düzeyi değişkenlerinden okur-yazar olmama (E1), medeni durum değişkenlerinden diğerleri (MD3) ve mülkiyet değişkenlerinden diğerleri (M4) modelden dışlanmıştır.

Çalışmada bireysel düzeyde işgücüne katılımı belirleyen değişkenlerin tespit edilmesi amacıyla lojistik regresyon analizlerinden yararlanılmıştır. Lojistik regresyon, bağımlı değişkenin nitel veri tipinde olduğu durumlarda, bağımlı değişken ile açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişkiyi tanımlamak için kullanılmaktadır. Binary lojistik regresyon modeli, bağımlı değişkenin iki düzeyi olduğu durumda kullanılır (1, 0). Lojistik regresyon modeli kümülatif lojistik olasılık fonksiyonuna dayanır ve (1) numaralı denklemdeki gibi tanımlanır.

$$P_i = F(z_i) = F(\alpha + \beta X_i) = \frac{1}{1 + e^{-z_i}} = \frac{1}{1 + e^{-(\alpha + \beta X_i)}} \quad (1)$$

(1) numaralı denklemde $z_i = \alpha + \beta X_i$ 'dir. P_i ; i. bireyin belirli bir tercihi yapma olasılığını, α ve β ; katsayıları ve X_i ; i. bağımsız değişkeni ifade etmektedir.

$P_i = \frac{1}{1 + e^{-(\alpha + \beta X_i)}}$ eşitliğinin her iki yanını $(1 + e^{-z_i})$ ile çarpılırsa $e^{z_i} = \frac{P_i}{1 - P_i}$

eşitliğine ulaşılır. Eşitliğin her iki yanının logaritması alındığında $z_i = h\left(\frac{P_i}{1 - P_i}\right) = L_i = \alpha + \beta X_i$ elde

edilir. Burada $P_i / (1 - P_i)$, bir olayı tercih etmenin tercih etmemeye oranı şeklinde tanımlanır ve bahis oranı ismini alır. L'ye logit adı verilir ve L_i , bahis oranının logaritmasıdır. Lojistik regresyon modelinde P, 0'dan 1'e giderken diğer bir ifadeyle z_i , $-\infty$ 'dan $+\infty$ 'a doğru değişirken logit L de $-\infty$ 'dan $+\infty$ 'a doğru değişir. Yani olasılıklar 0 ile 1 arasında yer alırken logitler bu şekilde sınırlı değildir.

Tablo 8. Değişkenlerin Tanımı

Değişkenler	Tanım
Bağımlı Değişken	
<i>İşgücüne Katılım</i>	Anket ayı içinde çalışıyorsa 1, çalışmıyorsa 0 Çalışmıyor fakat iş arıyorsa 1, çalışmıyor fakat iş aramıyorsa 0 15 gün içinde işbaşı yapacaksa 1, işbaşı yapmayacaksa 0
Bağımsız Değişkenler	
<i>LYKG</i>	Hanenin yıllık kullanılabilir gelirinin logaritmik değeri
<i>HNB</i>	Hanedeki toplam fert sayısı
<i>HT</i>	Hanenin tipi (tek çocuklu, iki çocuklu, üç ve daha fazla çocuklu, çocuksuz, ataerkilli aile...)
<i>Yaş</i>	(<i>Y 15-24, Y 25-34, Y 35-44, Y 45-54</i>)
1. <i>Y 15-24</i>	15-24 yaş arasında ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
2. <i>Y 25-34</i>	25-34 yaş arasında ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
3. <i>Y 35-44</i>	35-44 yaş arasında ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
4. <i>Y 45-54</i>	45-54 yaş arasında ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
<i>Eğitim</i>	(<i>E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8</i>)
1. <i>E1</i>	Okur-yazar değilse 1, okur-yazar ise 0 değerini alan kukla değişken
2. <i>E2</i>	Okur yazar olup bir okul bitirmemişse 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
3. <i>E3</i>	İlkokul Mezunu ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
4. <i>E4</i>	İlköğretim mezunu ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
5. <i>E5</i>	Ortaokul ve orta dengi meslek okul mezunu ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
6. <i>E6</i>	Lise ve lise dengi meslek okul mezunu ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
7. <i>E7</i>	2 yıllık yüksekokul mezunu ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
8. <i>E8</i>	4 yıllık fakülte ve yüksekokul mezunu ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
9. <i>E9</i>	Yüksek lisans ve doktora mezunu ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
<i>Medeni Durum</i>	(<i>MD1, MD2, MD3</i>)
1. <i>MD1</i>	Evli ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
2. <i>MD2</i>	Hiç evlenmedi, eşi öldü veya boşandı ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
3. <i>MD3</i>	Diğerleri ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
<i>Mülkiyet</i>	(<i>M1, M2, M3, M4</i>)
1. <i>M1</i>	Ev sahibi ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
2. <i>M2</i>	Kiracı ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
3. <i>M3</i>	Lojman ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken
4. <i>M4</i>	Diğer ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişken

Lojistik regresyon modelinde sabit terim bağımsız değişkenlerin sıfır olması durumunda logaritmik bahis oranı değerini vermektedir. Eğitim katsayıları ise, bağımsız değişkenlerdeki 1 birimlik değişmeye karşılık logaritmik bahis oranındaki değişmeyi ölçmektedir. Katsayı tahminlerine dayalı olarak bir olayın logaritmik bahis oranının yanı sıra olayın kendi olasılığını da tahmin etmek mümkündür. Lojistik regresyon modelinde olasılıktaki değişme oranı $\frac{dP}{dX} = \beta_j P_i (1 - P_i)$ şeklinde hesaplanmaktadır. β_j ; j. açıklayıcı değişkenin katsayısını ve dP/dX ; X bağımsız değişkenindeki bir değişimin olayın gerçekleşme olasılığı üzerindeki marjinal etkisini ifade etmektedir (Gujarati, 2003, s.569). Çalışmada her bir bağımsız değişkene ilişkin marjinal etkiler bağımsız değişkenlerin örnek ortalamalarından yararlanılarak elde edilmiştir.

Logaritmik olabilirlik oranı (LR ratio) $LR = -2[L(\alpha) - L(\alpha, \beta)]$ şeklinde hesaplanmaktadır. $L(\alpha)$, kısıtlı olasılık fonksiyonunu, $L(\alpha, \beta)$ ise kısıtsız olasılık fonksiyonunu ifade etmektedir. LR istatistiği Ki-kare dağılımına sahiptir ve tüm açıklayıcı değişkenlerin katsayılarının bir bütün olarak sıfıra eşit olup olmadığını test etmektedir. McFadden R^2 , denklemin açıklayıcılık gücünü gösterir ve $R^2 = 1 - [L(\alpha, \beta) / L(\alpha)]$ şeklinde hesaplanır. Çalışmada ele alınan lojistik regresyon modellerinin tamamı Eviews 5.0 paket programı yardımıyla tahmin edilmiştir.

Bulgular

Tablo 9, Türkiye geneli için işgücüne katılımı belirleyen değişkenlerin lojistik regresyon sonuçlarını göstermektedir. Sonuçlara göre hanenin yıllık kullanılabilir geliri arttıkça işgücüne katılım olasılığı azalmaktadır. Yıllık kullanılabilir gelirdeki bir birim-

lik artış bireylerin işgücüne katılım olasılığını 0.071 azaltmaktadır. Eğitim bireylerin işgücüne katılımı konusunda son derece önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim değişkenlerinin tümü pozitif ve 0.01 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Eğitim düzeylerindeki artışla birlikte bireylerin işgücüne katılım olasılıkları artmaktadır. Şöyle ki ilköğretim mezunu olmak işgücüne katılım olasılığını 0.227 artırırken, üniversite mezunu olmak işgücüne katılım olasılığını 0.563 ve yüksek lisans-doktora mezunu olmak söz konusu olasılığı 0.724 artırmaktadır. Yaş, Türkiye'de yaşayan bir bireyin işgücüne katılımını etkileyen bir diğer önemli faktördür. Yaş değişkenlerinden sadece 15-24 yaş değişkeni istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. 25-34 ve 35-44 yaş gruplarında bulunmak Türkiye'de işgücüne katılım olasılığını sırasıyla 0.222 ve 0.283 oranında artırmaktadır. 45-54 yaş grubunda bile işgücüne katılım gerçekleştirilmektedir. Ancak bu yaş grubunda bulunmanın işgücüne katılım olasılığı üzerindeki marjinal etkisi diğer yaş gruplarına göre daha düşüktür.

Tablo 9'dan görüleceği üzere mülkiyet sahipliği bireylerin işgücüne katılımı üzerinde çok da önemli bir etkiye sahip değildir. Lojmanda yaşamak işgücüne katılım olasılığını 0.077 gibi düşük bir oranda artırmaktadır. Medeni duruma göre, evli olmak işgücüne katılım olasılığını 0.248 artırırken evli olmamak işgücüne katılım olasılığını 0.330 artırmaktadır. Evli olmamanın işgücüne katılım olasılığı üzerindeki marjinal etkisi evli olmaya göre yüksektir. İşgücüne katılımı etkileyen önemli bir diğer faktör ise hanehalkının büyüklüğüdür. Hanehalkındaki birey sayısı arttıkça hanedeki bireylerin işgücüne katılım olasılığı 0.023 artmaktadır.

Tablo 9. Türkiye Geneli İçin Lojistik Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	Z İstatistiği	Marjinal etki
Sabit	-0.102246	0.230285	-0.443997	-0.023453
LYKG	-0.311191 ^a	0.023014	-13.52163	-0.071379
E2	0.478942 ^a	0.073642	6.503684	0.109857
E3	0.993012 ^a	0.056620	17.53820	0.227771
E4	0.451791 ^a	0.081533	5.541169	0.103629
E5	1.431492 ^a	0.074928	19.10502	0.328347
E6	1.475846 ^a	0.066332	22.24924	0.338521
E7	2.196702 ^a	0.104159	21.08993	0.503866
E8	2.455728 ^a	0.095290	25.77099	0.563280
E9	3.156507 ^a	0.326551	9.666210	0.724021
Y15-24	0.046386	0.068054	0.681594	0.010640
Y25-34	0.970337 ^a	0.051258	18.93055	0.222570
Y35-44	1.234615 ^a	0.050177	24.60507	0.283189
Y45-54	0.805907 ^a	0.049204	16.37904	0.184854
M1	0.038004	0.052268	0.727090	0.008717
M2	-0.009736	0.056990	-0.170830	-0.002233
M3	0.339055 ^a	0.128745	2.633533	0.077770
MD1	1.083532 ^a	0.091066	11.89830	0.248534
MD2	1.442778 ^a	0.102048	14.13821	0.330936
HT	-0.000466	0.010038	-0.046405	-0.000107
HHB	0.086630 ^a	0.007715	11.22888	0.019871
LR İstatistiği			4023.836 ^a	
Log Likelihood			-14703.15	
McFadden R ²			0.120365	

Not: a, b ve c sırasıyla katsayıların %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 10'da kentte yaşayan bireyler için lojistik regresyon modeli sonuçları sergilenmektedir. Kentte yaşayanların yıllık kullanılabilir gelirlerindeki bir artış

bireylerin işgücüne katılım olasılığını 0.019 azaltmaktadır. Eğitim değişkenleri istatistiksel olarak 0.01 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunmuştur. İlk okul

Tablo 10. Kentte Yaşayanlar İçin Lojistik Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	Z İstatistiği	Marjinal etki
Sabit	-3.392985 ^a	0.317818	-10.67586	-0.676846
LYKG	-0.099962 ^a	0.029567	-3.380912	-0.019941
E2	1.063483 ^a	0.121708	8.737991	0.212148
E3	1.667065 ^a	0.101097	16.48983	0.332553
E4	1.018502 ^a	0.123881	8.221634	0.203175
E5	2.283146 ^a	0.115025	19.84918	0.455451
E6	2.279018 ^a	0.107420	21.21596	0.454627
E7	3.021870 ^a	0.138066	21.88712	0.602814
E8	3.298747 ^a	0.130007	25.37355	0.658047
E9	4.006036 ^a	0.345760	11.58616	0.799140
Y15-24	0.306821 ^a	0.089247	3.437871	0.061206
Y25-34	1.272910 ^a	0.068210	18.66152	0.253925
Y35-44	1.564185 ^a	0.067164	23.28908	0.312030
Y45-54	1.061175 ^a	0.067009	15.83621	0.211687
M1	-0.189363 ^a	0.063880	-2.964338	-0.037775
M2	0.161174 ^b	0.066581	2.420715	0.032152
M3	0.413181 ^a	0.147856	2.794476	0.082423
MD1	1.076809 ^a	0.139009	7.746306	0.214806
MD2	1.645475 ^a	0.149476	11.00828	0.328246
HT	-0.019994	0.012392	-1.613548	-0.003989
HHB	0.118517 ^a	0.010684	11.09346	0.023642
LR İstatistiği			3864.564 ^a	
Log Likelihood			-9571.944	
McFadden R ²			0.167963	

Not: a, b ve c sırasıyla katsayıların %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

mezunu olmanın işgücüne katılım olasılığı üzerindeki marjinal etkisi 0.332 iken üniversite ve yüksek lisans-doktora mezunu olmanın etkisi sırasıyla 0.658 ve 0.799'dur. Kentte 15-24 yaş grubundan 45-54 yaş grubuna kadar bireylerin işgücüne katılım tercihleri pozitif yöndedir. İşgücüne katılım olasılığı üzerinde en yüksek marjinal etkiye sahip yaş grupları 0.253 ile 25-34 ve 0.312 ile 35-44 yaş gruplarıdır. Kentte ev sahibi olmanın işgücüne katılım üzerindeki etkisi negatif iken kiracı olmanın ve lojmanda oturmanın işgücü arzı üzerindeki etkisi pozitiftir. Ev sahibi olmanın işgücüne katılım üzerindeki marjinal etkisi -0.037'dir. Hanede yaşayan birey sayısındaki bir artış işgücüne katılım olasılığını 0.023 artırmaktadır.

Tablo 11'de kırsal kesimde yaşayanların işgücüne katılım tercihlerini etkileyen değişkenlerin lojistik regresyon tahmini sunulmuştur. Sonuçlara göre yıllık kullanılabilir gelirdeki bir birimlik artış kırsal alanda yaşayanların işgücüne katılım olasılığını 0.061 azaltmaktadır. Bireylerin eğitim düzeyleri işgücüne katılım tercihlerini belirleyen en önemli değişkenlerden biridir. İlkokul mezunu olmanın işgücüne katı-

lım üzerindeki marjinal etkisi 0.246 iken üniversite mezunu olmanın işgücüne katılım üzerindeki etkisi 0.586'dır. Düşük eğitim düzeylerinden yüksek eğitim düzeylerine gidildikçe işgücüne katılım olasılığı artmaktadır. Yaş faktörü açısından kırsal kesimde 15-24 yaş grubunda yer almanın işgücüne katılıma olasılığı üzerindeki etkisi negatif iken 25-54 yaş gruplarında pozitif bir etki söz konusudur. Yaş grupları içerisinde işgücüne katılımı pozitif yönde en çok etkileyen yaş grubu 35-44 yaş grubudur. Kiracı olmak işgücüne katılımı şaşırtıcı bir biçimde olumsuz etkilemektedir. Bu durum kırsal alanda kiracı olarak yaşayanların sayısının çok az olduğu dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Kırsal alanda yaşayanlar için evli olmanın işgücüne katılım üzerindeki marjinal etkisi 0.299 iken evli olmamanın marjinal etkisi 0.314'tür. Kırsal alanda evli olmayanların evlilere göre işgücüne katılım konusunda daha istekli oldukları marjinal etkiler yoluyla gözlenmektedir. Hanenin tipi işgücüne katılımı negatif olarak etkilerken hanehalkı birey sayısındaki artış hanedeki bireylerin işgücüne katılımları üzerinde 0.015 oranında etkide bulunmaktadır.

Tablo 11. Kırsal Yaşayanlar İçin Lojistik Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	Z İstatistiği	Marjinal etki
Sabit	0.741255 ^a	0.377987	1.961062	0.185197
LYKG	-0.245260 ^a	0.039758	-6.168751	-0.061276
E2	0.455089 ^a	0.101731	4.473441	0.113701
E3	0.986200 ^a	0.076011	12.97450	0.246395
E4	0.669289 ^a	0.130070	5.145594	0.167217
E5	1.396517 ^a	0.134098	10.41415	0.348910
E6	1.417291 ^a	0.112285	12.62230	0.354100
E7	2.302428 ^a	0.286739	8.029688	0.575245
E8	2.348077 ^a	0.276487	8.492531	0.586650
E9	32.79802	4944469.	6.63E-06	8.194354
Y15-24	-0.670655 ^a	0.107628	-6.231250	-0.167558
Y25-34	0.048263	0.078462	0.615121	0.012058
Y35-44	0.491723 ^a	0.076823	6.400699	0.122853
Y45-54	0.306301 ^a	0.075509	4.056472	0.076527
M1	0.008900	0.099279	0.089646	0.002224
M2	-0.521265 ^a	0.127423	-4.090830	-0.130234
M3	-0.350820	0.281189	-1.247631	-0.087650
MD1	1.199596 ^a	0.125192	9.582031	0.299710
MD2	1.260718 ^a	0.151850	8.302388	0.314982
HT	-0.075271 ^a	0.018541	-4.059616	-0.018806
HHB	0.063479 ^a	0.011644	5.451627	0.015860
LR İstatistiği		937.2520 ^a		
Log Likelihood		-4604.465		
McFadden R ²		0.092375		

Not: a, b ve c sırasıyla katsayıların %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 12, kadınlar için lojistik regresyon sonuçlarını göstermektedir. Sonuçlara göre kadınlar yıllık kullanılabilir gelirleri arttıkça işgücüne katılım konusunda çekingen davranmaktadır. Kullanılabilir gelirdeki bir birimlik artış işgücüne katılım olasılığını 0.049 oranında azaltmaktadır. Kadınların eğitim seviyeleri arttıkça işgücü piyasasında daha fazla yer edindikleri tablodan gözlenmektedir. Özellikle fakülte mezunu ve yüksek lisans-doktora mezunu olmak sırasıyla işgücüne katılım olasılıklarını 0.333 ve 0.598 oranında

artırmaktadır. Yaş grupları itibariyle kadınlarda işgücüne katılım olasılığının en düşük olduğu yaş grubunun 15-24 yaş grubu olduğu ve bu yaş grubundaki işgücü arzının 45-54 yaş grubunun bile altında seyrettiği gözlenmektedir. Medeni durum açısından evli olmayan kadınların işgücüne katılım olasılığının evli olan kadınların işgücüne katılım olasılıklarının yaklaşık iki katı olduğu tespit edilmiştir. Hane tipi kadın işgücünün emek arzını pozitif olarak etkilemektedir.

Tablo 12. Kadınlar İçin Lojistik Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	Z İstatistiği	Marjinal etki
Sabit	0.129834	0.318587	0.407529	0.021590
LYKG	-0.299601 ^a	0.032963	-9.088996	-0.049821
E2	-0.093747	0.094681	-0.990139	-0.015589
E3	0.146210 ^b	0.070669	2.068940	0.024314
E4	-0.562415 ^a	0.114576	-4.908665	-0.093525
E5	0.136007	0.109369	1.243562	0.022617
E6	0.528384 ^a	0.088891	5.944199	0.087866
E7	1.692728 ^a	0.145057	11.66941	0.281486
E8	2.008171 ^a	0.134930	14.88305	0.333941
E9	3.601154 ^a	0.626796	5.745340	0.598841
Y15-24	0.468564 ^a	0.102804	4.557864	0.077918
Y25-34	1.005698 ^a	0.085694	11.73593	0.167239
Y35-44	1.207850 ^a	0.082873	14.57476	0.200855
Y45-54	0.779559 ^a	0.082872	9.406744	0.129634
M1	0.118802	0.074917	1.585788	0.019756
M2	-0.076670	0.081734	-0.938035	-0.012749
M3	0.530454 ^a	0.174082	3.047157	0.088210
MD1	0.644484 ^a	0.109177	5.903107	0.107172
MD2	1.410150 ^a	0.123638	11.40544	0.234496
HT	0.056380 ^a	0.014294	3.944316	0.009375
HHB	-0.006413	0.011394	-0.562853	-0.001066
LR İstatistiği			1518.176 ^a	
Log Likelihood			-7173.582	
McFadden R ²			0.095691	

Not: a, b ve c sırasıyla katsayıların %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 13, erkekler için lojistik regresyon tahmin sonuçlarını sergilemektedir. Erkeklerin işgücüne katılım olasılığı üzerinde yıllık kullanılabilir gelirin payı çok düşüktür. Şöyle ki, gelirdeki bir liralık artışın erkeklerin işgücüne katılıma olasılığı üzerindeki etkisi sadece 0.009'dur. Eğitim seviyesindeki artışla birlikte erkeklerin işgücü arz etme olasılıkları da artmaktadır. Yaşın işgücüne katılım olasılığı üzerindeki etkisi yüksek seviyededir. Özellikle 25-44 yaş aralığında erkekler yüksek bir olasılıkla işgücüne katılmaktadır. Hatta

15-24 yaş grubunda bile erkeklerin işgücüne katılım olasılıkları 0.556 gibi yüksek bir düzeydedir. Mülkiyet sahipliğinin işgücüne katılım olasılığı üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur. Medeni durum itibariyle erkeklerin evli olması işgücüne katılmaları konusunda itici bir güç olarak kendini göstermektedir. Evli olmama erkeklerin işgücüne katılım olasılıklarını 0.207 oranında azaltmaktadır. Hanenin tipi işgücüne katılımı negatif etkilerken hanehalkının büyüklüğü işgücü arzını teşvik etmektedir.

Tablo 13. Erkekler İçin Lojistik Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	Z İstatistiği	Marjinal etki
Sabit	-1.585430 ^a	0.440960	-3.595402	-0.328558
LYKG	-0.045863	0.040323	-1.137380	-0.009504
E2	0.408898 ^a	0.155197	2.634694	0.084738
E3	0.850844 ^a	0.134131	6.343371	0.176326
E4	-0.272720 ^c	0.157625	-1.730185	-0.056517
E5	0.767200 ^a	0.164847	4.654017	0.158991
E6	0.486931 ^a	0.146796	3.317069	0.100910
E7	0.864064 ^a	0.192880	4.479807	0.179065
E8	0.977952 ^a	0.179114	5.459947	0.202667
E9	1.035671 ^b	0.450874	2.297028	0.214628
Y15-24	2.683039 ^a	0.162238	16.53767	0.556022
Y25-34	4.335037 ^a	0.157863	27.46071	0.898376
Y35-44	4.171902 ^a	0.156347	26.68363	0.864568
Y45-54	1.559411 ^a	0.075235	20.72719	0.323166
M1	-0.108928	0.104640	-1.040988	-0.022574
M2	0.041025	0.119183	0.344220	0.008502
M3	0.337414	0.260061	1.297443	0.069924
MD1	0.919183 ^a	0.200987	4.573348	0.190488
MD2	-1.001558 ^a	0.241465	-4.147846	-0.207559
HT	-0.033182 ^b	0.018152	-1.827996	-0.006877
HHB	0.095089 ^a	0.013735	6.923218	0.019706
LR İstatistiği			3870.471 ^a	
Log Likelihood			-4605.879	
McFadden R ²			0.295857	

Not: a, b ve c sırasıyla katsayıların %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Çalışmada ayrıca kent-kadın, kent-erkek, kır-kadın ve kır-erkek ayrımında Türkiye'de işgücüne katılım durumları incelenmiştir. Tablo 14'te kentte yaşayan kadınlar için lojistik regresyon tahmin sonuçları sunulmuştur. Yıllık kullanılabilir gelirdeki bir artış kadınların işgücüne katılım olasılığını 0.006 artırmaktadır. Bunun en temel nedeni kentteki yaşam koşullarının zorluğudur. Düşük eğitim düzeylerinden yüksek eğitim düzeylerine doğru kentte yaşayan kadınların işgücüne katılım olasılıklarının arttığı gö-

rülmektedir. Kentte kadınların işgücüne katılım olasılığının en yüksek olduğu yaş grubu 25-34 ve 35-44 yaş grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentte kendi evinde yaşayan kadınların işgücüne katılım olasılığı 0.040 oranında azalmakta iken kirada ve lojmanda yaşayan kadınların işgücüne katılım konusunda daha istekli oldukları görülmektedir. Evli olmak kadınların işgücüne katılımlarını olumsuz etkilemektedir. Evli olmamanın işgücüne katılım olasılığı üzerindeki etkisi 0.166'dır.

Tablo 14. Kentte Yaşayan Kadınlar İçin Lojistik Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	Z İstatistiği	Marjinal etki
Sabit	-58.83237 ^a	5.792559	-10.15654	-10.93335
LYKG	0.035888	0.048127	0.745697	0.006669
E2	0.436526 ^a	0.178550	2.444833	0.081124
E3	0.730284 ^a	0.144149	5.066171	0.135715
E4	-0.099301	0.184102	-0.539380	-0.018454
E5	1.063860 ^a	0.172301	6.174429	0.197707
E6	1.347176 ^a	0.154839	8.700494	0.250358
E7	2.509156 ^a	0.199638	12.56854	0.466299
E8	2.788821 ^a	0.191101	14.59347	0.518272
E9	5.437924 ^a	1.045377	5.201877	1.010579
Y15-24	1.018295 ^a	0.182897	5.567579	0.189239
Y25-34	1.622993 ^a	0.166047	9.774281	0.301615
Y35-44	1.920230 ^a	0.163859	11.71880	0.356854
Y45-54	1.169915 ^a	0.166903	7.009550	0.217416
M1	-0.219742 ^b	0.100844	-2.179027	-0.040837
M2	0.210458 ^b	0.102484	2.053565	0.039111
M3	0.682995 ^a	0.207111	3.297730	0.126927
MD1	-0.373662 ^b	0.176239	-2.120200	-0.069441
MD2	0.896877 ^a	0.188669	4.753701	0.166675
HT	0.035196 ^c	0.018935	1.858743	0.006541
HHB	-0.012106	0.017996	-0.672727	-0.002250
LR İstatistiği			1598.083 ^a	
Log Likelihood			-3990.404	
McFadden R ²			0.166834	

Not: a, b ve c sırasıyla katsayıların %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 15'de kentte yaşayan erkeklerin işgücüne katılımlarını etkileyen faktörlerin lojistik regresyon analiz sonuçları sunulmuştur. Kentte yaşayan erkeklerin işgücüne katılım olasılığı üzerinde yıllık kullanılabilir gelirin marjinal etkisinin pozitif ve 0.016 olduğu tablodan gözlenmektedir. Aynı durumun kentte yaşayan kadınlar için de söz konusu olduğu Tablo 14'te görülmektedir. Dolayısıyla kentte yaşamının hanenin geliri ne olursa olsun çalışmayı teşvik ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Kentte yaşayan erkeklerin eğitim düzeyleri bakımından değerlendirme yapıldığında yüksekokul ve fakülte mezunu olmanın işgücüne katılım olasılığını artırdığı ancak eğitim düzeyinin işgücüne katılımı açıklamada kadın işgücüne göre daha önemsiz olduğu göze çarpmaktadır. Buna karşın yaş

faktörü kentte yaşayan erkeklerin işgücüne katılımını önemli ölçüde etkilemektedir. 25-34 yaş grubunda olmanın işgücüne katılım olasılığı üzerindeki marjinal etkisi 0.441 gibi yüksek bir oranı teşkil etmektedir. Erkeklerin işgücüne katılım olasılığı 15-24 ve 45-54 yaş gruplarında bile yüksek düzeylerde seyretmektedir. Ev sahibi olmak işgücüne katılımı çok düşük de olsa belirli bir oranda azaltırken, kirada ve lojmanda yaşamak işgücüne katılımı zorunlu kılmaktadır. Evli erkekler evli olamayanlara göre daha fazla emek arz etmektedir. Şöyle ki evli olmanın işgücüne katılım olasılığı üzerindeki marjinal etkisi 0.121'dir. Hane-deki birey sayısının artması erkek işgücünün yükünü artırarak işgücüne katılım isteğini artırmaktadır.

Tablo 15. Kentte Yaşayan Erkekler İçin Lojistik Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	Z İstatistiği	Marjinal etki
Sabit	-3.279736 ^a	0.738956	-4.438335	-0.329905
LYKG	0.166821 ^a	0.054010	3.088712	0.016780
E2	-0.238289	0.165584	-1.439081	-0.023969
E3	0.265516 ^a	0.093141	2.850694	0.026708
E4	-0.884401 ^a	0.107606	-8.218878	-0.088961
E5	-0.038251	0.110336	-0.346679	-0.003848
E6	-0.167481 ^b	0.076125	-2.200085	-0.016847
E7	0.437773 ^a	0.168635	2.595982	0.044035
E8	0.595463 ^a	0.146475	4.065293	0.059897
E9	0.726819	0.534986	1.358576	0.073110
Y15-24	2.724070 ^a	0.204554	13.31709	0.274012
Y25-34	4.392283 ^a	0.198343	22.14486	0.441815
Y35-44	4.228269 ^a	0.197255	21.43557	0.425317
Y45-54	1.404408 ^a	0.099712	14.08470	0.141268
M1	-0.401241 ^a	0.132728	-3.023025	-0.040360
M2	0.004455	0.143889	0.030964	0.000448
M3	0.225509	0.291532	0.773531	0.022684
MD1	1.212379 ^b	0.498138	2.433822	0.121952
MD2	-0.919143 ^c	0.524262	-1.753213	-0.092456
HT	0.010993	0.023400	0.469783	0.001106
HBB	0.097503 ^a	0.019213	5.074794	0.009808
LR İstatistiği			2342.181 ^a	
Log Likelihood			-2746.290	
McFadden R ²			0.298947	

Not: a, b ve c sırasıyla katsayıların %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 16, kırdaki yaşayan kadınların işgücüne katılım tercihlerini yansıtmaktadır. Kırdaki yaşayan kadınlar hanenin yıllık kullanılabilir gelirindeki artışı işgücüne katılım tercihlerine olumsuz olarak yansıtmaktadır. Yıllık kullanılabilir gelirdeki bir artış kadınların işgücüne katılım olasılığını 0.057 azaltmaktadır. İleri eğitim seviyelerinde bulunmak kırdaki kadınların işgücüne katılım olasılığını pozitif ve önemli derecede etkilerken yaş grupları itibarıyla 35-44 yaş grubunda

bulunmanın işgücüne katılım olasılığı üzerindeki etkisi 0.091'dir. 15-24 yaş grubunda bulunmak kırdaki kadınların işgücüne katılım olasılığını 0.100 oranında azaltmaktadır. Özellikle evlilik çağı olarak değerlendirildiğinde bu yaş grubunda kırsal alanda yaşayan kadınların emek arz etme konusunda çekingen davrandıkları gözlenmektedir. Evli olmayan kadınların işgücüne katılım olasılığı evli olanlara göre daha yüksek düzeydedir.

Tablo 16. Kırdaki Yaşayan Kadınlar İçin Lojistik Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	Z İstatistiği	Marjinal etki
Sabit	1.350620 ^a	0.532264	2.537500	0.336366
LYKG	-0.230261 ^a	0.055546	-4.145401	-0.057345
E2	0.012261	0.137343	0.089274	0.003054
E3	0.200894 ^b	0.102468	1.960564	0.050032
E4	-0.164179	0.181865	-0.902752	-0.040888
E5	-0.121779	0.207556	-0.586729	-0.030329
E6	0.332750 ^b	0.165030	2.016301	0.082870
E7	1.783086 ^a	0.446220	3.995977	0.444070
E8	2.233576 ^a	0.475323	4.699074	0.556262
E9	29.36872	1468414.	2.00E-05	7.314148
Y15-24	-0.402852 ^b	0.167198	-2.409431	-0.100328
Y25-34	0.164008	0.139959	1.171825	0.040845
Y35-44	0.366134 ^a	0.135844	2.695249	0.091184
Y45-54	0.163550	0.130024	1.257841	0.040731
M1	0.068279	0.131506	0.519210	0.017005
M2	-0.687237 ^a	0.174289	-3.943093	-0.171153
M3	-0.518124	0.389886	-1.328912	-0.129036
MD1	0.620753 ^a	0.192206	3.229621	0.154596
MD2	0.718819 ^a	0.222821	3.225999	0.179019
HT	-0.011833	0.025611	-0.462046	-0.002947
HBB	-0.008978	0.017112	-0.524681	-0.002236
LR İstatistiği			189.7135 ^a	
Log Likelihood			-2309.578	
McFadden R ²			0.039451	

Not: a, b ve c sırasıyla katsayıların %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 17, kırsal kesimde yaşayan erkeklerin emek arz tercihlerini etkileyen faktörlerin yer aldığı lojistik regresyon tahminini sergilemektedir. Yıllık kullanılabilir gelir düzeyi artsa bile hanenin ekonomik yükünün büyük bir bölümünü omzunda taşıyan erkeklerin işgücüne katılım olasılığının artmakta olduğu gözlemlenmektedir. Eğitim seviyelerinin kırsal alanda yaşayan erkeklerin emek arzı üzerinde pek de etkin olmadığı, ortaokul ve orta dengi meslek okul mezunlarının işgücüne katılım olasılığını en çok artıran

(0.067) eğitim seviyesi olduğu tablodan görülmektedir. Tüm yaş gruplarında bulunmanın kırsal alanda yaşayan erkeklerin işgücüne katılım olasılığını pozitif etkilediği, mülkiyetin ise işgücüne katılım üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Evli olmamanın işgücüne katılım olasılığını 0.108 oranında azalttığı ve hanedeki birey sayısındaki artışla birlikte kırsal alanda yaşayan bireylerin daha çok emek arz ettikleri de tablodan izlenmektedir.

Tablo 17. Kırsal Yaşayan Erkekler İçin Lojistik Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	Z İstatistiği	Marjinal etki
Sabit	-0.216343	0.885380	-0.244350	-0.018299
LYKG	0.029546	0.082703	0.357258	0.002499
E2	0.364954	0.305948	1.192863	0.030870
E3	0.702979 ^a	0.251813	2.791672	0.059461
E4	-0.334313	0.296153	-1.128854	-0.028278
E5	0.794614 ^b	0.340885	2.331033	0.067212
E6	0.200221	0.287955	0.695320	0.016936
E7	0.602163	0.473078	1.272864	0.050934
E8	0.240829	0.482145	0.499494	0.020370
E9	26.89606	3554263.	7.57E-06	2.274998
Y15-24	1.609858 ^a	0.300132	5.363828	0.136170
Y25-34	3.103442 ^a	0.291346	10.65210	0.262504
Y35-44	2.947108 ^a	0.283108	10.40985	0.249281
Y45-54	0.770287 ^a	0.163556	4.709629	0.065155
M1	0.045728	0.216749	0.210973	0.003868
M2	-0.157607	0.283627	-0.555684	-0.013331
M3	0.037799	0.624318	0.060544	0.003197
MD1	0.332991	0.439491	0.757675	0.028166
MD2	-1.281051 ^a	0.490811	-2.610070	-0.108357
HT	-0.076901 ^b	0.038067	-2.020135	-0.006505
HHB	0.050700 ^b	0.026262	1.930548	0.004288
LR İstatistiği		589.3458 ^a		
Log Likelihood		-1107.419		
McFadden R ²		0.210167		

Not: a, b ve c sırasıyla katsayıların %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Sonuç

Türkiye'de kır-kent ve kadın-erkek ayrımında bireylerin işgücüne katılım tercihlerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada hanenin yıllık kullanılabilir geliri, eğitim, yaş, hanehalkının büyüklüğü ve medeni durum faktörleri işgücüne katılımı belirleyen temel değişkenler olarak tespit edilmiştir. Türkiye'de hanehalkının yıllık kullanılabilir geliri ile bu hanede yaşayan bireylerin işgücüne katılım tercihleri arasında negatif bir ilişki olduğu, hanenin kullanılabilir gelirindeki artışın bireyleri işgücü piyasasına girme ko-

nusunda çekingen davranmaya sevk ettiği saptanmıştır. Tahmin edilen 9 lojistik regresyon modelinden sadece kentte yaşayan erkekler açısından hanenin yıllık kullanılabilir gelirindeki artışın bu bireylerin işgücüne katılımını pozitif etkilediği gözlemlenmiştir. Kentteki ekonomik koşulların zorluğu genellikle ailelerin tamamında hane reisi görevi üstlenmiş erkekleri gelir düzeylerini dikkate almaksızın işgücüne katılım konusunda zorlamaktadır.

Bireylerin eğitim seviyelerinin tüm lojistik regresyon denklemlerinde işgücüne katılımı teşvik edici bir rol oynadığı açığa çıkmıştır. Türkiye için yüksek lisans-doktora mezunu olmanın işgücüne katılım üzerindeki marjinal etkisinin 0.724 gibi yüksek düzeyde olması ileri eğitim seviyelerine sahip bireylerin işgücü piyasasındaki yerine ve önemine dikkatleri çekmektedir. Kentte yaşayanlar için ilkökul mezunu olmanın bile işgücüne katılım olasılığı üzerindeki marjinal etkisi 0.332 gibi yüksek bir rakam iken kırdaki yaşayanlar için en yüksek eğitim düzeylerinde bile söz konusu marjinal etkinin 0.586 olduğu gözlenmiştir. Eğitim seviyelerine ilişkin en çarpıcı sonuç kadın-erkek ayrımında ortaya çıkmıştır. Eğitim seviyesindeki yükselişle birlikte kadınların işgücüne katılım olasılıkları önemli bir oranda artarken erkeklerin eğitim seviyelerindeki yükseliş işgücüne katılım tercihlerini bu denli etkilememiştir. Sonuç olarak eğitimin insan sermayesine yapılan en önemli yatırım olduğu gerçeği bir kez daha açığa çıkmıştır.

Yaş, bireylerin işgücüne katılımlarını etkileyen diğer bir önemli değişken olarak saptanmıştır. Yaş grupları itibarıyla Türkiye genelinde en aktif çalışma çağı olan 24-44 yaş grubunda bulunmanın işgücüne katılım isteğini önemli derecede etkilediği, 15-24 ve 45-54 yaş grubunda olmanın ise çalışma isteğini kırdığı belirlenmiştir. Ayrıca kentte yaşayanların aktif çalışma yaşında bulunmalarının işgücüne katılım tercihleri üzerindeki etkisinin kırsal kesimde yaşayanlara göre yaklaşık 3 kat fazla olduğu gözlenmiştir. Erkeklerin aktif çalışma çağındaki bulunmalarının kadınların bu çağda bulunmalarına kıyasla yaklaşık 4 kat daha fazla işgücüne katılım isteğini pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Sadece 24-65 yaş grubundaki bireylerin analiz edildiği kır-kent ve kadın-erkek ayrımında da kırdaki yaşayan erkeklerin kırdaki yaşayan kadınlara, kentte yaşayan erkeklerin kentte yaşayan kadınlara, kentte yaşayan kadınların kırdaki yaşayan kadınlara ve kentte yaşayan erkeklerin kırdaki yaşayan erkeklerle göre aktif çalışma çağlarında işgücüne katılım istekliliklerinin daha ön plana çıktığı saptanmıştır. Bu sonucun ortaya çıkmasında kentlerde çalışılacak çok sayıda işin bireylerin yaşam alanlarına yakın yerlerde bulunması, kadınların büyük bir çoğunluğunun 15-24 yaş civarında evlenmesi ve en az bir çocuğa sahip olması dolayısıyla işgücü piyasasından çekilmesi önem arz etmektedir.

Hanehalkının mülkiyet sahipliğinin genelde işgücüne katılımı olumsuz etkilediği, hanenin kirada veya

lojmanda oturmasının ise işgücüne katılımı tetiklediği açığa çıkmıştır. Özellikle kentte yaşayan kadınlar ile kentte yaşayan erkekler itibarıyla kendi evlerinde oturmak işgücüne katılım konusunda çok önemli olmasa da belirli bir düzeyde isteksizlik sergilemelerine neden olmaktadır.

Medeni durum itibarıyla bireylerin evli olması ve olmaması durumu ele alınmış ve Türkiye genelinde evli olanların ve evli olmayanların işgücüne katılımlarının pozitif yönde olduğu ancak evli olanlara kıyasla evli olmayanların işgücüne katılım konusunda daha istekli oldukları yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Kentte ve kırdaki yaşayanlar itibarıyla değerlendirme yapıldığında kentte yaşayanların evli olmaları durumunda işgücüne katılım olasılıklarının 0.21, kırdaki yaşayanların evli olmaları durumunda söz konusu oranın 0.29 gibi daha yüksek bir düzeyde olduğu gözlenmiştir. Kadın-erkek ayrımında hem evli kadın hem de evli erkeklerin söz konusu medeni durumlarının işgücüne katılmalarını pozitif etkilediği ancak erkeklerde bu oranın kadınlara göre yaklaşık 2 kat daha fazla olduğu açığa çıkmıştır. Bunun yanı sıra sadece kentte yaşayan kadınların evli olmalarının işgücüne katılımları üzerindeki etkisi negatif olarak tespit edilmiştir.

Çalışmada hanehalkının büyüklüğü diğer bir değişken hanede yaşayan birey sayısındaki artışın bireylerin işgücüne katılımlarını zorunlu hale getirdiği belirlenmiştir. Özellikle hanehalkında çalışma çağındaki olmayan yaşlılar ile çocukların hanenin çalışan bireyleri üzerindeki yükü diğer bir deyişle çalışan bireylere bağımlılıkları arttıkça işgücüne katılım kaçınılmaz olmaktadır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde işgücüne katılım konusunda kadın ve erkekler arasında belirgin bir açık olduğu dikkatleri çekmektedir. Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası'nın 2009 tarihli raporuna göre bu durumun en önemli nedeni Türkiye'de kadın işgücü arzını kısıtlayan ve toplumsal yapıdan kaynaklanan sosyokültürel engellerdir. Kadınlara ev işleri ve çocuk bakımıyla ilgilenme görevini diğer bir deyimle ücretsiz aile işçiliği görevini yükleyen toplumsal baskı, hem kadınların daha ileri düzeyde bir eğitim seviyesine ulaşmalarına engel olmakta hem de bunun bir sonucu olarak kadınların işgücü piyasasına katılmaları konusunda caydırıcı etkide bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye'de kadın işgücüne uygun çalışma alanlarının çok dar kapsamlı olması da kadın ve erkeklerin işgücüne katılım tercihleri arasındaki farkı açıklamaktadır. Piyasada

özellikle meslek lisesi mezunlarına yönelik olan ve ağır çalışma şartları gerektiren işler çok sayıdadır ve bu işler için genellikle erkek işgücü talep edilmektedir. Bunun yanı sıra kentleşme oranlarındaki artış da kadın işgücünün neden erkeklere göre işgücüne katılım konusunda daha cesaretsiz olduğunu kanıtlamaktadır. Şöyle ki, kırsal alanda ücretsiz tarım işlerinde çalışan kadınlar kentlere göç ettiklerinde eğitim düzeyleri yetersiz kaldığı için daha çok evde oturma eğilimi sergilemektedirler. Bu gibi nedenler dolayısıyla çalışma çağında olan ve işsizlikten olumsuz etkilenen birçok genç kadın iş bulamayacağı endişesi içinde umidini kaybederek işgücü piyasasından ayrılmaktadır.

Türkiye'de çalışma çağında olanların ve özellikle de kadınların işgücüne katılımlarını artırmak için kalkınma hedefleri kapsamında işgücünün eğitim düzeyinin yükseltilmesi, mesleki eğitime gerekli önemin verilmesi, aktif işgücü piyasası politikaları ile istihdam düzeyinin artırılması ve işgücü piyasasına erişimi kolaylaştıran politikaların geliştirilerek etkili bir biçimde düzenli olarak uygulamaya konulması gerekmektedir.

Kaynakça

- Akın, F. (2002).** Kadınların İşgücüne Katılımı ve İşteki Durum Tercihinin Nested Logit Model ile Analizi. *METU/ERC International Conference in Economics VI*, Ankara, Turkey, September 2002.
- Dayıoğlu, M. ve Kırdar, M. G. (2010).** Determinants of and Trends in Labor Force Participation of Women in Turkey. *State Planning Organization of the Republic of Turkey and World Bank Welfare and Social Policy Analytical Work Program Working Paper 5*: 1-73.
- Doğrul, G. (2008).** 2001 Krizi Sonrasında Türkiye'de Kentsel Alanlarda Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 22*: 245-276.
- DPT ve Dünya Bankası Raporu (2009).** *Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı: Eğilimler, Belirleyici Faktörler ve Politika Çerçevesi*. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası, Ankara.
- Göksel, İ. (2010).** Conservatism and Female Labor Force Participation in Turkey. *IEA Annual Conference*, Ireland, April 2010.
- Gujarati, D. N. (2003).** *Basic Econometrics*. McGraw-Hill, Boston.
- Gürler, Ö. ve Üçdoruk, Ş. (2007).** Türkiye'de Cinsiyete Göre Gelir Farklılığının Ayrıştırma Yöntemiyle Uygulanması. *Journal of Yasar University 2(6)*: 571-589.
- İnce, M. ve Demir, M. H. (2006).** The Determinants of Female Labor Force: Empirical Evidence from Turkey. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi 1(1)*: 71-90.
- Kızıllırmak, A. B. (2005).** *Labor Market Participation Decisions of Married Women: Evidence from Turkey*. Oxford University Press: Oxford.
- Özer, M. ve Biçerli, K. (2003).** Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 3(1)*: 55-86.
- Sapancalı, F. (2000).** Yeni Binyıla Girerken Türkiye'de İşgücü Piyasası. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi 6(1)*: 1-27.
- Şengül, S. ve Kıral, G. (2006).** Türkiye'de Kadının İşgücü Pazarına Katılım ve Doğurganlık Kararları. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi 20(1)*: 89-99.
- Tansel, A. (2002).** Economic Development and Female Labor Force Participation in Turkey: Time Series Evidence and Cross-Province Estimates. *Economic Research Center Working Paper in Economics 1(5)*:1-37.
- Toksöz, G. (2007).** *Türkiye'de Kadın İstihdamının Durumu*. Uluslar arası Çalışma Ofisi, Ankara.
- Tunalı, İ. ve Başlevant, C. (2002).** Married Women's Participation Choices and Productivity Differentials: Evidence from Urban Turkey. *METU/ERC International Conference in Economics VI*, Ankara, Turkey, September 2002.
- Yıldırım, K. ve Doğrul, G. (2008).** Çalışmak ya da Çalışmamak: Türkiye'de Kentsel Alanlarda Yaşayan Kadınların İşgücüne Katılmama Kararlarının Olası Belirleyicileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 8(1)*: 239-262.

Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın Kalıcılığının İncelenmesi The Research of Profitability Persistence in Turkish Banking Sector

Doç. Dr. Alper Aslan - Yrd. Doç. Dr. Ömer İskenderoğlu

Öz

Artan rekabetin işletmeleri birçok şekilde etkilemesi beklenir. Yoğun rekabet altında özellikle işletmelerin normalistü karlarının erimesi söz konusudur. Bu noktadan hareketle rekabetçi işletmelerde karlar kalıcılık gösteremeyerek uzun dönemde düşecektir. Çok sayıda ampirik çalışmada rekabet şartları altında normal üstü karların düşeceği hipotezi test edilmiştir. Bu çalışmada Türkiye'de bankacılık sisteminde Karlılığın Kalıcılığı (KK), aktif karlılığı verisi kullanılarak 1998 - 2009 dönemi için devamlılık gösteren 25 bankanın oluşturduğu panel veri seti ile SUR (Seemingly Unrelated Regression) ve MADF (Multivariate Augmented Dickey Fuller) testleri kullanılarak incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, Türk bankalarında rekabet ortamının karlılığı etkilediğini ve karlılığın kalıcı olmadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rekabet, Karlılığın Kalıcılığı, Türk Bankacılık Sistemi, SUR, MADF

Abstract

It's expected that the increasing competition will influence the firms on many ways. Under the competitive environment, firm's abnormal profits will erode. On this context, profitability of competing firms will not be persistent in the long run and therefore decrease. The hypothesis which proposes that, under competition conditions the profits over the norms will decrease has been tested on many empirical studies. In this study Persistence of Profitability (PP) is researched by Return on Assets (ROA) data on a panel model for 25 surviving Turkish banks for the period 1998 - 2009, by Seemingly Unrelated Regression (SUR) and MADF (Multivariate Augmented Dickey Fuller) tests. The results indicate that the competition affects the profitability and profitability is not persistent in Turkish banks.

Keywords: Competition, Persistence of Profit, Turkish Banking System, SUR, MADF

Giriş

Günümüzde dünyada yaşanan küreselleşme eğilimi işletmeleri birçok yönde etkilemektedir. Küreselleşmenin neden olduğu yüksek rekabet özellikle işletmelerin finansal performanslarında değişmeye neden olmaktadır. Bu bağlamda, artan rekabetin işletmelerin karı üzerinde etkisi olması olasıdır. Özellikle rekabetin yoğun olduğu sektörlerde karların nispeten düşük olması beklenir. Bununla birlikte, rekabetin bir süre sonra ortalamanın üzerindeki ve altındaki karları yok etmesi doğal bir sonuçtur. İktisat ve finans yazınında karlılığın kalıcılığı (KK) olarak bilinen bu duruma göre rekabetin yaşandığı sektörlerde karlar bir süre sonra rekabetçi bir kar oranında eşitlenirler. Bu durumda rekabet altında faaliyet gösteren aynı sektördeki işletmelerin birbirinden daha fazla kar elde etmesi mümkün olmaz. Diğer bir ifade ile rekabetin yoğun olduğu sektörlerde işletmelerin karlarının kalıcı olması beklenen bir durum değildir.

KK konusundaki öncü çalışmalar olarak kabul edilen Mueller (1977), Mueller (1986) ile Geroski ve Jacquemin (1988) çalışmaları sayesinde konunun temelleri atılmıştır. İlgili çalışmalarda imalat sanayi işletmeleri üzerine çeşitli uygulamalar gerçekleştirilerek KK incelenmiştir. Konu özellikle sanayi işletmeleri için uzun süre tartışılmıştır. Bu bağlamda, konuyu inceleyen Cubbin ve Geroski (1987), Schwalbach v.d. (1989), Odagiri ve Yamawaki (1990), Mueller (1990), Cubbin ve Geroski (1990), Schohl (1990), Kambhampati (1995), Waring (1996), Goddard and Wilson (1996), Goddard ve Wilson (1999), McGahan ve Porter (1999), Cable v.d. (2001), Glen ve Singh (2001), Maruyama ve Odagiri (2002), Yurtoglu (2004), Glen v.d. (2003), Gscwandtner (2005), Cable ve Jackson (2008), Kaplan ve Aslan (2008) ve Aslan v.d. (2010), çalışmalarından ortak bir sonuca varmak mümkün olmamıştır. Değerlendirilecek olursa, elde edilen sonuçların ülkeye, sektöre ve döneme göre farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir.

KK sanayi işletmeleri üzerine bu kadar detaylı incelenmesine rağmen, bankalar üzerine yeteri kadar incelenmemiştir. Finans sektörünün en önemli kurumların biri olan bankaların kaynak transferindeki önemi ve modern ekonomideki likidite yaratıcı etkisi dikkate alındığında konunun bankalar açısından incelenmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. KK, rekabet ve buna bağlı olarak kar ile ilgili bir konudur. Bankacılık alanındaki rekabetin diğer sektörlerden daha farklı olduğu bilinmektedir. Özellikle bankacılık alanındaki düzenlemeler ve sektörün gerektirdiği özel yasal düzenlemeler sebebiyle sektörde rekabetin düşük ve karların da yüksek olduğu düşünülebilir. Ancak kar üzerine sadece sektördeki yasal düzenlemelerin etkili olacağını söylemek çok uygun olmayacaktır. Çünkü mikro ve makro politikaların da bankaların karını etkilemesi beklenir. Sektördeki rekabet ile ilgili bir karar vermek için konunun KK yazınına uygun olarak analiz edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı Türk bankacılık sistemi üzerine karlılığın kalıcılığının, kamusal sermayeli mevduat bankaları, özel sermayeli mevduat bankaları ve Türkiye’de kurulmuş yabancı sermayeli mevduat bankalar şeklinde ayrılarak incelenmesidir. Çalışmada Levine Lin (LL) ve farklı olarak yatay kesit bağımlılığını da dikkate alan panel birim kök testleri olan Seemingly Unrelated Regression (SUR) ve Multivariate Augmented Dickey Fuller (MADF) testleri ile karlılığın kalıcılığı sınanmıştır. Literatür taramasında SUR ve MADF testlerinin karlılığın kalıcılığını test etmek amacıyla kullanan başka çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda çalışma gerçekleştirdiği ayırım ve kullanılan yöntem nedeniyle literatürdeki diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda izleyen bölümler şu şekilde özetlenebilir: ikinci bölümde KK konusunda bankacılık alanında gerçekleştirilmiş çalışmalar incelenecek, üçüncü bölümde veri ve yöntem değerlendirilecek ve dördüncü bölümde analiz sonuçları tartışılacaktır. Beşinci ve son bölümde ise Türk bankalarında KK konusundaki sonuçlar incelenecektir.

Bankalarda KK ile İlgili Literatür Taraması

KK konusunun temellerinin atıldığı Mueller (1977), Mueller (1986) ile Geroski ve Jacquemin (1988) çalışmasından sonra konu ile ilgili literatür oldukça genişlemiştir. Literatürde KK’nın mevcut olup olmadığını inceleyen çalışmalar olduğu kadar karlılık üzerinde etkili olan faktörleri araştıran çalışmalara da rastlan-

maktadır. Ayrıca tek bir ülke için analiz gerçekleştiren çalışmaların yanında, çok uluslu incelemeler yapan çalışmalar da bulunmaktadır. Literatür değerlendirildiğinde farklı yöntemler, dönemler ve örneklemelerin kullanıldığı çeşitli çalışmalara rastlanmaktadır.

Türk bankalarında KK konusunu inceleyen ilk çalışma Bektaş (2007) olarak kabul edilmektedir. Bektaş (2007), çalışmasında 1989 – 2003 dönemleri arasında varlığını sürdürmüş 28 adet banka üzerine zaman serisi analizi gerçekleştirmiştir. Çalışmada Augmented Dickey Fuller (ADF) testi ile Aktif Karlılığının (AK) durağanlığı incelenmiştir. Uygulamada panel verisi kullanıldığından ADF’nin paneldeki karşılığı olarak kabul edilen Im Pesaran Shin (IPS) testi uygulanmıştır. Birim kök varlığının reddedilmesi üzerine, teşhis testleri olarak kabul edilen Breush – Godfrey LM ve Ljung Box Q istatistikleri incelenmiş, seri korelasyonun varlığı reddedilmiştir. Kalıcılık katsayısı olarak kabul edilen $\lambda = 0,42$ olarak tespit edilmiştir. Bu şekilde elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, uzun dönemde ortalama karların sifıra yaklaştığı ve karlılığın kalıcılığının olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca uzun dönemde Türk bankacılık sisteminde sektörün rekabetçi yapısının ortalamanın üzerindeki karları ortadan kaldırdığı da çalışmanın bir diğer sonucudur.

Konu ile ilgili olarak Türk bankaları üzerine gerçekleştirilmiş bir diğer çalışma Kaplan ve Çelik (2008) çalışmasıdır. Kaplan ve Çelik (2008), çalışmasında 1980 – 1998 dönemleri arasında varlığını sürdürmüş 24 banka üzerine bir analiz gerçekleştirilmiştir. Öncelikle AK’nin birim kök içerip içermediği IPS testi ile sınanmıştır. Gerçekleştirilen regresyon analizinde kalıcılık katsayısı $\lambda = 0,36$ olarak tespit edilmiştir. Çalışmanın daha sonraki aşamasında geniş bir regresyon analizi ile karlılığın kalıcılığı üzerinde etkili olan faktörler incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre kısa dönemde karlılığın kalıcılığının söz konusu olduğu ve nispi olarak ortalamadan yüksek karların oluştuğu tespit edilmiştir. Ancak uzun dönemde sektördeki rekabet yüzünden ortalamanın üzerinde karların oluşmadığı tespit edilmiştir.

KK üzerine yurt dışında gerçekleştirilmiş çalışmaların en önemlisi olarak kabul edilen Levonian (1994), çalışmasında 1986 – 1991 dönemleri arasında varlığını sürdürmüş 83 ABD bankası üzerine bir analiz gerçekleştirilmiştir. Kar verisi olarak Özkaynak Karlılığının (ÖK) kullanıldığı çalışmada aynı zamanda sermaye varlıkları fiyatlama modeli ile karlılığın

kalıcılığı değerlendirilmiştir. Çalışmada kar eden ve zarar eden bankalar ayrı ayrı gruplandırılarak sonuçlar değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, Bankacılık alanındaki rekabet koşulları ve sektörün yapısından kaynaklanan yasal düzenlemeler mevcut olsa dahi karlılığın kalıcı olduğu tespit edilmiştir.

ABD bankaları üzerine gerçekleştirilen bir diğer çalışma olan Roland (1997) çalışmasında 1986 – 1992 dönemleri arasında 237 banka üzerine bir analiz uygulanmıştır. Çalışmada karlılığın kalıcılığının içsel kaynakları incelenmiş, dışsal kaynakları çalışmaya konu edilmemiştir. Karlılığın kalıcılığı üzerine uzun dönemde faiz gelirleri, komisyon ve ücretler, bankanın hisse senedi yatırımları etkiliyken, kısa dönemde faiz giderlerinin etkili olduğu tespit edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, bankaların özel yasal düzenlemeler altında faaliyet göstermesi sebebiyle rekabetin olumsuz yönde etkilendiği ve bundan dolayı karlılığın kalıcılığının artacağı sonucuna varılmıştır. Ayrıca ABD bankacılık sektöründe karlılığın kalıcılığının mevcut olduğu yönünde sonuçlara ulaşılmıştır.

KK konusu literatürde birçok farklı yöntem ile incelenmiştir. Örneğin Berger v.d (2000), çalışmasında 1969 – 1997 dönemleri arasında AK, ÖK, toplam hâsılanın toplam maliyete oranı verileri ayrı ayrı kullanılarak tüm ABD ticari bankaları üzerine parametrik olmayan bir analiz gerçekleştirmiştir. Brown v.d. (1992), Goetzmann ve Ibbotson (1994), Brown ve Goetzmann (1995), çalışmasında da tartışılmış bu yöntemde, diğer çalışmalardan farklı olarak karlılığın kalıcılığı, zararın kalıcılığı ve toplam kalıcılık konuları ayrı ayrı incelenmiştir. Diğer bir ifade ile kar ve zarar durumunda kalıcılık ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Çalışmadan elde edilen ilk sonuç karlılığın kalıcılığının kullanılan performans ölçütüne bağlı değişmediğidir. Bu sonucun bankacılık sistemindeki düzenlemelerden ve kısıtlamalardan, bilgi saydamlığından, makroekonomik etkilerden ve ortak risk kaynaklarından kaynaklanıp kaynaklanmadığı da çalışmada analiz edilmiştir. Çalışmadaki özgün yöntem, ABD bankacılık sektöründe rekabet şartları ve karlılığın kalıcılığı konusunda etkili sonuçlar vermiştir. Buna göre karlılık kalıcı olmakla beraber, bankacılık sektöründeki yapısal düzenlemelerin ve Makroekonomik koşulların karlılığın kalıcılığı üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

KK konusu ülke bazında değerlendirildiği kadar karşılaştırmalı olarak, farklı ülkeler arasında da incelenmiştir. Çok uluslu olarak gerçekleştirilen Goddard v.d. (2004), çalışmasında Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, İspanya'ya ait toplam 583 bankanın 1992 – 1998 dönemleri dikkate alınarak KK değerlendirilmiştir. Dinamik panel tahmin yöntemi ile kesit regresyon analizinin gerçekleştirildiği çalışmada oto-regresif bir süreç ile karlılığın ve büyümenin kalıcılığı ayrı ayrı olarak banka bazında, sektör bazında ve makroekonomik değişkenler bazında incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre uzun dönemde büyümenin kalıcılığı tespit edilmiştir. Karlılığın kalıcılığı ise kısa dönemde söz konusu olmaktadır. Ayrıca karlılığın kalıcılığı konusunda elde edilen sonuçlar ülkeler ve farklı banka tipleri arasında farklılık göstermektedir.

Bir diğer çok uluslu çalışma olan Goddard v.d. (2009), çalışmasında 1992 – 2007 dönemleri arası Avrupa Birliği üyesi bazı ülkelerin (Belçika, Fransa, Danimarka, Almanya, İtalya, Hollanda, İspanya, ve İngiltere) bankaları üzerine dinamik panel analizi gerçekleştirilmiştir. Toplamda 5.000 adet bankaya ilişkin verinin kullanıldığı çalışmada Euro'ya geçiş de dikkate alınarak iki farklı dönem analize tabi tutulmuştur. Bunlar sırasıyla 1992 -1998 ve 1999 – 2007 olarak belirlenmiştir. Çalışmada kar faktörü olarak AK ve ÖK ayrı ayrı değerlendirilip analizler yinelenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar karlılığın kalıcı olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca rekabetin anormal karları kısa sürede ortadan kaldırdığı da tespit edilmiştir.

Diğerlerine kıyasla daha geniş bir örnekleme içeren Goddard v.d. (2010), çalışmasında ise 65 ülkeye ait 11.634 bankanın verileri kullanılarak dinamik panel tahmin yöntemiyle rekabetin yapısı ve karlılığın kalıcılığı üzerine bir analiz gerçekleştirilmiştir. Karlılık ölçütü olarak ÖK'nin kullanıldığı çalışmada örneklem dönemi 1997 – 2007 olarak belirlenmiş, enflasyon, gayrisafi milli hasıla, pazar kapitalizasyon değerleri gibi makroekonomik değişkenlerin de dikkate alındığı bir dizi analiz uygulanmıştır. Çalışmada öncelikle 65 ülke için karlılığın kalıcılığı ayrı ayrı araştırılmış, daha sonra makroekonomik değişkenler ile karlılığın kalıcılığı arasındaki ilişki incelenmiştir. Kalıcılık katsayısı olarak kabul edilen λ , 65 ülke üzerine gerçekleştirilen uygulamada ortalama 0,42 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler karşılaştırılmış, gelişmiş ülkelerde karlılığın daha kalıcı olduğu tespit edilmiştir.

Çok uluslu bir diğer çalışma olan Flamini v.d. (2009), çalışmasında 1998 – 2006 dönemleri arası 41 Güney Afrika ülkesindeki 389 banka üzerine karlılığı etkileyen faktörler ve karlılığın kalıcılığı konulu bir analiz uygulanmıştır. Kar faktörü olarak AK'nın kullanıldığı çalışmada Genelleştirilmiş momentler metodu yöntemiyle konu incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar Güney Afrikadaki bankaların diğer ülkelere kıyasla daha yüksek kar elde ettiklerini, bununla birlikte karlılığın kalıcı olduğunu ortaya koymuştur.

Literatürde bankanın sahiplik yapısının KK üzerinde etkili olabileceği varsayımını inceleyen çalışmalara da rastlamak mümkündür. Agostino v.d. (2005), çalışmasında 1997 – 2000 dönemleri arasında 331 İtalyan bankası üzerine bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Karlılık faktörü olarak AK ve ÖK'nin kullanıldığı çalışmada karlılığın kalıcılığı ile birlikte bankaların sahiplik yapısı da incelenmiştir. Çalışmada iki aşamalı en küçük kareler yöntemi kullanılmış ve karlılığın kısmen kalıcı olduğu, sahiplik yapısının karlılığın kalıcılığı üzerinde önemli ölçüde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Kullanılan döneminin sonuçlar üzerinde etkili olup olmadığını inceleyen ilk çalışma olarak kabul edilen Maruyama ve Odagiri (2002) çalışması konuya farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Ancak ilgili çalışma Japon sanayi işletmeleri üzerine bir uygulamayı içermektedir. Aynı şekilde KK üzerinde dönemin etkisini bankacılık açısından inceleyen Gibson (2005), çalışmasında 1993 – 2003 dönemleri arasında 28 Yunan bankası üzerine bir uygulama gerçekleştirilmiş, KK ile bankacılık sektörünün yapısı incelenmiştir. Çalışmada karlılık faktörü olarak AK ve ÖK ayrı ayrı kullanılmış, örneklem dönemi daraltılarak analizler yenelenmiş, böylece günümüze doğru yaklaştıkça karlılığın kalıcılığının ne yönde değiştiği incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar hem AK hem de ÖK için karlılığın kalıcı olduğunu göstermektedir. Ancak analiz süresi günümüze doğru kısaltıldıkça kalıcılık katsayısının düştüğü gözlemlenmiştir. Bu sonuç kısa dönemde karlılığın kalıcılığının azaldığı bununla birlikte uzun dönemde arttığı şeklinde yorumlanabilir.

Yunan bankaları üzerine gerçekleştirilmiş bir diğer çalışma olan Athanasoglou v.d. (2008), 1985 – 2001 dönemi için genelleştirilmiş momentler metodu kullanılan bir analizi içermektedir. Çalışmanın amacı karlılığın kalıcılığının tespiti yanında karlılığa etki eden faktörlerin de tespiti olmuştur. Karlılık faktörü olarak AK ve ÖK'nin kullanıldığı çalışmada, bankaya özgü faktörler olan ölçek, genel yönetim giderleri, kredi riski, sanayiye özgü faktörler olan sahiplik yapısı ve yoğunlaşma, makroekonomik faktörler olan enflasyon ölçümlere dahil edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde hem AK hem de ÖK için karlılığın kalıcı olduğu ortaya konmuştur.

Birleşmelerinde kar, dolayısıyla KK üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen Knapp v.d. (2006), çalışmasında 1986 – 1998 döneminde 80 ABD banka birleşmesini esas alan bir analiz söz konusudur. Karlılık faktörü olarak AK ve ÖK'nin kullanıldığı çalışmada banka birleşmelerinin AK ve ÖK üzerindeki etkisi incelenmiş bu bağlamda karlılığın kalıcılığı değerlendirilmiştir. Diğer çalışmalardan farklı olarak 6 gecikmeye kadar panel regresyon analizi uygulanmış böylelikle birleşmeler ve karlılığın kalıcılığı uzun bir dönem aralığında incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen ilk sonuç banka karlarının yakınsadığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bankaların birleşme sonrası performanslarının arttığı ve birleşmelerinde KK üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Veri ve Yöntem

Çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren; kamusal sermayeli mevduat bankaları, özel sermayeli mevduat bankaları ve Türkiye'de kurulmuş yabancı sermayeli mevduat bankalarının tamamına ait aktif karlılıkları, vergi sonrası net karın toplam aktiflere oranı şeklinde hesaplanmıştır. Örnekleme tüm mevduat bankaları dâhil edilmeye çalışılmıştır. Ancak Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna (TMSF) devredilen Birleşik Fon Bankası A.Ş., dahil edilmemiştir. Bununla birlikte Türkiye'de şube açan yabancı sermayeli bankalar ve kalkınma ve yatırım bankaları örneklem dışında tutulmuştur. Çalışmaya konu olan bankalar tablo 1'de incelenebilir.

Tablo 1. Örneklemdeki Bankalar

Banka Tipi	Sayı	Banka İsmi
Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları	3	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş., Türkiye Halk Bankası A.Ş., Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	11	Adabank A.Ş., Akbank T.A.Ş., Alternatif Bank A.Ş., AnadoluBank A.Ş., Şekerbank T.A.Ş., Tekstil Bankası A.Ş., Turkish Bank A.Ş., Türk Ekonomi Bankası A.Ş., Türkiye Garanti Bankası A.Ş., Türkiye İş Bankası A.Ş., Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.
Türkiye’de Kurulmuş Yabancı Sermayeli Bankalar	11	Arap Türk Bankası A.Ş., Citibank A.Ş., Denizbank A.Ş., Deutsche Bank A.Ş., Eurobank Tekfen A.Ş., Finans Bank A.Ş., Fortis Bank A.Ş., HSBC Bank A.Ş., ING Bank A.Ş., Millennium Bank A.Ş., Turkland Bank A.Ş.

Örneklem dönemi en geniş şekilde 1998 – 2009 olarak belirlenmiş, çeyrek dönemlik frekanslar halinde aktif karlılıkları hesaplanmıştır. Böylece banka başına 49 adet gözlem gerçekleştirilmiştir. Konu ile ilgili verilerin toplanmasında Türkiye Bankalar Birliği'nin (TBB) veri sorgulama sisteminden faydalanılmıştır.

KK konusunda oldukça sık kullanılan yöntemlerin başında birim kök analizleri gelmektedir. Birim kök analizlerinin ilk uygulanması Nelson ve Plosser (1982) çalışmasına dayanmaktadır. Nelson ve Plosser (1982), ABD'ye ait Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH), işsizlik ve ücretler gibi zaman serileri üzerine yapmış oldukları analizlerde birim kök metodolojisini kullanmış ve o günden itibaren birim kök analizleri iktisat politika yapımcılar için vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. Nelson ve Plosser'in temel savı, makro ekonomik serilerdeki dalgalanmaların devrevi olmaktan çok reel faktörlerden kaynaklandığıdır. Birim kök metodolojisi ile durağan seriler uzun dönemde ortalamaları etrafında dalgalanırken, durağan olmayan seriler şoklardan etkilenip yollarından sapabilirler. Bu öncü çalışmayı takip eden Campbell ve Mankiw (1987) ve Perron (1989) çalışmalarında başta Augmented Dickey Fuller (ADF) olarak, tek değişkenli birim kök testleri vazgeçilmez araç olmuştur. Fakat zaman serisi analizlerinde birim kök uygulamalarının düşük istatistiksel güce sahip olduğu Monte Carlo simülasyonları ile kanıtlanmıştır (Baltagi, 2005). Bu sorun zaman serisi analizleri ile kalıcılık olayının (persistence phenomea) incelenmesine sınırlama getirmiştir. Son dönemde ise, panel veri birim kök testleri, kesitler vasıtasıyla gözlem sayısını artırması

nedeniyle kalıcılık metodolojisinin uygulanmasında genel kabul görmektedir. Konu ile ilgili çalışmalara, Lima ve Resende, (2007), Kula ve Aslan (2008), Aslan v.d. (2010) örnek verilebilir.

Yaygın kullanıma sahip olan panel veri birim kök analizlerinin başında Levin Lin (LL) (Levine ve Lin, 1992) gelmektedir. LL birim kök testinde yatay kesit birimler arasında β^p 'nin benzer olacağı düşüncesi ile modelini aşağıda belirtildiği gibi analiz eder;

$$\Delta y_{it} = \sigma_i + \beta_{y_{i,t-1}} + \gamma_{it} + \sum_{j=1}^k \delta_{ij} \Delta y_{i,t-j} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Burada $i=1, \dots, N$ ile yatay kesit birimler (bu çalışmada bankalar) gösterilmektedir. LL analizinin tek değişkenli birim kök testi ADF'ye oranla daha güçlü sonuçlar verdiğini kanıtlamıştır. Bununla birlikte son dönemlerde LL başta olmak üzere diğer panel birim kök testleri yatay kesit bağımlılık içerdiği için yoğun bir şekilde eleştirilmektedir. O'Connell (1998) çalışmasında her ne kadar LL analizinde yatay kesit bağımlılığı kontrol için denklem 1'in her iki tarafından da yatay kesit ortalamaları düşse de, bu sürecin yine de yatay kesit bağımlılığı ortadan tamamen kaldıramadığını göstermiştir. Yatay kesit bağımlılık probleminin çok önemli olduğu ve bu problemle ilgili başa çıkmanın yolunun denklem 1'in Zellner (1962) tarafından önerilen SUR ile tahmin edilmesi gerektiği önerilmiştir. O'Connell (1998) SUR panel birim kök testinin LL'ne oranla yatay kesit sayısı gözlem sayısına yakın olmadığı sürece daha güçlü olduğunu ispatlamıştır. Bununla birlikte LL'de bir varsayım olan ve

birim kök literatüründe de oldukça eleştirilen $\hat{\beta}_1$ 'nin benzer olması düşüncesi SUR tahmini için de geçerlidir. Bu eksiklikten hareketle Taylor ve Sarno (1998) SUR analizini yatay kesit bağımlılık dikkate alınarak farklı β değerlerini alabilecek şekilde geliştirmiş ve MADF olarak adlandırmışlardır. Sıfır hipotezinin her bir seri için birim kök vardır şeklinde düzenlendiği testte, alternatif hipotez en az bir seri durağandır şeklindedir. Wald istatistik değerleri ile yorumlanan analizde kritik değerler Monte Carlo simülasyonu ile elde edilmektedir.

Analiz Sonuçları

Çalışmanın bu bölümünde bankaların aktif karlılığı verisi ele alınarak LL, SUR ve MADF testleri ile kalıcılık analizleri gerçekleştirilmiştir. Literatürde de önerildiği gibi kritik değerler tarafımızdan Monte Carlo simülasyonları ile elde edilmiştir. Buna bağlı olarak Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4 sırasıyla kamusal sermayeli mevduat bankaları, özel sermayeli mevduat bankaları ve Türkiye'de kurulmuş yabancı sermayeli bankalarının panel test sonuçlarını içermektedir.

Tablo 2. Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları İçin Panel Test Sonuçları

	rho	t-stat	%10	%5	%1	k
Levin-Lin	0.4782	-7.810	-4.513	-4.766	-5.355	0
	0.5001	-6.287	-4.517	-4.836	-5.388	1
	0.4638	-6.049	-4.465	-4.789	-5.364	2
	0.5296	-4.769	-4.451	-4.752	-5.333	3
SURADF	0.4520	-8.161	-4.683	-5.001	-5.592	0
	0.4288	-7.116	-4.713	-5.006	-5.743	1
	0.4068	-6.551	-4.673	-5.006	-5.640	2
	0.4792	-5.226	-4.709	-5.030	-5.654	3
MADF		Wald	%10	%5	%1	k
		67.45	27.37	30.89	38.19	0
		50.33	26.94	30.45	36.69	1
		43.64	26.66	30.08	36.12	2
		27.93	27.24	30.65	37.05	3

Gerçekleştirilen tüm panel birim kök testleri gecikme uzunluğu (k) 0'dan 3'e kadar tekrarlanmış %1, %5, %10'luk Monte Carlo kritik değerleri tarafımızdan hesaplanıp rapor edilmiştir. Tablo 2 değerlendirildiğinde kamusal sermayeli mevduat bankaların LL, SUR ve MADF test sonuçlarının tamamına göre bi-

rim kök içermediği tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç kamusal sermayeli mevduat bankalarında karlılığın kalıcı olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 3 özel sermayeli mevduat bankaları için panel test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 3. Özel Sermayeli Mevduat Bankaları İçin Panel Test Sonuçları

	rho	t-stat	%10	%5	%1	k
Levin-Lin	0.5569	-11.99	-7.522	-7.842	-8.443	0
	0.5298	-11.16	-7.359	-7.675	-8.211	1
	0.6687	-7.137	-7.219	-7.489	-8.078	2
	0.7399	-5.329	-7.054	-7.400	-7.942	3
SURADF	0.5441	-12.77	-8.762	-9.144	-9.880	0
	0.5284	-12.55	-8.580	-8.957	-9.619	1
	0.5889	-9.803	-8.497	-8.891	-9.689	2
	0.6202	-8.787	-8.278	-8.631	-9.367	3
MADF		Wald	%10	%5	%1	k
		227.9	99.48	106.3	117.7	0
		272.5	97.75	104.7	120.9	1
		204.3	96.24	102.9	120.2	2
		161.4	95.60	102.8	116.6	3

Tablo 3'den elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde LL testinin 2 ve 3 gecikmede karlılığın kalıcılığını destekler nitelikte sonuç verdiği gözlemlenmektedir. Ancak LL testinin yatay kesit bağımlılığını dikkate almaması nedeniyle SUR ve MADF testlerine kıyasla daha zayıf bir test olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda özel sermayeli mevduat bankaları için panel test sonuçlarının tamamı bir arada değerlendirildiğinde kamusal sermayeli mevduat bankalarında olduğu gibi karlılığın kalıcı olmadığı sonucu kabul edilebilir.

Türkiye' de kurulmuş yabancı sermayeli mevduat bankaları için panel test sonuçları tablo 4'de incelenebilir. Tablo 4'de de tablo 2 ve 3 ile benzer olarak yabancı sermayeli mevduat bankaları için de gecikme uzunluğu 0'dan 3'e kadar tekrarlanmış ve karlılığın kalıcılığı gözlemlenmemiştir.

Tablo 4. Türkiye'de Kurulmuş Yabancı Sermayeli Bankalar İçin Panel Test Sonuçları

	rho	t-stat	%10	%5	%1	k
Levin-Lin	0.3911	-15.05	-7.478	-7.788	-8.252	0
	0.3353	-14.16	-7.509	-7.780	-8.284	1
	0.3833	-10.84	-7.327	-7.625	-8.235	2
	0.3274	-10.46	-7.240	-7.544	-8.171	3
SURADF	0.3592	-16.41	-8.626	-9.014	-9.743	0
	0.3682	-13.26	-8.452	-8.799	-9.538	1
	0.3700	-11.47	-8.306	-8.670	-9.457	2
	0.3613	-10.59	-8.088	-8.512	-9.356	3
MADF		Wald	%10	%5	%1	k
		318.8	99.73	106.9	121.1	0
		204.6	97.13	104.5	119.2	1
		186.5	96.48	103.6	117.9	2
		151.6	94.68	101.0	114.4	3

Sonuç

Yüksek rekabetin söz konusu olduğu sektörlerde uzun vadede ortalamadan daha yüksek kar ve zarar söz konusu olmaz. Diğer yandan uzun vadede ortalamanın üzerinde kar söz konusu ise bu durumda karlılığın kalıcılığından söz etmek mümkündür. Bankacılığın finans piyasalarındaki rolü dikkate alındığında karlılığın kalıcılığı konusunun bankalar açısından oldukça önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada kamusal sermayeli mevduat bankaları, özel sermayeli mevduat bankaları ve Türkiye'de kurulmuş yabancı sermayeli mevduat bankaları için karlılığın kalıcılığı incelenmiştir. Konu ile ilgili olarak toplam 25 bankaya ait mali tablolardan yararlanılarak aktif karlılığı, vergi sonrası net karın aktiflere oranlanması şeklinde hesaplanmıştır. Çeyrek dönemlik frekanslar halinde gerçekleştirilen analizde Ocak 1998 – Aralık 2009 dönemleri arasında toplam 49 gözlemden yararlanılmıştır. Çalışmada diğer çalışmalarla benzer olarak LL, farklı olarak SUR ve MADF testleri 3 gecikmeye kadar yinelenmiştir. Böylece karlılığın bir kalıcılığa sahip olup olmadığı incelenmiştir. Çalışmadan

elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde; kamusal sermayeli mevduat bankaları, özel sermayeli mevduat bankaları ve Türkiye'de kurulmuş yabancı sermayeli bankalar için karlılığın kalıcı olmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda karlılığın kalıcı olmayışı sektörde yoğun rekabetin olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen sonuçlar Bektaş (2007) ve Kaplan ve Çelik (2008) çalışmalarıyla örtüşmektedir. Buna göre yüksek rekabet ortalamasının üzerindeki karları kalıcı kılmamaktadır. Ayrıca sektörde rekabetin yüksek olması bankacılık alanındaki düzenlemeler ve sektörün gerektirdiği özel yasal kuralların rekabet ortamını bozmadığı şeklinde de anlaşılabilir.

Bütün bu sonuçlarla birlikte, konunun daha derinlemesine incelenmesi mümkündür. Özellikle 1998 – 2009 dönemleri arasında Türkiye'de banka sayısında azalış yaşanmış ancak rekabet artmıştır. Rekabette oluşan bu artışın nedenleri yabancı bankaların sektöre girişi, özel sermayeli mevduat bankalarındaki artış, faiz oranlarındaki düşüş ve benzeri birçok sebep ile açıklanabilir. Ancak rekabet koşullarındaki artışın nedenlerinin incelenmesi yeni çalışmaların konusunu oluşturacaktır.

Kaynakça

- Agostino, M., Leonida, L., ve Trivieri, F. (2005).** Profits Persistence and Ownership: Evidence From The Italian Banking Sector. *Applied Economics* 37: 1615-21.
- Aslan, A., Kula F. ve Kaplan, M. (2010).** New Evidence On The Persistence Of Profit in Turkey With First and Second Generation Panel Unit Root Tests. *METU Studies in Development* 37: 25 – 40.
- Athanasoglou, P. P., Brissimis, S.N. ve Delis, M.D. (2008).** Bank-Specific, Industry-Specific and Macroeconomic Determinants Of Bank Profitability. *Journal of International Financial Markets Institutions and Money* 18, 121-136.
- Baltagi, B. H. (2005).** *Econometric Analysis of Panel Data*. Third Edition, John Wiley&Sons Ltd, England.
- Bektas, E. (2007).** The Persistence Of Profits in the Turkish Banking System, *Applied Economics Letters* 14(3): 187-190.
- Berger, N. B., Bonime, S. D., Covitz, D. M. ve Hancock, D. (2000).** Why Are Bank Profits So Persistent? The Roles of Product Market Competition, Informational Opacity, and Regional Macroeconomic Shocks, *Journal of Banking and Finance* 24: 1203–35.
- Brown, S.J. ve Goetzmann, W.N. (1995).** Performance Persistence. *Journal of Finance* 50: 679-698.
- Brown, S.J., Goetzmann, W.N., Ibbotson, R.G. ve Ross, S.A. (1992).** Survivorship Bias in Performance Studies, *Review of Financial Studies* 5: 553-580.
- Cable, J. ve Jackson, R.H.G. (2008).** The Persistence of Profits in The Long Run: A New Approach, *International Journal of the Economics of Business* 15: 229-244.
- Cable, J., Jackson, R.H.G. ve Rhys, H. (2001).** Profit Cycles: The Dynamics Of Corporate Earnings Revisited, Research Paper, University of Wales School of Management and Business: 2001-4.
- Campbell, John Y. ve Mankiw N. G. (1987).** Are Output Fluctuations Transitory?. *Quarterly Journal of Economics* 102: 857-80.
- Cubbin J. ve Geroski P.A. (1987).** The Convergence of Profits in The Long Run: Inter-Firm And Inter-Industry Comparisons. *Journal of Industrial Economic*, 35: 427–442.
- Cubbin, J.S. ve Geroski, P. A. (1990).** The Persistence of Profits in The United Kingdom: The Dynamics of Company Profits: An International Comparison, (Ed.) D.C. Mueller. Cambridge University Press: Cambridge.
- Flamini, V., McDonald, C.A. ve Schumacher, L.B. (2009).** The Determinants of Commercial Bank Profitability in Sub-Saharan Africa. *IMF Working Paper* No: 09/15.
- Gibson, H.D. (2005),** Greek Banking Profitability: Recent Developments. Bank of Greece, *Economic Bulletin* 1/05: 24, 7-25.
- Glen, J., Lee, K. ve Singh, A. (2001).** Persistence of Profitability and Competition in Emerging Markets. *Economics Letters* 72: 247–53.
- Glen, J., Lee, K. ve Singh, A. (2003).** Corporate Profitability and The Dynamics of Competition in Emerging Markets: A Time Series Analysis. *The Economic Journal* 113: 465–84.
- Goddard, J. ve Wilson, J.O.S. (1999).** The Persistence of Profit: A New Empirical Interpretation. *International Journal of Industrial Organization* 17: 663-87.
- Goddard, J., Liu, H., Molyneux, P., ve Wilson, J.O.S. (2009).** Do Bank Profits Converge. Social Science Research Network Working Paper, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1509868.
- Goddard, J., Liu, H., Molyneux, P. ve Wilson, J.O.S. (2010).** The Persistence of Bank Profit. Bangor Business School Working Paper. BBSWP/10/002: Bangor University.
- Goddard, J., Molyneux, P. ve Wilson, J.O.S. (2004).** Dynamics of Growth and Profitability in Banking. *Journal of Money, Credit and Banking* 36: 1069-1090.
- Goddard, J.A. ve Wilson, J.O.S. (1996).** Persistence of Profits for UK Manufacturing and Service Sector Firms. *Service Industries Journal* 16: 105–17.
- Gschwandtner, A. (2005).** Profit Persistence In The Very Long Run: Evidence From Survivors and Exiters. *Applied Economics* 37: 793-806.
- Kambahampati, U.S. (1995).** The persistence of profit differentials in Indian industry, *Applied Economics*, 27, 353-61.

- Kaplam, M. ve Çelik T. (2008).** The Persistence of Profitability and The Competition in The Turkish Banking Sector. *Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 30: 157-167.
- Kaplan M ve Aslan A. (2008).** Persistence of Profitability and the Dynamics of Competition in Turkey 1985- 2004. *The Empirical Economics Letters* 7(9): 933-941.
- Knapp, M., Gart, A., ve Chaudhry, M. (2006).** The Impact of Persistence and Mean Reversion of Bank Profitability on Post-Merger Performance in The Banking Industry. *Journal of Banking and Finance* 30: 3503-3517.
- Kula F. ve Aslan, A. (2008).** Türkiye’de İller İtibariyle Kişi Başına Gelir Eşitsizliğinin Kalıcılığı: Panel Birim Kök Analizi İle Bir Değerlendirme. *İstatistik Araştırma Dergisi* 5(2): 44- 51.
- Lima M. ve Resende, M. (2007).** Convergence of Per Capita GDP in Brazil: An Empirical Note. *Applied Economics Letters* 14: 333-335.
- Marayuma, N. ve Odagiri, H. (2002).** Does The Persistence of Profits Persist? A Study of Company Profits in Japan, 1964 – 1997. *International Journal of Industrial Organization* 20: 1513-1533.
- McGahan, A.M. ve Porter, M.E. (1999).** The Persistence of Shocks to Profitability. *Review of Economics and Statistic*, 81: 143-153.
- Mueller D.C. (Ed). (1990).** *The Dynamics of Company Profits: An International Comparison*, Cambridge University Press: Cambridge.
- Mueller, D. C. (1977).** The Persistence of Profits Above the norm. *Economica* 44: 369-80.
- Mueller, D. C. (1986).** *Profits in the long run*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Nelson C. ve Plosser C. (1982).** Trends And Random Walks in Macroeconomic Time Series: Some Evidence And Implications. *Journal of Monetary Economics* 10: 139-169.
- O’Connell, P. G. J. (1998).** The Overvaluation of Purchasing Power Parity. *Journal of International Economics* 44: 1-19.
- Odagiri H. ve Yamawaki H. (1990).** The Persistence of Profits: International Comparison: *The Dynamics of Company Profits: An International Comparison*, (Ed.) D.C. Mueller. Cambridge University Press: Cambridge.
- Perron P. (1989).** The Great Crash, The Oil Price Shocks and The Unit Root Hypothesis. *Econometrica* 57: 1361-1401.
- Roland, K. P. (1997).** Profit Persistence In Large US Bank Holding Companies: An Empirical Investigation. *Office of the Comptroller of the Currency Economics Working Paper*: 97-2.
- Schohl, F. (1990).** Persistence Of Profits In The Long Run: A Critical Extension Of Some Recent Findings. *International Review of Industrial Organization* 8: 385-403.
- Schwalbach J., Grasshoff U. ve Mahmood T. (1989).** The Dynamics of Corporate Profits. *European Economic Review* 33: 1625-1639.
- Taylor, M. P. ve Sarno L. (1998).** The Behavior of Real Exchange Rates During The Post-Bretton Woods Period. *Journal of International Economics* 46: 281-312.
- Waring, G.F. (1996).** Industry Differences In The Persistence Of Firm-Specific Returns. *American Economic Review* 86: 1253-65.
- Yurtoglu, B. (2004).** Persistence of Firm-Level Profitability in Turkey. *Applied Economics* 36: 615-625.
- Zellner, A. (1962).** An Efficient Method of Estimating Seemingly Unrelated Regressions and Tests For Aggregation Bias. *Journal of the American Statistical Association* 57: 348-68.

Eğitim Yatırımlarının Getirisi: Anadolu Üniversitesinin Sosyal Bilimler Alanında Eğitim Veren Fakülte Mezunlarına Yönelik Bir Araştırma*

The Returns of Education Investments: A Research for Anadolu University Social Sciences Faculties Graduates

Yrd. Doç. Dr. Ceyda Özsoy-Arş. Grv. Dr. Arda Sürmeli

Öz

Eğitim mikro düzeyde bireysel geliri ve makro düzeyde ekonomik kalkınmayı belirleyen en önemli beşeri sermaye unsurlarından biridir. Bu nedenle eğitime yapılan harcamalar ister devlet tarafından, ister bireyler tarafından yapılsın bir yatırım niteliğindedir. Eğitimin bir yatırım olarak değerlendirilmesi akıllara "Diğer alternatif yatırımlara göre bu yatırımın kârlılığı nedir?" sorusunu getirmektedir. Eğitim yatırımlarının getirisi, eğitim süresince yapılan harcamalar ve eğitime harcanan zamanın fırsat maliyeti ile gelecekteki getiri beklentileri dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Eskişehir Anadolu Üniversitesinin lisans düzeyinde eğitim veren edebiyat fakültesi, eğitim fakültesi, hukuk fakültesi, iletişim bilimleri fakültesi ile iktisadi ve idari bilimler fakültesinden mezun olan öğrencilerin üniversite eğitimi için yaptıkları yatırımın bireysel getiri oranının hesaplanmasıdır. Bu amaçla ilgili fakültelerden 1999-2009 yılları arasında mezun olanlara yönelik bir anket çalışması yapılmış ve elde edilen verilerden hareketle yükseköğretimin getirisi hesaplanmaya çalışılmıştır. Hesaplama yöntemi olarak bir fayda-maliyet analizi olan iç getiri oranı yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda ise ilgili fakülteler arasında eğitim yatırımlarının getirisinin en yüksek olduğu fakülte hukuk fakültesi olarak bulunmuştur. Bunu sırasıyla iletişim bilimleri fakültesi, iktisadi ve idari bilimler fakültesi, eğitim fakültesi ve edebiyat fakültesi izlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Getiri Oranı Analizi, Eğitim Yatırımlarının Getirisi, İç Getiri Oranı

Abstract

Education is one of the most important elements of human capital that determines economic development at macro level and individual income at micro level. For this reason, spending on education is an investment, whether it is done by individuals or by the state. Evaluation of education as an investment brings the question to mind- "What is the return on this investment, compared to other alternative investments?" Return on investments in education is calculated by taking into consideration the education expenditures made during the training, opportunity cost of time spent on education and expectations of future returns. The purpose of this study is to calculate the private rate of return on their investment for the university training of graduate students from faculty of humanities, faculty of education, faculty of law, faculty of communication sciences and faculty of economics and administrative sciences providing education at the undergraduate level of Eskişehir Anadolu University. For this purpose, a survey was made to those who has graduated from these faculties between the years 1999-2009 and the return on higher education were calculated in respect to the data obtained. A cost-benefit analysis method was used for calculating the internal rate of return. As a result of research, among related faculties, the highest return on education investment was found to be law school faculty. Respectively faculty of communication sciences, faculty of economic and administrative sciences, faculty of education and faculty of humanities followed this.

Keywords: Education, The Rate of Return Analysis, Returns of Education Investments, The Internal Rate of Return.

* Bu çalışma Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonunca kabul edilen 090616 no'lu proje kapsamında desteklenmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Ceyda Özsoy, Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, ceydae@anadolu.edu.tr

Arş. Grv. Dr. Arda Sürmeli, Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, asurmeli@anadolu.edu.tr

Giriş

Üretime katılan bireyin sahip olduğu ve genel anlamda insanın niteliğini vurgulayan bilgi, beceri, deneyim ve dinamizm gibi pozitif değerler beşeri sermaye olarak kabul edilmektedir (Tansel ve Güngör, 1997, s. 532). Beşeri sermayenin en önemli unsurlarından biri eğitimidir. Ancak, beşeri sermaye kavramı sadece eğitim ve yetiştirme değil, aynı zamanda, işgücünün verimlilik ve kalitesini arttırarak gelecekteki gelir düzeyini yükselten herhangi bir etkinlikle de ilişkilendirilebilir. Bu nedenle sağlık, beslenme ve göçle ilgili harcamalar da beşeri sermayeye yapılan bir yatırım olarak düşünülebilir (Woodhall, 1994a, s. 2).

Beşeri sermaye kavramı diğer bir tanımlamaya göre ise; insanların eğitim, yetiştirme veya diğer etkinlikler aracılığı ile kendilerine yatırım yapmaları ve böylelikle yaşam boyu kazançlarını arttırarak gelirlerini yükseltmelerini ifade eder. İktisatçılar, “yatırım” kavramını, üretim stokunun korunması, geliştirilmesi ya da iyileştirilmesine yönelik bugünden yapılan harcamalar olarak tanımlamaktadır (Han, 2000; s. 114). Bilindiği gibi tüketim harcamaları hemen doyum ya da fayda sağlamakta ancak, gelecekte gelir yaratmamaktadır. Yatırım harcamaları ise gelecekte gelir sağlayacak değerlerle ilgili harcamaları ifade etmek için kullanılmaktadır. Gelecekte gelir sağlayacak değerler ise “sermaye” olarak adlandırılır. Geleneksel olarak, yatırım ve sermaye ile ilgili ekonomik analizler, makine, donanım ya da tesis gibi üretken kapasite yaratma yoluyla, gelecekte gelir getirecek fiziki sermaye üzerinde yoğunlaşma eğilimi göstermiştir (Woodhall, 1994b, s. 19).

Eğitime yapılan harcamalar hem tüketim hem yatırım özelliği taşımaktadır. Eğitimin başladığı dönemden tamamlandığı döneme kadar yapılan bütün harcamaların kısa dönemde bir getirisi olmayacağından tüketim harcaması, uzun dönemde ise kişisel kazanç ve ulusal gelir üzerindeki pozitif etkisi nedeniyle yatırım unsurudur (Savaş, 1986, s. 257). Eğitimin yatırım olduğu düşüncesinin altında yatan en büyük neden, bireye yapılan eğitim harcamaları ile kişisel kazanç arasında bir korelasyonun bulunmasıdır. Bir üst eğitim düzeyine çıkılmasıyla birlikte bir öncekine kıyasla ücret farkı yaratılarak, kişinin ömür boyu net kazancı artmaktadır. (Tek, 1987, s. 17).

Diğer yatırım türlerinde olduğu gibi, eğitime yapılan yatırımlar da getiri oranı bakımından değerlendirilmektedir. Eğitime yatırım kararı, şimdiki harcamalar ve eğitime harcanan zamanın fırsat maliyeti ile gelecekteki getiri beklentilerini içerir (Tansel, 1999b, s. 454-455).

Bu çalışmada, Eskişehir Anadolu Üniversitesinin lisans düzeyinde eğitim veren fakültelerinden mezun olan öğrencilerin üniversite eğitimi için yaptıkları yatırımın bireysel getiri oranının hesaplanması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışma yedi bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde eğitim yatırımlarının bireysel ve sosyal getirileri tanıtılmakta, üçüncü bölümde eğitimin mikro getirisini hesaplamaya yarayan yöntemler incelenmekte, dördüncü bölümde yükseköğretimin maliyeti ve getirilerine yer verilmektedir. İzleyen bölümde ise Türkiye’de eğitimin getirisini hesaplamaya yönelik çalışmalardan bazılarının sonuçları özetlenmiştir. Altıncı bölümde bu çalışma kapsamında yapılan araştırmanın konusu, yöntemi, önemi, evren ve örnekleme açıkça ortaya konduktan sonra varsayım ve sınırlılıklar ifade edilmektedir. Son bölümde ise araştırmanın analiz ve bulguları ortaya konmaktadır.

Eğitim Yatırımlarının Getirisi

Farklı eğitim düzeyinde bulunan kişilerin elde ettikleri gelirler de farklı olabilmektedir. Eğitimin getirisindeki bu farklılıklar, kişisel gelir dağılımı farklılıklarının açıklanmasında önemli bir role sahiptir. Kişisel gelir dağılımı farklılıkları çoğu zaman eğitim, yetenek, yaş, cinsiyet, meslek ve diğer ekonomik ve sosyal faktörlere atfedilse de beşeri sermaye kuramcıları bu farklılıkların temel nedeninin doğrudan doğruya ve öncelikle eğitimdeki farklılıklar olduğunu vurgulamaktadır (Tunç, 1998, s. 87).

Eğitime yapılan harcamalar ister devlet tarafından, ister bireyler tarafından yapılsın bir yatırım niteliğindedir (Psacharopoulos, 1995, s. 1). Bu yaklaşıma göre, rasyonel bireylerin kendilerine ilave bir gelir olarak geri dönen getirilerin, eğitim süresince katlanılan, vazgeçilen gelir de dâhil olmak üzere, maliyetlere eşit olduğu noktaya kadar eğitim yatırımlarına devam edecekleri varsayılır (Hicks, 1994, s. 51). Eğitimin bir yatırım olarak değerlendirilmesi akıllara “Diğer alternatif yatırımlara göre bu yatırımın kârlılığı nedir?” sorusunu getirmektedir. Böyle karşılaştırmalar farklı eğitim düzeylerine yapılan kamu harcamalarının dağılımında karşılaştırma yapma olanağı sunmakta ayrıca, bireylerin farklı eğitim düzeylerini ya da türlerini talep etme davranışlarını da açıklayabilmektedir.

İktisadi düşüncede beşeri sermayeye yatırımın öneminin vurgulanmaya başlandığı 1960’lı yıllardan günümüze, eğitimin her düzeyi ve türü için dün-

yanın hemen her bölgesinde eğitim yatırımlarının kârlılığını araştıran yüzlerce çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar farklı yöntemleri ele almaktadır. Bunlar arasında kısa-yol yöntemi, kazanç fonksiyonu (Mincer) yöntemi ile net bugünkü değer ve iç getiri oranını içeren fayda maliyet analizi sayılabilir.

Özel Getiri Oranı

Eğitimin doğrudan maliyeti, bireyin okurken yapmak zorunda olduğu eğitim ücretleri (harçlar vb.) gibi çeşitli harcamalardır. Eğitimin fırsat maliyeti de denilen dolaylı maliyeti (vazgeçilen kazançlar) ise, kişinin okurken vazgeçtiği kazancı ifade etmektedir. Eğitimin özel maliyeti işte bu doğrudan maliyet ve fırsat maliyetinin toplamına eşittir. Eğitim eğer devlet tarafından ücretsiz olarak veriliyorsa sadece fırsat maliyeti dikkate alınmaktadır (Psacharopoulos, 1995, s. 2).

Eğitimin bireye sağladığı özel getiri oranı, eğitim almanın kişiye özel, gerçek ve fırsat maliyetlerinin indirgenmiş şimdiki değeriyle; eğitim almış kişinin, vergisi düşüldükten sonra eline geçen kazancın indirgenmiş şimdiki değerinin birbirine eşit olması durumunu gerçekleştiren içsel getiri oranıdır (Tansel, 1999, s. 455).

Özel getirilerin hesaplanmasında, daha yüksek düzeyde eğitim almış bireylerin vergi sonrası kazançlarıyla, daha az süreyle eğitim almış bireylerin oluşturduğu kontrol grubu karşılaştırılır. Daha yüksek ya da daha düşük eğitim düzeyi dediğimizde, genellikle birbirine en yakın eğitim düzeyleri kastedilir. Örneğin üniversite mezunları, ortaöğretim mezunları ile karşılaştırılmalıdır (Psacharopoulos, 1995, s. 2).

Sosyal Getiri Oranı

Özel getiri oranı ile sosyal getiri oranı arasındaki temel fark, sosyal getiri oranı hesaplamalarında maliyetin, devletin ya da toplumun önemli eğitim harcamalarını da kapsamasıdır. O nedenle üniversite eğitiminin doğrudan maliyeti, bina kiralarnı ve uzmanlara ödenen maaşları da içermektedir. Eğitimin sosyal getirisinin hesaplanmasında vergi ve diğer kesintilerden önceki brüt kazançlar kullanılmalıdır (Psacharopoulos, 1995:4). Bu anlamda kamunun elde ettiği ek vergi geliri de kazançlar arasında yer almalıdır (Tansel, 1999, s. 455).

Sosyal getiri oranının tahmin edilmesinde doğrudan maliyetler ve fırsat maliyetlerinin tümü hesaplamaya dâhil edilmelidir. Bununla birlikte, sosyal faydalar eğitimin parasal olamayan ya da dışsal etkilerini de içermelidir. Ancak, eğitimin dışsal etkilerinin

hesaplanmasındaki güçlükler nedeniyle genellikle gözlemlenebilen doğrudan maliyetler ve faydalar kullanılmaktadır. Sosyal getirilerin hesaplanmasında maliyetler özel getiri hesabındakinden daha yüksek olduğu için, sosyal getiriler özel getirilerden daha düşük çıkmaktadır. (Psacharopoulos, 1995, s. 4).

Eğitimin Mikro Getirisini Hesaplamaya Yönelik Yaklaşımlar

Eğitimin makro getirisi genelde eğitim harcamalarının ekonomik büyüme sürecindeki rolü ile ilgiliyken; eğitimin mikro boyutu ise belli eğitim düzeylerinin veya mesleklerin bireysel ve sosyal getirisinin hesaplanmasına yöneliktir (Türkmen, 2002, s. 28-29).

Kısa-Yol Yöntemi

Eğitimin getirisini hesaplamada kullanılan en kolay yöntem kısa yol yöntemidir. Bu yöntemle eğitimin hem özel hem de sosyal getirisi hesaplanabilir. Üniversite eğitiminin getirisini hesaplamak için kullanılan formüller şu şekildedir:

$$\text{Özel Getiri Oranı} = \frac{\bar{W}_u - \bar{W}_s}{\lambda(\bar{W}_s)} \quad (1)$$

$$\text{Sosyal Getiri Oranı} = \frac{\bar{W}_u - \bar{W}_s}{\lambda(\bar{W}_s + C_u)} \quad (2)$$

Burada u indisi üniversite eğitimi, s indisi ise lise eğitimi ifade etmektedir. W ise ilgili eğitim düzeyinden mezun olanların ortalama gelir düzeyini göstermektedir. Böylece, $(W_u - W_s)$, üniversite mezunu ile lise mezunu bireylerin gelir düzeyleri arasındaki farkı belirtmektedir. Paydada yer alan λ indisi üniversite eğitiminin süresini göstermektedir. C_u ise üniversite eğitiminin doğrudan maliyetini ifade etmektedir (Psacharopoulos, 1995, s. 5).

Kazanç Fonksiyonu (Mincer) Yöntemi

Bu yöntem aynı zamanda "Mincer Yöntemi" olarak da bilinmektedir. Kazanılan gelirin logaritması $(\ln W_i)$, eğitim süresi (S_i) , işgücü piyasasında deneyim süresi (EXP_i) ve bağımsız değişkenlerin karelerinden oluşmaktadır (Psacharopoulos, 1995, s. 7). Buna göre temel kazanç fonksiyonu regresyon denklemi şu şekilde ifade edilmektedir:

$$\ln W_i = \alpha + \beta \cdot S_i + \delta \cdot EXP_i + \eta \cdot EXP_i^2 \quad (3)$$

Bu eşitlik, tahmin edilen regresyon katsayısı β 'nın birden fazla eğitim süresi için ortalama getiri oranı olarak tanımlandığı $(\beta = r)$ beşeri sermaye teorisine dayanmaktadır (Psacharopoulos, 1995, s. 7).

Yarı logaritmik eğitimde geçen süre katsayısı (β) eğitimde geçen ilave bir yılın ortalama özel getiriye olan katkısını ifade etmektedir. Bu anlamda β eğitimin marjinal getiri oranını göstermektedir.

$$\beta = \frac{\partial \ln W}{\partial S} = \frac{\text{NisbiKazançFarkı}}{\text{EğitimFarkı}} = \left[\frac{W_s - W_o}{W_o} \right] \frac{1}{\Delta S} = \frac{W_s - W_o}{\Delta S \cdot W_o} = r \quad (4)$$

W_s , S eğitim düzeyindeki, W_o ise O eğitim düzeyindeki gelirleri, ΔS ise bu iki grubun eğitim süreleri arasındaki farkı ifade etmektedir (Psacharopoulos, 1995, s. 7). Yukarıdaki eşitlikte; β eğitimde meydana gelen bir değişimin kazançlardaki değişime oranını yani eğitimin marjinal getiri oranını göstermektedir. Getiri oranının hesaplanmasında iki yol bulunmaktadır. Birincisi, ortalama getiri oranı kavramına bir eğitim düzeyinin ilave edilmesidir. e; eğitim süresine ilişkin bir katsayı olarak tahmin edilmekte, yukarıdaki eşitliğe $e \cdot S^2$ ifadesi ilave edilmektedir. Buna göre (Tunç, 1998, s. 91);

$$r = \beta + e \cdot S^2 \quad (5)$$

Söz konusu eşitliğin sağ tarafında S'ye farklı değerlerin verilmesiyle farklı eğitim düzeylerine ilişkin getiri oranının regresyon bulgularına ulaşılabilmektedir. Örneğin ilköğretim için S=8, ortaöğretim için S=12, yükseköğretim için S=16 gibi. Bunun nedeni ilköğretim mezunu bir kişinin 8 yıl, ortaöğretim mezunu bir kişinin ilköğretimle birlikte 12 yıl ve yükseköğretim mezunu bir kişinin ise ilk ve ortaöğretimle birlikte toplamda 16 yıl boyunca eğitim almasıdır. Bu yöntemle, toplam eğitim süresinden hareketle her bir eğitim düzeyi için eğitimin getirisini hesaplamak mümkündür. Kazanç fonksiyonuna ilişkin getiri oranı analizinde ikinci yol, eğer bireyler belli bir eğitim almışlar ise, 1 değerinde olan PRIM (ilköğretim), SEC (ortaöğretim) ve HIGH (yükseköğretim) gibi bir dizi kukla değişken anlamında farklı eğitim düzeyleri dikkate alındığında;

$$\ln W = \alpha + \beta \cdot \text{PRIM} + \delta \cdot \text{SEC} + \eta \cdot \text{HIGH} + \omega \cdot \text{EXP} + \psi \cdot \text{EXP}^2 \quad (6)$$

Söz konusu eşitlikte β, δ, η farklı eğitim düzeylerinin getiri oranlarını vermektedir (Tunç, 1998, s. 92). İlk, orta ve yükseköğretimin getiri oranları sırasıyla aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir (Psacharopoulos, 1995, s. 7-8).

$$r_p = \frac{\beta_p}{S_p} \quad (7)$$

$$r_s = \frac{\beta_s - \beta_p}{S_s - S_p} \quad (8)$$

$$r_u = \frac{\beta_u - \beta_s}{S_u - S_s} \quad (9)$$

Fayda-Maliyet Analizi

Bütün yatırımlar, daha fazla üretim ya da gelir sağlayarak gelecekte elde edilecek olan kazançlar için bugünkü tüketimden vazgeçilerek yapılmaktadır. “Fayda-maliyet analizi”, bugünkü katlanılması gereken maliyetler ile gelecekte elde edilecek faydanın hesaplanması ile ilgilidir (Küçük, 2005, s. 69). Net bugünkü değer ve iç getiri oranı, eğitimin getirisini hesaplamak için kullanılan fayda-maliyet analizi yaklaşımlarıdır.

Net Bugünkü Değer

Beşeri sermaye yatırımlarının genel özelliği, maliyetlerinin bugün ödenmesine karşın, getirilerinin gelecekte ortaya çıkmasıdır. Oysa bir yatırım kararı verirken getiri ve maliyetlerin eş zamanlı bilinmesi, yatırımın kârlılığı ve verimliliği için önemlidir. Bunun sağlanması için, sermaye yatırımlarına ilişkin nakit çıkışları ile gelecekte beklenen nakit girişlerinin bugünkü değerleri hesaplanır.

Net bugünkü değer, yatırımların iktisadi ömürleri süresince meydana getirdikleri fayda ve maliyetlerin bugünkü değeridir. Bir yatırımın bugünkü değerini bulmak için, yatırımın ileride sağlayacağı gelirlerin toplamının iskontoya tabi tutulması gerekmektedir. Bunun nedeni, toplumların ya da bireylerin mevcut fayda ve maliyetlere gelecekteki fayda ve maliyetlerden daha çok önem vermeleridir. “Net bugünkü değer”, toplam faydanın bugünkü değerinden toplam maliyetin bugünkü değeri çıkartılarak hesaplanabilmektedir. Bireyin 18 yaşında üniversite eğitimine başladığı ve 22 yaşında mezun olduğu varsayıldığında net bugünkü değer (NBD) şu şekilde formüle edilebilir:

$$NBD = \sum_{t=1}^n \frac{(W_u - W_s)}{(1+i)^t} - \sum_{t=18}^{22} C_u \quad (10)$$

Burada, $(W_u - W_s)$, üniversite ve lise mezunu arasındaki üniversite eğitiminden kaynaklanan kazanç farklılığını, C_u üniversite eğitiminin maliyetini ve i ise faiz oranını ifade etmektedir (Küçük, 2005, s. 69).

İç Getiri Oranı

“İç getiri oranı”, yatırımın kârlılık ömrü süresince sağlayacağı faydaların bugünkü değerini, yatırım tutarının bugünkü değerine eşitleyen iskonto oranı olarak tanımlanmaktadır.

Eğitimin iç getiri oranı, kişinin eğitim için yapmış olduğu yatırımlardan dolayı elde ettiği gelirlerin bugünkü değerinin toplamını, yapmış olduğu eğitim harcamalarının tutarına eşitleyen iskonto oranıdır (Ünal, 1996; s. 285).

İç getiri oranını net faydayı sifıra eşitleyen faiz oranı olarak tanımlamak da mümkündür. Bu tanımdan hareketle ve yine bireyin 18 yaşında üniversite eğitimine başladığı ve 22 yaşında mezun olduğu varsayımıyla iç getiri oranını (İGO):

$$iGO = \sum_{t=1}^n \frac{(W_u - W_s)}{(1+r)^t} - \sum_{t=18}^{22} C_u = 0 \quad (11)$$

Burada, $(W_u - W_s)$, üniversite ve lise mezunu arasındaki üniversite eğitiminden kaynaklanan kazanç farklılığını; C_u , üniversite eğitiminin maliyetini ifade etmektedir (Küçük, 2005, s. 69). r ise sermayenin marjinal etkinliğidir ve faiz oranına eşittir ($i=r$) (Erge, 2006, s. 16).

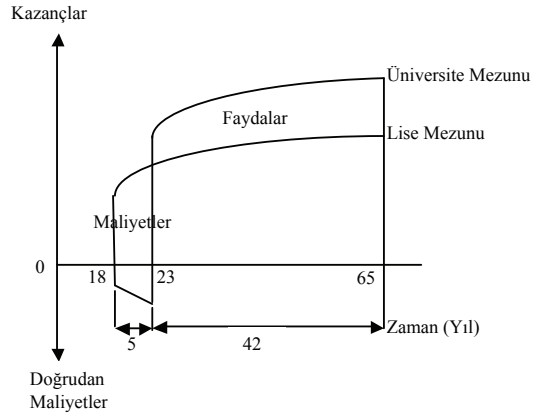
Beşeri sermayenin kişisel gelir dağılımı üzerine etkilerinin belirlenmesi açısından iç getiri oranının hesaplanmasına ilişkin diğer bir analiz Psacharopoulos tarafından geliştirilmiştir. Psacharopoulos'a göre (1995, s. 2), yükseköğretime yatırımın özel getirisi aşağıdaki eşitlik yardımıyla hesaplanabilmektedir:

$$\sum_{t=1}^n \frac{(W_u - W_s)_t}{(1+r)^t} = \sum_{t=1}^{\lambda} (W_s + C_u)_t (1+r)^t \quad (12)$$

- $(W_u - W_s)$: Üniversite mezunu (u) ile lise mezununun (s, kontrol grup) kazançları arasındaki fark
 C_u : Üniversite eğitiminin doğrudan maliyeti (okul harcı, barınma, ulaştırma, kitap ve kırtasiye, haberleşme ve diğer)
 W_s : Öğrencinin vazgeçtiği kazanç ya da fırsat maliyetidir
 n : Çalışma yaşamı (yıl olarak)
 λ : Üniversite eğitiminin süresi (yıl olarak)

Eşitliğin sol tarafı maliyetleri, sağ tarafı ise kazançları göstermektedir. Maliyetler sifıra doğru artmakta, kazançlar da zaman içerisinde aynı noktaya doğru (sıfıra doğru) azalmaktadır. Bu hesaplama şekli diğer eğitim düzeyleri için de uygulanabilmektedir. İç getiri oranı (r); özel getiri oranıdır. Getiri oranının hesaplanmasına yönelik bu yöntem Detaylı Yöntem (Elaborate Method) adı verilmiştir (Tunc, 1998, s. 91).

Şekil 1, öğrenim süresinin 5 yıl olacağı ve üniversite mezunu bir kişinin 42 yıl çalışacağı varsayımı ile oluşturulan yaş-kazanç profilini göstermektedir. Şekilden görüldüğü gibi bir kişi 18 yaşında üniversiteye başlamakta 23 yaşında mezun olmaktadır. Mezun olduktan hemen sonra çalışma hayatına başlamakta ve 65 yaşında emekliye ayrılmaktadır. Böylelikle 42 yıl boyunca çalışmış olmaktadır. Bu varsayımlar altında kişi 5 yıllık bir maliyete katlanarak 42 yıl boyunca çeşitli faydalar elde etmektedir. Gerek lise, gerek üniversite mezununun elde ettiği getiri iş deneyimi ile paralel olarak yıldan yıla artmaktadır. Ancak lise mezununun elde ettiği getiri üniversite mezununun her zaman altında kalmaktadır.

Kaynak: Psacharopoulos, 1995, s. 3

Şekil 1. Yaş-Kazanç Profili

Yükseköğretimin Maliyeti Ve Getirileri

Yükseköğretimin özel maliyetini, doğrudan ve dolaylı bireysel maliyet olarak iki kategoride incelemek mümkündür. Doğrudan bireysel maliyet, öğrencinin yükseköğrenim gördüğü süre boyunca kendisinin ya da ailesinin karşıladığı üniversite harcı, kitap, kırtasiye, ulaşım, yurt ücreti ya da ev kirası gibi harcamaları içermektedir. Dolaylı bireysel maliyet ise öğrencinin öğrenim gördüğü süre boyunca çalışmış olsa idi elde edeceği kazançları, bu anlamda vazgeçtiği geliri yani yükseköğretimin alternatif maliyetini içermektedir. Yükseköğretime başlama yaşının 18, bitiş yaşının 23 olduğu varsayıldığında ya da genel olarak lisans eğitiminin 5 yıl sürdüğü varsayıldığında (erken bitirmeler ve uzatmalar dikkate alınmadığında) yükseköğretimin özel maliyeti şu şekilde hesaplanabilir:

$$\sum_{t=18}^{23} B_t = \sum_{t=18}^{23} (V_f + D_t) \quad (13)$$

Burada,

- B_t = yükseköğretimin toplam bireysel maliyeti
 V_f = dolaylı bireysel maliyet
 D_t = doğrudan bireysel maliyettir

Yükseköğretim mezununun ömür boyu net kazancı da iki bileşenden meydana gelmektedir. Bunlar yükseköğretim görmeseydi, lise mezunu olarak elde edeceği ömür boyu net kazanç ve yükseköğretim mezunu olarak, lise mezunu ile karşılaştırıldığında elde edeceği ömür boyu net kazanç farkıdır (Akalin, 1980, s. 70).

Yükseköğretim mezunu bir kişinin 23 yaşında çalışmaya başladığı, diğer bir ifade ile eğitimi tamamlar tamamlamaz işbaşı yaptığı ve 65 yaşında emekliye ayrıldığı varsayıldığında yüksek öğretimin bireysel getirisini aşağıdaki formül aracılığıyla hesaplamak mümkündür:

$$\sum_{t=23}^{65} (E_b) = \sum_{t=23}^{65} (E_{on}) - \sum_{t=23}^{65} (E_{in}) \quad (14)$$

Burada,

- (E_b) = yüksek öğretim mezununun ömür boyu bireysel getirisi
 (E_{on}) = yüksek öğretim mezununun ömür boyu net kazancı
 (E_{in}) = lise mezununun ömür boyu net kazancıdır

Türkiye’de Yapılmış Çalışmalar

Özellikle 1990’lı yıllardan sonra eğitim yatırımlarının getirisini araştıran çalışmalar sayıca artmış ve birbiri ile çelişen sonuçlar elde edilmiştir. Bu konuda Türkiye üzerine yapılan çalışmalar ise sınırlı sayıdadır. Dayıoğlu ve Kasnakoğlu (1997) çalışmalarında, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Anketi verilerine dayanarak eğitim-gelir ilişkisini cinsiyet bazında incelemişlerdir. Bu çalışmada eğitimin, gelirin önemli bir belirleyicisi olmasının yanı sıra, kadınlara yönelik eğitimin getirisinin erkeklere oranla daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Kentsel ücretliler için kazanç fonksiyonunun tahmin edildiği benzer bir çalışma Tansel (1994) tarafından yapılmıştır. Çalışmada, TÜİK 1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Anketi verileri kullanılmış ve ücretliler için kazanç denklemlerinin yanı sıra, ücretlilerin ör-

neğe girme olasılığı, Dayıoğlu ve Kasnakoğlu’nun çalışmasındaki gibi “probit” denklemi ile tahmin edilmiştir. Çalışmada eğitimin getirisinin hem kadınlar hem de erkekler için eğitim düzeyi yükseldikçe arttığı tespit edilmiştir. Ancak Dayıoğlu ve Kasnakoğlu’nun bulgularının aksine kadınlarda eğitimin getirisi erkeklere oranla biraz daha düşük çıkmıştır. Ayrıca, meslek liselerinden mezun erkeklerin getirileri, genel lise mezunlarından yüksek bulunmuştur.

İstanbul ili için benzer bir araştırma Özcan, Üçdoğru ve Özcan (2003)’te yapılmıştır. Bu çalışmada her iki cinsiyet için eğitim-gelir ilişkisi ücretliler ve kendi hesabına çalışanlar açısından incelenmiştir. İki aşamalı Heckman yönteminin kullanıldığı bu çalışmaya göre, ücretlerin belirlenmesinde kadınlar ve erkekler arasında, ayrıca ücret geliri elde edenlerle kendi hesabına çalışanlar arasında farklılık vardır. Ücretli çalışanlar ile karşılaştırıldığında, kendi adına çalışanların eğitime bağlı getirilerinin daha yüksek olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. Erkekler için her iki çalışma biçiminde, kadınlar için ise ücretli çalışma biçiminde eğitimin getirisi daha yüksektir.

Sarı (2002) Bolu ili özelinde Mincer usulü kazanç modelleri kullanılarak yaptığı tahminlerde eğitimin, geliri belirleyen önemli değişkenlerden biri olduğu sonucuna varmıştır. Deneyim, eğitim ve yerleşim yeri değişkenleri, hanehalkı fert gelirindeki değişimin yaklaşık olarak % 24’ünü açıklayabilmektedir. Eğitim değişkeni, eğitim kurumları itibarıyla detaylandırıldığında, kullanılan modelin gelirdeki değişimi açıklayıcılık oranı %26’ya çıkmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre, eğitim için harcanan her senenin getirisi %12.1 olarak tahmin edilmiştir. Öğrenim düzeyi arttıkça, getiri azalmaktadır. En yüksek getiriye sahip olanlar ilkökul mezunları, en düşük getiriye sahip olanlar ise lise mezunlarıdır.

Tablo 1. Türkiye'de Eğitimin Getirisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Yazar(lar)	Veriler, Metodoloji ve Sonuçlar
Tansel (1994)	Veri: 1987 Hanehalkı Bütçe Anketi Metod: Multinomial logit tahminleri Sonuçlar: (i) Eğitimin gelire etkisi pozitifdir. (ii) Kadınlarda eğitimin getirisinin en yüksek olduğu kademe ortaöğretimdir (%17.8) (iii) Yükseköğretimin getirisi erkeklerde %13, kadınlarda %15'tir. (iv) Her iki cinsiyet için eğitimin getirisinin en düşük olduğu eğitim kademesi ilköğretimdir. Erkeklerde %1.9, kadınlarda %3.2.
Dayıoğlu ve Kasnakoğlu (1997)	Veri: TÜİK, 1994 Hanehalkı Gelir ve Harcama Anketi Metod: Heckman Düzeltmeli, Mincer usulü ücret eşitlikli sıradan en küçük kareler yöntemi (OLS) Bağımlı Değişken: Kazançların Logaritması Bağımsız Değişkenler: Eğitim, eğitim kukla, deneyim, yerleşim kukla, uzmanlık kukla, performans. Sonuçlar: (i) Eğitimin her bir yıl için getirisi kadınlarda %12.4, erkeklerde %9.98'dir. (ii) Düşük eğitim düzeylerinde diplomasız, ilk ya da ortaöğretim mezunu erkeklerde eğitimin getirisi kadınlardan daha yüksektir. (iii) Eğitimin getirisi bölgelere göre değişmektedir (daha gelişmiş piyasalarda oran yüksek (%14.1); daha az gelişmiş piyasalarda oran düşüktür (%7.1))
Üçdörük ve diğerleri (2000)	Veri: 1994 Hanehalkı Gelir Anketi Metod: Heckman düzeltmeli ve Mincer usulü ücret eşitlikli OLS ve EGLS yöntemleri Bağımlı Değişken: Kazançların logaritması Bağımsız Değişkenler: Eğitim süresi, yaş, yaşın karesi Sonuçlar: (i) Eğitimin getirisi erkeklerde %6-8; kadınlarda %7-12 arasındadır. Gelişmiş bölgelerde getiri de yüksektir. (ii) Gelişmiş bölgelerle karşılaştırıldığında az gelişmiş bölgelerde eğitim kadınlarda daha yüksek getiri sağlamaktadır. (Açıklama: Kadınların çalışmalarını yasaklayan gelenekler onların işgücü piyasasına daha az katılmasına neden olmakta; böylece eğitimin getirisi yükselmektedir.) (iii) Evliler bekarlara göre daha çok kazanmaktadır.
Sarı (2002)	Veri: Bolu İli Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Model: Mincer usulü ücret eşitliği Bağımlı Değişken: Kazançların logaritması Bağımsız Değişkenler: Eğitim süresi, deneyim, yerleşim kukla, ilköğretim kukla, ortaöğretim kukla, yükseköğretim kukla, cinsiyet kukla Sonuçlar: (i) Bir yıllık eğitimin getirisi %12.1'dir. (ii) Bir yıllık deneyimin getirisi %9.3'tür. (iii) Kazanılan geliri açıklayan en önemli faktör eğitimidir.
Öksüzler (2009)	Veri: Dünya Değerler Anketi (World Value Survey) Yöntem: Mincer usulü kazanç eşitliği, Sıralı Logit Yaklaşımı (Ordered Logit Approach) Bağımlı Değişken: Gelir Bağımsız Değişkenler: Eğitim, yaş, yaşın karesi ve cinsiyet Sonuçlar: (i) Eğitim düzeyi yükseldikçe daha yüksek gelir elde etme olasılığı önemli ölçüde artmaktadır. (ii) Üniversite eğitimi her iki cinsiyet için de en yüksek getiriyi vermektedir. (iii) Bu nedenle de eğitim bir yatırım olarak değerlendirilmeli ve bireyler bunun maliyetine bir ölçüde katlanmalıdır.

Kaynak: Öksüzler, 2009, s. 3.

Taş ve Yenilmez (2008, s. 174), Türkiye'de eğitim yatırımlarının getirisini hesaplayan Tek (1987), Türkmen (2002) ve Özgür (2005)'ün çalışmalarını derleyerek Tablo 2'nin ilk üç sütununu oluşturmuştur.

Tablo 2. Türkiye'de Çeşitli Eğitim Kademelerine Göre Eğitim Yatırımlarının Getirileri (%)

Öğrenim Durumu	1987		1994		2002		2004	
	Bireysel Getiri	Sosyal Getiri	Bireysel Getiri	Sosyal Getiri	Bireysel Getiri	Sosyal Getiri	Bireysel Getiri	Sosyal Getiri
İlkokul	0.225	0.135	0.066	0.055	0.180*	0.141*	0.209*	0.172*
Orta Okul	0.080	0.058	0.086	0.073				
Genel Lise	0.087	0.066	0.189	0.157	0.184	0.135	0.133	0.135
Meslek Lisesi	0.088	0.061	0.081	0.044	0.291	0.192	0.170	0.106
Yükseköğretim	0.276	0.117	0.265	0.190	0.205	0.163	0.221	0.155

Kaynak: Taş ve Yenilmez, 2008, s. 174

* 1997 yılında Türkiye'de ilk ve ortaokullar birleştirilerek ilköğretim adı altında sekiz yıllık kesintisiz eğitime geçilmiştir.

Tabloya göre ilgili yılların her biri için eğitimin bireysel getirisi sosyal getirisinden fazladır. Ayrıca 1987 ve 1994 yılları için en yüksek getiri yükseköğretim kademesindedir. Ancak 2002 yılı için yapılan çalışmaya göre gerek bireysel gerekse sosyal getiri açısından en yüksek getiriye sahip olan eğitim düzeyi meslek liseleridir. Tablonun son sütunu ise Taş ve Yenilmez'in (2008) çalışmasının sonuçlarıdır. Bu çalışmaya göre ise en yüksek getiriler yükseköğretimden elde edilmektedir.

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, Eskişehir Anadolu Üniversitesinin lisans düzeyinde eğitim veren edebiyat fakültesi, eğitim fakültesi, hukuk fakültesi, iletişim bilimleri fakültesi ile iktisadi ve idari bilimler fakültesinden mezun olan öğrencilerin üniversite eğitimi için yaptıkları yatırımın bireysel getiri oranının hesaplanmasıdır. Literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışma, tek bir yükseköğretim kurumunun sosyal bilimler alanında eğitim veren fakültelerine göre eğitim yatırımlarının özel getirisinin karşılaştırılması bakımından, mevcut yazına yeni bir perspektif kazandırmaktadır. Bu anlamda eğitim faaliyetinin bir yatırım olduğu kabul edildiğinde sosyal bilimler alanında eğitim yatırımının özel getirisinin en yüksek olduğu fakülte araştırılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada yükseköğretim mezunu olmanın bireysel ve sosyal maliyeti ile bireysel ve sosyal getirilerinin incelenmesinde bir fayda-maliyet analizi olan iç getiri oranı yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem gereği yükseköğretimin doğrudan ve dolaylı (fırsat maliyeti) bireysel maliyetlerine ilişkin veriler araştırılmıştır. Ayrıca, yükseköğrenim sonucunda elde edilen gelirlere ulaşabilmek için elektronik posta yoluyla anket uygulaması veri toplama yöntemi olarak kullanılmıştır. Elektronik posta yoluyla anket tekniğinin tercih edilmesinin temel nedeni, Üniversitemizin mezunlar birliğine kayıtlı katılımcıların iletişim kanalı olarak yalnızca e-posta adreslerinin bulunması ve geri dönüş hızının yüksek olacağına beklenmesidir.

Araştırmanın Kapsamı, Varsayım ve Kısıtları

Bu çalışmanın evreni, Anadolu Üniversitesinin sosyal bilimler alanında eğitim veren Edebiyat Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Hukuk Fakültesi, İletişim Bilimleri Fakültesi ile İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinin mezunlarıdır. Bu evren içerisinde 1999-2009 yılları

nı kapsayan 11 yıllık dönem içinde mezun olup, Mezunlar Birliğine kayıtlı, e-posta yoluyla ulaşılabilen 14.387 mezun ise örnekleme oluşturmaktadır. Anket çalışmasının sonunda söz konusu örneklem içinden 342 mezunumuz fakültelerini ve aylık net gelirlerini belirterek ankete yanıt vermiştir. Bu araştırmanın varsayımları şu şekilde sıralanabilir:

1. İlgili fakültelerde üniversite eğitiminin süresi ortalama 4 yıldır. Üniversite eğitiminin maliyetinin hesaplanmasında bu 4 yıllık eğitim süresi esas alınmıştır.
2. Lise mezunlarının maaşları, üniversite eğitiminin süresi olan 4 yıl boyunca, üniversite eğitimini almış mezunların fırsat maliyeti (vazgeçilen gelirleri) olarak kabul edilmiştir.
3. İki eğitim kademesi arasındaki kazanç farkı bireyin çalışma yaşamı boyunca sabittir. (Psacharopoulos, 1987)
4. Üniversite mezunlarının emekli oluncaya kadar 36 hizmet yılı boyunca çalışmaktadır¹.

Bu araştırmanın sınırlılıkları ise şu şekildedir:

1. "İç getiri oranı" 1999-2009 yılları arasındaki 11 yıllık dönem için hesaplanmıştır.
2. Çalışma sadece sosyal bilimler alanında eğitim veren fakülte mezunlarını kapsamaktadır.
3. Eğitim maliyetleri her bir yıl için 9 ay üzerinden hesaplanmıştır. Sadece barınma maliyeti 12 ay üzerinden hesaplanmıştır.
4. Üniversite eğitiminin sadece özel getirisi hesaplanmış, sosyal getirisi dikkate alınmamıştır.

Bu varsayım ve sınırlılıkların ışığında çalışmada eğitimin getirisini hesaplamada kullanılan iç getiri oranı formülü şu şekildedir:

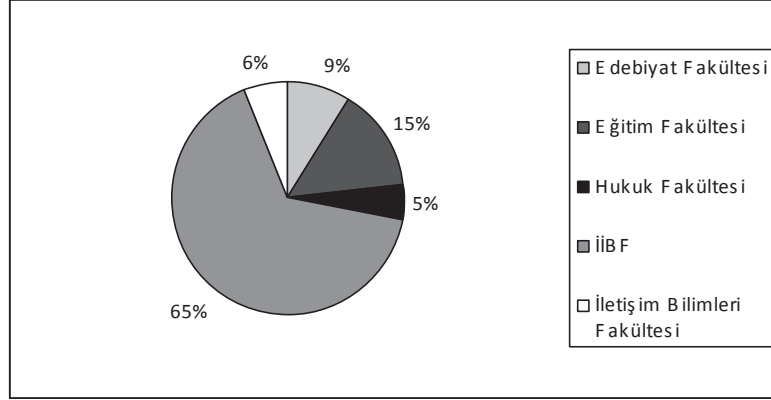
$$\sum_{t=1}^{36} \frac{(W_u - W_s)_t}{(1+r)^t} = \sum_{t=1}^4 (W_s + C_u)_t (1+r)^t \quad (15)$$

1 Türkiye'de emeklilik yaşı kadınlarda 58, erkeklerde 60'dır. Çalışma boyunca yapılan hesaplamalarda emeklilik yaşı ortalama 59 olarak kullanılmıştır. Yükseköğretim mezunu bir kişinin 23 yaşında çalışmaya başladığı ve 59 yaşında emekliye ayrıldığı varsayıldığında 36 yıl çalışması gerekmektedir.

Analiz

Ankete katılanların mezun oldukları fakültele göre dağılımları Grafik 1'de verilmiştir. Bu çerçevede mezunların büyük çoğunluğunu iktisadi ve idari bilimler fakültesi (İİBF) mezunları oluşturmaktadır (% 65).

İİBF'yi sırasıyla eğitim fakültesi (%15), edebiyat fakültesi (% 9) iletişim bilimleri fakültesi (% 6) ve son olarak da hukuk fakültesi (% 5) izlemektedir.

Grafik 1. Mezunların Fakültelelerine Göre Ankete Katılım Oranları

Tablo 3, fakültele göre mezunların aylık net gelirlerine ilişkin ortalama, standart sapma, çarpıklık, basıklık, değişim katsayısı, maksimum ve minimum değerler gibi bir takım betimleyici istatistikler sunmaktadır.

Mezunların aylık ortalama net gelirlerine göz atıldığında, üniversite eğitimi almış bir kişinin mezun olduğu fakülte ve bölümüne, yaşına, deneyimine, cinsiyetine, çalıştığı sektöre, lisansüstü eğitim alıp alılmaksızın kazandığı ortalama net gelir 2.194

liradır. Fakülte ayırımına gidildiğinde daha özel sonuçlara ulaşmak mümkündür. Buna göre üniversite eğitiminden en yüksek kazancı elde edenler 2.690 TL ile hukuk fakültesi mezunlarıdır. 2.616 TL ile hukuk fakültesini iletişim bilimleri fakültesi mezunları izlemektedir. İ.İ.B.F. mezunları 2.272 TL ile üçüncü sırada yer almaktadır. Eğitim fakültesi ve edebiyat fakültesi ise sırasıyla 1.887 TL ve 1.611 TL gelirle son sırada yer almaktadır. Ortalama olarak en yüksek kazanç elde eden fakülte ile en düşük kazanç elde eden fakülte arasında yaklaşık 1.000 TL fark bulunmaktadır.

Tablo 3. Fakültele göre Mezunların Aylık Net Gelirlerine İlişkin Betimleyici İstatistikler

	Edebiyat Fakültesi	Eğitim Fakültesi	Hukuk Fakültesi	İİBF	İletişim Bilimleri Fakültesi	Genel
Ortalama	1.611	1.887	2.691	2.272	2.616	2.194
Standart sapma	488	939	1.045	2.246	1.607	1.931
Çarpıklık	-0,29	2,65	2,19	8,93	1,15	9,48
Basıklık	0,86	8,82	6,70	104,88	0,10	128,03
Değişim Katsayısı	0,30	0,50	0,39	0,99	0,61	0,88
Maksimum	2.750	6.000	6.000	30.000	6.000	30.000
Minimum	500	500	1.500	500	1.120	500

Genel olarak mezunların aylık ortalama gelirlerinin minimum değeri 500 TL, maksimum değeri ise 30.000 TL'dir. 500 TL aynı zamanda edebiyat, eğitim ve İ.İ.B.F'nin de minimum geliridir. İletişim bilimleri fakültesinin minimum aylık geliri 1.120 TL iken hukuk fakültesinininki 1.500 TL'dir. Diğer yandan maksimum

gelirlere bakıldığında İ.İ.B.F. 30.000 TL aylık ortalama gelirle ilk sıradadır. İ.İ.B.F'nin minimum ve maksimum değerleri arasındaki bu fark dikkate değerdir. Eğitim, iletişim ve hukuk fakültelelerinde maksimum gelir 6.000 liradır. Fakülte bazında maksimum değeri en düşük fakülte ise 2.750 TL ile edebiyat fakültesidir.

Çalıştıkları sektörlere göre mezunların aylık net gelirleri Tablo 4'te yer almaktadır. Tabloya göre ortalama olarak en çok kazancı kendi işini kuranlar elde etmektedir (3.344 TL). Özel sektörde çalışanlar 2.369 TL; kamu sektöründe çalışanlar ise 1.817 TL kazanmaktadır. Kendi işini kuranlar 1.000 TL ile 10.000 TL

arasında gelir elde etmektedir. Özel sektör maksimum 30.000 TL, minimum 500 TL gelir sağlamaktadır. Bu anlamda özel sektörün minimum ve maksimum değerleri arasındaki fark diğer sektörlere göre oldukça fazladır. Kamu sektöründe çalışanlar ise maksimum 4.500 TL, minimum 500 TL gelir elde edilmektedir.

Tablo 4. Çalıştıkları Sektörlere Göre Mezunların Aylık Net Gelirlerine İlişkin Betimleyici İstatistikler

	Kendi İşini Kuranlar	Özel Sektörde Çalışanlar	Kamu Sektöründe Çalışanlar
Ortalama	3.344	2.369	1.817
Standart sapma	2.196	2.394	646
Çarpıklık	1,93	8,43	1,55
Basıklık	5,08	93,68	3,94
Değişim Katsayısı	0,66	1,01	0,36
Maksimum	10.000	30.000	4.500
Minimum	1.000	500	500

Fakülte ve sektörlere göre mezunların elde ettiği gelirlerin karşılaştırılmasından sonra yabancı dil hazırlık eğitimi ve iş deneyiminin kazançlar üzerindeki etkisinin incelenmesinde de fayda vardır. Tablo 5'te söz konusu etkinin sonuçları yer almaktadır.

Bu çalışmada mezunun yabancı dil bilgisinin lisans süresince yabancı dil hazırlık eğitimi almış olmasıyla sağlandığı varsayılmıştır. Eğer yabancı dil hazırlık okunmuşsa yabancı dil bilse bile (-) ile gösterilmiştir. Deneyim bu çalışmada 5 yıldan fazla çalışmış ol

Tablo 5. Mezunların Yabancı Dil Bilgisine ve Deneyimlerine Göre Aylık Ortalama Net Gelirleri

Yabancı Dil Hazırlık Eğitimi	Deneyim	Aylık Ortalama Net Gelir
+	+	2.804
-	+	2.517
-	-	1.968

mayı ifade etmektedir. Bu nedenle 6 yıl ve üzeri iş deneyimi olanlar tabloda (+), 5 yıl ve daha az deneyimi olanlar ise (-) ile gösterilmiştir. Buna göre, yabancı dil hazırlık eğitimi almamış ve deneyimsiz bir mezunun ortalama aylık geliri 1.968 TL'dir. Yabancı dil hazırlık eğitimi almamış ama işinde 6 yıl ve üzeri deneyimi olanlar 2.517 TL; hem yabancı dil hazırlık eğitimi almış, hem de işinde 6 yıl ve üzeri deneyimi olanlar ise 2.804 TL kazanç elde etmektedir. Bu sonuçlardan

hareketle yabancı dil hazırlık eğitimi ve deneyimin ortalama kazancı pozitif yönde etkilediği rahatlıkla söylenebilir.

Mezunlara yönelik ankette yer alan "Eğer üniversite eğitimi almamış olsaydınız sizce yaşam standardınız nasıl olurdu?" sorusuna verilen yanıtlar Tablo 6'da özetlenmiştir.

Tablo 6. Fakültelere Göre Mezunların Üniversite Eğitimi ve Yaşam Standardı Arasındaki İlişkiye Ait Görüşleri (%)

	Edebiyat Fakültesi	Eğitim Fakültesi	Hukuk Fakültesi	İ.İ.B.F.	İletişim Bilimleri Fakültesi	Genel
Bir değişiklik olmazdı	25,0	13,1	5,0	16,0	21,4	16,2
Daha iyi olurdu	20,0	11,5	5,0	6,1	7,1	7,9
Daha kötü olurdu	55,0	75,4	90,0	77,9	71,4	75,9

Bu soruya fakülte ayırımına gidilmeksizin verilen yanıt % 75,9 oranıyla “daha kötü olurdu” biçimindedir. Tek tek fakülte mezunlarının cevaplarında ise en büyük yüzde yine “daha kötü olurdu” seçeneğindedir. Özellikle hukuk fakültesi mezunları % 90 oranıyla üniversite eğitimi almış olmanın yaşam standardını pozitif yönde etkilediğini belirtmiştir. Daha önceki tablolarda belirtildiği gibi hukuk fakültesi diğer fakülteler içince en yüksek ortalama aylık gelire de sahiptir. Aylık gelirin en düşük olduğu edebiyat fakültesi ise bu soruya sadece % 55 oranla olumlu cevap vermiştir. Edebiyat fakültesi mezunlarının % 25’i “bir değişiklik olmazdı”, % 20’si ise üniversite eğitimi almamış olsaydım yaşam standardım “daha iyi olurdu”

şeklinde cevap vermiştir. Bu anlamda üniversite eğitiminden en memnun olan fakülte hukuk fakültesi, en memnuniyetsiz olan fakülte ise edebiyat fakültesidir.

Eğitim durumuna göre ortalama yıllık brüt kazanç ile ilgili veriler Tablo 7’de yer almaktadır. Tablo 7’nin oluşturulmasında TÜİK’in Kazanç Yapısı – Yıllık Brüt Kazanç ve Bileşenleri verilerine temel oluşturan TÜİK 2006 Kazanç Yapısı Anketi kullanılmıştır. 2006 itibarıyla Türkiye genelinde lise mezunlarının ortalama yıllık brüt kazancı 11.802 TL iken yüksekokul ve üstü mezunlarının ortalama yıllık brüt kazancı 27.310 TL’dir.

Tablo 7. Eğitim Durumuna Göre Ortalama Yıllık Brüt Kazanç (TL.)

		Toplam
Eğitim Durumu	Lise	11.802
	Yüksekokul ve Üstü	27.310

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2006 Kazanç Yapısı Anketi Sonuçları

Tablo 7’deki değerler kullanılarak Eylül 2009 itibarıyla eğitim durumuna göre ortalama yıllık net kazançlar elde edilmiş ve Tablo 8’de özetlenmiştir. Eylül 2009 itibarıyla ortalama yıllık net kazançların elde edilebilmesi için öncelikle 2006 itibarıyla belirtilen parasal değerler, 2009 Eylül tarihine revize edilmiştir. Bu revize işlemi için, geçerli dönemdeki (Aralık 2006 – Eylül 2009) Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) dikkate alınmış ve düzeltme katsayısı % 21,9 olarak belirlenmiştir. Paranın zaman değerinde yapılan değişiklik

sonrasında, ikinci adım olarak brüt kazançlar, net kazançlara çevrilmiştir. Bu işlem için 2009 yılı gelir vergisi oranları kullanılmıştır. 2009 yılı gelir vergisi oranları, 8.700 TL’ye kadar olan gelirler için % 15; 22.000 TL’nin 8.700 TL’si için 1.305 TL ve fazlası için % 20; 50.000 TL’nin 22.000 TL’si için 3.965 TL ve fazlası için % 27 olarak belirlenmiş ve Resmi Gazete’de ilan edilmiştir. (<http://www.vergiportali.com/Content.aspx?Type=BulletinD&Id=2237>).

Tablo 8. Paranın Zaman Değerine Göre Düzeltilmiş Eğitim Durumuna Göre Ortalama Yıllık Net Kazanç (TL.)

		Toplam
Eğitim Durumu	Lise	11.949
	Yüksekokul ve Üstü	26.282

Yükseköğretimin iç getiri oranı hesaplanırken, mezunların elde ettikleri kazancın sürekli sabit kalması gerektiği bir gerçektir. Kazançlarda iki temel faktörden dolayı değişim olacaktır. Bunlardan birincisi enflasyona göre düzeltmeden kaynaklanan değişim iken; ikincisi, çalışanın kıdem yılına göre yapılan kıdem düzeltmesidir. Bu çalışmada iç getiri oranı hesaplanırken gelecekte elde edilecek kazançların net bugünkü değeri kullanılacağından enflasyona göre düzeltme yapmaya ihtiyaç yoktur. Ancak kıdem yılına göre kazançlarda oluşan değişimin modele yansıtılması, bu çalışma kapsamındaki modelin daha gerçekçi olmasına yardımcı olacaktır. Türkiye genelinde kıdem yılına göre ortalama yıllık brüt ücretler Tablo 9’da yer almaktadır. Bu verilerden yola çıkarak kıdem grupları arasındaki kazanç değişimi hesaplanarak yine

aynı tabloda gösterilmiştir. Bu çalışmada 1999 – 2009 mezunları incelendiğinden 20’den fazla kıdem yılına sahip çalışanlara ilişkin veri göz ardı edilmiştir. Kıdem yılına göre kazançlarda oluşan ortalama yıllık değişiminin bulunması amacıyla hesaplanan değerler toplanmış ve 20’ye bölünmüştür. Kıdem yılına göre kazançlarda oluşan ortalama yıllık değişim oranı % 5,54 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışma kapsamında yükseköğrenimin iç getiri oranı hesaplanırken kıdem yılına göre kazançlarda oluşan değişim dikkate alınacaktır. Ancak bu çalışma kapsamında elde edilen sonuçların, literatürdeki diğer çalışma sonuçlarıyla karşılaştırılabilmesi amacıyla, kıdem yılına göre kazançlarda oluşan değişim dikkate alınmayarak ve ortalama yıllık net kazançlar sabit kabul edilerek, elde edilecek iç getiri oranı da ayrıca hesaplanacaktır.

Tablo 9. Türkiye Geneli Cinsiyet ve Kıdem Yılına Göre Ortalama Yıllık Brüt Kazanç (TL)

Kıdem yılı	Yıllık Ortalama Brüt Kazanç (TL)			Dönemsel Kazanç Değişimi (%)		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1 yıldan az	9.718	9.522	10.351	-	-	-
1 yıl	11.133	11.024	11.458	0,1456	0,1578	0,1070
2-4 yıl	12.967	12.874	13.257	0,1648	0,1678	0,1570
5-9 yıl	18.492	18.281	19.236	0,4261	0,4200	0,4510
10-19 yıl	25.359	25.668	24.002	0,3713	0,4041	0,2478
20+ yıl	34.205	33.912	36.650	-	-	-

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2006 Kazanç Yapısı Anketi Sonuçları

Daha önce de bahsedildiği gibi, yükseköğrenim maliyetlerini doğrudan bireysel maliyetler ve fırsat maliyeti olarak iki grup altında toplamak mümkündür. Doğrudan bireysel maliyetler öğrencinin yükseköğrenim hayatı boyunca katlanmak zorunda olduğu; barınma, ulaşım, kitap ve kırtasiye, haberleşme, yükseköğretim kurumlarındaki cari hizmet maliyetlerine öğrenci katkısı olarak alınan katkı payı harcamalarıdır. Fırsat maliyeti ise öğrencinin, üniversite öğrenimi boyunca vazgeçtiği dört yıllık toplam lise mezunu kazancıdır.

Doğrudan bireysel maliyet (barınma, ulaştırma, kitap, kırtasiye ve haberleşme) kalemlerine ilişkin veriler, “Anadolu Üniversitesinin Eskişehir’e Etkileri ve Şehrin Üniversiteyi Algılayışı” isimli kitaptan elde edilmiştir. Bu çalışmaya göre Anadolu Üniversitesi öğrencilerinin % 21’i Anadolu Üniversitesinde öğre-

nim hayatına başlamadan önce de Eskişehir’de ikamet etmekte; % 75,5’i Eskişehir dışından yalnız gelerek ve % 3,5’i de aileleriyle birlikte gelerek Eskişehir’de ikamet etmeye başlamaktadır. Bu farklı üç gruba mensup öğrencilerin bireysel doğrudan maliyetlerinin değişiklik göstereceği düşünüldüğünden böyle bir ayırım yapılmıştır. Bu üç gruptaki öğrencilerin 2006–2007 eğitim öğretim yılı itibarıyla geçerli kişi başı ortalama aylık maliyetleri Tablo 10’da 2., 3. ve 4. sütunlarda verilmiştir. Sütun 5’te ilgili maliyetlerin kişi başı aylık ağırlıklı ortalama aylık değerleri hesaplanmıştır. Bireysel aylık maliyetler, yıllık maliyete çevrilirken bir yıl, barınma kalemi için 12 ay ve diğer kalemler (ulaştırma, kitap ve kırtasiye ve haberleşme) için 9 ay olarak kabul edilmiştir. Tablo 10’un son sütununda ise kişi başı ağırlıklı ortalama aylık maliyetler, geçerli ay değerleriyle çarpılıp kişi başı ağırlıklı ortalama yıllık maliyet bulunmuştur.

Tablo 10. 2006–2007 Eğitim Öğretim Yılı (Eylül 2007) İtibarıyla Geçerli Doğrudan Bireysel Maliyetler

	Eskişehirli Öğrencilerin Kişi Başına Ortalama Aylık Harcamaları	Eskişehir Dışından Yalnız Gelen Öğrencilerin Kişi Başına Ortalama Aylık Harcamaları	Eskişehir Dışından Aileleriyle Birlikte Gelen Öğrencilerin Kişi Başına Ortalama Aylık Harcamaları	Kişi Başına Ağırlıklı Ortalama Aylık Maliyet	Geçerli Ay	Kişi Başına Ağırlıklı Ortalama Yıllık Maliyet
Barınma	0	212	402	174	12	2.093
Ulaştırma	60	46	53	49	9	443
Kitap ve Kırtasiye	75	54	61	59	9	528
Haberleşme	36	34	38	35	9	313
TOPLAM						3.376

Kaynak: (Taşçı vd., 2008, s. 59.)

Not: Doğrudan maliyetler içinde yer alması gereken üniversite harçları incelenen fakülteler içinde ufak farklılıklar içerdiğinden Tablo 12’de ayrıca gösterilecektir.

Tablo 10’da yer alan değerler 2006–2007 eğitim öğretim yılı için geçerlidir. Eylül 2007 itibarıyla Tablo 10’da verilen parasal değerlerin Eylül 2009 tarihine revize edilebilmesi amacıyla bu iki tarih arasındaki

TÜFE dikkate alınmış ve düzeltme katsayısı % 17 olarak belirlenmiştir. Paranın zaman değeriyle ilgili yapılan düzeltmeden sonra revize edilmiş maliyetler Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. 2008-2009 Eğitim Öğretim Yılı (Eylül 2009) İtibariyle Geçerli Doğrudan Bireysel Maliyetler (Revize Edilmiş)

	Eskişehirli Öğrencilerin Kişi Başı Ortalama Aylık Harcamaları	Eskişehir Dışından Yalnız Gelen Öğrencilerin Kişi Başı Ortalama Aylık Harcamaları	Eskişehir Dışından Aileleriyle Birlikte Gelen Öğrencilerin Kişi Başı Ortalama Aylık Harcamaları	Kişi Başı Ağırlıklı Ortalama Aylık Maliyet	Geçerli Ay	Kişi Başı Ağırlıklı Ortalama Yıllık Maliyet
Barınma	0	248	470	204	12	2.449
Ulaştırma	70	54	62	58	9	518
Kitap ve Kırtasiye	88	63	71	69	9	617
Haberleşme	43	40	44	41	9	366
TOPLAM						3.950

Doğrudan bireysel maliyetlerin son kalemi ise yükseköğretim kurumlarında cari hizmet maliyetlerine öğrenci katkısı olarak alınan katkı payı ödemeleridir (üniversite harçları). 2008-2009 eğitim öğretim yılına ilişkin fakülteler bazında cari hizmet maliyetlerine öğrenci katkısı olarak alınan katkı payları Tablo 12'de yer almaktadır.

Tablo 12. 2008 - 2009 Eğitim Öğretim Yılında Yükseköğretim Kurumlarında Cari Hizmet Maliyetlerine Öğrenci Katkısı Olarak Alınan Katkı Payı (Yıllık)

Fakülte	Katkı Payı (TL.)
Edebiyat Fakültesi	263
Eğitim Fakültesi	263
Hukuk Fakültesi	290
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	290
İletişim Bilimleri Fakültesi	263

Kaynak: <http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2008/09/20080918-2-1.xls>

Barınma, ulaştırma, kitap, kırtasiye, haberleşme ve yükseköğretim kurumlarındaki cari hizmet maliyetlerine öğrenci katkısı olarak alınan katkı payı harcamaları toplandığında bir öğrencinin yükseköğretim hayatı boyunca karşılaması gereken yıllık doğrudan bireysel maliyet hesaplanabilir. Tablo 11 ve Tablo 12 birlikte ele alındığında fakülteler bazında öğrencilerin karşılamak zorunda oldukları yıllık doğrudan bireysel maliyetler ve yükseköğretim hayatı boyunca (4 yıl) karşılamak zorunda oldukları dört yıllık toplam doğrudan bireysel maliyetler Tablo 13'de verilmiştir.

Tablo 13. Fakülteler Bazında Yıllık ve 4 Yıllık Doğrudan Bireysel Maliyetler

Fakülte	Barınma, Ulaştırma, Kitap, Kırtasiye ve Haberleşme Maliyeti (TL.)	Öğrenci Katkı Payı (TL.)	Yıllık Doğrudan Bireysel Maliyet (TL.)	4 Yıllık Toplam Doğrudan Bireysel Maliyet (TL.)
Edebiyat Fakültesi	3.950	263	4.213	16.852
Eğitim Fakültesi	3.950	263	4.213	16.852
Hukuk Fakültesi	3.950	290	4.240	16.960
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	3.950	290	4.240	16.960
İletişim Bilimleri Fakültesi	3.950	263	4.213	16.852
Genel (Ortalama)				16.895

Yükseköğrenim maliyetlerinin ikinci grubunu oluşturan fırsat maliyeti ise öğrencinin, üniversite öğrenimi boyunca vazgeçtiği 4 yıllık toplam lise mezunu

kazancıdır. Buradan hareketle Tablo 8'deki değerler kullanılarak Eylül 2009 itibariyle yükseköğrenimin fırsat maliyeti ortalama olarak 47.796 TL'dir.

Tablo 14. Yükseköğrenimin Fırsat Maliyeti

	Genel
Yıllık Fırsat Maliyeti (TL.)	11.949
Dört Yıllık Fırsat Maliyeti (TL.)	47.796

Yükseköğrenimin net bugünkü toplam maliyetini bulmak için Tablo 13 ve Tablo 14'teki değerlerin birlikte kullanılması gerekmektedir. Yükseköğrenim hayatı boyunca oluşan doğrudan bireysel maliyetler ile yükseköğrenimin fırsat maliyetinin toplanması sonucunda bir yatırım olarak değerlendirilen yüksek öğrenimin net bugünkü yatırım değeri bulunabilir.

Fakülterle göre net bugünkü yatırım değerleri Tablo 15'de verilmiştir. Fakülterle göre yükseköğrenimin toplam net bugünkü yatırım değeri; Edebiyat, Eğitim ve İletişim Bilimleri Fakülteleri için 64.648 TL., Hukuk ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri için 64.756 TL'dir. Bu fakülter arasında herhangi bir ayırım gözetilmezse yükseköğrenimin toplam net bugünkü yatırım değeri 64.691 TL'dir. Fakülter arasındaki yatırım tutarının farklılığı, fakülter bazında ödenen öğrenci katkı paylarındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır.

Tablo 15. Fakülterle Göre Yükseköğrenimin Toplam Net Yatırım Harcamalarının Bugünkü Değeri

	Edebiyat Fakültesi	Eğitim Fakültesi	Hukuk Fakültesi	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	İletişim Bilimleri Fakültesi	Genel
4 Yıllık Toplam Doğrudan Bireysel Maliyet (TL.)	16.852	16.852	16.960	16.960	16.852	16.895
Yükseköğrenim Fırsat Maliyeti (TL.)	47.796	47.796	47.796	47.796	47.796	47.796
Toplam Maliyet (TL.)	64.648	64.648	64.756	64.756	64.648	64.691

Anadolu Üniversitesi mezunlarının, mezun oldukları fakülterle göre elde ettikleri ortalama aylık ve ortalama yıllık net kazançları Tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 16. Mezun Olunan Fakülteye Göre Elde Edilen Ortalama Aylık ve Yıllık Net Kazanç

Fakülte	Ortalama Aylık Net Kazanç (TL.)	Ortalama Yıllık Net Kazanç (TL.)
Edebiyat Fakültesi	1.611	19.332
Eğitim Fakültesi	1.887	22.644
Hukuk Fakültesi	2.691	32.292
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	2.272	27.264
İletişim Bilimleri Fakültesi	2.616	31.392
Genel (Ortalama)	2.194	26.328

İç getiri oranı, net yatırım harcamalarının bugünkü değerini (NYHBD), net nakit girişlerinin bugünkü değerine eşitleyen oran olarak tanımlanırsa, yüksek öğretimin iç getiri oranı (r) aşağıdaki gibi formüle edilebilir (Aydın, 2009, s. 183).

$$\sum_{t=1}^{36} \frac{(W_u - W_s)}{(1+r)^t} = NYHBD \quad (16)$$

Yükseköğrenimin iç getiri oranı hesaplamak için kullanılan formüldeki temel değişkenler; net yatırım harcamalarının bugünkü değeri, yükseköğrenim ve

lise mezunlarının yıllık net kazancı ve bireylerin çalıştıkları süredir. Net nakit girişleri ($W_u - W_s$), yükseköğrenim kazanç üzerindeki katkı payı olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle, üniversite mezunu ile lise mezunu arasındaki yükseköğrenimden kaynaklanan kazanç farklılığıdır. Net yatırım harcamaları ise; barınma, ulaştırma, kitap, kırtasiye ve haberleşme gibi öğrenim hayatını destekleyici unsurların maliyetleri ile yükseköğretim kurumlarındaki cari hizmet maliyetlerine öğrenci katkısı olarak alınan katkı payı harcamalarının toplamından oluşan doğrudan bireysel

maliyetler ve fırsat maliyetidir. Net yatırım harcamaları ve kazançlar fakültele göre ayrı ayrı değerlendirilmiş, mezun olunan fakülteye göre yükseköğrenimin iç getiri oranları hesaplanmıştır.

Çalışmanın bu kısmında, fakülteler bazında ve genel olarak yükseköğrenimin iç getiri oranları, öncelikle kıdem yılına göre yıllık % 5,54 kazanç artışıyla hesaplanacak; sonrasında kıdem yılından bağımsız olarak sabit kazançlar dikkate alınarak hesaplanacaktır. Kıdem yılına bağlı olarak yıllık % 5,54 kazanç artışıyla hesaplanan iç getiri oranları Tablo 17'de ve kıdem yılından bağımsız olarak sabit kazançlar dikkate alınarak hesaplanan iç getiri oranları Tablo 18'de verilmiştir. Fakülteler bazında yükseköğrenimin iç getiri oranı hesaplanırken NYHBD formülündeki W_u değişkeni, Tablo 17'de belirtildiği gibi; edebiyat fakültesi için 19.332TL., Eğitim Fakültesi için 22.644 TL., Hukuk Fakültesi için 32.292 TL., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi için 27.264 TL., İletişim Bilimleri Fakültesi için 31.392 TL. ve fakülte ayrımı gözetmeksizin çalışma kapsamındaki herhangi bir yükseköğrenim bölümü için 26.328 TL. başlangıç değerini alırken W_s değişkeni 11.949 TL. başlangıç değerini alacaktır. (NYHBD) değişkeni ise Tablo 15'te belirtildiği gibi; Edebiyat Fakültesi, Eğitim Fakültesi, İletişim Bilimleri Fakültesi için 64.648 TL., Hukuk Fakültesi ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi için 64.756 TL. ve fakülte ayrımı gözetmeksizin çalışma kapsamındaki herhangi bir yükseköğrenim bölümü için 64.691 TL. değerini alacaktır.

Tablo 17, kıdem yılına göre yıllık % 5,54 kazanç artışı olacağı varsayımıyla hesaplanan, fakülteler bazında ve genel olarak yükseköğrenimin iç getiri oranlarını sonuçlarını vermektedir. Elde edilen bulgulara göre yükseköğretime yapılan yatırımdan en kârlı çıkan fakülte % 36,95 iç getiri oranıyla Hukuk Fakültesidir. Hukuk Fakültesini çok az bir farkla (% 35,61) iletişim bilimleri fakültesi izlemektedir. Yükseköğretimin genel (ortalama) iç getiri oranı % 27,74 olarak hesaplanmıştır. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi % 29,18 ile ortalamanın üzerinde kalan üçüncü fakültedir. Edebiyat Fakültesi % 16,65 iç getiri oranıyla yükseköğretimin getirisinin en düşük olduğu fakültedir. % 22 iç getiri oranıyla Edebiyat Fakültesini Eğitim Fakültesi takip etmektedir.

Tablo 17. Fakülteler Bazında Kıdem Yılı Dikkate Alınarak Hesaplanan İç Getiri Oranı (%)

Fakülte	İç Getiri Oranı
Edebiyat Fakültesi	16,65
Eğitim Fakültesi	22,00
Hukuk Fakültesi	36,95
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	29,18
İletişim Bilimleri Fakültesi	35,61
Genel (Ortalama)	27,74

Bu çalışmada iç getiri oranı hesaplanırken gelecekte elde edilecek kazançların net bugünkü değeri kullanılacağından enflasyondan kaynaklanan değişim dikkate alınmamıştır. Tablo 18, çalışanların kıdem yılına göre yapılan kıdem düzeltmesi de yapılmaksızın hesaplanan iç getiri oranlarını göstermektedir. Bu aşamada mezunların emekli oluncaya kadar maaşlarında herhangi bir artış olmayacağı varsayılmıştır. Literatürde incelenen çalışmalar genelde aynı varsayımdan hareketle yapılmıştır. Tablo 18'in sonuçları bir önceki tabloyla karşılaştırıldığında fakültelerin elde ettikleri iç getiri oranları sıralamasında herhangi bir değişiklik olmadığı gözlenmiştir. Yine Hukuk Fakültesi en yüksek getiriyi elde etmektedir. En az iç getiri oranına sahip fakülte ise yine edebiyat fakültesidir. Ancak burada dikkatlerden kaçmayacak biçimde eğitimin getirisi azalmıştır. Bunun nedeni kıdem yılından bağımsız bir biçimde mezunların elde ettiği gelirin emekli oluncaya kadar artmadığının varsayılmasıdır.

Tablo 18. Fakülteler Bazında Kıdem Yılı Dikkate Alınmaksızın Hesaplanan İç Getiri Oranı (%)

Fakülte	İç Getiri Oranı
Edebiyat Fakültesi	11,17
Eğitim Fakültesi	16,48
Hukuk Fakültesi	31,41
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	23,64
İletişim Bilimleri Fakültesi	30,07
Genel (Ortalama)	22,21

Burada elde edilen bulguların literatürde öne çıkan çalışmalarla karşılaştırılması verilerin anlamlılığı bakımından önem arz etmektedir. Eğitime yapılan yatırımların getirisini uzun yıllardır hesaplayan Psacharopoulos ve Patrinos, 2004 yılında yaptıkları çalışmada yükseköğretimin bireysel getirisinin ortalama % 19 olduğunu belirtmişlerdir (Psacharopoulos ve Patrinos, 2004:114).

Bu sonucun Tablo 18' de elde edilen genel ortalamaya ilişkin (% 22,21) sonuçla karşılaştırılması mümkündür. Çünkü Psacharopoulos ve Patrinos ömür boyu gelirin artmayacağını varsaymıştır. Çalışma sonucunda elde edilen yükseköğretimin getirisi (% 22,21) dünya ortalamasının (% 19) üzerinde bir değerdedir.

Sonuç

Eğitimin, tıpkı diğer yatırım türlerinde olduğu gibi bir getirisinin olduğunu ileri süren beşeri sermaye kuramına göre; rasyonel bireyler, kendilerine ilave bir gelir olarak geri dönen getirilerin bu eğitim için katlanılan maliyete eşit olduğu noktaya kadar bu eğitim yatırımlarına devam ederler.

Eğitim yatırımlarının bireysel getirisi hesaplanırken kullanılan değişkenler; doğrudan bireysel maliyetler, fırsat maliyeti (vazgeçilen gelir) ve kişinin ömür boyu net kazancıdır. Örneğin yükseköğretim kademesi için doğrudan bireysel maliyetler (C_u) öğrencinin yükseköğretim süresi boyunca yaptığı kitap, kırtasiye, ulaşım, yurt ücreti ya da ev kirası gibi harcamalarıdır. Fırsat maliyeti (W_s) ise, öğrencinin yükseköğretim gördüğü sürede okumayıp da çalışması halinde elde edeceği kazanç yani vazgeçtiği geliri göstermektedir. Fırsat maliyeti ya da alternatif maliyet hesaplamalarında yükseköğretim mezunları için lise mezunlarının ortalama kazancı kullanılmaktadır. Bu çalışmada ele alınan fakültelerde üniversite eğitiminin maliyetlerinin hesaplanmasında 4 yıllık eğitim süresi esas alınmıştır.

Yükseköğretim mezununun ömür boyu net kazancı ($W_u - W_s$) ise, yükseköğretim mezununun emekli oluncaya kadar kazanacağı vergisi düşüldükten sonra elde edilen net gelirden lise mezunu olarak elde edeceği ömür boyu net kazancın çıkarılması ile hesaplanmaktadır. Türkiye’de emeklilik yaşı kadınlarda 58, erkeklerde 60’tır. Bu çalışma kapsamında herhangi bir cinsiyet ayırımına gidilmediğinden emeklilik yaşı ortalama 59 olarak alınmıştır. Yükseköğretim mezununun bir kişinin 23 yaşında çalışma hayatına başladığı ve 59 yaşında emekliye ayrıldığı varsayıldığında kişi 36 hizmet yılı çalışmış olmaktadır. Bu durumda yatırımın kârlılık ömrü süresince sağlayacağı faydanın bugünkü değerini, yatırım tutarının bu günkü değerine eşitleyen iskonto oranı olarak tanımlanan iç getiri oranı (r) şu şekilde formüle edilebilir:

$$\sum_{t=1}^{36} \frac{(W_u - W_s)_t}{(1+r)^t} = \sum_{t=1}^4 (W_s + C_u)_t (1+r)^t$$

Eğitime yapılan yatırımların Anadolu Üniversitesi’nin sosyal bilimler alanında eğitim veren fakültelerinde getirisinin hesaplandığı bu çalışmada yukarıdaki yöntem izlenmiştir. Mezunlara e-posta yoluyla yöneltilen sorulara verilen yanıtlardan hareketle araştırma sonuçları şekillendirilmiştir.

Ömür boyu getirilerin artmayacağı varsayımı altında yükseköğretimin getirisi ortalama % 22,21’dir. Hukuk fakültesinde bu oran % 31,41 ile en yüksek düzeydedir. Bu oranı iletişim bilimleri fakültesi (% 30,07), İ.İ.B.F. (% 23,64), eğitim fakültesi (% 16,48) ve son olarak edebiyat fakültesi (% 11,17) izlemektedir. Eğitim yatırımlarının getirisi hesaplanırken ömür boyu gelirin kıdem yılı arttıkça yükseleceği varsayıldığında ise eğitimin getirisi biraz daha yüksek çıkmakta fakat fakültelerin sıralamasında bir değişiklik olmamaktadır.

Mezunlara yöneltilen sorulardan biri olan “Eğer üniversite eğitimi almamış olsaydınız sizce yaşam standardınız nasıl olurdu?” sorusuna verilen yanıtlara göre, “Eğer üniversite eğitimi almamış olsaydım yaşam standardım daha kötü olurdu” diyenlerin oranın en yüksek olduğu fakülte hukuk fakültesi (% 90), en düşük olduğu fakülte ise edebiyat fakültesidir (% 55). Mezunların bu soruya verdiği yanıtlar da bu çalışma sonucunda elde edilen bulgularla örtüşmektedir. Fakülteleere göre mezunların üniversite mezuniyetinin yaşam standardına etkisi hakkındaki düşünceleri ile bu çalışma kapsamında hesaplanan fakülteleere göre eğitimin bireysel getirisi arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur.

Kaynakça

- Akalın, G. (1980).** *Yüksek Öğretim Karma Malına Maliyet-Fayda Analizinin Uygulanması*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 444. Ankara.
- Aydın, N. (2009).** *Finans Matematiği*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Dayıoğlu M. ve Kasnakoğlu Z. (1997).** Kentsel Kesimde Kadın ve Erkeklerin İşgücüne Katılımları Ve Kazanç Farklılıkları, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, No:24 (3), 329- 361.
- Ergen Z. (2006).** Yükseköğretim Karma Malının Niteliği ve Finansmanı Üzerine, *Sosyo Ekonomi*, Ocak-Haziran 2006-1, 11- 24.
- Han, E. (2000).** *İktisada Giriş 2*, Etam A.Ş. Matbaası, Eskişehir.
- Hicks, N. L. (1994).** *Eğitim ve Ekonomik Büyüme, Eğitim Ekonomisi: Seçilmiş Yazılar*, Çevirenler: Yüksel Kavak, Berrin Burgaz, (Ankara: Personel Geliştirme Merkezi Yayın No: 14), 47- 62.

- Küçük G. (2005).** *Eğitim Yatırımlarının Bireysel ve Sosyal Getirisi: Türkiye’de Çalışan Kadınlar Örneğinde Bir Araştırma*, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Öksüzler, O. (2009).** Does Education Pay off in Turkey? An Ordered Logit Approach, *MPRA Paper*, No 14375, April. (Erişim Tarihi: 16.07.2010), (http://mpra.ub.uni-muenchen.de/14375/1/MPRA_paper_14375.pdf)
- Özcan, Y. Z., Üçdoğruk, Ş. ve Özcan, M. K. (2003).** Wage Differences by Gender, Wage and Self Employment in Urban Turkey, *Journal of Economic Cooperation*, 24 (1), 1-24.
- Özgür, E. (2005),** *Türkiye’de Kalkınmaya Yönelik Eğitim Politikaları ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüşü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Psacharopoulos, G. (1987).** *The Cost-Benefit Model*. içinde (Economics of education: Research and Studies). edited by George Psacharopoulos.342-348. Oxford: Pergamon Press.
- Psacharopoulos, G. (1995).** The Profitability of Investment in Education: Concepts and Methods, *Human Capital Development and Operations Policy HCO Working Papers*, Washington: The World Bank. (Erişim Tarihi: 11.10.2010), (<http://www.c3l.uni-oldenburg.de/cde/econ/readings/psacharo.pdf>)
- Psacharopoulos, G. ve Patrinos, H. A. (2004).** Returns to Investment in Education: A Further Update, *Education Economics*, 12 (2), 111-119.
- Sarı, R. (2002),** Kazançlar Ve Eğitim İlişkisi: İl Bazında Yeni Veri Tabanı İle Kanıt, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı: 29 (3-4), Ankara.
- Savaş, V.(1986).** *Kalkınma Ekonomisi*, (4. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Şıklar E. vd. (2010).** *Anadolu Üniversitesinin Sosyal Bilimler Alanında Örgün Eğitim Veren Fakülte Mezunlarının Mevcut İstihdam Durumunun ve Eğitim Yatırımlarının Getirisinin Araştırılması*, Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri, Proje No: BAP-090616, Ağustos 2010, Eskişehir.
- Tansel, A. (1994).** Wage Employment, Earnings and Returns to Schooling for Men and Women in Turkey, *Economics of Education Review*, No:13 (4), 305-320.
- Tansel, A. (1999).** Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Eğitimin Getirisi, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 26 (3-4), 453-472.
- Tansel, A. ve Güngör, N. D. (1997).** The Educational Attainment of Turkey’s Labor Force: A Comparison Across Provinces and Over Time, *METU Studies in Development*, 24 (4), 531-547.
- Taş, U. ve Yenilmez, F. (2008).** Türkiye’de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran, 9 (1), Eskişehir.
- Taşçı D. vd. (2008).** *Anadolu Üniversitesinin Eskişehir’e Etkileri ve Şehrin Üniversiteyi Algılayışı*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Tek, Z. (1987).** *Türk Yükseköğretiminde Maliyet-Fayda Analizi ve Harç Uygulaması*, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Malî Kontrol Genel Müdürlüğü, Haziran, Ankara.
- Tunç, M. (1998).** Kalkınmada İnsan Sermayesi: “İç Getiri Oranı Yaklaşımı ve Türkiye Uygulaması, *DEÜ İIBF Dergisi*, 13(1), 83-106.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK).** 2006 Kazanç Yapısı Anketi Sonuçları, Ankara
- Türkmen F. (2002).** *Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye’de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisinin Hesaplanması*, DPT Uzmanlık Tezi, Yayın No: DPT 2655, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Eylül 2002, Ankara.
- Ünal, L.I. (1996).** *Eğitim ve Yetiştirme Ekonomisi*, Epar Yayınları, Ankara, Ekim 1996.
- Woodhall, M. (1994a).** *Eğitim Ekonomisi: Toplu Bir Bakış, Eğitim Ekonomisi: Seçilmiş Yazılar, Çevirenler: Yüksel Kavak, Berrin Burgaz*, (Ankara: Personel Geliştirme Merkezi Yayın No: 14, 1994), 1-18.
- Woodhall, M. (1994b).** *İnsan Sermayesi Kavramı, Eğitim Ekonomisi: Seçilmiş Yazılar, Çevirenler: Yüksel Kavak, Berrin Burgaz*, (Ankara: Personel Geliştirme Merkezi Yayın No: 14, 1994), 19-27.
- <http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2008/09/20080918-2-1.xls> (Erişim Tarihi: 09.06.2010).
- <http://www.vergiportali.com/Content.aspx?Type=BulletinD&Id=2237> (Erişim Tarihi: 11.06.2010).

Yatırım Fonları Net Varlık Değerlerinin Yapay Sinir Ağları Yöntemiyle Tahmin Edilmesi*

Forecasting Mutual Fund Net Asset Values Using Artificial Neural Networks

Yrd. Doç. Dr. Veli Akel - Uzm. Fikriye Karacameydan

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki yatırım fonlarının net varlık değerlerinin, Yapay Sinir Ağları (YSA) yöntemiyle tahmin edilmesidir. Ocak 2001-Aralık 2008 döneminde, 19 adet A tipi ve 19 adet B tipi olmak üzere toplam 38 adet yatırım fonunun net varlık değerlerinin tahmin edilmesi için 6 adet makro ekonomik değişkenden yararlanılmıştır. Çalışmada yatırım fonu net varlık değeri hem YSA hem de regresyon modeli çerçevesinde öngörülmesi ve her iki yöntem için elde edilen sonuçların öngörü performansları karşılaştırılmıştır. Analiz sonuçları, yatırım fonları net varlık değerlerini tahmin etmek için geliştirilen YSA modellerinin çok düşük hata düzeyinde regresyon yönteminden daha başarılı sonuçlar verdiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Yatırım Fonları, Net Varlık Değeri, YSA, Finansal Tahmin

Abstract

This study aims to forecast net asset values of Turkish mutual funds using Artificial Neural Networks (ANN) method. In order to forecast net asset values of 38 mutual funds (19 A type and 19 B type), 6 macro economic variables are used in the period of January 2001-December 2008. Net asset values of mutual funds have been forecasted within the frame of both ANN and regression model and forecasting performances of the methods have been compared. Analysis results reveal that ANN method is capable of forecasting net asset values of mutual funds at a very low error level and seems to outperform regression method.

Keywords: Mutual Funds, Net Asset Value, Artificial Neural Network, Financial Forecasting

Giriş

Yapay Sinir Ağları (YSA) yöntemi, insan beyninde yer alan biyolojik sinir ağları temel alınarak geliştirilen bir hesaplama yöntemi şeklinde tanımlanmaktadır. YSA, özünde insan beyninin çalışma biçimini taklit eden, basit bir işlem elemanı olan nöronların değişik şekillerde birbirine bağlanmasıyla oluşan bir sistemdir. Her bir nöron diğer nöronlardan veya dışarıdan gelen sinyalleri alır, bunları birleştirir, dönüştürür ve sayısal sonuç ortaya çıkarır (Zhang, vd., 1998, s.37; Indro, vd., 1999, s.374). YSA yöntemi doğrusal olmayan yapılardan ve kendine özgü eğitim sürecinden kaynaklanan avantajlarından dolayı son yıllarda özellikle çözümü zor ve karmaşık olan çok farklı alanlardaki problemlerin çözümünde kullanılmış ve genellikle çok başarılı sonuçlara ulaşılmıştır. Ayrıca, YSA, zaman serilerindeki trend veya yapıyı en iyi tanımlayan bir yöntem olması nedeniyle da tahmin ve öngörü işlemleri için çok uygundur. Sınıflandırmada ve zaman serilerinin öngörülmesinde oldukça başarılı sonuçlar üretebildiği için istatistik, ekonomi ve finans konularında da yoğun bir şekilde kullanılmaktadır (Kaastra ve Boyd, 1996, s.216).

YSA yöntemi, finans biliminin birçok alanında yaygın ve etkin bir şekilde kullanılan bir yöntemdir. Bu alanlar arasında; yatırım fonlarının ve hisse senetlerinin performansının ölçülmesi ve seçimi, döviz kurlarının yönünün belirlenmesi, bir şirketin iflas edip etmeyeceğinin (mali başarısızlık durumunun) tahmin edilmesi, finansal krizlerin öngörülmesi, menkul kıymetlerin gelecekteki fiyatlarının tahmin edilmesi gibi konular sayılabilir. Yapay sinir ağları yönteminin finansal zaman serilerinin tahmin edilmesi konusunda sağladığı en önemli fayda; zaman serisine uygun bir model yapısı aramadan ve serinin doğrusal yapıya

* Bu çalışma, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ABD Yüksek Lisans programında kabul edilen "Yatırım Fonları Net Varlık Değerlerinin Yapay Sinir Ağları Yöntemiyle Tahmin Edilmesi" başlıklı Yüksek Lisans tezinden uyarlanmıştır.

Yrd. Doç. Dr. Veli Akel, Bozok Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, veliakel@gmail.com

Uzm. Fikriye Karacameydan, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Tapu ve Kadastro Yüksek Okulu, fkarcameydan@gazi.edu.tr

sahip olup olmadığı önceden belirlenmeden çözümlene yapıp sonuca ulaşabilmesidir. Bu özellikleri, YSA'yı avantajlı bir konuma getirmektedir. Finansal piyasalarda günlük fiyat hareketleri, dinamik ve dalgalı bir yapıya sahip olduğu için, YSA gibi bilgisayar temelli öğrenme algoritmaları finansal piyasaların yönünü tahmin etmede oldukça uygun yöntemlerdir (Oh, vd., 2006, s.96).

Ekonomideki belirsizlikler nedeniyle ekonomik zaman serilerinin gelecekte göstereceği performans ve davranışı kestirebilmek karar vericiler için oldukça önemlidir. Bu durumda gözlemlenen değerlerden hareketlerle bir zaman serisi için kurulan modelin, serinin gelecekte (bir gün, bir ay veya bir yıl sonraki) alabileceği muhtemel değerleri tahmin edebilecek bir performansa sahip olması beklenir. Başka bir deyişle, modelin tahmin (öngörü-forecasting) performansının yüksek olması beklenir. Literatürdeki birçok ampirik çalışmada, öngörü modeli olarak ekonometrik modeller kullanıldığı gibi son yıllarda YSA modelleri de gösterdikleri yüksek tahmin performansı nedeniyle, ekonometrik modellerle karşılaştırmalı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bunun nedeni YSA modellerinin doğrusal olmayan, mevsimsellik ve trend içeren zaman serilerini tahmin etmede klasik modeller kadar ve onlardan daha üstün performans gösterebilmesidir (Zhang ve Qi, 2005, s.502).

Her ne kadar, finansın birçok farklı alanında kullanılsalar da, YSA modellerinin yatırım fonları üzerinde uygulanmasının sınırlı olduğu gözlenmektedir. YSA modellemesinden yararlanarak yatırım fonları net varlık değerleri ile makro ekonomik değişkenler üzerinde yapılan ve ulaşılabilen üç çalışmadan ikisi Hindistan diğeri ise ABD yatırım fonlarını konu almaktadır. Türkiye'de ise yatırım fonlarına YSA yöntemini uygulayan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan çalışmamızın özgün olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın amacı, Ocak 2001-Aralık 2008 döneminde Türkiye'de faaliyet gösteren, verileri kesintiye uğramayan ve 2008 yılı sonu itibarıyla net varlık değeri en yüksek olan A ve B tipi yatırım fonlarının net varlık değerleri ile seçilen makro ekonomik değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi regresyon ve yapay

sinir ağları yöntemi ile tahmin etmek ve her iki yöntem için elde edilen sonuçların tahmin performanslarını karşılaştırmaktır. Analiz sonuçları, incelenen 38 adet yatırım fonunun net varlık değerlerinin, YSA modeli kullanılarak başarılı bir biçimde tahmin edilebileceğini göstermiştir.

Çalışmanın izleyen bölümünde, YSA yönteminin temel özellikleri hakkında genel bilgi verilmiş; YSA yöntemlerinden yararlanarak ekonomik ve finansal tahmin yapan uygulamalı çalışmalar özetlenmiştir. Daha sonraki bölümde araştırma yöntemi ve verilere ilişkin açıklamalar yapılmış izleyen bölümde ise regresyon ve YSA modellerinin uygulama sonuçlarına yer verilmiştir.

Yapay Sinir Ağları

1940'lı yıllardan itibaren çeşitli araştırmalara konu olan ve gelişimini sürdürerek günümüzde birçok alanda kullanılan Yapay Sinir Ağları (YSA), finans alanında 1980'li yılların sonlarından itibaren öngörü, sınıflandırma ve modelleme amacıyla kullanılan bir yöntemdir (Öztemel, 2006, s.29). Yapay sinir ağları, insan beyninin çalışma mekanizmasını taklit ederek beynin, öğrenme, hatırlama ve genelleme yapma yolu ile yeni bilgiler üretebilme gibi yeteneklerini herhangi bir yardım almadan otomatik olarak gerçekleştirmek amacı ile geliştirilen bilgisayar sistemleridir. YSA, ağırlıklandırılmış biçimde, tek yönlü sinyal kanalları ile birbirlerine bağlanmış birçok basit işlem elemanından oluşan, paralel ve dağınık, tek veya çok katmalı bilgi işlem sistemidir (Kamruzzman, vd., 2006, s.3). Başka bir deyişle, yapay sinir ağı dışarıdan gelen girdilere dinamik olarak yanıt oluşturma yoluyla bilgi işleyen, birbiriyle bağlantılı nöronlardan oluşan bir bilgi işlem sistemidir (Sahoo ve Hathy, 2007, s.5).

Yapay sinir hücreleri gerçek sinir hücrelerinin simüle edilmesiyle gerçekleştirilir ve bu hücreler değişik şekillerde birbirine bağlanarak ağı oluştururlar (Kamruzzman, vd., 2006, s.3; Yurtoğlu, 2005, s.14). Gerçek bir sinir hücresindeki nöron, işlem elemanına; dentrit, girdilere; hücre gövdesi, aktivasyon (transfer) fonksiyonuna; aksonlar, yapay nöron çıkışına ve snapslar ise ağırlıklara karşılık gelmektedir. Bir yapay

sinir ağında girdiler, ağırlıklar, toplama fonksiyonu, aktivasyon fonksiyonu ve çıktılar olmak üzere beş temel eleman bulunmaktadır (Öztemel, 2006, s.48-51).

Nöronların aynı doğrultu üzerinde bir araya gelmesiyle katmanlar (girdi, gizli ve çıktı) ve bu birkaç katmanın birleşmesiyle de yapay sinir ağları oluşmaktadır. Sebep sonuç ilişkisine dayalı olarak yapılan tahmin problemlerinde *girdi nöron sayısı* bağımsız değişken sayısına başka bir deyişle probleme etki eden parametre sayısına karşılık gelirken *çıktı nöron sayısı* da bağımlı değişken sayısına karşılık gelmektedir. Gizli katman ve bu katmandaki gizli nöronlar, yapay sinir ağlarının başarısında büyük önem taşımaktadır (Zhang, vd., 1998, s.42). Gizli katman sayısı probleme, veri miktarına ve tasarıma bağlı olarak değişmektedir. Girdi katmanı, gizli katman ve çıktı katmanından oluşan üç katmanlı bir ağ için gizli nöron sayısı girdi katmanındaki nöron sayısının %75'i olarak önermektedirler. Ayrıca uygulamalar göstermiştir ki, toplamda dört katmandan fazlası ağın başarı performansını ters yönde etkilemektedir (Kaastra ve Boyd, 1996, s.225). Dolayısıyla doğrusal olmayan fonksiyonların tasarlanması için *bir gizli katman* yeterli olmaktadır (Panda ve Narasimhan, 2007, s.227-236).

Öngörü amaçlı en yaygın olarak kullanılan YSA tipi, çok katmanlı algılayıcılar (ÇKA). Çok katmanlı YSA, birçok nöronun birbiriyle bağlanarak meydana getirdikleri birkaç katmandan oluşan tipik bir ağıdır. Çok katmanlı YSA'lar, girdi katmanı, çıktı katmanı ve bu iki katman arasında da bir veya birden fazla gizli katman bulunmaktadır. Çok katmanlı YSA'ları karmaşık problemlerin çözümünde, özellikle de tahminlerde kullanılmaktadır. Çünkü bu ağ, yapısında bulunan gizli katmanda yapılan bir dizi işlem ile kendiliğinden doğrusal olmayan bir yapıya dönüşebilme yeteneğine sahiptir (Zhang, vd., 1998, s.37-38).

ÇKA'ların ilk katmanı girdi katmanıdır. Bu katman çözülmesi istenilen probleme ilişkin bilgilerin alınmasını sağlar. Son katmanı ise ağ içinde işlenen bilginin dışarıya iletiği çıktı katmanıdır. Girdi katmanı ile çıktı katmanı arasında ise gizli nöronların yer aldığı en az bir tane gizli katman bulunmaktadır. Gizli katmandaki her nöron, doğrusal olmayan bir transfer

fonksiyonuna sahiptir ve bu fonksiyonlar aracılığıyla elde edilen sonuçlar bir sonraki nöronlara girdi sağlamaktadır (Smith, 2002, s.5). Her bir nöron diğer nöronlarla bağlantılıdır ve bir ağırlık değerine sahiptir. Ağırlıklar, nöronlar arasındaki bağlantıların sayısal değeridir ve bir yapay sinir hücresine gelen bilginin önemi ve hücre üzerindeki etkisini gösterirler. Ayrıca gizli katman ile çıktı katmanındaki nöronların net girdisinin hesaplanmasında kullanılırlar. Dolayısıyla bilgi tüm bu bağlantılar aracılığıyla nöronlara ve katmanlar arasında ağın çıktısına kadar iletilmekte ve ağın dağıtılmış hafızaya sahip olmasına neden olmaktadır (Fausett, 1999, s.3).

Teknik olarak, bir YSA'nın temel özelliği öğrenme yeteneğidir. Öğrenmenin temel felsefesi, kendisine gösterilen gerçekleşmiş bir girdi setindeki yapıyı öğrenerek, bu veri setine karşılık gelebilecek bir çıktı seti belirlemektir. Ağın bunu yapabilmesi için ilgili olayın örnekleri ile eğitilerek genelleme yapabilecek yeteneğe kavuşturulması gerekmektedir. Bu aşamada bir olay ile ilgili örneklerin girdi ve çıktıları arasındaki ilişkinin olayın genelini temsil edecek bilgiler içerdiği kabul edilmektedir (Öztemel, 2006, s.30; Anderson ve McNeill, 1992, s.22-23).

Literatür İncelemesi

Ekonomik ve finansal değişkenlerin modellenmesi ve öngörülmesi ekonomi ve finans için son derece önemlidir. Özellikle son yıllarda zaman serileri alanında kaydedilen gelişmelerden dolayı ekonomik ve finansal modellemelerde ekonometrik yöntemlerin kullanımı giderek artmaktadır. Bunun yanında kendine geniş bir uygulama alanı bulan YSA'ları ekonometrik yöntemlere alternatif ve performansı karşılaştırılabilir bir öngörü yöntemi haline gelmiştir. Sınıflandırmada ve zaman serilerinin öngörülmesinde oldukça başarılı sonuçlar üretebildiği için istatistik, ekonomi ve finans konularında da yoğun bir şekilde kullanılmaktadır (Kaastra ve Boyd, 1996, s.216).

Literatürde finansal değişkenlerin YSA yöntemiyle modellenmesi ve tahmini konusunda birçok çalışma bulunmaktadır (Yao, vd., 1996; Zhang, 2001; Kim, vd., 2004; Dutta, vd., 2006; Panda ve Narasimhan, 2007; Tseng, vd., 2008; Liang, vd., 2009; Quian ve

Rasheed, 2009). Bu çalışmalar ağırlıklı olarak döviz kuru ve hisse senedi fiyatlarının tahmin edilmesini konu almaktadır. Türkiye sermaye piyasalarını dikkate alan çalışmalar da YSA modellemesinin diğer modellere göre daha başarılı sonuçlar ürettiğini ortaya koymaktadır (Yıldız, 2001; Diler, 2003; Benli, 2005; Altay ve Satman, 2005; Karaçor ve Alptekin, 2006; Avcı, 2007; Altan, 2008).

Yatırım fonlarına ilişkin YSA modeliyle tahmin yapan çalışmaların temel sonuçları ise aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır. Chiang, Urban ve Baldrige (1996), yatırım fonlarının yılsonu net varlık değerlerini, bazı ekonomik değişkenleri kullanarak geri beslemeli bir

YSA modeli ile tahmin etmişler ve geliştirdikleri YSA modelinin doğrusal ve doğrusal olmayan regresyon analizine göre daha başarılı tahmin performansına sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Indro, Jiang, Patuwo ve Zhang (1999), 1993-1995 dönemini kapsayan çalışmada, ABD hisse senedi yatırım fonlarının performansını çok katmanlı ve ileri beslemeli, bir gizli katmandan oluşan bir YSA modeli kullanarak tahmin etmişler ve tahmin sonuçlarını oluşturdukları iki adet doğrusal regresyon model tahminleriyle karşılaştırmışlardır. Yatırım fonları performansını tahmin etmede, YSA modelinin doğrusal modele göre daha başarılı olduğunu tespit etmişlerdir. Analizlerinde hisse senedi yatırım fonları yıllık getiri verilerini kullanarak Jensen alfasını hesaplamışlardır. Karşılaştırma ölçütünü, hata ölçümünü üç sınıfa ayırarak yapmışlar ve ortalama hata, ortalama mutlak hata, standart sapmanın hatası ve ortalama mutlak yüzde hatası olmak üzere dört grupta tanımlamışlardır.

Ray ve Vani (2004), Hindistan yatırım fonlarının gelecekteki net varlık değerlerini YSA modeli kullanarak tahmin etmeye çalışmışlardır. Veri seti olarak, 1999-2004 döneminde Hindistan'da faaliyet gösteren 10 adet yatırım fonunun aylık net varlık değerleri ile 6 adet makro ekonomik değişken kullanmışlardır. Çalışmada, sanayi üretimi, faiz oranı, enflasyon oranı, döviz kuru, para arzı ve hisse senedi piyasası büyüklüğü gibi makro ekonomik değişkenlerde meydana gelen değişimlerin, yatırım fonları net varlık değerleri üzerindeki etkisini, sigmoid aktivasyon fonksiyonundan yararlanarak geri yayılım algoritması ile eğittikle

ri ÇKA modeli kullanarak tahmin etmişlerdir. Ray ve Vani'nin, YSA modelleme tekniği ile yaptıkları tahmin sonucunda ulaştıkları bulgular şu şekilde özetlenebilir (Ray ve Vani, 2004, s.8-10).

Faiz oranı ile yatırım fonu net varlık değerleri arasında negatif bir ilişki vardır. *Enflasyon oranı* ile faiz oranı arasında pozitif bir ilişki vardır ve varlık fiyatlarını olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla enflasyon oranı yüksek olduğunda küçük ve büyük yatırımcılar yatırım fonlarını satma eğiliminde olacaklardır. *Para arzının* yatırım fonu piyasasına etkisi ise belirgin değildir. Bir taraftan, parasal büyümenin enflasyon oranı ile pozitif ilişkisi olduğundan, hisse senedi ve yatırım fonu fiyatlarını olumsuz etkilemektedir. Diğer taraftan, parasal büyüme ekonomiyi uyarmakta, şirket kazançları ve hisse senedi fiyatları dolayısıyla yatırım fonu net varlık değerleri artmaktadır. Ayrıca para arzı ile faiz oranı arasında ters ilişki olduğundan hisse senedi ile yatırım fonu fiyatları üzerinde negatif etki yapmaktadır. *Endeks getirileri* ile yatırım fonlarının net varlık değerleri arasında pozitif ilişki vardır. *Döviz kurları* ve *sanayi üretim endeksi* ile yatırım fonları net varlık değerleri arasında ise ihmal edilebilir düzeyde bir ilişki vardır.

Sahoo ve Hathy (2007)'nin 1980-2000 dönemini kapsayan yaptıkları çalışmalarında, Hindistan yatırım fonları net varlık değerlerini geri yayılım algoritmasıyla eğitilen çok katmanlı YSA modeli ve doğrusal regresyon yöntemi ile tahmin etmişlerdir. Analizde, veriler eğitim, test ve öngörü seti olmak üzere üç setine ayrılmıştır. Verilerin %85'i eğitim seti olarak belirlenmiş, transfer fonksiyonu olarak, lineer ve sigmoid fonksiyonları ve öğrenme kuralı olarak da delta öğrenme kuralı kullanılmıştır. YSA modelinin regresyon analizine göre daha başarılı sonuçlar ürettiğini tespit etmişlerdir (Sahoo ve Hathy, 2007, s.5-15).

Araştırma Yöntemi ve Veri Seti

Çalışmanın amacı doğrultusunda ve literatür incelemesi çerçevesinde yatırım fonları net varlık değerleri üzerinde etkide bulunabilecek makro ekonomik değişkenler 6 adet olarak tespit edilmiştir. Modellerde bağımsız değişken olarak, Aktif Tahvilin Faiz Oranı (ATFAİZ), ABD Doları/TL Kuru (DK), İMKB-100

Endeksi (İMKB100), Para Arzı (M2), Sanayi Üretim Endeksi (SUE) ve Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak 19 adet A tipi ve 19 adet B tipi olmak üzere toplam 38 adet Yatırım Fonu Net Varlık Değeri (NVD) tespit edilmiştir (Tablo 1).

Tüm değişkenlerin aylık değerleri kullanılmış ve Aktif Tahvilin Faiz Oranı hariç, doğrusallığın sağlama-

sında önemli katkısı olmasından dolayı, tüm değişkenlerin doğal logaritmaları alınmıştır (Hamilton, 1994, s.438). Aktif Tahvilin Faiz Oranı değişkeni için oransal değerler söz konusu olduğundan bu değişkenin logaritması alınmamıştır. Analiz dönemi olarak 01.01.2001-31.12.2008 tarihleri arasındaki 8 yıllık (96 ay) bir zaman periyodu seçilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan A ve B Tipi Yatırım Fonları

Fon Kodu	A Tipi Yatırım Fonları	Fon Kodu	B Tipi Yatırım Fonları
A1	ACAR YAT. MEN. DEĞ. A.Ş. A TİPİ DEĞİŞ. F.	B1	AKBANK T.A.Ş. B TL. UZUN VAD. TAH. B. F.
A2	AKBANK T.A.Ş. A TİPİ HİSSE SENEDİ F.	B2	ATA YATIRIM MEN. KIYM. A.Ş. B TİPİ LİK. F.
A3	AKBANK T.A.Ş. A TİPİ SABANCI H. İŞTR. F.	B3	FINANSBANK A.Ş. B TİPİ LİKİT FON
A4	ECZACIBAŞI MEN. DEĞ. A.Ş. A TİPİ DEĞ. F.	B4	HSBC BANK A.Ş. B TİPİ LİKİT FON
A5	GLOBAL MEN. DEĞ. A.Ş. A TİPİ DEĞİŞ. FON	B5	İŞ YAT. MEN. DEĞ. A.Ş. B TİPİ DEĞİŞ. FON
A6	İŞ YAT. MEN. DEĞ. A.Ş. A TİPİ DEĞİŞ. FON	B6	T.C. ZİRAAT BANKASI B TİPİ DEĞİŞKEN FON
A7	YKB A.Ş. A TİPİ KOÇ-ALLIANZ SİG. ÖZEL F.	B7	T.C. ZİRAAT BANKASI B TİPİ LİKİT FON
A8	YKB A.Ş. A TİPİ İMKB-100 ENDEKSİ F.	B8	TEB. A.Ş. B TİPİ LİKİT FON
A9	T.C. ZİRAAT BANKASI A TİPİ DEĞİŞ. FON	B9	T.GARANTİ BANK. A.Ş. B TİPİ FLEXİ DEĞİŞ. F.
A10	TEB. YAT. MEN. DEĞ. A.Ş. A TİPİ HİS. S. F.	B10	T. GARANTİ BANKASI A.Ş. B TİPİ LİKİT FON
A11	T. GARANTİ BA. A.Ş. ÖZEL BANK. A T. D. F.	B11	T. GARANTİ BAN. A.Ş. B TİPİ TAH. VE BON. F.
A12	T. GARANTİ BA. A.Ş. ATİPİ İMKB-30 END. F.	B12	T. İŞ BANK. A.Ş. B TİPİ LİKİT FON
A13	T. İŞ BANK. A.Ş. A TİPİ DEĞİŞKEN FON	B13	T. İŞ. BANK. B TİPİ TAHVİL VE BONO FONU
A14	T. İŞ BANK. A.Ş. A TİPİ HİSSE SENEDİ F.	B14	T. VAKIFLAR BANK. T.A.O. B TİPİ DEĞİŞ. F.
A15	T. İŞ BANK. A.Ş. A TİPİ İŞTİRAK F.	B15	T. VAKIFLAR BANK. T.A.O. B TİPİ LİKİT FON
A16	T. İŞ BANK. A.Ş. A TİPİ İMKB-30 END. F.	B16	YAPI VE KREDİ BANK. A.Ş. B TİPİ DEĞİŞ. F.
A17	YAPI KRE. YAT. MEN. DEĞ. A.Ş. A T. D.F.	B17	YAPI VE KREDİ BANK. A.Ş. B TİPİ LİKİT FON
A18	YAPI VE KREDİ BANK. A.Ş. A TİPİ H. S. F.	B18	YAPI KREDİ YAT. MEN DEĞ. A.Ş. B TİPİ LİK.
A19	YAPI VE KREDİ BANK. A.Ş. A TİPİ KAR.F.	B19	YAT. FİNS. MEN. DEĞ. A.Ş. B TİPİ LİKİT FON

Kurulan modelde, farklı tipteki Yatırım Fonu Net Varlık Değeri (NVD) bağımlı değişken, altı adet makro ekonomik değişken de bağımsız değişken olarak belirlenmiştir. Modeldeki makro ekonomik değişkenler, yatırım fonları için gösterge (benchmark veya fon karşılaştırma ölçütü) olarak da kullanılmaktadır.

Tüm değişkenler için, Ocak 2001-Aralık 2008 dönemine ait aylık veriler kullanılarak oluşturulan yatırım fonu net varlık değeri öngörü modeli aşağıdaki biçimde tanımlanmıştır:

$$NVD_i = f(ATFAİZ, DK, TEFE, İMKB100, M2, SUE, \epsilon_i) \quad (4.1)$$

Burada;

NVD_i : i. Yatırım Fonu Net Varlık Değeri (Bin TL),

ATFAİZ : Aktif Tahvilin Faiz Oranı (%),

DK : ABD Doları/TL Kuru,

TEFE : Toptan Eşya Fiyat Endeksi (1997=100),

İMKB100 : İMKB-100 Endeksi,

M2 : Para Arzı (Bin TL),

SUE : Sanayi Üretim Endeksi (1997=100),

ϵ_i : Hata Terimini göstermektedir.

Tüm bu değişkenlere ait zaman serileri T.C. Merkez Bankası üç aylık bültenlerinden, SPK aylık bültenlerinden, TCMB, TÜİK web adreslerinden elde edilmiştir. Bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait Ocak 2001-Aralık 2008 dönemi zaman serisi verileri En Küçük Kareler Yöntemine (EKKY) göre değerlendirilmiştir. Tüm değişkenlerin aylık değerleri kullanılarak aşağıdaki regresyon modeli tahmin edilmeye çalışılmıştır.

$$\ln NVD_i = \beta_0 - \beta_1 \ln ATFAİZ - \beta_2 \ln DK + \beta_3 \ln İMKB100 + \beta_4 \ln M2 + \beta_5 \ln SUE + \beta_6 \ln TEFE + \beta_7 \ln NVD_{i-1} + \epsilon_i \quad (4.2)$$

Çalışmanın amacı oluşturulan modelde değişkenler arasındaki gerçek ilişkiyi bulabilmek ve sahte regresyonla karşılaşmamak olduğundan, tüm değişkenlerin logaritmik birinci sıra farkları alınmış ve modele EKKY yöntemi uygulanmıştır.

Daha sonra regresyon modeli ile yapılan tahminlerin geçerliliğini sağlayan ekonometrik varsayımların varlığı araştırılmıştır. Bu amaçla, modelde hata terimleri

arasında ardışık bağımlılığın olup olmadığını yani otokorelasyon varlığının tespiti için Breusch-Godfrey Testi (BG testi, LM testi) kullanılırken; modelde hata terimi standart sapmasının sabit olup olmadığını yani değişen varyans varlığının tespiti için ise White Testi kullanılmıştır (Gujarati, 2004, s.257; Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2007, s.344; Ertek, 2000, s.240).

Verilerin analizinde E-Views 5.1 programı kullanılarak regresyon modelleri, NeuroSolutions 5.0 programı kullanılarak da YSA modelleri geliştirilmiştir.

Regresyon ve YSA Modellerinin Uygulama Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde, 38 adet yatırım fonu net varlık değerlerinin öncelikle regresyon daha sonra da YSA modeli ile öngörülmesine ilişkin bulgular özetlenmiştir.

Serilerin durağan olması etkin ve tutarlı tahminler için gerekli olan bir varsayımdır. Bir zaman serisinde belirli bir zaman sürecinde sürekli artma veya azalma olmuyorsa ve veriler zaman (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2007, s.229). Verilerin durağan olup olmadığının belirlenmesi amacıyla, ADF testi gerçekleştirilmiş ve sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Değişkenlere Ait ADF Birim-Kök Testi Sonuçları

Değişken	ADF (Düzey)		ADF (Birinci Fark)		Değişken	ADF (Düzey)		ADF (Birinci Fark)	
	Gecikme Uzunluğu (k)	ADF İstatistiği	Gecikme Uzunluğu (k)	ADF İstatistiği		Gecikme Uzunluğu (k)	ADF İstatistiği	Gecikme Uzunluğu (k)	ADF İstatistiği
ATFAIZ	4	-3.087*	1	-15.600*	M2	1	-0.695	1	-10.757*
DK	1	-2.887	1	-8.225*	SUE	5	-1.738	4	-5.946*
IMKB100	1	-1.467	1	-11.359*	TEFE	2	-2.695	1	-5.010*
A1	2	-1.778	1	-11.339*	B1	1	-2.804	1	-10.180*
A2	2	-2.487	1	-10.243*	B2	2	-2.424	1	-10.614*
A3	1	-2.320	1	-14.822*	B3	4	-2.892	2	-8.868*
A4	2	-0.457	2	-8.532*	B4	3	-2.634	2	-8.794*
A5	3	-0.975	2	-9.106*	B5	1	-1.943	1	-14.324*
A6	1	-2.882	1	-9.043*	B6	3	-1.409	3	-4.991*
A7	1	-2.459	2	-6.757*	B7	4	-2.020	2	-9.124*
A8	2	-1.538	3	-7.713*	B8	1	-2.958	1	-22.556*
A9	1	-1.812	1	-9.158*	B9	1	-2.737	1	-11.734*
A10	1	-2.538	2	-8.884*	B10	1	-2.461	1	-9.545*
A11	1	0.605	1	-9.904*	B11	4	-2.746	5	-3.211*
A12	1	-2.858	1	-10.189*	B12	2	-2.652	3	-3.330*
A13	2	-2.434	1	-11.086*	B13	3	-1.923	2	-9.171*
A14	1	-2.161	1	-11.642*	B14	3	-2.528	3	-7.267*
A15	1	-1.314	1	-8.117*	B15	3	-2.036	2	-7.778*
A16	1	-1.613	1	-10.620*	B16	1	-1.264	1	-13.303*
A17	2	-1.955	1	-11.034*	B17	3	-2.408	2	-7.751*
A18	1	-2.140	1	-9.4445*	B18	2	-2.613	2	-8.330*
A19	1	-1.715	2	-14.514*	B19	3	-2.437	3	-8.447*

* : 0.05 anlamlılık düzeyinde serinin durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 2'de yer alan test istatistiklerine bakıldığında bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birinci farkları alındığında ADF katsayılarının tümünün $\alpha=0.05$ güvenilirlik düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Tüm değişkenlerin (ATFAİZ değişkeni hariç) düzeyde durağan olmadıkları ve birinci dereceden farkları alındığında durağan hale geldikleri tespit edilmiştir. Bu nedenle regresyon modelinde kullanılacak değişkenlerin birinci derece farkları dikkate alınarak tahmin yapılmıştır.

Klasik regresyon modeli varsayımları hem bağımlı ve bağımsız serilerin durağan olmasını hem de hataların sıfır ortalama ve sonlu varyansa sahip olmasını gerekli kılmaktadır. O halde durağan olmayan serilerle yapılan regresyon analizi ile sahte regresyon sorunu ortaya çıkabilir. Sahte regresyonda yüksek R^2 değerleri ve anlamlı t-istatistikleri söz konusu iken parametre tahmin sonuçları ekonomik yorum bakımından anlamsızdır. Fakat değişkenler arasında eşbütünleşme varsa değişkenler tek tek incelendiğinde durağan

olamasa bile bu değişkenlerin doğrusal fonksiyonları alındığında serilerin birbirine ait trendi ortadan kaldırarak durağan hale gelmesine ve sahte regresyonun ortadan kalkmasına neden olmaktadır.

Eşbütünleşme, durağan olmayan serilerin doğrusal bileşimlerinden elde edilen hata teriminin durağan olmasıdır. Eşbütünleşme olması için tüm serilerin aynı derecede durağan olması ve bu değişkenlerin doğrusal fonksiyonlarından elde edilen hata teriminin de durağan olması gerekir (Ertek, 2000, s.392). Bu çalışmada kullanılan seriler aynı derecede I(1) durağan ve hata terimlerinin de durağan olmasından dolayı -tahmin sonuçlarında da görüleceği üzere- sahte regresyon söz konusu değildir.

Serilerin durağanlığı belirlendikten sonra regresyon modelinde kullanılan bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı olup olmadığının tespiti için bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	ATFAİZ	DK	IMKB100	M2	TEFE	SUE
ATFAİZ	1.000	0.526	-0.145	0.063	0.531	0.009
DK	0.526	1.000	-0.434	0.185	0.315	0.081
IMKB100	-0.145	-0.434	1.000	-0.079	0.098	-0.099
M2	0.063	0.185	-0.079	1.000	-0.033	0.130
TEFE	0.531	0.315	0.098	-0.033	1.000	0.073
SUE	0.009	0.081	-0.099	0.130	0.073	1.000

Regresyon modellerinde bağımsız değişkenler arasında önemli bir ilişki bulunmamalıdır. Eğer böyle bir ilişki varsa, söz konusu ilişki "çoklu doğrusal bağlantı" olarak adlandırılmaktadır (Gujarati, 2004, s.342-343). Çoklu doğrusal bağlantının varlığı, bağımsız değiş-

kenler arasındaki korelasyon katsayıları incelenerek araştırılmaktadır. Bağımsız değişkenler arasında yüksek düzeyde (mutlak değeri %80 ve üzerinde bir değer) bir korelasyon katsayısı, çoklu doğrusal bağlantı göstergesidir (Kennedy, 1998, s.288). Tablo 3'de görül

düğü gibi bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları %54'ün altında kalmaktadır. Bu nedenle çoklu doğrusal bağlantı sorunu bulunmamaktadır. Bu durumda verilerin analize uygun olduğu tespit edildikten sonra regresyon analizine geçilerek modele EKKY yöntemi uygulanmıştır. Daha sonra regresyon modeli ile yapılan tahminlerin geçerliliğini sağlayan ekonometrik varsayımların varlığı araştırılmıştır.

19 adet A tipi ve 19 adet B tipi yatırım fonunun net varlık değerleri ile 6 adet ekonomik değişken arasındaki ilişkiyi gösteren doğrusal regresyon modelleri tahmin edilmiştir. Tahmin edilen modellerde ekonometrik sorunların var olup olmadığının tespiti amacıyla gerekli testler yapılmıştır. Testlerin sonuçlarına göre ekonometrik sorunlar giderilerek modeller yeniden tahmin edilmiştir. Ayrıca, fonların net varlık değerini tahmin eden modellere yapılan ekonometrik testler (LM ve White testi) sonucunda, bazı modellerde otokorelasyon, bazı modellerde değişen varyans ve bazı modellerde ise her iki sorun birden tespit edilmiştir. Otokorelasyon sorunu olan tüm modellere bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri alınarak, değişen varyans sorunu olan modellerde ise Newey-West Değişen Varyans düzeltmesi yapılarak modeller yeniden tahmin edilmiştir. A tipi ve B tipi fonlar için yapılan tahmin sonuçları aşağıdaki tablolarda özetlenmiştir.

Tablo 4 ve 5'de her bir değişken için tahmin edilen katsayı değerleri verilmektedir. Bu katsayıların altındaki parantezlerden ilki ilgili katsayıların olasılık (p) değerini, ikinci parantez içindeki rakamlar ise t istatistik değerlerini ifade etmektedir. Bu modellerin içerdiği denklemlere ait düzeltilmiş R^2 , hata kareleri toplamı (HKT), F istatistik değeri ve Durbin-Watson (DW) d-istatistiği değerlerine yer verilmiştir. Ayrıca modellerin tümünde F değeri anlamlıdır. Modellerdeki katsayılar sıfırdan farklı ve anlamlıdır, yani regresyon modelleri ekonometrik olarak uygun modellerdir.

Tablo 4'de yer alan 19 adet A tipi yatırım fonu regresyon analizi sonuçlarına göre, makro ekonomik değişkenlerin, fonların net varlık değerlerini açıklama kabiliyetleri önemli farklılıklar göstermiştir. Net varlık değeri denklemlerinin düzeltilmiş R^2 ve HKT değerlerine bakıldığında iki modelde başarılı denebilecek sonuçların elde edildiği görülmektedir. En yüksek düzeltilmiş belirlilik katsayısı (R^2) değeri %63.7 olarak gerçekleşirken diğer düzeltilmiş R^2 değerleri %18 ile %49 değerleri arasında gerçekleşmiştir. R^2 değeri en yüksek olan fon %63.7 ile A14 koduyla anılan T.C. İş Bankası A Tipi Hisse Senedi Fonu'dur. Bu fonun HKT ise 0,064'dür. Bu fonun R^2 değerinin %63.7 olması ise yatırım fonu net varlık değerindeki değişmelerin yaklaşık %63.7'sinin analize alınan bağımsız değişkenlerde meydana gelen değişmelerden tarafından açıklandığını, kalan %36.3'ünün ise modele dâhil edilmeyen diğer değişkenlerin veya hata terimi tarafından açıklandığını ifade etmektedir.

Makro ekonomik değişkenlerin, yatırım fonu net varlık değerlerini açıklama güçleri ise fonlara göre farklılık göstermiştir. 19 adet A tipi yatırım fonu için yapılan tahmin modellerine bakıldığında genelde, *A tipi fonların net varlık değerlerinin, İMKB-100 endeksine ve önceki dönem net varlık değerlerine duyarlı olduğu* görülmektedir. Başka bir ifadeyle, β_3 , β_7 ve β_8 katsayıları istatistikî olarak anlamlıdır. Ayrıca, diğer A tipi yatırım fonlarından farklı olarak, A1 koduyla anılan, Acar Yatırım Menkul Değerler A.Ş. A tipi Değişken Fon'unun ATFAİZ ve TEFE'ye ve A17 koduyla anılan Yapı Kredi Yatırım Menkul Değerler A.Ş. A tipi Değişken Fon'unun da DK'ya duyarlı olduğu görülmektedir. Bunun nedeni her iki fon tipinde de fon portföy sepetinde yer alan Hisse Senedi oranı ve sabit getirili menkullerin oranının diğer kıymetlere göre daha yüksek tutulmasıdır.

Tablo 4. A Tipi Fonlar İçin Regresyon Yöntemi Tahmin Sonuçları

	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7*	A8	A9	A10	A11*	A12*	A13	A14	A15	A16	A17	A18	A19*
β_0 (Sabit terim)	0.0005 (0.902) [0.122]	0.011 (0.679) [0.415]	-0.041 (0.240) [-1.182]	-0.042 (0.156) [-1.430]	-0.081 (0.312) [-1.016]	1.001 (0.731) [0.344]	-0.039 (0.548) [-0.601]	-0.025 (0.409) [-0.828]	-0.019 (0.444) [-0.767]	-0.097 (0.587) [-0.545]	-0.047 (0.036) [-2.123]	-0.003 (0.812) [-0.238]	-0.006 (0.884) [-0.146]	-0.006 (0.131) [-1.522]	-0.001 (0.818) [-0.229]	-0.004 (0.694) [-0.393]	-1.325 (0.518) [-0.521]	0.016 (0.755) [0.312]	-0.012 (0.556) [-0.591]
β_1 (ATFAİZ)	-0.00021 (0.034) [-2.145]	-0.00083 (0.285) [-1.074]	0.00084 (0.400) [0.845]	0.00070 (0.397) [0.849]	0.00175 (0.441) [0.773]	0.00051 (0.763) [-0.302]	0.00025 (0.896) [0.130]	0.00099 (0.254) [-1.147]	0.00032 (0.962) [0.046]	0.00136 (0.557) [0.589]	0.00057 (0.036) [2.125]	0.00004 (0.986) [-0.016]	0.00036 (0.760) [0.305]	0.00007 (0.491) [0.691]	0.00005 (0.834) [-0.210]	0.00002 (0.901) [-0.124]	0.00011 (0.925) [-0.094]	0.00038 (0.798) [-0.256]	-0.00032 (0.363) [-0.914]
β_2 (DK)	-0.065 (0.645) [-0.461]	-0.360 (0.643) [-0.465]	0.127 (0.900) [0.125]	-0.549 (0.509) [-0.662]	1.980 (0.389) [0.865]	-2.838 (0.108) [-1.622]	-2.477 (0.393) [-0.857]	-0.731 (0.402) [-0.841]	-0.347 (0.633) [-0.479]	-2.001 (0.392) [0.589]	0.141 (0.796) [0.258]	0.428 (0.379) [0.883]	-0.485 (0.684) [-0.408]	0.276 (0.059) [1.909]	0.013 (0.959) [0.051]	0.155 (0.646) [0.460]	-3.705 (0.003) [3.012]	-0.440 (0.779) [-0.280]	0.394 (0.470) [0.725]
β_3 (İMKB100)	0.424 (0.000) [7.017]	0.305 (0.356) [0.926]	1.278 (0.003) [3.028]	0.514 (0.135) [1.507]	1.391 (0.138) [1.495]	0.985 (0.173) [1.372]	0.955 (0.022) [2.320]	0.942 (0.010) [2.631]	0.467 (0.115) [1.590]	1.520 (0.121) [1.565]	1.488 (0.015) [2.468]	1.044 (0.000) [14.246]	0.641 (0.185) [1.336]	0.761 (0.000) [12.370]	0.616 (0.000) [5.458]	0.965 (0.000) [6.736]	0.019 (0.000) [0.039]	0.948 (0.123) [1.557]	0.396 (0.009) [2.674]
β_4 (M2)	-0.008 (0.945) [-0.069]	-0.100 (0.874) [-0.158]	0.827 (0.323) [0.993]	0.357 (0.599) [0.527]	1.432 (0.442) [0.772]	0.543 (0.703) [0.381]	0.680 (0.601) [0.523]	-0.169 (0.811) [-0.239]	0.553 (0.338) [0.962]	1.208 (0.524) [0.639]	0.580 (0.041) [2.069]	0.118 (0.545) [0.606]	-0.049 (0.185) [-0.051]	0.100 (0.000) [0.817]	0.407 (0.958) [1.801]	0.144 (0.000) [0.502]	0.143 (0.987) [0.142]	0.649 (0.596) [0.532]	0.509 (0.000) [3.503]
β_5 (SUE)	0.070 (0.411) [0.826]	0.333 (0.454) [0.751]	-0.353 (0.545) [-0.606]	-0.385 (0.416) [-0.816]	-0.810 (0.535) [-0.621]	-0.683 (0.494) [-0.685]	0.921 (0.292) [0.969]	0.391 (0.438) [0.777]	0.144 (0.725) [0.352]	0.097 (0.942) [0.072]	0.113 (0.586) [0.546]	0.335 (0.061) [1.897]	-1.270 (0.070) [-1.830]	0.080 (0.357) [0.924]	-0.068 (0.669) [-0.428]	0.564 (0.006) [2.798]	0.011 (0.987) [0.016]	-1.314 (0.131) [-1.523]	-0.168 (0.660) [-0.441]
β_6 (TEFE)	1.158 (0.000) [3.473]	1.620 (0.439) [0.776]	-1.981 (0.466) [-0.732]	-0.541 (0.805) [-0.247]	-6.070 (0.316) [-1.007]	2.573 (0.579) [0.556]	0.403 (0.943) [0.070]	-2.354 (0.308) [-1.023]	0.500 (0.790) [0.267]	-2.657 (0.667) [-0.431]	-1.414 (0.080) [-1.768]	1.134 (0.294) [1.055]	-2.231 (0.478) [-0.712]	-0.612 (0.074) [-1.803]	-0.394 (0.528) [-0.632]	0.173 (0.826) [0.219]	2.079 (0.526) [0.635]	1.276 (0.748) [0.321]	1.265 (0.254) [1.146]
β_7 (NVDi-1)		-0.427 (0.000) [-4.007]	-0.361 (0.000) [-3.844]	-0.610 (0.000) [-5.910]	-0.660 (0.000) [-6.418]	-0.324 (0.001) [-3.307]	-0.384 (0.014) [-2.494]	-0.390 (0.000) [-3.829]	-0.396 (0.000) [-3.779]	-0.571 (0.000) [-5.432]			-0.663 (0.000) [-6.408]				-0.418 (0.000) [-4.715]	-0.460 (0.000) [-4.210]	-0.437 (0.047) [-2.008]
B_8 (NVDi-2)		-0.249 (0.025) [-2.274]		-0.279 (0.007) [-2.734]	-0.330 (0.001) [-3.205]			-0.192 (0.058) [-1.916]	-0.139 (0.178) [-1.355]	-0.264 (0.011) [-2.580]			-0.258 (0.011) [-2.581]					-0.198 (0.060) [-1.900]	-0.133 (0.417) [-2.084]
Düzeltilmiş R ²	0.495	0.146	0.217	0.295	0.292	0.136	0.144	0.217	0.106	0.292	0.270	0.318	0.347	0.637	0.279	0.375	0.247	0.164	0.155
F İstatistiği	16.390 (0.000)	2.971 (0.005)	4.683 (0.000)	5.811 (0.000)	5.758 (0.000)	3.105 (0.005)	3.246 (0.004)	4.197 (0.000)	2.369 (0.023)	5.759 (0.000)	6.810 (0.000)	8.308 (0.000)	7.137 (0.000)	28.609 (0.000)	7.074 (0.000)	10.405 (0.000)	5.373 (0.000)	3.261 (0.002)	3.117 (0.003)
HKT	0.06227	1.544	2.846	1.796	13.570	8.301	17.477	1.974	1.306	14.186	1.141	0.497	3.650	0.064	0.217	0.349	4.146	5.898	0.908
DW	2.207	2.045	2.160	2.116	2.150	2.118	2.189	2.125	2.204	2.139	2.055	2.022	2.185	2.064	1.675	1.960	2.265	2.109	2.114

NVD: Net Varlık Değeri, ATFAİZ: Aktif Tahvilin Faiz Oranı, DK: ABD Doları/TL Kuru, İMKB100: İMKB Ulusal 100 Endeksi, M2: Para Arzı, SUE: Sanayi Üretim Endeksi, TEFE: Toptan Eşya Fiyat Endeksidir.

*İlgili modellerin katsayıları Newey-West değişen varyansa göre düzeltmeyi yansıtmaktadır.

Katsayılar %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel bakımdan önemlidir.

Parantez içindeki rakamların ilki ilgili katsayıların olasılık (p) değerini, köşeli parantez içindeki rakamlar ise t istatistik değerlerini ifade etmektedir.

Tablo 5. B Tipi Fonlar İçin Regresyon Yöntemi Tahmin Sonuçları

	B1	B2	B3	B4	B5*	B6*	B7	B8	B9	B10	B11	B12*	B13*	B14*	B15	B16	B17*	B18	B19
β_0 (Sabit terim)	-0.071 (0.135) [-1.505]	-0.001 (0.919) [-0.100]	-0.012 (0.824) [-0.223]	-0.009 (0.882) [-0.148]	-0.040 (0.266) [-1.119]	0.018 (0.307) [1.025]	-0.008 (0.808) [-0.243]	0.032 (0.697) [0.390]	-0.008 (0.820) [-0.207]	-0.008 (0.679) [-0.227]	-0.007 (0.019) [-0.414]	-0.007 (0.773) [-2.380]	-0.014 (0.817) [-0.288]	-0.012 (0.841) [-0.231]	-0.011 (0.749) [-0.200]	0.017 (0.320) [0.307]	-0.003 (0.877) [-0.154]	0.031 (0.643) [0.464]	-0.009 (0.792) [-0.263]
β_1 (ATFAİZ)	0.0031 (0.020) [2.358]	-0.0001 (0.729) [-0.346]	0.0008 (0.588) [0.543]	0.0010 (0.588) [0.542]	0.0012 (0.261) [1.130]	-0.0009 (0.162) [-1.409]	0.0008 (0.396) [0.851]	-0.0011 (0.644) [-0.463]	0.00038 (0.665) [0.433]	0.0004 (0.609) [0.512]	-0.0001 (0.000) [-0.410]	0.0006 (0.198) [6.036]	0.0009 (0.198) [1.296]	0.0008 (0.959) [0.055]	0.0004 (0.598) [0.527]	0.0007 (0.759) [0.307]	-0.0007 (0.054) [1.952]	-0.0005 (0.785) [-0.272]	0.0011 (0.296) [1.050]
β_2 (DK)	-0.677 (0.622) [-0.493]	0.276 (0.610) [0.511]	-0.440 (0.777) [-0.283]	0.575 (0.761) [0.304]	-2.414 (0.104) [-1.641]	0.120 (0.916) [0.105]	-0.443 (0.664) [-0.435]	1.272 (0.598) [0.528]	-1.040 (0.409) [-0.828]	0.514 (0.663) [0.436]	-2.290 (0.000) [-3.975]	0.233 (0.013) [2.515]	0.880 (0.558) [0.587]	-0.730 (0.641) [-0.468]	1.384 (0.384) [0.874]	-2.245 (0.153) [-1.441]	1.146 (0.128) [1.534]	1.105 (0.567) [0.574]	0.360 (0.735) [0.338]
β_3 (İMKB100)	0.808 (0.143) [1.475]	0.433 (0.048) [1.998]	-0.259 (0.681) [-0.412]	-0.537 (0.484) [-0.702]	0.237 (0.364) [0.911]	1.054 (0.053) [1.956]	-0.437 (0.289) [-1.065]	-0.652 (0.508) [-0.664]	0.851 (0.114) [1.595]	-0.112 (0.822) [-0.225]	0.989 (0.000) [4.044]	-0.046 (0.182) [-1.342]	0.060 (0.808) [0.242]	0.389 (0.477) [0.713]	-0.034 (0.957) [-0.053]	1.069 (0.096) [1.679]	0.072 (0.096) [0.607]	0.255 (0.545) [0.329]	0.097 (0.821) [0.226]
β_4 (M2)	0.559 (0.613) [0.506]	0.055 (0.899) [0.126]	-0.032 (0.979) [-0.026]	-0.033 (0.982) [-0.022]	-0.086 (0.821) [-0.226]	-0.295 (0.231) [-1.205]	-0.120 (0.883) [-0.147]	-0.843 (0.664) [-0.435]	1.272 (0.907) [-0.116]	0.062 (0.595) [0.062]	-0.261 (0.979) [-0.532]	-0.001 (0.979) [-0.025]	0.124 (0.758) [0.308]	-0.246 (0.658) [-0.443]	-0.048 (0.970) [-0.037]	0.164 (0.896) [0.130]	0.202 (0.419) [0.811]	-0.252 (0.871) [-0.162]	-0.059 (0.945) [-0.068]
β_5 (SUE)	-0.554 (0.472) [-0.722]	-0.468 (0.129) [-1.529]	0.673 (0.444) [0.768]	0.781 (0.467) [0.729]	-0.383 (0.359) [-0.986]	-0.262 (0.792) [-0.921]	0.151 (0.376) [0.263]	1.207 (0.406) [0.888]	0.627 (0.871) [0.162]	0.114 (0.823) [0.223]	0.077 (0.465) [0.732]	0.041 (0.655) [0.732]	-0.471 (0.729) [-0.347]	2.318 (0.058) [1.915]	0.052 (0.954) [0.057]	-0.280 (0.753) [-0.315]	-0.183 (0.748) [-0.321]	0.676 (0.540) [0.615]	0.404 (0.512) [0.658]
β_6 (TEFE)	-2.954 (0.408) [-0.830]	1.367 (0.341) [0.957]	3.035 (0.456) [0.748]	1.019 (0.837) [0.205]	0.751 (0.717) [0.363]	2.765 (0.119) [1.574]	0.475 (0.858) [0.178]	5.635 (0.374) [0.892]	-0.116 (0.968) [-0.039]	-0.429 (0.876) [-0.155]	5.118 (0.000) [3.791]	-0.537 (0.109) [-1.617]	-1.030 (0.765) [-0.299]	-0.403 (0.939) [-0.075]	0.164 (0.902) [0.122]	-0.280 (0.000) [-0.343]	-0.197 (0.905) [-0.119]	0.228 (0.964) [0.044]	-2.382 (0.400) [-0.845]
β_7 (NVDi-1)	-0.502 (0.000) [-5.104]	-0.549 (0.000) [-5.427]	-0.657 (0.000) [-6.301]	-0.631 (0.000) [-6.093]	-0.439 (0.000) [-3.951]	-0.669 (0.000) [-6.534]	-0.750 (0.000) [-6.768]						-0.654 (0.000) [-4.756]	-0.651 (0.000) [-6.370]	-0.638 (0.000) [-6.070]	-0.307 (0.002) [-3.120]	-0.594 (0.000) [-3.853]	-0.450 (0.000) [-4.267]	-0.620 (0.000) [-5.893]
β_8 (NVDi-2)	-0.247 (0.019) [-2.382]	-0.254 (0.012) [-2.565]	-0.336 (0.001) [-3.224]	-0.322 (0.002) [-3.101]			-0.328 (0.01) [-3.208]	-0.115 (0.288) [-1.067]					-0.336 (0.013) [-2.522]	-0.302 (0.004) [-2.940]	-0.305 (0.005) [-2.863]		-0.280 (0.047) [-2.015]	-0.283 (0.008) [-2.685]	-0.255 (0.017) [-2.432]
Düzeltilmiş R ²	0.232	0.258	0.276	0.268	0.221	0.207	0.289	0.464	0.001	-0.051	0.459	0.598	0.267	0.302	0.275	0.126	0.255	0.138	0.244
F istatistiği	4.486 (0.000)	5.018 (0.000)	5.402 (0.000)	5.231 (0.000)	4.771 (0.000)	5.089 (0.000)	5.691 (0.000)	10.972 (0.000)	1.018 (0.418)	0.073 (0.965)	14.292 (0.000)	24.333 (0.000)	5.204 (0.000)	5.998 (0.000)	5.371 (0.000)	2.926 (0.008)	4.937 (0.000)	2.848 (0.007)	4.719 (0.000)
HKT	4.737	0.749	6.143	9.216	2.020	1.353	2.657	14.872	4.854	4.281	1.019	0.032	9.970	9.625	6.438	6.555	2.168	9.574	2.973
DW	2.117	2.120	2.161	2.128	2.049	2.296	2.179	2.027	2.384	1.969	1.599	1.918	2.109	2.050	2.144	2.061	2.097	2.129	2.084

NVD: Net Varlık Değeri, ATFAİZ: Aktif Tahvilin Faiz Oranı, DK: ABD Doları/TL Kuru, İMKB100: İMKB Ulusal 100 Endeksi, M2: Para Arzı, SUE: Sanayi Üretim Endeksi, TEFE: Toptan Eşya Fiyat Endeksidir.

*İlgili modellerin katsayıları Newey-West değişen varyansa göre düzeltmeyi yansıtmaktadır.

Katsayılar %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel bakımdan önemlidir.

Parantez içindeki rakamların ilki ilgili katsayıların olasılık (p) değerini, köşeli parantez içindeki rakamlar ise t istatistik değerlerini ifade etmektedir.

Tablo 5'e göre, makro ekonomik değişkenlerin, 19 adet B tipi yatırım fonunun net varlık değerlerini açıklama kabiliyetleri önemli farklılıklar göstermiştir. Net varlık değerini tahmin eden denklemlerin düzeltilmiş R² ve HKT değerlerine bakıldığında iki modelde başarılı denebilecek sonuçların elde edildiği görülmektedir. En yüksek düzeltilmiş belirlilik katsayısı (R²) değeri %59.8 civarında gerçekleşirken; en düşük düzeltilmiş R² değeri %-0.05 olarak gerçekleşmiştir. Düzeltilmiş R² değeri en yüksek olan fon %59.8 ile B12 koduyla anılan T.C. İş Bankası B Tipi Likit Fonu'dur ve HKT'si 0.032'dir. R² değerinin %59.8 olması, yatırım fonu net varlık değerindeki değişmelerin yaklaşık %60'ının analize alınan bağımsız değişkenlerde meydana gelen değişmelerden tarafından açıklandığını, kalan %40'ının ise modele dâhil edilmeyen diğer değişken

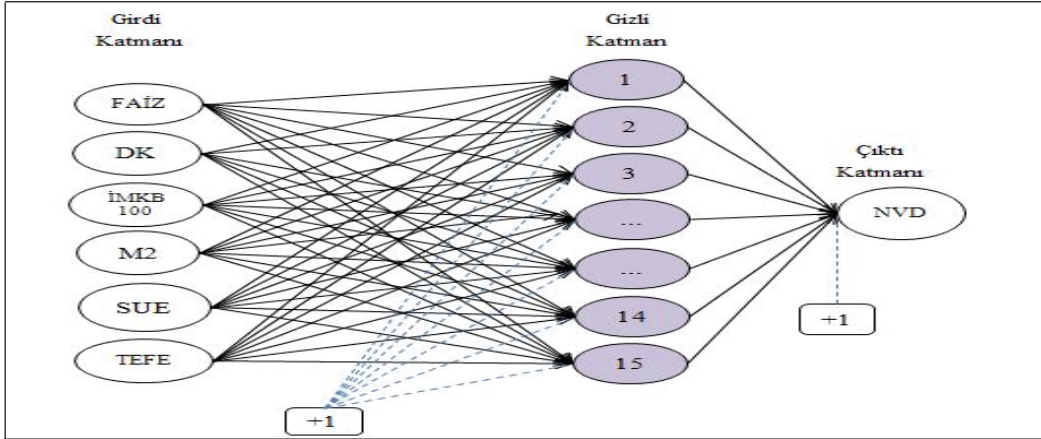
lerin veya hata terimi tarafından açıklandığını ifade etmektedir. Makro ekonomik değişkenlerin, B tipi yatırım fonlarının net varlık değerlerini açıklama güçleri de farklılık göstermiştir. 19 adet B tipi yatırım fonu için yapılan tahmin modellerine bakıldığında, B tipi fonların net varlık değerlerinin, aktif tahvilin faiz oranına, döviz kuruna, TEFE'ye, İMKB-100 endeksine ve önceki dönem net varlık değerlerine duyarlı olduğu görülmektedir. Yani, β_1 , β_2 , β_3 , β_7 , β_6 ve β_8 katsayıları istatistikî olarak anlamlıdır.

YSA modelinin uygulanması aşamasında, 19 adet A tipi ve 19 adet B tipi olmak üzere toplam 38 adet yatırım fonu net varlık değerini tahmin etmek için deneme-yanılma yoluyla onlarca ÇKA modeli geliştirilmiştir. Geliştirilen her model için, veri seti eğitim

ve test seti olmak üzere iki veri setine ayrılmıştır. Veri setinin %70'ini oluşturan ve Ocak 2001-Ağustos 2006 dönemini kapsayan 67 adet veri *eğitim seti* olarak belirlenirken, %30'unu oluşturan ve Eylül 2006-Aralık 2008 dönemini kapsayan 28 adet veri ise *test seti* olarak belirlenmiştir (Zhang, vd., 1998; Ray ve Vani, 2004). Bazı çalışmalarda ise veri seti, eğitim, doğrulama ve test seti olarak üç gruba ayrılmaktadır (Kaastra ve Boyd, 1996; Sahoo ve Hathy, 2007). Test setinin bu tarih aralığında belirlenmesinin nedeni ise dünyada 2007 yılı ortalarında başlayan ve 2008 yılında ise zirvesine ulaşan küresel ekonomik krizin veya mortgage krizinin ve mevsimsel etkilerin geliştirilen YSA modeli tarafından kavranıp kavranamadığını gösterebilmektir.

Modelde (6) adet bağımsız değişken olduğu için, girdi katmanında bağımsız değişkenleri temsil eden (6) adet girdi nöronu kullanılmıştır. Çıktı katmanında ise bir bağımlı değişken olduğundan nöron sayısı (1) adet

olarak belirlenmiştir. Değişik sayıda gizli nöronlarla ve gizli katman sayıları ile yapılan denemeler sonunda 9 adet fonda tek katmanlı ağ mimarisi iyi sonuçlar verirken, diğer fonlarda 2, 3 ve 4 katmanlı ağ mimarisinin iyi sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir. Bu nedenle gizli katmandaki nöron sayısı fonlara göre değişkenlik göstermiş ve 3-15 adet aralığında belirlenmiştir. Gizli katmanda ve çıktı katmanında aktivasyon fonksiyonu olarak Hiperbolik Tanjant ve Sigmoid fonksiyonları kullanılmıştır. Hem gizli katman hem de çıktı katmanı için eşik değer veya rastsal hata terimi kullanılmıştır. Bu terim Şekil 2'de kesikli çizgilerle gösterilmiştir. Ayrıca ağın başarısını belirleyen öğrenme algoritması yine her fon için farklı belirlenmiştir. Verilen bu parametrelere dayanarak danışmanlı öğrenme tekniği ile eğitilen, çok katmanlı ve ileri beslemeli (feedforward) yapay sinir ağı mimarisi oluşturulmuştur ve modelin genel yapısı Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 1. Geliştirilen YSA Tahmin Modeli

Çok katmanlı bir YSA modelinde; gizli katman sayısı, gizli katmanda yer alacak nöron sayısı, gizli katman ve çıktı katmanındaki aktivasyon fonksiyonları ile öğrenme algoritmaları, öğrenme oranı ve momentum katsayısı gibi parametrelerin belirlenmesi ağın performansı açısından oldukça önemlidir. Fakat bu parametrelerin belirlenmesinde kesin bir yöntem ol-

mamasından dolayı parametreler deneme yanılma yoluyla belirlenmiştir (Kaastra ve Boyd, 1996, s.220-224). Geliştirilen YSA modelleri 1000 döngü (epoch) kullanılarak eğitilmiştir. Denemeler sonucunda en iyi eğitim ve test sonuçlarını veren ağ yapılarına ilişkin parametreler A tipi ve B tipi fonlar için aşağıdaki tablolarda verilmektedir.

Tablo 6. A ve B Tipi Fonlar İçin En Uygun YSA Modellerine İlişkin Parametreler

Model Parametreleri	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9	A10	A11	A12	A13	A14	A15	A16	A17	A18	A19
Girdi Nöronu Sayısı	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
Gizli Katman Sayısı	1	4	3	1	2	2	4	4	4	2	4	4	4	1	3	4	2	1	1
Gizli Katmandaki Nöron Sayısı	3	11	15	3	10	15	10	10	10	8	15	10	15	6	15	10	10	3	4
Gizli Katmandaki Transfer Fonksiyonu	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan
Öğrenme Algoritması	LM	MO	MO	LM	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	LM	LM
Çıktı Katmanındaki Nöron Sayısı	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Çıktı Katmanındaki Transfer Fonksiyonu	Sig	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan
Öğrenme Algoritması	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	LM	LM
Model Parametreleri	B1	B2	B3	B4	B5	B6	B7	B8	B9	B10	B11	B12	B13	B14	B15	B16	B17	B18	B19
Girdi Nöronu Sayısı	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
Gizli Katman Sayısı	2	4	3	4	4	3	4	4	3	4	1	3	4	1	2	1	2	3	1
Gizli Katmandaki Nöron Sayısı	15	15	15	15	6	15	15	11	14	11	4	15	11	7	15	4	15	10	7
Gizli Katmandaki Transfer Fonksiyonu	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	MO	Tan	MO	Tan	Tan
Öğrenme Algoritması	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	LM	MO	MO	LM	1	LM	1	MO	LM
Çıktı Katmanındaki Nöron Sayısı	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	Tan	1	Tan	1	1
Çıktı Katmanındaki Transfer Fonksiyonu	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	Tan	MO	Tan	MO	Tan	Tan
Öğrenme Algoritması	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	MO	LM	MO	MO	LM	MO	LM	MO	MO	MO

Aktivasyon Fonksiyonları: Sig: Sigmoid Fonksiyonu, Tan: Tanjant Fonksiyonu
 Öğrenme Algoritmaları: MO: Momentum, LM: Levenberg-Marquart (Trainlm)

Geliştirilen ÇKA modellerinin, eğitim ve test aşamasını başarı bir şekilde geçtiği, hatta eğitim dönemi kapsayan zaman periyodunda Türkiye'de Şubat 2001'de yaşanan finansal kriz ile 2008 yılının son çeyreğinde ABD kredi piyasasının çökmesine neden olan ve dünya finansal piyasalarını olumsuz etkileyen küresel ekonomik krizin yatırım fonları net varlık değerleri üzerindeki etkilerini başarılı bir şekilde kavrayabildiği de tespit edilmiştir.

Eğitim ve test aşamasından sonra oluşturulan YSA modelinin iyi bir tahmin edici olup olmadığının göstergesi olarak ÇKA'ların performans ölçümlerinde sıkça kullanılan; R^2 , Hata Kareler Ortalaması (HKO), Hata Kareler Toplamı (HKT) ve Hata Karelerinin Ortalamasının Karekökü (HKOK) gibi performans ölçütleri kullanılmıştır. En uygun ağ yapısı, bu performans ölçütleri dikkate alınarak eğitim ve test aşamasındaki bulguların karşılaştırılması yoluyla elde edilmiştir (Tablo 7 ve 8).

Tablo 7. A Tipi Fonlar İçin Eğitim ve Test Aşaması Performans Göstergeleri

Fon Adı	Eğitim Aşaması Sonrası				Test Aşaması Sonrası			
	R^2	HKT	HKO	HKOK	R^2	HKT	HKO	HKOK
A1	0.93893	0.021498	0.000320	0.017912	0.75898	0.010831	0.000387	0.019667
A2	0.74131	0.820057	0.012239	0.110632	0.55709	0.132794	0.004743	0.068866
A3	0.71731	0.455605	0.006800	0.082462	0.47316	0.513904	0.018354	0.135475
A4	0.63711	0.123956	0.001850	0.043012	0.52812	0.172568	0.006163	0.078505
A5	0.78804	0.135746	0.002026	0.045011	0.57246	0.201485	0.007196	0.084828
A6	0.75327	0.352709	0.005264	0.072555	0.54640	0.463605	0.016557	0.128675
A7	0.74018	0.197293	0.002944	0.054264	0.53108	0.479344	0.017119	0.130841
A8	0.72611	0.193183	0.002883	0.053696	0.61495	0.242742	0.008669	0.093109
A9	0.72344	0.811667	0.012114	0.110065	0.53990	0.066758	0.002384	0.048828
A10	0.75834	0.121987	0.001820	0.042669	0.54289	0.791388	0.028264	0.168118
A11	0.82965	0.793897	0.011849	0.108854	0.74518	0.101136	0.003612	0.060099
A12	0.70545	0.190644	0.005284	0.053342	0.51973	0.393079	0.014039	0.118484
A13	0.60290	0.804814	0.012012	0.109599	0.52401	0.083018	0.002965	0.054451
A14	0.86903	0.771308	0.011512	0.107294	0.72247	0.018029	0.000644	0.025374
A15	0.83107	0.221823	0.003310	0.057539	0.60397	0.269498	0.009625	0.098106
A16	0.82770	0.833302	0.012437	0.111522	0.69938	0.049748	0.001777	0.042151
A17	0.74826	0.946193	0.014122	0.118837	0.53880	0.190898	0.006818	0.082569
A18	0.76803	0.414261	0.006183	0.078632	0.68052	0.104472	0.003731	0.061083
A19	0.86930	0.110294	0.001646	0.040573	0.62789	0.163361	0.005834	0.076382

Örnekleme içi dönemde, A1 koduyla anılan Acar Yatırım Menkul Değerler A.Ş. A Tipi Değişken Fonu'nun net varlık değerini tahmin etmek için geliştirilen çok katmanlı YSA modelinin R^2 değeri %93.89 olurken, HKT değeri ise 0.021498 ile en küçük düzeyde ger-

çekleşmiştir. En düşük R^2 değeri (%60.29) ise A13 koduyla anılan T. İş Bank. A.Ş. A Tipi Değişken Fonuna aittir. Bu modelin HKT değeri ise 0.804814 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 8. B Tipi Fonlar İçin Eğitim ve Test Aşamaları Performans Göstergeleri

Fon Adı	Eğitim Aşaması Sonrası				Test Aşaması Sonrası			
	R^2	HKT	HKO	HKOK	R^2	HKT	HKO	HKOK
B1	0.82390	0.211278	0.003153	0.056155	0.62671	0.043487	0.001553	0.039409
B2	0.77881	0.122055	0.001822	0.042681	0.64736	0.067039	0.002394	0.048931
B3	0.83986	0.018439	0.000275	0.016589	0.51384	0.194974	0.006963	0.083446
B4	0.70781	0.029181	0.000436	0.020869	0.55160	0.471956	0.016856	0.129828
B5	0.75272	0.850604	0.012696	0.112674	0.56964	0.228214	0.008151	0.090280
B6	0.82091	0.822238	0.012272	0.110780	0.62082	0.472146	0.016862	0.129855
B7	0.85697	0.011427	0.000171	0.013059	0.65180	0.200476	0.007165	0.084615
B8	0.80592	0.016300	0.000234	0.015597	0.63187	0.318943	0.011391	0.106727
B9	0.68997	0.260346	0.003886	0.062335	0.59176	0.418524	0.014947	0.122259
B10	0.84452	0.941556	0.014053	0.118545	0.65994	0.123453	0.004409	0.066400
B11	0.93279	0.683211	0.010197	0.100981	0.60628	0.874195	0.031221	0.176694
B12	0.84962	0.441191	0.006585	0.081147	0.77315	0.004047	0.000145	0.012022
B13	0.85696	0.375299	0.005601	0.074843	0.69674	0.196286	0.007012	0.083727
B14	0.98754	0.013847	0.000207	0.014376	0.62103	0.532596	0.019021	0.137917
B15	0.96389	0.007700	0.000115	0.010720	0.68911	0.047913	0.001711	0.041365
B16	0.84390	0.695662	0.010383	0.101897	0.63319	0.19097	0.006823	0.082585
B17	0.75853	0.062772	0.000937	0.030608	0.65285	0.195339	0.006976	0.083524
B18	0.78059	0.113593	0.001695	0.041175	0.65147	0.301825	0.010779	0.103824
B19	0.98921	0.000909	0.000013	0.003684	0.68413	0.552905	0.019747	0.140522

B19 koduyla anılan Yatırım Finansman Menkul Değerler A.Ş. B Tipi Likit Fonu'nun net varlık değerini tahmin etmek için geliştirilen çok katmanlı YSA modelinin örneklem içi dönemde, R^2 değeri %98.92 olurken, HKT değeri ise 0.000909 ile en küçük düzeyde gerçekleşmiştir. En düşük R^2 değeri ise %68.99 ile B9 koduyla anılan Türkiye Garanti Bankası A.Ş. B Tipi Flexi Değişken Fonu tahmin modeline aittir. Ancak bu modelin HKT değeri ise 0.260346 olarak hesaplanmıştır. Genel olarak, bağımsız değişkenlerle fon net varlık değerleri arasında güçlü ve pozitif bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki bu ilişkinin tüm fonlarda %50'in üzerinde olduğu ve özellikle HKT'nin oldukça düşük düzeyde gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 7 ve 8'deki sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, geliştirilen ağların eğitim ve test aşamalarındaki hata paylarının oldukça düşük olduğu ve hatta sifıra yaklaştığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle, örneklem içi (in-sample) ve örneklem dışı (out-of-sample) dönemde çok katmanlı YSA modellerinin oldukça başarılı performans gösterdiği ifade edilebilir.

Modellerin oluşturulması sırasında değişkenlerin mevsimsel etkiden arındırılmamasına ve kukla değişkenler kullanılmamasına rağmen, yapay sinir ağı modelleri oldukça başarılı performans göstermişlerdir. Genel olarak geliştirilen yapay sinir ağı modellerinin, 2001'de Türkiye'de yaşanan ekonomik krizle ilgili

2007 yılı ortalarında ABD'de ortaya çıkan ve ilerleyen dönemlerde tüm dünya ekonomilerini olumsuz olarak etkileyen küresel ekonomik krizin A tipi yatırım fonu net varlık değerleri üzerindeki etkilerini iyi bir şekilde kavradığı tespit edilmiştir.

YSA modellerinin A tipi fon kapsamında yer alan değişken, hisse senedi ve ulusal endeks fonlarında daha başarılı sonuçlar ürettiği görülmektedir. YSA modellerinin B tipi fon kapsamında yer alan tüm fon türlerinde (değişken, tahvil ve bono fonları ve likit fonlar) A tipi fonlara göre daha başarılı sonuçlar verdiğini görülmektedir.

Tüm bu bilgiler birleştirildiğinde, geliştirilen YSA modellerinin eğitim ve test aşamalarını başarıyla tamamlamış olmalarından dolayı öngörü için kullanılabilmesinin mümkün olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Öngörü Modellerinin Karşılaştırılması

Ekonomideki belirsizlikler nedeniyle ekonomik zaman serilerinin gelecekte göstereceği performans ve davranışı kestirebilmek karar vericiler için oldukça önemlidir. Bu durumda gözlemlenen değerlerden hareketlerle bir zaman serisi için kurulan modelin serinin gelecekte (bir gün, bir ay veya bir yıl sonraki) alabileceği muhtemel değerleri tahmin edebilecek bir performansla sahip olması beklenir. Başka bir deyişle, modelin öngörü performansının yüksek olması beklenir. Öngörü modellemesi birçok alanda olduğu gibi finans alanı için de büyük önem taşımakta ve yaygın biçimde kullanılmaktadır.

Literatürdeki birçok ampirik çalışmada, öngörü modeli olarak ekonometrik modeller kullanıldığı gibi son yıllarda YSA modelleri de gösterdikleri yüksek tahmin performansı nedeniyle, ekonometrik modellerle karşılaştırmalı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bunun bir nedeni YSA modellerinin doğrusal olmayan, mevsimsellik ve trend içeren zaman serilerini tahmin etmede klasik modeller kadar ve onlardan daha üstün performans gösterebilmesidir (Zhang ve Qi, 2005, s.502). Diğer nedeni ise Box-Jenkins, ARI-MA, hareketli ortalama ve doğrusal model gibi ge-

leneksel ekonometrik yöntemlerle modelleme yapılırken verilerin durağanlaştırılması gibi bazı sınırlamalar yapılmasından dolayı bilgi kaybının olmasıdır. Ancak, YSA modellemesinde ise bu sakıncalar yoktur (Abraham, vd., 2004, s.1-17).

Geliştirilen YSA modellerinin iyi bir öngörü başarısı sergileyip sergilemediğinin tespit edilebilmesi için öngörü performans ölçütlerinin kullanılması gerekmektedir. YSA modellerinin öngörü başarısını ölçmek için kullanılacak birçok ölçüt vardır. Ancak bu ölçüt analizin konusu ve amacı dikkate alınarak belirlenmelidir. Bu ölçme işlemi için en çok kullanılan öngörü doğruluk ölçütleri aşağıdaki gibidir (Gujarati, 2004, s.77 ; Zhang, vd., 1998, s.51):

$$- \text{Ortalama Mutlak Hata (MAE, MAD)} = \sum |e_t|/N, \quad (1.3)$$

$$- \text{Hata Kareleri Toplamı (SSE)} = \sum (e_t)^2, \quad (1.4)$$

$$- \text{Ortalama Hata Kareler (MSE)} = \sum (e_t)^2/N, \quad (1.5)$$

$$- \text{Karekök Ortalama Hata Kareler (RMSE)} = \sqrt{\text{MSE}}, \quad (1.6)$$

$$- \text{Ortalama Mutlak Yüzde Hata (MAPE)} = (1/N) \sum |e_t/y_t| (100), \quad (1.7)$$

Burada; e_t , kestirim hatasını; y_t , t dönemi gözlem değerini; N ise hata terimleri sayısını ifade etmektedir.

Bu öngörü doğruluk ölçütleri içinde en yaygın şekilde kullanılanı MSE'dir. Bu ölçütün önemli bir özelliği, öngörü hatasının varyans toplamalarına ayrıştırılabilmesidir. Bu özellik, MSE ölçütünün sadece gerçekleşme ve öngörülere ait birleşik dağılımın ikinci momentine bağlı olduğunu göstermektedir. Bununla beraber, gerçek dağılımla ilgili tam bilgi sağlayamadığı da belirtilmelidir (Zhang, vd., 1998, s.52). Bu çalışmada, hata kareler toplamı, hata kareler ortalaması ve karekök ortalama hata kareler performans ölçütleri ile R^2 değeri hesaplanmıştır. Çalışmanın bu kısmında, 19 adet A tipi ve 19 adet B tipinden olmak üzere toplam 38 adet yatırım fonu net varlık değerlerini tahmin etmek için kurulan YSA modellerinden elde edilen öngörü sonuçları ile regresyon analizinden elde edilen öngörü sonuçları Tablo 9 ve Tablo 10'da karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır.

Tablo 9. A Tipi Fonlar İçin Öngörü Doğruluk Ölçütleri

Fon Adı	REGRESYON				YSA			
	R ²	HKT	HKO	HKOK	R ²	HKT	HKO	HKOK
A1	0.4954	0.062260	0.000655	0.025600	0.7589	0.010831	0.000387	0.019667
A2	0.1465	1.554470	0.016363	0.127917	0.5570	0.132794	0.004743	0.068866
A3	0.2176	2.846315	0.029961	0.173093	0.4731	0.513904	0.018354	0.135475
A4	0.2955	1.796698	0.018913	0.137523	0.5281	0.172568	0.006163	0.078505
A5	0.2923	13.570610	0.142849	0.377953	0.5724	0.201485	0.007196	0.084828
A6	0.1365	8.301429	0.087383	0.295607	0.5464	0.463605	0.016557	0.128675
A7	0.1443	17.477820	0.183977	0.428925	0.5310	0.479344	0.017119	0.130841
A8	0.2176	1.974319	0.020782	0.144161	0.6149	0.242742	0.008669	0.093109
A9	0.1067	1.306475	0.013752	0.117270	0.5399	0.066758	0.002384	0.048828
A10	0.2921	14.186400	0.149331	0.386433	0.5428	0.791388	0.028264	0.168118
A11	0.2701	1.141232	0.012013	0.109604	0.7451	0.101136	0.003612	0.060099
A12	0.3187	0.497608	0.005238	0.072374	0.5197	0.393079	0.014039	0.118484
A13	0.3476	3.650804	0.038430	0.196034	0.5240	0.083018	0.002965	0.054451
A14	0.6378	0.064504	0.000679	0.026057	0.7224	0.018029	0.000644	0.025374
A15	0.2791	0.217329	0.002288	0.047830	0.6039	0.269498	0.009625	0.098106
A16	0.3756	0.349756	0.003682	0.060677	0.6993	0.049748	0.001777	0.042151
A17	0.2478	4.146853	0.043651	0.208928	0.5388	0.190898	0.006818	0.082569
A18	0.1645	5.898520	0.062090	0.249178	0.6805	0.104472	0.003731	0.061083
A19	0.1556	0.908664	0.009565	0.097800	0.6278	0.163361	0.005834	0.076382

A tipi yatırım fonu net varlık değerini tahmin etmede kullandığımız öngörü tekniklerinin performans karşılaştırması yapıldığında, YSA tekniğinin regresyon yöntemine göre daha iyi performans gösterdiği görülmektedir. Özellikle R² ve HKT değerleri incelendiğinde YSA tekniğinin performans üstünlüğü göze çarpmaktadır. A9 koduyla anılan Ziraat Bankası A tipi Değişken Fon'u regresyon yönteminde %10.67 ile en düşük düzeltilmiş R² değerine sahip iken YSA tekniği ile elde edilen tahmin modelinde %53.99 ile yüksek bir değere sahip olmuştur. Bu fonun HKT iki yöntem açısından karşılaştırıldığında, regresyon modeli değeri 1.306475 iken YSA modeli HKT'nin 0.066758 değeri ile oldukça düşük ve sıfıra yakın bir düzeyde

çıktığı görülmektedir. Regresyon yönteminde, A7 koduyla anılan YKB A.Ş. A Tipi Koç Allianz Sigorta Özel Fonu ile A10 koduyla anılan TEB Yatırım Menkul Değerler A.Ş. A Tipi Hisse Senedi Fonu'nun net varlık değerlerini tahmin eden modeller için HKT değerleri 17.477820 ve 14.186400 ile en yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Bu değerler, YSA modelinde ise oldukça düşük (0.479344 ve 0.791388) düzeylerde gerçekleşmiştir. Bu iki yatırım fonunun net varlık değerini tahmin eden iki farklı tahmin yönteminden hesaplanan değerler, iki farklı tahmin yöntemi için HKT değerleri arasındaki farkın büyüklüğünü gösteren en çarpıcı modellerdir.

Tablo 10. B Tipi Fonlar İçin Öngörü Doğruluk Ölçütleri

Fon Adı	REGRESYON				YSA			
	R ²	HKT	HKO	HKOK	R ²	HKT	HKO	HKOK
B1	0.2323	4.737949	0.049873	0.22323	0.62671	0.043487	0.001553	0.039409
B2	0.2589	0.749197	0.007886	0.088805	0.64736	0.067039	0.002394	0.048931
B3	0.2765	6.143969	0.064673	0.254310	0.51384	0.194974	0.006963	0.083446
B4	0.2684	9.216522	0.097016	0.311474	0.55160	0.471956	0.016856	0.129828
B5	0.2212	2.020510	0.021269	0.145837	0.56964	0.228214	0.008151	0.090280
B6	0.2075	1.353457	0.014247	0.119360	0.62082	0.472146	0.016862	0.129855
B7	0.2899	2.657104	0.027970	0.167241	0.65180	0.200476	0.007165	0.084615
B8	0.4645	14.872900	0.156557	0.395673	0.63187	0.318943	0.011391	0.106727
B9	0.0012	4.854910	0.051104	0.226063	0.59176	0.418524	0.014947	0.122259
B10	-0.0512	4.281274	0.045066	0.212288	0.65994	0.123453	0.004409	0.066400
B11	0.4599	1.019974	0.010737	0.103617	0.60628	0.874195	0.031221	0.176694
B12	0.5987	0.032106	0.000338	0.018384	0.77315	0.004047	0.000145	0.012022
B13	0.2678	0.970831	0.104956	0.323969	0.69674	0.196286	0.007012	0.083727
B14	0.3023	9.625767	0.101324	0.318314	0.62103	0.532596	0.019021	0.137917
B15	0.2758	6.438327	0.067772	0.260330	0.68911	0.047913	0.001711	0.041365
B16	0.1268	6.555857	0.069009	0.262696	0.63319	0.19097	0.006823	0.082585
B17	0.2555	2.168015	0.022821	0.151067	0.65285	0.195339	0.006976	0.083524
B18	0.1389	9.574163	0.100781	0.317460	0.65147	0.301825	0.010779	0.103824
B19	0.2445	2.973399	0.031299	0.176915	0.68413	0.552905	0.019747	0.140522

B tipi yatırım fonu net varlık değerini tahmin etmede kullandığımız öngörü yöntemlerinin performans karşılaştırması yapılan Tablo 8'e göre, YSA tekniğinin regresyon yöntemine göre daha iyi performans gösterdiği görülmektedir. R² ve HKT değerleri incelendiğinde YSA tekniğinin performans üstünlüğü göze çarpmaktadır. B10 koduyla anılan Garanti Bankası A.Ş. B Tipi Likit Fon'u regresyon yönteminde %-0.0512 ile en düşük ve neredeyse hiçbir ilişkinin olmadığını gösteren bir R² değerine sahip iken YSA tekniği ile elde edilen tahmin modelinde %65.99 ile çok yüksek ve pozitif bir değere sahip olmuştur. Bu fonun HKT iki yöntem açısından karşılaştırıldığında, regresyon modeli değeri 4.281274 iken YSA modeli HKT'nin 0.123453 değeri ile oldukça düşük ve sıfıra yakın bir düzeyde çıktığı görülmektedir.

Yine, B8 koduyla anılan TEB A.Ş. B Tipi Likit Fon ile B14 koduyla anılan Vakıflar Bankası B Tipi Değişken Fonu'nun net varlık değerlerini tahmin eden regresyon modelleri için HKT değerleri 14.872900 ve 9.625767 ile en yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Bu değerler, YSA modelinde ise oldukça düşük olan 0.318943 ve 0.532596 düzeylerinde gerçekleşmiştir.

Bu iki yatırım fonunun net varlık değerini tahmin eden iki farklı tahmin yönteminden hesaplanan değerler, iki farklı tahmin yöntemi için HKT değerleri arasındaki farkın büyüklüğünü gösteren en çarpıcı modellerdir.

Diğer A ve B tipi yatırım fonları net varlık değerlerini tahmin eden çok katmanlı YSA modellerinin de regresyon yöntemine göre HKT'nin oldukça minimum düzeye çekildiği görülmektedir.

A tipi ve B tipi yatırım fonlarının net varlık değerlerini tahmin etmek için oluşturulan regresyon ve YSA modellerden hesaplanan performans ölçütleri karşılaştırıldığında, YSA performans göstergelerinin daha iyi sonuçlar verdiği görülmektedir. Ayrıca YSA yönteminin B tipi yatırım fonları için daha etkin sonuçlar verdiği de görülmektedir. Bağımsız değişkenlerdeki değişmelerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerini açıklayan, düzeltilmiş R² değerlerinin daha yüksek gerçekleştiği ve en önemli ve en çok kullanılan performans ölçütü olan HKT'nin regresyon yöntemine göre oldukça düşük sıfıra yakın düzeylerde gerçekleştiği görülmektedir.

Literatür incelemesinde yer alan tüm çalışmalar YSA'ların, regresyon analizine göre daha başarılı sonuçlar verdiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada geliştirilen YSA modellerinden elde edilen bulguların, geliştirilen regresyon modellerinden elde edilen bulgulara göre daha başarılı olması, YSA'ları üzerine daha önce yapılan çalışmalarla paralel sonuçların elde edildiğini göstermektedir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular, Türkiye'deki yatırım fonları net varlık değerlerinin ulusal ve uluslararası piyasalarda meydana gelen gelişmelerden doğrudan etkilendiğini göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, doğrusal olmayan tahmin modellerinden biri olan YSA modelleme tekniğinden yararlanarak, Ocak 2001-Aralık 2008 döneminde Türkiye'de faaliyet gösteren 19 adet A ve 19 adet B tipi olmak üzere toplam 38 adet yatırım fonunun net varlık değerlerinin regresyon ve YSA modelleri ile tahmin edilmesi amaçlanmıştır. Geliştirilen YSA modelleri hem kendi içinde değerlendirilmiş hem de doğrusal regresyon analizi yapılarak performans karşılaştırmaları yapılmıştır.

Geliştirilen YSA modelleri, kendi içlerinde tutarlı bir yapı ve iyi bir öngörü performansı göstermişlerdir. Regresyon modeli ile yapılan öngörü karşılaştırmasında ise YSA tekniğinin bu yöneme göre daha iyi bir performans gösterdiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca, örneklem içi ve örneklem dışı dönemde ortaya çıkan finansal krizlerin tahmini konusunda YSA yönteminin regresyon yöntemine göre daha başarılı olduğu en dikkat çekici noktadır. Ayrıca, bu çalışmanın sonuçlarının literatürle uyumlu olduğu da tespit edilmiştir.

Regresyon analizi ile yapılan öngörülerin gerçek değerlerden büyük sapmalar göstermesi ve mevsimsel etkilerin yapay sinir ağlarına yansıtılmamış olmasına rağmen ağın daha iyi öngörü performansı göstermesi, finansal değişkenler için doğrusal olmayan modellemenin yani yapay sinir ağları yönteminin daha etkili olduğu biçiminde bir genelleme yapılabilmesine neden olmaktadır.

Dünya genelinde yatırım fonlarına ilişkin tahminlerde YSA modellerini kullanan çalışma sayısı oldukça azdır. Türkiye yatırım fonları üzerinde YSA modellerini kullanan çalışma sayısı ise birkaç tanedir ve bu çalışmalar sınırlı sayıda yatırım fonu üzerinde yapılmıştır. Bu çalışmada, YSA modelinin yatırım fonları portföy büyüklüklerinin tahmininde kullanılmasının ve analize dâhil edilen yatırım fonu sayısı ve çeşidinin fazla olmasının çalışmaya özgünlük kattığı düşünülmektedir.

Bu çalışmadan hareketle yatırım fonları üzerine ileride yapılabilecek yeni araştırma konuları olarak şunlar önerilebilir. Yatırım fonu net varlık değerini etkileyen makro ekonomik değişken sepeti genişletilirken çalışılan yatırım fonu türü sınırlı tutulabilir. Başka bir ifadeyle Türkiye'deki belli bir yatırım fonu türü için benzer bir analiz yapılabilir. Türkiye yatırım fonu net varlık değerinin, daha uzun bir dönem için diğer ekonometrik modellerle YSA yöntemi karşılaştırmalı olarak analizi de bir diğer bir çalışma konusu olabilir.

Kaynakça

- Abraham, A., Yuehui C., BO Y. ve Jiwen D. (2004).** Time-Series Forecasting Using Flexible Neural Tree Model, *Information Sciences*, (174):1-17.
- Altan, Ş. (2008).** Döviz Kuru Öngörü Performansı İçin Alternatif Bir Yaklaşım: YSA, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2):141-160.
- Altay, E. ve M. H. S. (2005).** Stock Market Forecasting: Artificial Neural Networks and Linear Regression Comparison in an Emerging Market, *Journal of Financial Management and Analysis*, 18(2):18-33.
- Anderson, D. ve George M. (1992).** Artificial Neural Networks Technology, *Kaman Science Corporation*, New York, USA.
- Avcı, E. (2007).** Forecasting Daily and Sessional Returns of the ISE-100 Index with Neural Networks Models, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(2):128-142.

- Benli, Yasemin K. (2005).** Bankalarda Mali Başarı-sızlığın Öngörülmesi Lojistik Regresyon ve Yapay Sinir Ağı Karşılaştırması, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, (16):31-46.
- Chiang W.C., T. L. Urban ve G. W. Baldrige (1996).** A Neural Network Approach to Mutual Fund Net Asset Value Forecasting, *Omega, International Journal of Management Science*, 24(2):205-215.
- Diler, A. İ. (2003).** İMKB Ulusal-100 Endeksinin Yönünün Yapay Sinir Ağları Hata Geriye Yayıma Yöntemi ile Tahmin Edilmesi, *İMKB Dergisi*, 25(26):65-81.
- Dutta, G., Pankaj J., Arnab K. ve Lha N. M. (2006).** Artificial Neural Network Models for Forecasting Stock Price Index in the Bombay Stock Exchange, *Journal of Emerging Market Finance*, 5(3):49-61.
- Ertek, T.(2000).** *Ekonometriye Giriş*, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul: Beta Yayın Dağıtım.
- Fausett, L.(1994).** *Fundamentals of Neural Networks*, USA: Prentice Hall.
- Gujarati, D. N. (2004).** *Basic Econometrics*, New York: McGraw-Hill, Inc, 4. Edition.
- Hamilton, J. D. (1994).** *Time Series Analysis*, New Jersey: Princeton University Press.
- Indro, D. C., C. X. Jianga, B. E. Patuwo ve G. P. Zhang (1999).** Prediction Mutual Fund Performance Using Artificial Neural Networks, *Omega, International Journal of Management Science*, 27(3):373-380.
- Kaastra, I. ve Milton B. (1996).** Designing a Neural Network for Forecasting Financial and Economic Time Series, *Neurocomputing*, (10):215-236.
- Kamruzzman, J., Rezaul K. B. ve Ruhul A. S. (2006).** *Artificial Neural Networks in Finance and Manufacturing*, USA: Idea Group Publishing.
- Karaçor, Z. ve Alptekin, V. (2006).** Finansal Krizlerin Önceden Tahmin Yoluyla Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği, *Yönetim ve Ekonomi*, 13(2):237-256.
- Kennedy, P. (1998).** *A Guide to Econometrics*, U.S: The MIT Press, 4. Ed.
- Kim, T. Y., Kyong J. Oh, Insuk S. ve Changha H. (2004).** Usefulness of Artificial Neural Networks for Early Warning System of Economic Crisis, *Expert Systems with Applications*, (26):583-590.
- Liang, X., H. Zhang, J. Xiao ve Y. Chen (2009).** Improving Option Price Forecasts with Neural Networks and Support Vector Regressions, *Neurocomputing*, (72):3055-3065.
- Oh, K. J., Kim, T. Y., Kim, C. (2006).** An Early Warning System for Detection of Financial Crisis Using Financial Market Volatility, *Expert Systems*, 23(2):83-98.
- Öztemel, E. (2006).** *Yapay Sinir Ağları*, İstanbul: Papatya Yayıncılık, 2. Basım.
- Panda, C. ve V. N. (2007).** Forecasting Exchange Rate Better with Artificial Neural Network, *Journal of Policy Modeling*, 29(2):227-236.
- Quian, B. ve Khaled R. (2009).** Foreign Exchange Market Prediction with Multiple Classifiers, *Journal of Forecasting*, (29):271-284.
- Ray, P. ve Vina V. (2004).** Neural Network Models for Forecasting Mutual Fund Net Asset Value, *Working Paper*.
- Sahoo, P. K. ve Priti R. H. (2007).** Prediction of Mutual Funds: Use of Neural Network Technique, *The IUP Journal of Applied Finance*, (13):11.
- Sevüktekin, M.ve Mehmet N. (2007).** *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi, EViews Uygulamalı, Geliştirilmiş 2. Baskı*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Smith, K. A. (2002). *Neural Networks for Business: An Introduction*, Neural Networks in Business: Techniques and Applications, Idea Group Publishing, USA, /http://books.google.com, Erişim Tarihi: 31.03.2009.

Tseng, Chih-H., Sheng-Tzong C., Yi-Hsien W. ve Jin-Tang P. (2008). Artificial Neural Network Model of the Hybrid EGARCH Volatility of the Taiwan Stock Index Option Prices, *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*, 387(13):3192-3200.

Yao, J., Hean-Lee P. ve Teo J. (1996). Foreign Exchange Rates Forecasting with Neural Networks, ICONIP'96 (*International Conference on Neural Information Processing*), Hong Kong, September. 24(27):754-759.

Yıldız, B. (2001). Finansal Başarısızlığın Öngörülmesinde Yapay Sinir Ağı Kullanımı ve Halka Açık Şirketlerde Ampirik Bir Uygulama, *İMKB Dergisi*, 5(17):51-67.

Yurtoğlu, H. (2005). Yapay Sinir Ağları Metodolojisi ile Öngörü Modellemesi: Bazı Makroekonomik Değişkenler İçin Türkiye Örneği, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.

Zhang, G., B. Eddy P. ve Michael Y. Hu (1998). Forecasting with Artificial Neural Networks: The State of the Art, *International Journal of Forecasting*, (14):35-62.

Zhang, G. P. (2001). An Investigation of Neural Networks for Linear Time-Series Forecasting, *Computers & Operations Research*, 28:1183-1202.

Zhang, G. P. ve Min Qi (2005). Neural Network Forecasting for Seasonal and Trend Time Series, *European Journal of Operational Research*, 160:501-514.

Markaların “İşlevsel, Sembolik ve Deneysel” Yararlarına İlişkin Tüketici Değerlendirmelerinin İncelenmesi*

Examining Consumers’ Evaluations of the Brands’ Functional, Symbolic, and Experiential Benefits

Yrd. Doç. Dr. Mutlu Uygun - Yrd. Doç. Dr. Eyup Akın

Öz

Bu araştırma, tüketicilerin değerlendirmeleri açısından ürün ve markaların işlevsel, sembolik ve deneysel yarar boyutlarının farklılaşp-farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yürütülmüştür. Aksaray Üniversitesi’ndeki öğrencilerden oluşan bir örneklemeden, amaç uygun oluşturulan bir ölçek yoluyla toplanan veriler, tüketicilerin ürün ve markalara yönelik değerlendirmelerinin bu yarar boyutları açısından farklılaşpına işaret etmektedir. Sonuçlar yoluyla, gerek alanyazına gerekse işletmelere ya da marka yöneticilerine önemli ipuçları sağlamanın yanında, çeşitli öneriler de geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: “Marka Yönetimi”, “İşlevsel Ürün / Marka Yararı”, “Sembolik Ürün / Marka Yararı”, “Deneysel Ürün / Marka Yararı”

Abstract

This research is conducted to determine whether the products’ and the brands’ functional, symbolic and experiential benefit dimensions differentiate in terms of consumers’ evaluation or not. Analysis of the data gathered by an appropriate scale from a sample which is consisted of Aksaray University students, indicated that the consumers’ brand and product evaluations differentiate in terms of benefit dimensions. Through the results it is not only provided clues both to the literature and to enterprises or brand managers, but also led to develop various proposals.

Keywords: “Brand Management”, “Functional Product / Brand Benefit”, “Symbolic Product / Brand Benefit”, “Experiential Product / Brand Benefit”

Giriş

Uzun yıllardan beri araştırmacılar, insanların niçin tüketimle yakından ilgilendiklerini araştırmışlardır. Geleneksel bakış açısıyla tüketim, değeri yok eden ikincil bir aktivite olarak görülmüş (Fırat ve Dholakia, 2003, s.15-16), belli ölçüde ihmal edilmiş ve temel ilgi, daha çok ürün üretim süreçleri üzerine gerçekleşmiştir (Sandra, 2002, s.9). Ancak, son yıllarda tüketimin sadece dönüşüm ve yok etmeyi amaçlamadığına yönelik vurgular artmış ve tüketim de üretimle eşdeğer bir düzeye yükseltilmeye başlamıştır. Günümüzdeki tüketim biçiminin artık sadece gerekliliklerle sınırlı olmadığı, sosyal ve sembolik ilişkilerden ve duygusal deneyimlerden oluşan geniş bir yaşayışlar bütününe yayıldığı (Csikszentmihalyi, 2000, s.267) tartışılmaktadır. Günümüz tüketicisi için önemli olan, ürün ya da hizmetten daha çok, tüketimdeki deneyimden elde ettiği tatmindir (Howard, 2007, s.664; Odabaşı, 2004, s.35). Bu durum, tüketimden elde edilecek deneyimin en güzel olmasını öneren markaları öne çıkarabilmektedir.

Pazarlama alanyazını her geçen gün tüketim sürecinin sadece işlevsel bakış açısıyla incelenemeyeceğini ortaya koyan çalışmalarla zenginleşmektedir. Tüketici davranışı çalışmalarında tüketicilerin tüketim deneyimlerinde aradıkları yararları tanımlamada, **işlevsel yararlar** (Desbarats, 1995; Kempf, 1999), **sembolik yararlar** (Aaker, 1997; Bhat ve Reddy, 1998; Elliott ve Wattanasuwan, 1998; Hogg vd., 2000; McAlexander vd., 2002; Muniz ve O’Guinn, 2001; Piacentini ve Mailler, 2004; Solomon, 1983; Sirgy ve Danes, 1982) ve **deneysel yararlar** (Arnould ve Reynolds, 2003; Babin vd., 1994; Bloch vd., 1991; Campbell, 2002;

* Veri toplama sürecinde bu çalışmanın tamamlanmamış ilk versiyonu ham haliyle 15. Ulusal Pazarlama Kongresinde bildiri olarak sunulmuş ve bildirilerin yer aldığı kitapta genişletilmiş özeti yayınlanmıştır.

Yrd. Doç. Dr. Mutlu Uygun, Aksaray Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, mutluuygun@gmail.com

Yrd. Doç. Dr. Eyup Akın, Aksaray Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, eyupakin@aksaray.edu.tr

Haytko ve Baker, 2004; Hirschman, 1984; Holbrook ve Hirschman, 1982; Lofman, 1991; Veryzer, 1995; Veryzer ve Hutchinson, 1998) öne çıkmaktadır. Bazı araştırmacılar, ürün ya da marka tüketimini sembolik, bazıları ise, deneyimsel bir süreç olarak incelemişlerdir. Her iki durumda da araştırmacılar, tüketici karar alımının, işlevsel ihtiyaçları karşılamadan daha fazla anlamlar taşıdığına dikkat çekmektedirler. Bu konuda, bazı alan uzmanları da tartıştıkları kavramsal kuramlarla (Holbrook, 1999 / Customer Value; Keller, 1993 / Customer-based Brand Equity; Park vd., 1986 / Brand-Concept Management), ürünlerin ve markaların sunabildiği bu yararları dayalı olarak yönetilmesi gerektiğine dikkat çekerken, bu konuda çeşitli araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu da vurgulamaktadırlar. Büyük ölçüde benzerlik gösteren bu kuramların temel varsayımları, tüketicilerin, markaları/ürünleri sağladıkları işlevsel, sembolik ve deneyimsel yararları dayalı olarak edindikleri yönündedir. Dikkat çekilen araştırmaların ve kavramsal modellerin bütünü göz önüne alındığında, bir ürün ya da markanın tüketiciler tarafından işlevsel yararlar kadar, sembolik ve deneyimsel yararlarla da ilişkili olarak satın alınabileceği anlaşılmaktadır. Ancak, araştırmalarda, çoğunlukla ürün ya da markaların ya işlevsel-sembolik ya da işlevsel-deneyimsel yarar boyutları ele alınarak, sembolik ya da deneyimsel boyutlardan biri göz ardı edilmiştir. Ürün ya da markalara yönelik yarar beklentilerini tam olarak anlayabilmek için tüketicilerin aradıkları yararları bütüncül bir bakış açısıyla bir arada ölçen ve değerlendiren bir araştırmaya gereksinim duyulduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu yüzden, bu araştırmanın temel problemini; "tüketiciler açısından ürün ve markalara yönelik işlevsel, sembolik ve deneyimsel yarar değerlendirmelerinin ölçülmesi ve bu değerlendirmelerin çeşitli boyutlarıyla (markanın yüksek-düşük kalite algısına sahip olması ve fiziki mal ve hizmet markası olması gibi) farklılaşım-farklılaşmadığının" belirlenmesi oluşturmaktadır.

Amaç ve Önem

Bu araştırmanın temel amacı; tüketiciler açısından ürün ve markalara yönelik işlevsel, sembolik ve deneyimsel yarar değerlendirmelerinin ve bunların markanın yüksek-düşük kalite algısına sahip olması ve fiziki mal ve hizmet markası olması boyutlarıyla

farklılaşım-farklılaşmadığının belirlenmesidir. Buna ilişkin olarak aşağıdaki araştırma soruları irdelenmiş ve bunlara yanıtlar aranmıştır:

- a) Aynı ürün kategorisi içerisinde yer alan ve tüketicilerin algılaması açısından yüksek ya da düşük kaliteye sahip markalar arasında işlevsel, sembolik ve deneyimsel yarar boyutları açısından farklılıklar var mıdır?
- b) Değişik ürün kategorileri arasında işlevsel, sembolik ve deneyimsel yarar boyutları açısından farklılıklar var mıdır?

Kavramsal ve yönetsel bakış açısından işlevsel, sembolik ve deneyimsel yararların ürün kategorileri arasında farklılaşım-farklılaşmadığını bilmek önemlidir. Çünkü tüketicilerin aradığı yararları göre ürün kategorileri açısından bir farklılık olabileceği beklenebilir. Keller'in de belirttiği gibi (1993, s. 6), marka, ürün kategorisiyle ilişkili olduğundan, bazı ürün kategorilerine ilişkin değerlendirmeler belli yararlar ya da genel özellikler açısından markayla ilişkili olabilir.

Yukarıda ifade edilen araştırma sorularının yanıtlanması, çeşitli araştırmalarda ayrı ayrı ele alınan boyutların ve çeşitli yazarlar tarafından tartışılan kavramsal modellerin bütüncül bir bakış açısıyla bir arada ele alınarak, değerlendirilmesine olanak sağlayabilme açısından önemlidir. Bu araştırma yoluyla ulaşılan bulgular, tüketicilerin markaların sağladığı işlevsel, sembolik ve deneyimsel yararlar arasında ayırım yaptıkları anlayışına destek sağlayarak, pazarlama ve marka kuramı açısından alanyazına katkı sağlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Benzer şekilde, uygulamacılara yönelik, tüketicilerin bakış açısından markalarını bu üç yarar beklentisi açısından farklılaştırabileceklerine ilişkin ipuçları sağlayabilmek de umulmuştur. Eğer, çeşitli markalara yönelik özel yararlar belirlenebilirse, marka yöneticileri rakiplerine göre ürünlerinin ya da markalarının konumlarını daha iyi belirleyebilirler. Sonuçlar, ürünlerin ya da markaların sunduğu yararları maksimize edebilme açısından etkili bir planlama ve yönetimde yararlanılabilecek ipuçları da doğurabilmıştır, denebilir.

Alanyazın Taraması ve Kavramsal Çerçeve

Tüketime ilişkin geleneksel ekonomik bakış açısı, tüketici kararlarının akılcı yönlü olduğunu ve fayda maksimizasyonuna dayandığını temel almaktadır (Nikolova, 2009, s.37). Ancak, sadece satın alma eylemine odaklanan bu bakış açısıyla, tüketicinin karşılaştığı kararsal problemin çözümüne yönelik (ürün alternatifleri arasındaki bir tercih problemi) rasyonel içerik ortaya konulabilir (Brakus, 2001, s.5; Podesta ve Addis, 2003, s.5). Ekonomistler tarafından son yıllara kadar kabul gören bu bakış açısı artık tüketici tercihlerini analiz etmeye yönelik etkili bir model ya da yapı olma özelliğini kaybetmektedir (Nikolova, 2009, s.37). Bu anlamda en önemli sorun, ekonomik düşünce tarafından kabul gören yarar tanımının sınırlılığından kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Yarar, sadece rasyonellik ya da tercih etkinliği olarak ele alındığında, bir karar alma modelinin açıklayıcı gücü azalır. Psikolojik faktörlerin ve deneysel yararların önemi, artık ekonomik analizlerin dışında tutulamaz (Kahneman vd., 1997; Frederick vd., 2002; Nikolova, 2009; Zauberman vd., 2009).

Son yıllarda ürün ve marka kararlarını açıklamada, giderek ürünlerin ve markaların işlevsel yararlarından çok, sembolik özellikleri açısından tüketildikleri, kabul görmeye başlamıştır (Bauman, 2001; Campbell, 2002; Davies ve Elliott, 2006; Kleine III ve Kernan, 1991). Alanyazında sembolik tüketimle ilgili Haire (1950) ve Levy (1959) tarafından "ürün sembolizmi" olarak çalışılan olguya dayandırılan çeşitli sayıda araştırma dikkat çekmektedir (Allen ve Ng, 1999; Doran, 1997; Elliott ve Wattanasuwan, 1998; Hogg vd., 2000; Johar ve Sirgy, 1991; McAlexander vd., 2002; Muniz ve O'Guinn, 2001; Piacentini ve Mailler, 2004; Schouten, 1991; Solomon, 1983; Solomon ve Douglas, 1987; Sirgy ve Danes, 1982; Wilska, 2002). Uzun yıllar önce Haire (1950), belli ürünlerin işlevsel ya da faydacı özelliklerinden daha çok sembolik çekiciliklerine dayalı olarak satın alınabildiğine dikkat çekmiştir. Haire (1950, s.656), bir ürünün, tüketicilerin öznel dünyasının bir parçası olduğuna, bunun basitçe gerçek dünyadaki objenin özellikleriyle açıklanamayacağına ve bu duruma sembolik yararları da içeren

bir nitelikler bütünü olarak yaklaşılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bir diğer öncü çalışmada ise Levy (1959), üreticilerin işlevsel yararları karşılayan ürünler satmanın yanında, semboller de sattıklarının farkında olmaları gerektiğine dikkat çekmiştir. Allen ve Ng (1999) yürüttükleri bir çalışmada, kabul gören ya da desteklenen insani değerlerin ürün tercihi ve ürüne yüklenen anlamları etkilediğini gösteren sonuçlar elde etmişlerdir. Doran (1997), sembolik tüketimle ilgili yürüttüğü bir çalışmada, belli ürünlerin önemli sembolik anlamlar taşıdıklarını belirlemiştir. Sirgy ve meslektaşları (Sirgy ve Danes, 1982; Johar ve Sirgy, 1989; 1991), sembolik tüketim açısından benlik ya da kişinin kendini algılayışının rolüne odaklandıkları araştırmalar yürütmüşler ve benlik ve ürünlerin imajları arasında (ürün-kullanıcı imajı) bir ilişki olduğunu ortaya koyan sonuçlara ulaşmışlardır. Benzer şekilde Hogg ve meslektaşları (2000), bir çalışmada, öznel imajın ürün / marka değerlendirmesi ve tercihi üzerinde etkili olduğunu destekleyen sonuçlara ulaşmışlardır. Piacentini ve Mailler (2004) tarafından gençlerin giyime yükledikleri anlama ilişkin nitel araştırma yöntemi kullanılarak yürütülen bir çalışmanın sonuçları, genç insanların kıyafetleri ya da giyinmeyi farklı biçimde sembolik anlamlar içeren gerekçelerle kullanabileceklerine işaret etmektedir. Görüldüğü üzere bu araştırmalar, tüketici karar alımında ürünlerin ve markaların sembolik anlamlar taşıyabileceğini ve bunların marka değerlendirmelerinde etkili olabileceklerini ortaya koymaları bakımından önemli ve açık ipuçları sağlamaktadırlar.

Bazı araştırmacılar, bir ürüne ya da markaya bağlı sembolik anlamların satın alma sürecini nasıl etkilediğini gösteren araştırmalar yürütürken, bazıları ise, ürün ve marka tüketimini deneysel bir süreç olarak incelemişlerdir. Tüketimin deneysel yönlerini inceleyen araştırmacılar da benzer biçimde, tüketici karar alımının basitçe işlevsel ihtiyaçları karşılamadan çok daha fazla anlamlar taşıdığını belirtmektedirler. Deneysel tüketimin temel özelliği, duygusal içeriğinden kaynaklanmakta olması (Havlena ve

Holbrook, 1986, s.394; Podesta ve Addis, 2003, s.6) ve duyguların alanını ve varlığını kabul etmeyi (Campbell, 1995, s.110; Phillips, 1999, s.72) gerektirmesidir. Bu anlamda, son yıllarda alanyazında, marka ve tüketici arasında duygusal bir ilişki yaratarak, güçlü markalar oluşturmanın önemine vurgu yapıldığı (Bagozzi vd., 1999; Brembeck ve Ekstrom, 2004; Gobe, 2001; Morrison ve Crane, 2007; Ratneshwar ve Mick, 2005) dikkat çekmektedir.

Son yıllarda tüketimin deneyimsel yönlerine olan ilgi artmıştır (Arnould ve Reynolds, 2003; Babin vd., 1994; Haytko ve Baker, 2004; Hirschman, 1984; Holbrook ve Hirschman, 1982; Holt, 1991; Lofman, 1991; Richins, 1997 gibi). Deneyimsel tüketim olgusuna ciddi anlamda, Holbrook ve Hirschman'ın 1982'deki fantezilere, hislere ve hazza yönelik öncü makaleleriyle bir temel oluşturulduğu söylenebilir. Holbrook ve Hirschman (1982, s.138), tüketim deneyimini açıklamada geleneksel bilgi işlemeye ek olarak boş zaman aktivitelerini, estetik, sembolik anlamları, değişiklik arama, hedonik tepki, hayal etme, yaratıcılık, duyumsamalar, oyun ve sanatsal çabalar gibi deneyimsel bakış açısı unsurlarını ele almışlardır. Bu çalışma, herhangi bir sayısal sonuç sağlamasa da, ileri sürülen temel yapı, tüketimin deneyimsel doğasını inceleyen çalışmalara esin kaynağı olmuştur.

Holt (1991), yürüttüğü bir araştırmadan hareketle, tüketim metaforlarını, "deneyim olarak tüketme", "oyun olarak tüketme", "bütünleşme olarak tüketme" ve "sınıflandırma olarak tüketme" şeklinde ortaya koymuştur. Arnould ve Reynolds (2003), tüketimin hazza dayalı (hedonik) boyutlarının belirlenebilmesine yönelik yürüttükleri araştırmayla, deneyimsel tüketim motivasyonlarına yönelik, "maceracı tüketim", "sosyal tüketim", "neşelendirici tüketim", "fikir tüketimi", "rol tüketimi", "değere dayalı tüketim" olmak üzere altı kategori tespit etmişlerdir. Deighton (1992), yürüttüğü bir çalışma yoluyla, tüketici araştırmalarının sadece objeleri çalışma ile sınırlı tutulmaması, olayları da içerecek şekilde geniş kapsamlı ele alınmasının gerekli olduğuna dikkat çekmektedir. Tüketicilerin tüketim süreçlerinde nasıl deneyim yaşadıklarına odaklanan Babin ve meslektaşlarının (1994, s.653) çalışması, tüketim sürecinin önemli deneyimsel boyutlar içerdi-

ği fikrini desteklemektedir. Bunun yanında Veryzer (1995), ürün tasarımı ve estetik ilişkisini araştırma konusu yapmıştır. Aynı şekilde, Veryzer ve Hutchinson (1998), ürün tasarımına yönelik estetik tepkiyi etkileyen faktörler üzerine bir araştırma yürütmüşlerdir. Sonuçlar, ürün tasarımında estetik boyutun önemli bir değişken olduğunu ortaya koymuştur. Görüldüğü gibi, bu araştırmalardan elde edilen sonuçlar, tüketimde ve satın alımlarda deneyimsel unsurların da önemli olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bunun yanında, deneyimsel tüketimle ilgili bu araştırmaların bulguları iki noktayı öne çıkarmaktadır. Bunlardan birincisi, tüketiciler için satın alma kararlarının, işlevsel yararlardan daha çok deneyimsel düşüncelerle yönlendirilebilmesidir. İkinci boyut ise, ürünlerin ve markaların deneyimsel yönlerine eğilen çoğu araştırmanın kavramsal ya da betimsel doğada oluşudur. Dolayısıyla, ürün ve markaların deneyimsel yönlerinin, işlevsel ve sembolik yararlarla ilişkisiyle ilgili özellikle Türkiye'de yok denecek kadar az ampirik araştırma yürütüldüğü söylenebilir.

Markaların Yarar Boyutlarına İlişkin Önemli Bazı Kavramsal Kuramlar

Kavramsal olmakla birlikte, tüketicilerin nasıl bir değer elde etmeyi arzuladıklarını ya da ne tür marka yararları aradıklarını ele alan bazı önemli kuramlardan (Holbrook, 1999 / Customer Value; Keller, 1993 / Customer-based Brand Equity; Park vd. 1986 / Brand-Concept Management) bahsedilebilir. Yürütülen bu araştırmanın çerçevesi açısından önemli sayılabilecek bu kavramsal modellerin, özünde tüketicilerin aradıkları işlevsel, sembolik ve deneyimsel yarar türlerini tartışma konusu ettikleri dikkat çekmektedir.

Tüketicilere sağlanan ya da tüketicilerin elde etmeyi arzuladığı yararlarla ilgili alanyazına katkı sağlayan uzmanlardan biri olan Holbrook (1999), çeşitli boyutlardan oluşan bir tüketici değer tipolojisi önermiştir. Holbrook (1999, s.5), tüketici değerinin, interaktif, göreceli, ayrıcalıklı bir deneyim olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir. Bu, tüketici değerinin satın alınan ürüne, tercih edilen markaya, sahip olunan objeye değil, daha çok süreklilik gösteren tüm süreçten doğan tüketim deneyimlerine

dayandığı anlamına gelmektedir (Holbrook, 1999, s.5-9). Holbrook (1999), değer in ya da deneyimin içsel ya da dışsal olma boyutunu, öznel-yönlülük ve diğer-yönlülük boyutunu ve aktif ve reaktif olma boyutunu ve aralarındaki etkileşimi temel alarak bu yapıyı tartışmıştır. Dışsal değer, bazı nesnel amaçları başarma anlamına gelen işlevsel, faydacı ya da araçsal kazanımlar sağlayan tüketimle ilişkili değeri kapsamaktadır. Buna karşın, içsel değer, kişinin kendisi için değer biçtiği ya da kendi namına gerçekleştirdiği bazı hazza dayalı (hedonik yönlü) tüketim deneyimleri durumunda meydana gelmektedir. Modelin diğer boyutunu oluşturan öznel-yönlülük, tüketimin bazı yönleriyle ilişkili olarak kişinin kendi kendine ve kendi için bencilce gerçekleştirdiği değer anlamına gelmektedir. Bunun aksine, diğer-yönlülük ya da diğer kişilere göre oluşan değer ise, kişi için öznel olan, ancak, tüketim deneyiminin diğer kişilere göre şekillendiği ya da bağlı olduğu değerdir (Holbrook, 1999, s.10-12). Bunlara dayalı olarak tüketici değerinin, tüketici deneyimlerinden doğduğunu tartışan Holbrook (1999, s.12), bu boyutlar çerçevesinde tüketici değerinin “etkinlik / verimlilik, üstünlük, statü, itibar, oyun, estetik, etik ve ruhanilik” olmak üzere sekiz temel türden oluşabileceğini belirtmektedir.

Park ve meslektaşları (1986), ürün ya da markalar açısından tüketicilerin aradıkları yarar türlerini ortaya koyan bir kavramsal model sunmuşlardır. Bu alan uzmanları, tüketicilerin markaların sağladığı işlevsel, sembolik ve deneyimsel olmak üzere üç yarar türüne sahip olduklarını tartışmaktadırlar. Yazarlara göre işlevsel ihtiyaçlar, tüketimle ilişkili bir problemi çözme, olası bir problemi önleme, çatışmayı çözme, istenmeyen bir koşulu tekrar yapılandırma ya da ondan kurtulma gibi problemlere çözüm üreten ürünlere ya da markalara yönelik tüketici arayışlarını teşvik eden unsurlar olarak tanımlanabilir. Öte yandan, sembolik ihtiyaçlar, kendini geliştirme ya da gerçekleştirme, rol alma, grup üyeliği ya da kimliğini ifade etme açısından içsel olarak ortaya çıkan arzuları karşılayan ürünlere ya da markalara yönelik olan ihtiyaçlardır. Başka bir deyişle, bir ürünün ya da markanın sembolik niteliği, bireyin arzuladığı ya da ait olmak istediği grup, üstlenmek istediği rol ya da öznel imajıyla iliş-

kilidir. Deneyimsel ihtiyaçlar ise, duyuşsal zevk, farklılık arayışı ve / veya bilişsel uyarım sağlayan ürünlere ya da markalara yönelik arzular olarak tanımlanmaktadır (Park vd., 1986, s.136).

Ürünler ya da markalar açısından işlevsel, sembolik ve deneyimsel yararları kavramsal bir model yoluyla tartışma konusu edinen diğer bir alan uzmanı Keller (1993), tüketicilerin marka değerlendirmelerinin bir markanın sağladığı bu yararlarından etkilendiğine işaret etmektedir. Keller'e (1993, s.4) göre, işlevsel yararlar; daha çok bir ürün ya da hizmet tüketiminin avantajlarına işaret etmekte ve genellikle ürünle ilişkili özelliklere karşılık gelmektedir. Sembolik yararlar; daha çok ürün ya da hizmet tüketiminin dışsal avantajlarına karşılık gelmekte ve sosyal onay, kendini ifade etme ya da kimliğini yansıtırma ve dış ya da sosyal yönlü benlik saygısı ile ilişkili ihtiyaçlarla ilişkilendirilmektedir. Deneyimsel yararlar ise; bir ürün ya da hizmetin kullanımında keyif alınan duyguların ya da hislerin neler olduğuyula ilişkilidir ve genellikle ürünle ilişkili duyuşsal zevk, farklılık arayışı, bilişsel uyarım gibi deneyimsel ihtiyaçları tatmin eden yararlarla karşılık gelmektedir.

Keller'in (1993) modeli kavramsal olarak tüketicilerin markaları nasıl değerlendirdiğine ilişkin bir fikir vermenin yanında, belli markaların tüketiciler tarafından algılanma biçiminde ürün kategorisinin de önemli olabileceğine ilişkin ipuçları da vermektedir. Keller'e (1993, s.6) göre, marka, ürün kategorisiyle ilişkili olduğundan, bazı ürün kategorilerine ilişkin değerlendirmeler, belli inanışlar ya da genel tutumlar açısından markayla ilişkili olabilmektedir.

Daha çok kavramsal olarak ortaya konan ve birbirleriyle belli ölçüde benzerlik gösteren bu kuramların temel varsayımları, tüketicilerin belli markaları ve ürünleri ürünlerin/markaların sağladıkları işlevsel, sembolik ve deneyimsel yararları dayalı olarak edindikleri yönündedir. Bu kuramlar, tüketicilere sağlanan yarar türlerine (işlevsel, sembolik ve deneyimsel) yönelik genel modeller olmakla beraber, yürütülen bu araştırmanın teorik ve tasarım önceliklerine önemli bir temel ve esin kaynağı olmuştur.

Bhat ve Reddy (1998), Park ve meslektaşları (1986) ile Keller (1993) tarafından vurgulanan marka yararlarını ölçmeye ilişkin bir araştırma yürütmüşlerdir. Ancak, bu çalışmanın iki temel sınırlılık taşıdığı dikkat çekmektedir. Öncelikle ölçümde deneyimsel yarar göz ardı edilmiştir. İkinci olarak bu araştırmacılar, markaları ya sembolik ya da işlevsel markalar olarak bir ön belirleme ile sınıflandırmışlardır. Araştırmacıların tasarımının bu aşamasında, markaların bu üç yarar boyutunun tümüne birden sahip olup olamayacağı konusu net değildir. Bu çalışmada olduğu gibi, daha önce yer verilmiş olan diğer araştırmalarda da çoğunlukla ürün ya da markaların ya “işlevsel-sembolik” ya da “işlevsel-deneyimsel” yarar boyutları ele alınarak, ya sembolik ya da deneyimsel boyut göz ardı edilmiştir. Bu noktadan hareketle, ürün ya da markalara yönelik yarar beklentilerini tam olarak anlayabilmek için, tüketicilerin tüketim deneyimlerinde aradıkları yararları bütüncül bir bakış açısıyla bir arada ölçmek ve aralarındaki ilişkileri değerlendirmek amacıyla bu araştırma tasarlanmıştır ve yürütülmüştür.

Yöntem

Araştırmada, daha önce belirtilen amaçlara ulaşabilmek için nicel araştırma yöntemi esas alınarak, alanyazındaki geçerlik ve güvenilirlikleri sınanmış bazı ölçeklerden yararlanarak oluşturulan bir anket yoluyla veri toplanmıştır. Bu anlamda, uygulamalı bir araştırma olan çalışmanın tasarımı, “ilişkisel (bağıntısal) araştırma tasarımı” olarak ifade edilebilir.

Örnekleme Seçimi

Araştırmada, anket yoluyla Aksaray Üniversitesinde öğrenim gören gençlerden oluşan evrenden seçilen bir örneklemeden gönüllülük esasına göre 2010 yaz eğitim-öğretim döneminde ve 2010-2011 güz eğitim-öğretim döneminde veri toplanmıştır. İki aşamalı olarak gerçekleştirilen örnekleme sürecinde katılımcılara erişebilmek için, bu dönemlerde fakülteler ve yüksekokullarda okutulan derslerin listesinden yararlanarak, bunlar içerisinde dersler, rassal örnekleme yoluyla; bu dersleri alan öğrenciler ise, kolayda örnekleme yoluyla araştırmaya dahil edilmiş ve o an derste olan öğrencilerden veri toplanmıştır. Araştırmada 260 katılımcıdan veri toplanmış olup, bunlar içerisinde kullanılabilir 235 anket analizlere esas oluşturmuştur. İlerleyen kısımda tartışıldığı gibi bu sayının yürütülen analizlerin varsayımlarını karşılamak açısından kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu söylenebilir.

Araştırmanın amaçları, homojen bir katılımcı grubuyla çalışılmasını gerektirmiştir. Bu yaklaşım, markalardan beklenen yararların toplumda oluşan belli sosyal gruplara göre değişebileceği ve araştırma amacının büyük ölçüde uygulamanın etkilerinden ziyade, kuramsal uygulama olmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda, benzeşik bir grup özelliği taşıyan genç tüketiciler, üzerinde çalışılacak en uygun grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Gençler, diğer yaş gruplarına göre yeni eğilimlere daha fazla ilgi duymakta ve “geleceğin tüketicileri” olarak adlandırılmaktadırlar (Tabak vd., 2006; Taylor ve Cosenza, 2002). Pine ve Gilmore (1999) ve Wilhelm ve Mottner (2005), tüketimde meydana gelen değişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan “deneyim ekonomisi” olgusunu ilk benimseyenler ve yoğun yaşayanlar arasında gençlerin öne çıktıklarını tartışmaktadırlar. Öte yandan, Belk (1988), sembolik tüketimde söz konusu olabilen sembollerin, daha çok kimliklerini oluşturma ve prestij kazanma ihtiyacında olan genç insanlar için daha geçerli olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca araştırmada üniversiteli gençlerin seçilmesinde, içlerinde kültürel çeşitliliği barındırıyor olmaları, pazarlama açısından önemli bir pazar bölümünü oluşturmaları, bu kitleden bilgi elde edebilme olanağı ve kolaylığı, bu kitleye rahatça erişebilme olanağı ve ülkenin geleceğini oluşturmaları gibi nedenler de etkili olmuştur. Üzerinde çalışılan genç üniversite öğrencilerine ilişkin temel özelliklerin yüzdelik dağılımlarından oluşan tanıtıcı bilgilere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı Özellikleri

ÖZELLİKLER		% (N=235)	ÖZELLİKLER		% (N=235)
Öğrenim Görülen Fakülte / Yüksekokul	- İ.İ.B.F.	45,5	Aylık Aile Geliri (TL)	- 500-999 TL	27,2
	- Mühendislik	29,8		- 1000-1499 TL	21,2
	- Eğitim	9,4		- 1500-1999 TL	18,2
	- Yüksekokul	15,3		- 2000-2499 TL	15,2
Sınıfı (Okuduğu Yıl)	- 1.Sınıf	29,8	Aylık Bireysel Harcama Miktarı (TL)	- 2500 TL ve üzeri	18,2
	- 2.Sınıf	34,6		- 150-249 TL	14,0
	- 3.Sınıf	20,2		- 250-349 TL	23,2
	- 4.Sınıf	15,4		- 350-449 TL	22,2
Cinsiyet	- Erkek	52,8		- 450-549 TL	24,2
	- Kadın	47,2		- 550 TL ve üzeri	16,4
Yaş	- 18-19	23,0			
	- 20-21	45,1			
	- 22-23	23,0			
	- 24 ve üzeri	8,9			

Veri Toplama Araçları, Veri Toplama Süreci ve Veri Analizi

Araştırmanın amaçlarına uygun düşecek şekilde alanyazında önceden belli amaçlarla geliştirilmiş ve güvenilirlik ve geçerlikleri sınanmış çeşitli sayıda ölçekten yararlanılarak oluşturulan iki ayrı anket yoluyla, iki aşamalı olarak veri toplanmıştır. Oluşturulan bu anketlerden birisi, ön test olarak katılımcılar açısından en önemli ürün kategorilerini ve bu ürün kategorileri içerisinde yer alan yüksek ve düşük kalite algısına sahip markaları belirlemek amacıyla kullanılırken; diğeri, katılımcıların belirlenen bu ürün kategorilerinde yer alan iki markaya yönelik işlevsel, sembolik ve deneyimsel yarar değerlendirmelerini inceleyebilmek amacıyla kullanılmıştır. İki aşamalı olarak gerçekleştirilen araştırmanın her iki aşamasında da aynı örneklemden veri toplanmıştır

1985 / İlişki Ölçeği; Bloch vd., 1989 / Bilgi Ölçeği; Oliver ve Bearden, 1985 / Aşinalık Ölçeği) yararlanılarak oluşturulan, 6 maddenin içerildiği ve Kesinlikle Katılmıyorum'dan (1), Tamamen Katılıyorum'a (5) kadar uzanan, Likert tipi bir ölçek kullanılmıştır. Bu ölçeğe son halinin verilmesinde uzman görüşünden de yararlanılmıştır. Ayrıca bu aşamada katılımcılardan her bir ürün kategorisinde yer alan ve önceden

belirlenmiş olan olası tüm markaları 0 ile 10 arasın Araştırmanın öntest aşamasında, araştırma katılımcıları için önemli olan ürün kategorilerinin belirlenebilmesi amacıyla bazı alan uzmanları tarafından geliştirilmiş olan ölçeklerden (Laurent ve Kapferer, da puan vererek, kalitelerine göre değerlendirmeleri istenmiştir. Bu aşamada katılımcılardan geliştirilmiş olan ölçek üzerinden dokuz ürün kategorisini (genç tüketiciler için önem taşıyan ve sık kullanılan ürünler) puanlamaları istenmiştir. Fiziki mal ve hizmet markalarına yönelik tüketici değerlendirmelerinin farklılaşp-farklılaşmadığı konusunda da bir fikir sahibi olabilmek için ürün kategorileri belirlenirken, 5 tane fiziki mal, 4 tane de hizmet markasına yer verilmiştir. Kolayda örnekleme ile belirlenmiş olan 40 katılımcıdan sağlanan verilere dayalı olarak her bir ürün kategorisi açısından elde edilen toplam ölçek puanlarının ortalaması alınarak, bir fiziki mal, bir de hizmet yönlü kategori belirlenmiştir. Aşağıda yer verilmiş olan Tablo 2'den de izlenebileceği gibi, fiziki mal kategorisi açısından *cep telefonu* ve hizmet kategorisi açısından da *bankacılık* yüksek ortalamaya sahip iki kategori olarak üzerinde çalışılmak üzere tespit edilmiştir.

Tablo 2. Ön Araştırmada Yer Verilen Ürün Kategorilerinin Ortalama Puanları ve Standart Sapma Değerleri

Ürün Kategorileri (N=40)	Ortalama Puan*	Standart Sapma
- Cep Telefonu	20,66	3,26
- Spor Malzemeleri	17,24	5,26
- Kot Pantolon	19,76	4,64
- Bilgisayar	19,79	3,93
- Gazlı İçecekler	17,13	4,03
- Fast Food	15,65	5,97
- Süpermarket	19,28	3,37
- Banka	20,63	3,47
- Gazete	19,00	3,56

* Ortalama puanlar, katılımcıların ürün kategorilerinin her birine atfettikleri önemi belirlemek amacıyla kullanılan ve 1 ile 5 ölçüm aralığında değişen 6 maddeden oluşan ölçekten elde edilen toplam puanlar üzerinden hesaplanmıştır.

Yukarıda yer alan ürün kategorileri içerisinde yer alan ve yüksek ve düşük kalite algısına sahip iki markayı belirleyebilmek için de katılımcıların 0 ile 10 arasında puan verdiği markaların aldığı ortalama puanlardan yararlanılmıştır. Aşağıda sunulmuş olan Tablo 3'te de görülebileceği gibi, cep telefonu açısından

en yüksek ortalamaya sahip marka Nokia (M=9,2) olurken, en düşük ortalamaya sahip marka BenQSiemens (M=1,8) olmuştur. Bankacılık açısından ise, en yüksek ortalama puana sahip marka Ziraat Bankası (M=8,6), en düşük ortalamaya sahip marka ise, Citibank (M=2,4) şeklinde ortaya çıkmıştır.

Tablo 3. Katılımcıların Değerlendirmelerine Göre Öne Çıkan Ürünler Açısından Yüksek-Düşük Kalite Algısına Sahip Ürün Kategorileri ve Ortalama Puanları

CEP TELEFONU MARKALARI (N=40)	Ortalama Puan*	Standart Sapma	BANKA MARKALARI (N=40)	Ortalama Puan*	Standart Sapma
- Nokia**	9,2**	1,38	- Akbank	6,1	3,26
- Samsung	6,5	2,38	- İş Bankası	7,5	2,80
- Sony-Ericsson	5,2	2,75	- Ziraat Bankası**	8,6**	1,99
- LG	3,6	2,60	- Yapı Kredi Bankası	6,2	2,98
- BenQSiemens***	1,8***	2,53	- Garanti Bankası	6,1	3,33
- Motorola	3,0	2,47	- ING Bank	3,4	3,52
- General Mobile	2,9	2,76	- Şeker Bank	3,4	2,66
- Panasonic	3,2	2,82	- Kuveyt Türk	4,1	3,02
- Trident	3,0	2,63	- Bank Asya	4,7	3,59
- Philips	2,9	3,47	- Deniz Bank	4,5	3,20
- HTC	2,1	3,04	- Citi Bank***	2,4***	2,82
- Blackberry	4,0	3,33	- Halk Bank	4,9	3,03
			- Vakıflar Bankası	5,7	2,87
			- Albaraka Türk	3,4	2,87

* Ortalama Puanlar, katılımcıların her bir markaya ilişkin 0 ile 10 arasında verdikleri puanlara dayalı olarak hesaplanmıştır.

Yüksek Kalite Algısına Sahip Marka / * Düşük Kalite Algısına Sahip Marka

Bu öntest aşamasından sonra, belirlenmiş olan her iki ürün kategorisinde yer alan düşük ve yüksek kalite algısına sahip toplam dört markanın hepsi için aynı ölçekten yararlanılarak katılımcılardan markaların işlevsel, sembolik ve deneyimsel yarar boyutlarıyla ilgili ayrı ayrı veri toplanmıştır. Bu amaçla, Campbell (2002) tarafından aynı amaçla geliştirilmiş olan ve 24 maddeden oluşan bir ölçekten ve genç tüketicilerin alışveriş merkezindeki deneyimlerine yönelik nitel

bir araştırma yürüten Uygun'un (2009) ulaştığı bulgulardan yararlanarak oluşturulan ve 32 maddenin içerildiği bir ölçek yoluyla veri toplanmıştır. Alanyazın taramasının yanında, özellikle geçerlik açısından uzman görüşü alınarak da son hali verilmiş olan bu ölçekte, markaların işlevsel ve sembolik yarar boyutlarıyla ilişkili 10'ar madde yer alırken, deneyimsel yarar boyutuyla ilgili 12 maddeye yer verilmiştir. Ölçekte yer alan boyutlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Markalara İlişkin Yarar Ölçeğinin Alt Boyutları ve Boyutlarda Yer Alan Ölçek Maddeleri

İŞLEVSEL YARAR BOYUTU	
Bu marka, yerine getirdiği işlevler dolayısıyla günlük yaşamımda ya da yaptığım işlerde kolaylık sağlar	
Bu marka, güvenilirlidir	
Bu marka, çok pratik bir kullanıma ve yarara sahiptir	
Bu markayı kullanma, yaşamımdaki bir sorunu çözer ya da olası bir sorundan sakınabilmemi sağlar	
Bu marka, zengin bir ürün çeşitliliğine sahiptir	
Bu marka yoluyla sorunlarımı çözebilecek bilgiler edinebiliyorum	
Bu marka, kalitelidir	
Bu markanın fiyatı, yerine getirdiği işlevlere göre uygundur	
Bu marka, önemli sayılabilecek ödeme kolaylıkları, armağanlar ve indirim kampanyaları sunar	
Bu markayı bulmak ya da edinmek için çok zaman ve çaba harcamam gerekir	
SEMBOİLİK YARAR BOYUTU	
Bu marka, gençliğe hitap etmektedir	
Bu markanın yaşam tarzıma uygun olduğunu düşünüyorum	
Bu markayı kullanma, kendimi ya da kimliğimi ifade etme olanağı sağlar	
Bu markayı kullanma, bana sosyal prestij ve statü kazandırır	
Bu markayı kullanma, diğer insanlardan farklı ya da eşsiz olduğum duygusu yaşatır	
Bu markayı kullanma, arkadaş çevremle ya da kendimi ait hissettiğim bir grupta bir bağ kurma duygusu yaşatır	
Bu markayı kullanma, benim için özel olan bir kişiyle bağ kurma olanağı sağlar	
Bu markayı kullanma, inançlarımla ve sahip olduğum ideoloji ile bağ kurma olanağı sağlar	
Bu marka, geçmişten gelen aile yaşam tarzımla aramdaki bir bağı temsil eder	
Bu marka, bana amaçlarımı, yeteneklerimi ve başarılarımı anımsatır	
DENEYİMSEL YARAR BOYUTU	
Bu marka, bana özgürlük ya da bağımsızlık duygusu yaşatır	
Bu marka ve sunduğu ürünler eğlencelidir	
Bu marka yoluyla modayı ve güncel yenilikleri yakından takip edebiliyorum	
Bu markanın görünümünü diğer markalarla kıyasladığımda, daha hoş, farklı, ilginç ve çekici buluyorum	
Bu markaya sahip olma, o anda yaşadığım sıkıntıları ve sorunları unutmamı ve rahatlamamı sağlar	
Bu marka, bana daha önceden özel paylaşımlar yaşadığım bazı kişileri (sevgili, bir aile bireyi ya da arkadaş çevresinden birileri) hatırlatır	
Bu marka, bana yaşadığım bazı özel zamanları, olayları ve yerleri hatırlatır	
Bu marka, düzenlediği çeşitli etkinlikler yoluyla ailemle ve arkadaşlarımla ya da başka insanlarla bir arada hoş zaman geçirebilme olanağı sağlar	
Bu markaya sahip olma, bana özel bir kişi ya da tüketici olduğum hissi verir	
Bu markaya sahip olma, kendimi iyi hissetmemi sağlar ve bana mutluluk verir	
Bu markaya sahip olduğumda, kendimi önemli bir amacıma erişmiş ya da bir hayalimi gerçekleştirmiş gibi hissediyorum	
Bu marka, sürekli heyecan verici yenilikler sunarak, beni şaşırtmayı ve sürpriz duygusu yaşatmayı başarır	

Ölçeğin güvenilirliği Cronbach's Alpha katsayısı kullanılarak ölçülmüştür. Ölçeğin hem geneline ve hem de alt boyutlarına ilişkin Cronbach's Alpha katsayıları hesaplanmıştır: Nunnally (1978, s.245) ,70 ve üzerindeki bir Alpha değerinin ölçeğin güvenilirliği açısından yeterli olduğunu vurgulamaktadır. Aşağıda su

nulmuş olan Tablo 5'ten de anlaşılacağı gibi, her bir ürün ve marka için ölçeğin geneline ve alt boyutlarına yönelik elde edilen Cronbach's Alpha değerleri, ölçeğin yüksek derecede güvenilir bir ölçek olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 5. Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Marka İsimleri	Cronbach's Alpha Katsayıları	
	Genel	Alt Boyutlar
Nokia	,93	İşlevsel=,83; Sembolik=,88; Deneyimsel:,90
BenQSiemens	,95	İşlevsel=,90; Sembolik=,89; Deneyimsel:,92
Ziraat Bankası	,96	İşlevsel=,93; Sembolik=,92; Deneyimsel:,96
Citibank	,98	İşlevsel=,95; Sembolik=,96; Deneyimsel:,97

Özetle belirtmek gerekirse, aynı örnekleme de yer alan katılımcılarla iki aşamalı olarak yürütülen veri toplama sürecinin ilk aşamasında, üzerinde çalışılmak üzere çok sayıda ürün kategorisi içerisinde iki ürün kategorisi ve bunlar içerisinde de yüksek ve düşük kalite algısına sahip dört marka belirlenmiştir. İkinci aşamada ise, belirlenen markalar üzerinden katılımcıların, markaların işlevsel, sembolik ve deneysel yararlarına ilişkin değerlendirmelerini belirleyebilmek amacıyla oluşturulmuş olan bir ölçek yoluyla her iki ürün kategorisinde yer alan toplam dört marka için veri toplanmıştır.

Toplanan veriler, SPSS istatistik paket yazılım programının 15.sürümü kullanılarak analiz edilmiştir. Aynı ürün kategorisinde yer alan yüksek ve düşük kalite algısına sahip markalar arasında bu yararlar dayalı farklılıkları ve bu yararlar bakımından ürün kategorileri arasındaki farklılıkları inceleyebilmek için çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) kullanılmıştır. Bu analiz, işlevsel, sembolik ve deneysel alt ölçek maddeleri üzerindeki puanlarla temsil edilen bağımlı değişkenler seti arasındaki farklılıkları değerlendirmek için uygun bir test olduğundan seçilmiştir. MANOVA'ya ilişkin örneklem büyüklüğü, normallik, uç değerlerin kontrolü, doğrusallık, varyans-kovaryans matrislerinin homojenliği gibi varsayımlar söz konusudur. MANOVA için, kesin bir kural olmamakla birlikte, her bir hücrede minimum sahip olunan bağımlı değişken sayısından daha fazla katılımcı sayısının olması gerekmektedir (Pallant, 2007, s.277). Bu araştırma için iki düzeyli bir bağımsız değişkenden ve bunların her biri için üç bağımlı değişkenden oluşan toplam altı hücre söz konusudur. Betimsel istatistiklerin incelenmesinden de anlaşılacağı gibi, her hücrede bu sayıları aşan katılımcı sayısına sahip olduğu söylenebilir. Tabachnick ve Fidell'e göre (2007, s.251), her bir hücrede en az 20 katılımcının yer aldığı bir örneklem büyüklüğü hem tek değişkenli hem de çok değişkenli normallik varsayımını karşılamak için yeterli olabilmektedir. Bu açıdan da örneklemin görece uygun olduğu söylenebilir. Doğrusallık ise, her grup için (marka ya da ürün kategorisi) her bir değişken çifti arasında oluşturulan bir scatterplots matrisi üretilerek kontrol edilmiştir. Elde edilen grafikten, do-

ğusallık varsayımına ilişkin tatminkâr sonuçlar elde edilmiştir. Varyans-kovaryans matrislerinin eşitliğini değerlendirmek için ise, Box's M ve Levene's test istatistikleri kullanılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde, toplanan verilerin araştırma soruları çerçevesinde analiz edilmesiyle elde edilen bulgulara ve bulgulara ilişkin yorumlara her bir araştırma sorusu için sırasıyla yer verilmiştir.

a) Aynı ürün kategorisi içerisinde yer alan ve tüketicilerin algılaması açısından yüksek ya da düşük kaliteye sahip markalar arasında işlevsel, sembolik ve deneysel yarar boyutları açısından farklılıklar var mıdır?

Yukarıda yer alan araştırma sorusunu irdeleyebilmek amacıyla, aynı ürün kategorisinde yer alan iki ayrı markadan oluşan bir bağımsız değişkenle ve bu markalara ilişkin tüketicilerin işlevsel, sembolik ve deneysel yarar değerlendirme puanlarından oluşan üç bağımlı değişkenle MANOVA yürütülmüştür. Aynı analiz, hem cep telefonu ürün kategorisindeki (Nokia / bu kategori için yüksek kalite algısına sahip marka ve BenQSiemens / bu kategori için düşük kalite algısına sahip marka) hem de bankacılık kategorisindeki (Ziraat Bankası / bu kategori için yüksek kalite algısına sahip marka ve Citibank / bu kategori için düşük kalite algısına sahip marka) iki marka için de gerçekleştirilmiştir.

Cep telefonu kategorisi için elde edilen MANOVA sonuçları; Wilks' Lambda= ,597, F(3, 442)= 99,40, p= ,000< ,001, bu kategorideki iki markaya ilişkin işlevsel, sembolik ve deneysel yarar boyutlarının istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığını göstermektedir. Wilks' Lamda değerine dayalı olarak etki boyutu istatistiği açısından elde edilen görece güçlü ,41'lik çok değişkenli η^2 değeri, farklı yarar boyutlarından oluşan bağımlı değişkenlerin çok değişkenli varyansının %41'inin marka kalite algısı faktörü ile açıklanabileceğine işaret etmektedir. Bankacılık kategorisi için de elde edilen MANOVA sonuçları; Wilks' Lambda= ,668, F(3, 401)= 66,34, p= ,000< ,001, bu kategorideki iki markaya ilişkin işlevsel, sembolik

ve deneysel yarar boyutlarının istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığını göstermektedir. Wilks' Lamda değerine dayalı olarak etki boyutu istatistiği açısından elde edilen görece güçlü ,33'lük çok değişkenli η^2 değeri, farklı yarar boyutlarından oluşan bağımlı değişkenlerin çok değişkenli varyansının %33'ünün marka kalite algısı faktörü ile açıklanabileceğine işaret etmektedir. İki ayrı ürün kategorisi (cep telefonu ve bankacılık) için gerçekleştirilen MANOVA

VA sonuçları, aynı ürün kategorisi içerisinde yer alan ve tüketicilerin algılaması açısından yüksek ya da düşük kalite algısına sahip markalar arasında işlevsel, sembolik ve deneysel yarar boyutları açısından farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu farklılıklar, aynı kategori içerisindeki markalar açısından yarar değişkenlerinin ortalama puanlarını ve standart sapmalarını içeren Tablo 6' dan daha iyi izlenebilir.

Tablo 6. Aynı Kategorideki Ürünlerin Yarar Değişkenlerinin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Ürün Grubu	Marka	Ortalama*	Standart Sapma
- Cep Telefonu / İşlevsel	- Nokia	39,99	6,45
	- BenQSiemens	28,00	8,08
- Cep Telefonu / Sembolik	- Nokia	29,89	9,04
	- BenQSiemens	23,07	7,70
- Cep Telefonu / Deneysel	- Nokia	36,84	10,67
	- BenQSiemens	28,30	9,82
- Bankacılık / İşlevsel	- Ziraat Bankası	38,08	8,24
	- Citibank	26,40	8,57
- Bankacılık / Sembolik	- Ziraat Bankası	31,94	10,75
	- Citibank	24,35	8,76
- Bankacılık / Deneysel	- Ziraat Bankası	36,41	13,36
	- Citibank	28,29	10,72

* Markalara ilişkin işlevsel ve sembolik yarar boyutlarının her birinin ölçek üzerinden teorik olarak alabileceği maksimum puan 50, minimum 10, ortalamaları 25; deneysel yarar boyutunun ise teorik olarak alabileceği maksimum puan 60, minimum 12, ortalaması 30'dur. Katılımcılar tarafından bu boyutlara göre değerlendirilen markaların puanları, belirtilen ortalama puanların altına indikçe görece düşük, üstüne çıktıkça da görece yüksek puanlara işaret etmektedir.

Yönlü hipotezler ele alınmamasına rağmen, bu açıklayıcı sonuçlar, aynı ürün kategorisi içinde yer alan yüksek ve düşük kalite algısına sahip markaların işlevsel, sembolik ve deneysel yarar boyutları açısından farklılaşabileceğini ortaya koymaktadır. Bu farklılıklar, markaların imajlarının bu yararlaraya dayalı olarak yönetilebileceğine işaret eden pazarlama anlayışını destekler niteliktedir.

b) Değişik ürün kategorileri arasında işlevsel, sembolik ve deneysel yarar boyutları açısından farklılıklar var mıdır?

Yukarıda yer alan araştırma sorusunu yanıtlayabilmek amacıyla, iki farklı ürün kategorisinden (cep telefonu ve bankacılık) oluşan bir bağımsız değişkenle ve bu ürün kategorilerine ilişkin tüketicilerin işlevsel, sembolik ve deneysel yarar değerlendirmelerine dayalı olarak yüksek ve düşük kalite algısına sahip her iki markanın toplam puanlarından oluşan üç bağımlı değişkenle MANOVA yürütülmüştür. Elde

edilen MANOVA sonuçları; Wilks' Lambda= ,894, $F(3, 394)= 15,64$, $p= ,000 < ,001$, iki farklı ürün kategorisine ilişkin işlevsel, sembolik ve deneysel yarar boyutlarının istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığını göstermektedir. Wilks' Lamda değerine dayalı olarak etki boyutu istatistiği açısından elde edilen görece orta düzeyli bir güce sahip ,11'lik çok değişkenli η^2 değeri, farklı yarar boyutlarından oluşan bağımlı değişkenlerin çok değişkenli varyansının %11'inin ürün kategorisi faktörü ile açıklanabileceğine işaret etmektedir. Elde edilen sonuçlar, tüketicilerin yarar değerlendirmesi açısından fiziki mal markaları ile hizmet markaları arasında da farklılıklar olabileceğine ilişkin bir fikir verme niteliği de taşımaktadır. Sonuçlardan, fiziki mal markası açısından işlevsel ve deneysel yarar boyutlarının, hizmet markası açısından ise, daha çok sembolik yarar boyutunun öne çıktığı anlaşılmaktadır. Bu farklılıklar, farklı ürün kategorileri açısından yarar değişkenlerinin ortalama puanlarını ve standart sapmalarını içeren Tablo 7'den daha iyi izlenebilir.

Tablo 7. Farklı Ürün Kategorileri İçin Yarar Değişkenlerinin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Ürün Grubu	Ortalama*	Standart Sapma
- Cep Telefonu / İşlevsel	67,84	10,51
- Bankacılık / İşlevsel	64,29	10,80
- Cep Telefonu / Sembolik	52,95	13,94
- Bankacılık / Sembolik	56,18	15,57
- Cep Telefonu / Deneyimsel	65,15	16,81
- Bankacılık / Deneyimsel	64,33	19,90

* Ürün gruplarını temsil eden yarar boyutlarının puanlarının hesaplanmasında, her bir ürün grubunda yer alan düşük ve yüksek kalite algısına sahip markaların bu anlamdaki toplam puanlarından yararlanılmıştır.

Bulgular, farklı ürün kategorilerinin farklı işlevsel, sembolik ve deneyimsel yarar düzeylerine sahip olduğunu işaret etmektedir. Bu araştırma sorusu açısından da analizlere temel oluşturan yönlü hipotezler ele alınmamış olmasına rağmen, sonuçlar, mevcut pazarlama alanyazınında işlevsel, sembolik ve deneyimsel yararların ürün kategorilerine göre farklılaşabileceğini öne çıkaran anlayışa ampirik destek sağlamaktadır.

Özetle; elde edilen sonuçlar, tüketicilerin değerlendirmeleri açısından aynı ürün kategorisinde yer alan farklı kalite algısına sahip markalar ve farklı ürün kategorilerine göre işlevsel, sembolik ve deneyimsel yarar boyutlarının farklılaşabileceğini işaret etmektedir. Bu anlamda, bulgular, markaların ya da ürünlerin işlevsel, sembolik ve deneyimsel yararları dayalı olarak farklılaşabileceğini ve bu anlayışla yönetilmeleri gerektiğini iddia eden alanyazını (özellikle kavramsal) destekler niteliktedir.

Sonuç ve Öneriler

Sonuçlar, tüketicilerin değerlendirmelerinin aynı ürün kategorisinde yer alan farklı kalite algısına sahip markalara göre ve farklı ürün kategorilerine göre işlevsel, sembolik ve deneyimsel yarar boyutları açısından farklılaştığına ve tüm boyutların belli ölçüde önem taşıdığına işaret etmektedir. Bir diğer yönüyle bulgular, ürünlerin ya da markaların sadece rasyonel ihtiyaçları tatmin için satın alınmadığını, aynı zamanda günümüzün kültürüyle de uyumlu olarak soyut ihtiyaçları tatmin için de satın alındığını ortaya koymaktadır. Bu anlamda, sonuçlar, ürünlerin ya da markaların tüketiciler açısından farklılaşan ve

önem taşıyan bu yarar boyutlarına dayalı olarak yönetilmeleri gerektiği anlayışını desteklemekte ve öne çıkarmaktadır. Sonuçlar, önceden ürün ya da markalar açısından kavramsal olarak ortaya konmuş olan işlevsel, sembolik ve deneyimsel yararların varlığını ve önemini ortaya koymaktadır.

Sonuçlar, ürün ve marka performansının başarısı için işlevsel özelliklerin yanında, sembolik ve deneyimsel özelliklerin de doğrudan bir etki taşıyabileceğine işaret eden ipuçları sağlamıştır. Bulgular, bu yararlar açısından bir farkındalık sağlayarak, uygulamacıların ürün ve markalarını farklılaştırmada bu yararları dayalı stratejiler geliştirmeleri gereğine işaret etmektedir. Bu yönüyle, markalara yönelik duygusal yaklaşımlardan yararlanma ve duygusal ve duygusal yollarla marka-tüketici etkileşimine olanak sağlayabilme, marka-tüketici ilişkisini güçlendirmedeki en güncel ve etkili yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketicilerle olumlu ilişkilerini pekiştirmeye çalışan işletmeler, ürünleri ya da markaları yoluyla tüketicilerin zihni ve duygularıyla yakın bir bağlantı kurma çabasına girişmek zorundadırlar.

Sonuçlar, bu yarar boyutlarını öne çıkararak, marka yöneticilerine, etkili stratejiler geliştirebilme noktasında ipuçları sağlamaktadır. Doğrudan tüketicilerin ihtiyaçlarını temel alan bu üç marka yararına dayalı olarak etkili konumlandırma stratejileri, pazarlama karması kararları ve tüketici algılarını kontrol edebilme ve yönetebilme mümkün olabilir.

İşletmeler ya da ürün ve marka yöneticileri, ürün ve markalarını tüketicilerin bakış açısına dayandırdık-

ları bu yararlarla göre yönetebilmenin etkili yollarını aramalıdır. İşletmeler, bu yararların tümünü birlikte bütünleşik bir anlayışla yönetme seçeneğine sahipken, bu yararlar içerisinde rakiplerine göre üstünlük taşıdıkları yarara da odaklanabilme seçeneğine sahiptirler. Park ve meslektaşları (1986), markaların tüketicilere çeşitli işlevsel, sembolik ve deneyimsel yararlar sunabilme şansına sahip olabilmelerine rağmen, markaların sağladığı algılanan yararlardan öne çıkan birine dayalı olarak yönetilmesinin daha uygun olabileceğini vurgulamaktadırlar.

Sınırlılıklar ve İleriki Araştırmalara Yönelik Öneriler

Bu araştırma, bir şehirdeki üniversite öğrencileriyle sınırlıdır. Başka bir deyişle, araştırmanın genellebilirliğinin (tüm üniversite öğrencilerine genelleme açısından sınırlılığı) bu durum dikkate alınarak ele alınması yararlı olacaktır. Bu sınırlılığı aşmak için başka şehirlerdeki üniversite öğrencileri üzerinde de benzer araştırmalara ihtiyaç duyulduğu açıktır.

Bu araştırma, gençler tarafından sık talep edilen ve yoğun biçimde kullanılan dokuz ürün kategorisi ile sınırlıdır. Bu anlamda araştırma, sınırlı tutulan farklı ürün ya da marka kategorilerini de kullanarak yinelenbilir.

Alanyazına dayalı olarak oluşturulan ölçekte temsil edilen üç faktör (işlevsel, sembolik ve deneyimsel) pazarlama alanyazınındaki çoğu kuramsal modelle tutarlılık göstermesine karşın, düşük olasılıkta olsa da ölçekte yer verilmeyen bazı eşsiz yararların varolabileceği dikkate alınmalı ve bu yönde araştırmalar yapılmalıdır.

Araştırma, başka homojen gruplarda da tekrarlanarak, kendi içinde görece benzer, fakat birbirinden farklı olan gruplar arasında da bir karşılaştırma yapılabilir. Diğer bir deyişle, bu araştırma, farklı gruplara ilişkin değerlendirmelerde bulunabilmek için heterojen gruplarla (üniversiteli gençlerin dışında) yürütülebilir. Bu, pazar bölümlendirme ile ilgili pazarlama işlevlerinde yararlanılabilecek daha etkili sonuçlar ortaya koyabilir.

Kaynakça

- Aaker, J. L. (1997).** Dimensions of brand personality. *Journal of Marketing Research* 34 (3): 347-356.
- Allen, M. W. ve Ng, S. H. (1999).** The direct and indirect influences of human values on product ownership. *Journal of Economic Psychology* 20: 5-39.
- Arnould, M. J. ve Reynolds, K. E. (2003).** Hedonic shopping motivations. *Journal of Retailing* 79: 77-95.
- Babin, B. J., Darden, W. R. ve Griffin, M. (1994).** Work and / or fun: measuring hedonic and utilitarian shopping value. *Journal of Consumer Research* 20 (4): 644-656
- Bagozzi, R. P., Gopinath, M. ve Nyer, P. U. (1999).** The role of emotions in marketing. *Journal of Academy of Marketing Science* 27: 184-206.
- Bauman, Z. (2001).** *The Individualized Society*, Polity: Cambridge.
- Belk, R. W. (1988).** Possessions and the extended self. *Journal of Consumer Research* 15: 139-168
- Bhat, S. ve Reddy, S. K. (1998).** Symbolic and functional positioning of brands. *Journal of Consumer Marketing* 15 (1): 32-43.
- Bloch, P. H., Ridgway, N. M. ve Nelson, J. E. (1991).** Leisure and the Shopping Mall. *Advances in Consumer Research* 18: 445-452.
- Bloch, P. H., Ridgway, N. M. ve Sherrell, D. L. (1989).** Extending the concept of shopping: an investigation of browsing activity. *Journal of the Academy of Marketing Science* 17: 13-21.
- Brakus, J. (2001).** *A Theory of Consumer Experiences*. Columbia University: Columbia.
- Brembeck, H. ve Ekstrom, K. (2004).** *Elusive Consumption*. Berg Publishers: Oxford.
- Campbell, C. (1995).** *The Sociology of Consumption*. Acknowledging Consumption, Ed.: D. Miller, 105-122. Routledge: London.

- Campbell, R. M., Jr. (2002).** *Measuring Consumers Evaluations of the Functional, Symbolic and Experiential of Brands.* University of Oregon: Oregon.
- Csikszentmihalyi, M. (2000).** The costs and benefits of consuming. *Journal of Consumer Research* 27 (2): 267-272.
- Davies, A. ve Elliot, R. (2006).** The evolution of the empowered consumer. *European Journal of Marketing* 40, (9/10): 1106-1121.
- Deighton, J. (1992).** The consumption of performance. *Journal of Consumer Research* 19: 362-372.
- Desbarats, G. (1995).** Usability: from that says function. *Industrial Management & Data Systems* 95 (5): 3-6.
- Doran, K. B. (1997).** Symbolic consumption in China: the color television as a life statement. *Advances in Consumer Research* 24: 128-131.
- Elliott, R. ve Wattanasuwan, K. (1998).** Brands as resources for the symbolic construction of identity. *International Journal of Advertising* 17 (2): 131-144.
- Firat, A. F. ve Dholakia, N. (2003).** *Consuming People: From Political Economy to Theaters of Consumption,* Roudledge-Taylor & Francis Group: London.
- Frederick, S., G.Loewenstein ve ODonoghue, T. (2002).** Time discounting and time preference: a critical review. *Journal of Economic Literature* XL (June): 351-401.
- Gobe, M. (2001).** *Emotional Branding.* Allworth Press: New York.
- Haire, M. (1950).** Projective techniques in marketing research. *Journal of Marketing* XIV (5): 649-656
- Havlena, W. J. ve Holbrook, M. B. (1986).** The varieties of consumption experience: comparing two typologies of emotion in consumer behavior. *Journal of Consumer Research* 13 (3): 394-404.
- Haytko, D. L. ve Baker, J. (2004).** It's all at the mall: exploring adolescent girls' experiences. *Journal of Retailing* 80: 67-83.
- Hirschman, E. C. (1984).** Experience-seeking: a subjectivist perspective of consumption. *Journal of Business Research* 12 (1): 115-136
- Hogg, M. K., Cox, A. J. ve Keeling, K. (2000).** The impact of self-monitoring on image congruence and product / brand evaluation. *European Journal of Marketing* 34 (5/6): 641-666
- Holbrook, M. B. (1999).** *Introduction to Consumer Value, Consumer Value: A Framework for Analysis and Research,* Ed.: M. B. Holbrook, 1-28, Routledge: London.
- Holbrook, M. B. ve Hirschman, E. C. (1982).** The experiential aspects of consumption: consumer fantasies, feelings, and fun. *Journal of Consumer Research* 9 (2): 132-140.
- Holt, D. B. (1991).** Rashomon visits consumer behavior: an interpretative critique of naturalistic inquiry. *Advances in Consumer Research* 18: 57-62.
- Howard, E. (2007).** New shopping centres: is leisure the answer? *International Journal of Retail & Distribution Management* 35 (8): 661-672.
- Johar, J. S. ve Sirgy, M. J. (1989).** Positioning models in marketing: toward a normative-integrated model. *Journal of Business & Psychology* 3 (4): 475-485
- Johar, J. S. ve Sirgy, M. J. (1991).** Value-expressive versus utilitarian advertising appeals: when and why to use which appeal. *Journal of Advertising* 20 (3): 23-33
- Kahneman, D., Wakker, P. P. ve Sarin, R. (1997).** Back to Bentham? Explorations of experienced utility. *Quarterly Journal of Economics* 112 (2): 375-405.
- Keller, K. L. (1993).** Conceptualizing, measuring, and managing customer-based brand equity. *Journal of Marketing* 57: 1-22
- Kempf, D.S.(1999).** *Attitude formation from product trial: Instinct roles of cognition and affect for hedonic and functional products.* *Psychology & Marketing* 16 (1): 35-50
- Kleine III, R. E. ve Kernan, J. B. (1991).** Contextual influences on the meanings ascribed to ordinary consumption objects. *Journal of Consumer Research* 18 (3): 311-314.

- Laurent, G. ve Kapferer, J. (1985).** Measuring consumer involvement profiles. *Journal of Marketing Research* 22: 41-53
- Levy, S. J. (1959).** Symbols for sale. *Harvard Business Review*. 37 (4): 117-124
- Lofman, B. (1991).** Elements of experiential consumption: an exploratory study. *Advances in Consumer Research*, XVIII:729-735.
- Mcalexander, J.H., Schouten, J.W. ve Koenig, H.F. (2002).** Building brand community. *Journal of Marketing* 66 (1): 38-55.
- Morrison, S. ve Crane, F. G. (2007).** Building the service brand by creating and managing an emotional brand experience. *Brand Management* 10 (5): 410-421.
- Muniz, A. ve O'Guinn, T.C. (2001).** Brand community. *Journal of Consumer Research* 27 (4): 412-33.
- Nikolova, M. (2009).** *Brand Effects on Retrospective Evaluations of Past Consumption Experience*. The George Washington University: Washington.
- Nunnally, J. C. (1978).** *Psychometric Theory*, 2nd Edition, McGraw-Hill: New York.
- Odabaşı, Y. (2004).** *Postmodern Pazarlama: Tüketim ve Tüketici*. MediaCat: İstanbul.
- Oliver, R. L. ve Bearden, W. O. (1985).** Crossover effects in the theory of reasoned action: A moderating influence attempt. *Journal of Consumer Research* 12 (3): 324-340
- Pallant, J. (2007).** *A Step by Step Guide to Data Analysis Using SPSS for Windows*, Third Edition. McGraw Hill, Open University Press: New York.
- Park, C. W., Jaworski, B. J. ve MacInnis, D. J. (1986).** Strategic brand concept-image management. *Journal of Marketing* 50: 135-145.
- Phillips, D. M. (1999).** *The Role of Consumption Emotions In The Satisfaction Response*. The Pennsylvania State University: Pennsylvania.
- Piacentini, M. ve Mailler, G. (2004).** Symbolic consumption in teenagers clothing choices. *Journal of Consumer Behavior* 3 (3): 251-262.
- Pine, B. J. ve Gilmore, J. H. (1999).** *The Experience Economy: Work is Theatre & Every Business A Stage*. Harvard Business School Press, Massachusetts: Boston.
- Podesta, S. ve Addis, M. (2003).** Towards the postmodern future of marketing. *Stream 23: Critical Marketing: Visibility, Inclusivity, Captivity*, CMS 3: 1-25.
- Ratneshwar, S. ve Mick, D. (2005).** *Inside Consumption*. Routledge: London.
- Richins, M. (1997).** Measuring emotions in the consumption experience. *Journal of Consumer Research* 24 (2): 127-146.
- Sandra, L. T. S. (2002).** *A Study of Consumer's Self and Purchasing Behaviour in Fashion Brand Image Marketing*. The Hong Kong Polytechnic University: Hong Kong.
- Schouten, J. W. (1991).** Selves in transition: symbolic consumption in personal rites of passage and identity reconstruction. *Journal of Consumer Research*. 17 (March), 412-425.
- Sirgy, J. M. ve Danes, J. (1982).** "Self-image / product-image congruence model: Testing selected models. *Advances in Consumer Research* 9: 556-561
- Solomon, M. R. (1983).** The role of products as social stimuli: A symbolic interactionism perspective. *Journal of Consumer Research* 10 (3): 319-329.
- Solomon, M. R. ve Douglas, S. P. (1987).** "Diversity in product symbolism: The case of female executive clothing. *Psychology & Marketing* 4 (3): 189-213.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2007).** *Using Multivariate Statistics*. 5th Edition, Pearson Education: Boston.
- Tabak, B.İ., Özgen, Ö. ve Aykol, B. (2006).** High school girls' shopping mall experiences, perceptions and expectations: A qualitative study. *Ege Akademik Bakış Dergisi* 6 (1): 100-113.

Taylor, S.L. ve Cosenza, R.M. (2002). Profiling later aged female teens: mall shopping behavior and clothing choice. *Journal of Consumer Marketing* 19 (5): 393-408.

Uygun, M. (2009). *Alışveriş Merkezlerindeki Tüketici Deneyimlerinin 'Fotoğraflara Dayalı Öykülemeler' Yoluyla İncelenmesi* (Basılmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Veryzer, R. W. (1995). The place of product design and aesthetics in consumer research. *Advances in Consumer Research* 22: 641-645.

Veryzer, R. W. ve Hutchinson, J. W. (1998). The influence of unity and prototypicality on aesthetic response to new product designs. *Journal of Consumer Research* 24 (4): 374-394.

Wilhelm, W. B. ve Mottner, S. (2005). Teens and shopping mall preferences: a conjoint analysis approach to understanding the generational shift toward an experience economy. *Shopping Center Research* 12 (1): 23-52.

Wilska, T.-A. (2002). Me-A consumer? Consumption, identities and lifestyles in today's Finland. *ACTA Sociologica* 45: 195-210.

Zauberman, G., R. Ratner ve B.K. Kim (2009). Memories as assets: strategic memory protection in choice over time. *Journal of Consumer Research* 35 (Feb): 715-728.

İşletmelerde Yöneticilerin Stratejik Araç Algısı ve Kullanım Amaçları Manager's Perceptions and Using Goals of Strategic Tools in Business

Prof. Dr. İnan Özalp - Doç. Dr. Senem Besler - Arş. Grv. Dr. İlke Oruç

Öz

Bu çalışmanın amacı, yöneticilerin stratejik yönetim süreci içerisinde kullandıkları "stratejik araçları" tespit etmek, bu araçların nasıl, ne zaman kullanıldıklarını belirlemek ve kullanımının arkasındaki rasyonel ve motive edici faktörleri araştırmaktır. Araştırmada, İstanbul Sanayi Odası'nın 2007 yılında yayımladığı Türkiye'nin en büyük 500 şirketi sıralamasına giren Eskişehir'deki (Türkiye sanayisinde önemli bir yere sahip) şirketler ele alınmıştır. Bu şirketlerin üst düzey yöneticileriyle yapılan yüz yüze görüşmeler yoluyla veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler, doküman haline getirildikten sonra, nitel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, yöneticilerin araçları yoğun olarak kullandıkları, alan yazından da yararlanarak kendi yapılarına uyarladıkları ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, yöneticilerin kullandıkları araçlardan tatmin oldukları ve araçların kullanımından başarı elde ettikleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Strateji, Stratejik Araçlar, Stratejik Yönetimde Araçların Kullanımı

Abstract

This study aims at identifying strategic tools used by administrators during strategic management process and determining when and how they are used as well as the rationale lying behind these decisions and motivational factors playing a role in the process. The study deals with Eskişehir-located companies listed in "500 Largest Turkish Companies" published by "İstanbul Chamber of Commerce" in 2007. The data was collected through face-to-face interviews with executives of these companies. The data obtained was analyzed through qualitative data analysis methods following proper documentation process. The analysis revealed that administrators use these tools very often by adapting them to their own structures. Finally, it was found that managers are quite satisfied with the tools they use and the success level achieved regarding these uses.

Keywords: Strategy, Strategic Tools, Using Tools on Strategic Management

Giriş

Günümüzde "strateji" terimi, hem kamu hem özel sektörde sıklıkla kullanılmaktadır. Strateji temel olarak, işletme ile çevresi arasındaki ilişkileri analiz ederek işletmenin yönü ve amaçlarının belirlenmesi, bunları gerçekleştirecek faaliyetlerin tespiti ve örgütün yeniden düzenlenerek gerekli kaynakların tahsis edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Dinçer, 1998, s.7). Stratejik yönetim ve stratejik yönetim süreci, örgütün ne yapması gerektiği ve nereye gitmesi gerektiği üzerine kararlara ulaşmayla ilgilidir (Howe, 1993, s.27). Stratejik faaliyetler, diğer yönetim faaliyetlerinden birkaç önemli açıdan farklılaşmaktadır. Bu farklılıklar; rutin olmaması, programlanamaması ve yaratıcı olmasıdır (Harrison, 1999). Bunun dışında, işlemsel faaliyetlerden daha belirsiz, kesinliği olmayan ve karmaşık bir süreçtir (Johnson ve diğerleri, 2004). Stratejik yönetimde karar almayı destekleyecek birçok teknik, araç, metot, model, çerçeve, yaklaşım ve metodoloji bulunmaktadır. Bu araçlar ise, stratejik kararların alınması ve uygulanması için hayati bir öneme sahiptir (Hussey, 1997; Dyson, 1990). Stratejik yönetim disiplini ile araçların güçlü bir bağının olması, araçların stratejik yönetimden sonra ikincil bir öneme sahip olmasına neden olmaktadır (Eilon, 1980). Önemi belirtilmesine rağmen alan yazında araç kullanımı üzerine yapılan çalışmaların sayısının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalar, herhangi bir kavramın, örneğin kıyaslamaların stratejik araç olarak kullanımı üzerine odaklanmakta (Doğan ve Demiral, 2008; Ross ve diğerleri, 2001; Marinacco, 1994) ya da planlama sürecinde kullanılan araçların belirli kısmına odaklanmaktadır. Araçların neden, niçin ve nasıl kullanıldıkları üzerine ise sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (Knott, 2008; Knott, 2007; Rigby, 2007; Stenfors, 2007; Stenfors ve

Prof. Dr. İnan Özalp, Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, iozalp@anadolu.edu.tr

Doç. Dr. Senem Besler, Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, sbesler@anadolu.edu.tr

Arş. Grv. Dr. İlke Oruç, Anadolu Üniversitesi S.B.E. Yönetim-Organizasyon ABD, ioruc@anadolu.edu.tr

Taner, 2007; Knott, 2006; Stenfors ve diğerleri, 2004). Stratejik araçların, stratejik yönetim alan yazınında ve stratejik yönetim eğitiminde çok önemli olduğu bir gerçektir. Üzerinde tartışılan, yeni bakış açıları geliştirilen bu konunun uygulamada nasıl olduğuna yönelik daha çok araştırma yapılması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı da, yöneticilerin stratejik yönetim süreci içerisinde kullandıkları “**stratejik araçları**” tespit etmek, bu araçların nasıl, ne zaman kullanıldıklarını belirlemek ve kullanımının arkasındaki rasyonel ve motive edici faktörleri araştırmaktır. Bu doğrultuda şu sorulara yanıt aranmıştır: (1) Stratejik araçların kullanım derecesi ve yoğunluğu nedir? (2) Stratejik araçlar nasıl kullanılmaktadır? (3) Stratejik araç kullanımının arkasındaki rasyonel ve motive edici faktörler nelerdir? (4) Stratejik araçların başarısı nedir?

Yukarıda bahsedilenler dikkate alınarak, bu çalışmada öncelikle stratejik araç kavramı üzerinde durulacak, daha sonra yöneticilerin stratejik araçları, neden, niçin, ne zaman ve nasıl kullandıklarına yönelik bir araştırmaya yer verilecektir.

Stratejik Araç Kavramı

Stratejik araçlar, stratejik yönetimle birlikte karar almayı desteklemek için var olan çeşitli teknik, araç, metot, model, taslak, yaklaşım ve metodolojilerdir (Clark, 1997). Stratejik araçlar, üst düzey yöneticilere karar vermede yardımcı olan analitik çerçeve, teknik ve yöntemler sunar (Gunn ve Williams, 2007; Clark, 1997). Bu çalışmada stratejik araçlar kavramı, örgütlerin yapı ya da faaliyetlerini etkileyen yaklaşım, görüş, teknik ve kavramların bütününe içine alacak şekilde kullanılmıştır. Örgütlerde stratejik düşünme, stratejik karar alma, stratejiyi uygulama ve kontrol etme alanında kullanılan stratejik yöntem ve tekniklerin stratejik başarı üzerinde önemli bir etkisi vardır. Yöneticiler çoğu zaman karmaşık ve belirsiz durumlarda karar almaktadır. Bu kararları alırken yöneticilerin kullandıkları stratejik araçlar, belirsizliğe ve karmaşıklığa karşı bir mücadele aracıdır (Kaplan ve Jarzabkowski, 2006). Bir bakıma, yöneticilerin rekabeti yönetmeleri için önemlidirler (Prescott ve Grant, 1988). Elion'a göre, araçlar yalnızca sonuca ulaşmaya

yardımcı olur fakat sonucun kendisi değildirler (Eilon, 1980). Bunun nedeni, araçların problemin yalnızca bir kısmını tanımlamalarından kaynaklanmaktadır (Vaitkevičius ve diğerleri, 2006).

Stratejik araçlar; strateji tasarımında kullanılanlar gibi kavramsal olabilir, proje yönetim teknikleri gibi sürece ilişkin araçlar olabilir ya da bilgisayar ve belgeler gibi fiziksel araçlar da olabilir. Stratejik araçlar her bir disiplinden ya da alandan gelen yöntem ve teorilere dayalıdır. Örneğin, SWOT analizi, BDG Matrisi gibi birçok araç, uygulama temelinde geliştirilmiş ve yöneticilerin kullanımına sunulmuştur. Aynı şekilde Balanced Scorecard uygulamaları, Senaryo Analizi, Porter'ın 5 Rekabet Gücü, Kurumsal Kaynak Planlaması, Yönetim Bilgi Sistemleri, Analitik Hiyerarşik Prosesler ve Veri Örtme Analizleri gibi araçlar da örnek verilebilir. Bu araçlar, işletmeler ve yöneticiler tarafından sıklıkla kullanılan araçlardır (Knott, 2006). Bilimsel araştırmalar sonucu ortaya konan bu araçlar, yönetim alan yazınında ve işletme eğitiminde önemli bir yere sahiptir (Martinelli ve Waddell, 2007).

Alan yazında stratejik araçlara ilişkin çalışmalara bakıldığında bu yöndeki çalışmaların belirli noktalarda sınırlandırıldığını ve bu araçlara sadece belirli açılardan bakıldığını söyleyebilmek mümkündür. Yapılan araştırmalar daha çok hangi araçların kullanıldığı –yukarıda örneklerini verdiğimiz- ve bu araçların ne işe yaradıkları yönünde olmuştur. Temel olarak, araçların işletmelerde sıklıkla kullanıldığını ve bu araçların seçimi ve karar sonuçlarının yöneticilere göre değiştiği vurgulanmaktadır. Stratejik yönetim sürecine yönelik yapılan, belirli alanlarda uygulama ve alan yazın desteği ile geliştirilen araçların sayısının giderek artması, yöneticilerin karar oluşturmada zorlanmalarına neden olabilmektedir (Vaitkevičius ve diğerleri, 2006).

İşletmelerde kullanılan stratejik araçlar konusundaki düşünceler, uygulama olarak strateji yaklaşımının gelişmesiyle şekillenmiş ve organizasyonların bir özelliği olarak görülmüştür. Fakat bu araçların kullanımı ve amaçlarının ne olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Araçların alan yazında yer alışıyla, uygulamaları arasında nasıl farklılıkların olduğu önemli bir araştırma

tırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Araçlar araştırmacılar tarafından farklı çalışmalarda, farklı yollarla ve farklı sebeplerle kullanılmaktadır. Uygulayıcılar, araçları uygun görülen özel durumlara uygulamaya önem vermekte, konuya uygun ya da uygun olmayışından daha az endişelenmektedir. Buna bağlı olarak, belirli durumlarda stratejik araçlar yanlış kullanılmakta ve istenmeyen sonuçlara neden olabilmektedir (Spee and Jarzabkowski, 2009). Yapılan akademik tartışmalarda, araçların problem çözme ve karar almada önemli bir enstrüman olduğu belirtilmiştir (Clark, 1992; Spee and Jarzabkowski, 2009). Fakat yöneticilerin belirli durumlarda araçları kendi çalışma alanlarına uyarladığı gözlemlenmiştir. Bunun dışında stratejik araçların aynı zamanda sosyo-politik amaçlara hizmet ettiği belirtilebilmektedir. Grant (2003), yaptığı çalışmada stratejik araçların daha çok üst-orta yönetim düzeylerinde uygulandığını görülmüştür.

Alan yazında ayrıntılı bir şekilde incelenen ve her geçen gün sistemli bilgi birikimi ile yenileri eklenen bu konunun uygulamadaki yüzü genellikle göz ardı edilmiştir. Stratejik araçların başarısı, yöneticilerin, doğru araçları yaratıcı bir şekilde bütünleştirebilme yeteneğine, doğru yerde ve doğru zamanda uygulanmasına bağımlı olduğu kadar, her bir aracın zayıf ve kuvvetli yönlerinin bilmesini de gerektirmektedir. Stratejik araçlar sihirli bir değnek değildir, önemli olan onların nerede, nasıl ve ne zaman kullanılması gerektiğini bilmektir. Eğer araçlar konusunda objektif veriler yoksa araçların seçimi ve kullanımını tehlikeli bir oyun haline gelebilir (Rigby, 2007).

Stratejik araçların, stratejik yönetim alan yazınında ve stratejik yönetim eğitiminde çok önemli olduğu bir gerçektir. Üzerinde tartışılan, yeni bakış açıları geliştirilen bu konunun uygulamada nasıl olduğuna yönelik sınırlı sayıda çalışmanın çoğaltılması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Öncelikli olarak, bu araştırmada kullanılmak üzere hangi araçların seçildiğini belirtmek gerekmektedir. Bu amaçla P. Knott ve Bain Company'nin araştırmasından yola çıkarak, belirli kültürel etkenler ve içinde yaşanan çalışma koşullarına bağlı olarak aşağıda sıralanan araçlar inceleme alanına dahil edilmiştir:

- Dengeli değerlendirme kartı: İşletmelerin strateji odaklı işletmeler olabilmesini sağlamak, stratejiyi faaliyetler terimlerine dönüştürmek, tüm çalışanlara yaymak, herkesin günlük işi haline getirmek, sürekli bir sürece çevirmek ve değişimi yönetmektir (Kaplan ve Norton, 1995).
- Kıyaslama: Organizasyon dışındaki endüstri ya da sektörlerde yer alan, en iyi performansı ve bu performansa ulaşmak için kıyasladığı taraftan öğrenmeyi temel almaktadır (Li ve diğerleri, 2001).
- İş süreçlerinin yeniden yapılandırılması: Maliyeti arttıran ya da bireysel ve örgüt seviyesinde yük teşkil eden faaliyetleri en aza indirme ve değer sağlayan faaliyetleri üst seviyeye atırmayı temel almaktadır (Armistead ve diğerleri, 1995).
- Temel yetenek: Bir işletmeyi başka işletmelerden ayıran, işletmenin vizyonunu gerçekleştirmede temel rol oynayan, rakipler tarafından kolayca taklit edilemeyen bilgi, beceri ve yeteneği ifade eder (Koçel, 2005).
- Müşteri ilişkileri yönetimi: Müşteri merkezli örgüt stratejileri ve bu stratejileri destekleyebilecek işletme fonksiyonlarını kapsayan, iş süreçlerinin yeniden yapılandırılmasını sağlayan ve bunun için bilişimden faydalanan stratejik yönetim sürecidir (Duran, 2002, aktaran Güleş, 2010).
- Müşteri bölümlendirme: İşletmelerin müşteri tabanlarını yaş, cinsiyet, gelir düzeyi, eğitimi gibi belirli gruplara ayırmasını temel almaktadır (Ay-dın, 2006).
- Büyüme stratejisi araçları: İşletmelerin mevcut iş tanımlarını veya faaliyetlerinin hız ve etkinliğini değiştirerek büyümesini sağlayabilecek araçların etkili bir şekilde kullanılmasıdır (Ülgen ve Mirze, 2004).
- Misyon ve vizyon ifadeleri: Vizyon, işletmelerin gelecekte arzu ettikleri durumu ifade ederken misyon, bunu sağlayabilmek için belirlenen ve işletmeyi benzerlerinden ayıran görev ve ortak değerleri tanımlamaktadır (Ülgen ve Mirze, 2004).

- Dış kaynaklardan yararlanma: İşletmelerin kendi yeteneklerinde uzmanlaşarak, kapasite ve yeteneklerinin dışında kalan konularda bu konuda uzman diğer kaynaklardan yararlanmasıdır (Quinn, 1999).
- Senaryo ve belirsizlik planları: Yöneticilere, geleceğe yönelik değişik alternatifler üreterek kendini geliştirmesini ve çevresel belirsizliklere karşı duyarlı olmasını sağlayan planlardır (Önsel Şahin ve diğerleri, 2002).
- Altı sigma: İşletmelerde hataların azaltılması ve süreçlerin iyileştirilmesinden elde edilen finansal kazançların görünür kılınması, sürekli izlenmesi ve iyileştirmesidir (Gergen ve Demir, 2010).
- Stratejik ortaklıklar: İki veya daha fazla işletmenin, yeni bir işletme oluşumu yaratmaksızın sadece belirli varlık ve yeteneklerini birlikte kullanarak belirli amaca ulaşmalarını sağlayacak stratejik işbirliği sağlamalarıdır (Ülgen ve Mirze, 2004).
- Stratejik planlama: İçinde yer aldığı çevrede, çevresinin sunduğu olanaklar ve fırsatlardan yararlanarak, çevresel engelleri aşmak üzere çevreyle uyum sağlayan ve bu süreçte gerekli kaynak ve yetenekleri etkin bir şekilde kullanma durumundaki örgütün, belirlenen, belirleyici nitelikteki olası hareket biçimleri içinde en uygununu tanımlamaktır (Sucu, 2000).
- Tedarik zinciri yönetimi: Bir ürünün arzında çeşitli roller üstlenmiş firmaların temel yeteneklerinin ve kritik iş süreçlerinin bütünleştirilerek performansını arttırmayı, yapısal ve operasyonel belirsizliği azaltmayı ve sonuç olarak şirketler arası rekabetten tedarik zincirleri arası rekabete geçmeyi hedefleyen bir stratejik çalışma modelidir (Ünöver, 2009).
- Toplam kalite yönetimi: Bir işletmenin tüm çalışanlarıyla kaliteye odaklanmasını temel alan, müşteri memnuniyeti yolu ile uzun vadeli başarıyı amaçlayan ve organizasyonun bütün üyelerine ve topluma yarar sağlayan bir yönetim yaklaşımıdır (Özçakar, 2010).

- Diğer: Yukarıda anlatılanların dışında kalan ve alan yazın tarafından geliştirilerek uygulamaya aktarılan tüm araçları kapsamaktadır.

Yukarıda açıklanmaya çalışılan stratejik araçlar, günümüzde çoğu işletme tarafından etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Stratejik araçlar, stratejik yönetimin en önemli parçası ve yönetim işinin sanat boyutu olarak üzerinde önemle durulması ve araştırılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. İçinde yaşanılan kültür, içinde bulunulan sektör, örgütsel yapı gibi faktörler, bu araçların işletmelerde alan yazından farklı bir şekilde uygulandığı görülebilmektedir. Bu nedenle çalışmanın araştırma kısmında, alandaki bu eksikliğe katkıda bulunabilmek, stratejik araçları, onları doğrudan kullanan yöneticilerin gözünden değerlendirmek ve nasıl, nerede, ne zaman ve neden kullandıklarına yönelik genel bir çerçeve sunabilmek istenmiştir.

Araştırma

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, stratejik araç kavramının yöneticiler ve dolayısıyla uygulamadakiler açısından nasıl algılandığını ve kullanıldığını belirleyebilmektir. Bu çalışmada, yöneticilerin stratejik yönetim süreci içerisinde kullandıkları “stratejik araçları” tespit etmek, bu araçların nasıl, ne zaman kullanıldıklarını belirlemek ve kullanımının arkasındaki rasyonel ve motive edici faktörleri araştırmak istenmiştir. Günümüzde, stratejik yönetim konusunda yapılan birçok çalışmaya temel oluşturan bu konu, araştırmalarda belirli araçlara odaklanarak incelenmiştir. Araçların işletmelerdeki kullanımında ise sadece bir tanesine odaklanılmamakta, genellikle çoklu araçları içeren uygulamalar yürütülmektedir. Bu nedenle konuya geniş bir açıdan bakılması gerekmektedir.

Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, yöneticilerin stratejik araçları nasıl gördükleri ve nasıl uyguladıklarına uygulama alanından bir bakış açısı sağlayabilmektedir. Bu araştırmada, alan yazın ile uygulama arasında nasıl bir farklılık olduğu belirlenmek istenmiştir. Alan yazında oldukça geniş bir yelpazede ele alınan bu konu, işletmelerin stratejik faaliyetlerine yol gösterecek çeşitli olanaklar yarat

mıştır. Stratejik alanda birçok açıdan fayda sağlayan bu konunun, yöneticiler tarafından nasıl algılandığı ve kullanıldığını araştırmak, konuya farklı bir bakış açısından bakmayı sağlayabilecektir.

Bir anlamda, oldukça ayrıntılı araştırmalar yoluyla yöneticilerin kullanımına sunulan bu araçların, yöneticilerin araç algısı, nasıl kullandığı ve hangi amaçlarla kullandığını odaklanmaya çalışması ve konuya farklı bir açıdan yaklaşmaya çalıştığı için önemli olduğu söylenebilmektedir.

Araştırmanın Yöntemi ve Analizi

Araştırmanın modeli, niteliksel araştırma yöntemlerinden görüşmeye dayalı tümevarım analizi modelidir. Model, araştırma kapsamında kendileriyle görüşülen kişilerin gerçek düşüncelerinin derinlemesine irdelenmesine olanak vermiştir. Nitel yöntem, yapılan araştırma için *neden, niçin, nasıl* sorularının yanıtlarını temel alması, araştırılan konunun ilişki bağlantıları içinde anlamaya çalışılması nedenleriyle çalışma için uygun görülmüştür. Araştırmada, nitel yöntemi desteklemek ve yöneticilerin görüşlerini ayrıntılı olarak inceleyebilmek için nicel yöntemden de destek alınmış, veri toplamak için anket yöntemine gidilmiştir.

Araştırmanın verilerini toplayabilmek için görüşme metodu seçilmiştir. Görüşme için, stratejik araçların taşıdığı özelliklere bağlı görüşme soruları oluşturulmuştur. Veriler yarı-yapılandırılmış görüşme tekniğiyle toplanmıştır. Buradan elde edilebilecek verileri desteklemek için, görüşmenin başında P.Knott'un onayı alınarak ve Bain Company şirketinin verilerine dayanarak soru formu düzenlenmiş ve katılımcılara sunulmuştur. Görüşme sırasında kimlik ve konu bilgilerine dönük olmak üzere iki bölümden oluşan sorular hazırlanmıştır. Bir ön çalışma yapılarak sorular daha anlaşılır hale getirilmiş ve elde edilen eleştiri ve önerilere dayalı olarak son hali verilmiştir. Araçların ne zaman, nasıl kullanıldıklarını, araçlardan tatmin düzeylerini ve elde ettikleri başarıları ayrıntılarıyla tartışabilmek için öncelikle bir stratejik faaliyete ilişkin araçlar sorgulanmıştır.

Görüşmedeki sorular, yöneticilerin araç kullanımını derinden sorgulamaya yönelik hazırlanmıştır. Sorular, araçların nasıl seçildiğini, nasıl uygulandığını ve

bu araçların seçiminin arkasındaki gerekçeleri kapsamaktadır. Görüşmelerden önce her bir katılımcıya ön bilgi ve fikir vermek amacıyla bir anket formu verilmiştir. Görüşmeler ve anketin cevaplanması birlikte yürütülmüştür. Görüşmeler kayıt cihazıyla kaydedilmiş ve daha sonra transkript edilerek analiz edilmiştir. Analiz seviyesi bireyseldir.

Dökümü yapılan tüm verilerin, alandan bir uzman yardımıyla doğruluğunun kontrolü yapılmıştır. Kontrollerden sonra, dökümlerin eksiksiz olduğuna karar verilmiştir. Veriler, bu alandaki iki uzman tarafından kodlanarak organize edilmiş ve daha sonra karşılaştırılmıştır. Aynı kodlamalar bir araya getirilerek sınıflandırılmış ve araştırmamızın alt amaçları doğrultusunda temalara ayrılmıştır. Belirli kodlar, belirli temalar altında kategorize edilmiştir. Tüm veriler bir kez daha baştan okunarak temalar ve alt temaların kontrolü yapılmıştır. Yine güvenilirlik çalışması için, alandan bir uzman da (araştırmacıların dışındaki) rastgele birbirinden bağımsız olarak tema ve alt temaları oluşturmaları istenmiş, görüş birliğine varılan temalar kabul edilmiş, görüş ayrılığı olan temalar ise üzerinde tartışılarak yeniden gözden geçirilmiştir. Toplam 3 tema ve 11 alt tema oluşturulmuştur. Bu aşamalar sonucunda veri analizi tamamlanmış ve bulgulara ulaşılmıştır.

Araştırmanın Kapsamı

Araştırmaya, İstanbul Sanayi Odası'nın 2007 yılı Türkiye'nin en büyük 500 şirketi sıralamasında dereceye giren, Eskişehir'de özel sektörde faaliyet gösteren işletmeler katılmıştır. Eskişehir'de faaliyet gösteren işletmeler Türkiye sanayisinde önemli bir yere sahiptir. Gerek elde ettikleri ciro açısından gerekse yaratıkları katma değer açısından çok önemli bir büyüklüğe sahiptir. Bunlar içinde; Eti Gıda Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi gıda sektöründe, Tusaş Motor Sanayi Anonim Şirketi havacılık sektöründe ve Sarar Giyim Sanayi Anonim Şirketi ise tekstil sektöründe faaliyet göstermektedir. Bu firmalarda ortalama çalışan sayısı 2800 kişi olup bu şirketlerden 2 tanesi aile şirketi olarak kurulmuş, 1 tanesi de stratejik ortaklığa dayalı olarak kurulmuştur.

Katılımcılar, üst düzey yönetim seviyesinde bulunan dört yöneticiden oluşmaktadır. Her katılımcının çalıştığı sektör farklı olup, incelen firmalarda yönetim

seviyelerinde görev yapmaktadırlar. Katılımcıların unvanları; yönetim kurulu başkan yardımcısı, teknoloji ve üretim geliştirme başkanı, imalat müdürü ve işletme müdürü şeklinde dağılmaktadır. Demografik özellikleri incelendiğinde, katılımcıların yaş ortalaması 50'dir. Katılımcıların hepsinin temel uzmanlık alanı mühendisliktir. Katılımcıların eğitim düzeyleri, 2 MBA, 1 doktora ve 1 lisans mezuniyeti şeklinde dağılmaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Yapılan araştırma, nitel yöntemi temel alması ve sınırlı örneklem üzerinden gitmesi nedeniyle genelleştirilemez. Bu araştırma incelenirken aşağıdaki sınırlılıkların da dikkate alınması gerekmektedir.

- Birden fazla veri toplama yönteminden yararlanılamaması
- Yöneticilerin zaman sınırlaması (üst düzey yönetici olmalarından dolayı)
- Ses kaydının, yöneticilerin gerçek düşüncelerini engellemiş olabilmesi
- Katılımcı sayısının düşük olması

Bunların dışında, yöneticilerin eğitimlerinin yanında, iş deneyimlerinin de araç kullanımı etkileyebileceği göz önüne alınmalıdır.

Bulgular ve Yorum

Yapılan analizler sonucunda belirlenen ana tema ve alt temalar şöyledir:

Tablo 1. Tema ve Alt Temalar

Araçların kullanımı	Özgünlük-uyarlama
	Dış destek (danışmanlık, eğitim)
	İç destek
	Popüler kültür ve moda terimlerin yanlış kullanımı
	Takım çalışması
	Alan yazın-uygulama ilişkisi
Araçların kullanım derecesi ve yoğunluğu	Araçlar (stratejik faaliyette kullanılan, stratejik faaliyet dışında kullanılan)
Belirlenen stratejik faaliyette kullandıkları araçları değerlendirme	Stratejik başarı dereceleri Araçın amaca uygunluğu Araçın nasıl kullanıldığı hakkında mevcut bilgi Araçın işe yararlığı

Stratejik Araçların Kullanımı

Araştırmada katılımcıların stratejik kullanıma ilişkin görüşleri altı alt başlıkta incelenmiştir.

Özgünlük-Uyarlama

Katılımcıların tümü, stratejik faaliyetleri alan yazındaki bilgilere dayanarak ancak firma yapısı, kültürü ve diğer etkenleri göz önüne de alarak uyarladıklarını belirtmişlerdir. Örneğin Katılımcı 1 yaptıkları uyarlamaları şöyle belirtmektedir:

“...biz bunları, iddiam yanlış olacak ama tapınılacak bir şey olarak görmek istemedik.... ne yaptıklarımızı tam olarak öğrenerek kendimizi ona uyarladık...çok yararlı değil ama kendimiz bir şey yaratmalıyız....Onu kullanalım, değilse kendimiz bize uygun bir şey yaratalım.”

“Yani hiçbir zaman herhangi bir tekniği, ... uygulama adına uygulamak ya da onu bozmak değil ama ruhunu kaçırmadan iyi adapte etmek gerekiyor”.

“Bu proje... adımı ilk başta... biz kokpit diye konuştuk. Fakat sonradan öğrendim ki bütün herkes desport diyormuş. Desport projesi oldu”.

“Burada, bizim diğer tüm konularda da olduğu gibi, esasında herhangi bir tekniği sadece almak değil, kendi modelimizi geliştirmeye odaklanıyoruz. Her zaman bunu yaptık mı? Yapmadığımız neler oldu? Bilemiyorum yani, olmuştur muhakkak. Ama en sonunda, ... bize özgü bir şey”.

“Şimdi burada arama konferansıyla başladı ve biz vizyon, misyon yerine yöngörü diye bir kavram icat ettik. Ondan sonra stratejik hedeflerimizi belirledik”.

Katılımcı 3 ise uyarılama yaptıklarını şu şekilde ifade etmiştir:

“Yapıyoruz. Mesela biz 6 Sigmada kendimize uygun modeller geliştirdik. ...yapılanmayı organizasyona getirip, örgütsel bir yapı haline getirdik... Çok güzel bir model, bu model başka yerde yok. Yani diğer 6 Sigma uygulayan şirketlerde yok. Bu modeli biz geliştirdik.”

Katılımcılar, bazı konularda araçları ya da diğer bazı faktörleri kültüre göre uyarılamanın önemli olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin Katılımcı 1, yeni yönetim yapısına geçişte unvanın kültürdeki önemini vurgulayarak,

“...direktör sözü, dün genel müdür seviyesinde görev yapmış arkadaşlarımız için çok uygun düşmediği için grup başkanlığı dedik.”

şeklinde ifade etmiştir. Katılımcı 2’de

“Çünkü burada kültürel unsurlar var. İnsanları açık tartışma ortamında kimi zaman geren, kimi zaman bir kenara iten psikolojik ve sosyolojik faktörler var. Bunları bir kenara atmamız lazım ki bu tartışmalar doğal olarak olsun...”

cümlesi ile vurgulamıştır. Katılımcı 4 ise teknikleri uyarladıklarını şu şekilde belirtmiştir:

“Teknik konularda ve teorilerde varsayılan araçların kullanım şekli farklıdır. Bu nedenle işleri içinde bulunduğumuz topluma uygun hale getirmeye çalışıyoruz”.

Dış Destek

Katılımcılar, eğitim ve danışmanlık hizmetlerinde dış destek aldıklarını belirtmişlerdir. Bazı yöneticiler diğer kaynaklardan elde ettikleri bilginin ve eğitimin önemini vurgulamış, bunun dışında kalan kaynaklardan da yararlandıklarını belirtmişlerdir. Katılımcı 1 yani yönetim yapısına geçişte danışmanlardan destek aldıklarını belirtmiştir. Bu desteği şu cümlelerle ifade etmektedir:

“2004’ten 2010’a kadar bir 5 yıllık bir stratejik plan yaptık. O dönemde danışmanlık desteği de aldık...”

Aynı zamanda, hem içeriden hem dışarıdan sağlanan desteklerle yöneticilerin kolektif çalışmalarının önemini vurgulamıştır. Katılımcıların danışmanlık faaliyetlerinden arama konferansı yoluyla yararlandığı belirtilmiştir. Katılımcı 2’de Japon Bakım Mühendisleri Odasından danışmanlık aldıklarını söylemiştir. Katılımcı 3, eğitim ile ilgili olarak danışmanlık aldıklarını şu şekilde belirtmiştir:

“Bir firma gelip bize, personel geliştirme eğitimi verdi. Mesela geçen sene danışmanlık firmasından aldık. Şirket dışında, ... Management Centre Türkiye’den almışız.”

İç Destek

Katılımcılar eğitim gibi konularda, kendi iç bünyelerindeki imkânlardan yararlandıklarını belirtmişlerdir. Özellikle, kendi eğitim ve deneyimlerini firmaya aktardıklarını da belirtmişlerdir. Katılımcı 1 ve Katılımcı 2 araç ve tekniklerin seçiminde eğitimi süresince elde ettiği bilgilerden yararlandığını ve bunları uygulamaya aktardığını belirtmiştir. Katılımcı 3, eğitim amacının personelin şirkete olan bağlılıklarının artırılması ve eğitim fırsatlarının artırılması olduğunu belirtmiştir. Çalışanlara hem biçimsel hem de biçimsel olmayan eğitimler verdiklerini belirterek, biçimsel olarak dersane ve atölye eğitimlerinin verildiğini vurgulamıştır. Katılımcı 3 verdiği eğitimleri şu şekilde ifade etmektedir:

“...Kendimiz eğitim veriyoruz yoğun bir şekilde. Ben mesela çok yoğun eğitim veriyorum. Seviyorum eğitim vermeyi valla bilmiyorum neden?”.

Bunun dışında, organizasyonda insan kaynakları departmanının çalışanlara eğitim verdiği ve organizasyonun kriz yönetimi modelini etkin bir şekilde kullandığını belirtebilmek mümkündür.

Popüler Kültür ve Moda Terimlerin Yanlış Kullanımı

Katılımcılardan bir kısmı, popüler yönetim konuları olarak sıklıkla incelenen bazı kavram ya da konuların gerektiği şekilde ele alınmadığını belirtmektedirler. Katılımcı 1 bu konudaki görüşlerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“...süreçte her önüne gelenin bir şeyleri yazıp çizmesi, olması gereken ağırlığı atfetmeden yapılan bir eylem. O haliyle, her önüne gelen süreç diyor, bazı insanlar bazen süreci de süre anlamında kullanıyor.” “Tabi kurumsal lafının da son zamanlarda biraz eskidiği ve anlamını yitirdiği inancındayım. Bunun için bu kelimeyi kullanmak istemiyorum”.

Katılımcı 2 ise;

“Piyasadaki bazı materyallerin uygulama görüşleri çok amatörce. Bunları ayrı ve farklı bir dünya olarak düşünüyorum. Onlar bilmiyorlar ne yaptığını, okuyanlar da ne anlıyorlar bilmiyorum”. “Neden olduğunu, nasıl olduğunu tam anlayabilecek düzeyde insanlar yazmıyor bunları. Bu yüzden oralardan bir şeyler öğrenmek, oradakileri bir referans olarak kabul etmek çok yanıltabilir şirketleri de, insanları da, bizleri de diye düşünüyorum. Benim naçizane görüşüm bu.”

“Benim bir miktar tecrübem var yurt dışında. Orda da buradaki gibi bir sürü yönetim dergilerinin yüzeysel olanları var. Bunlar genellikle popüler konulara rağbet ediyorlar. Ama popüler konular çok çabuk üretilen ve tüketilen şeyler. Etkileri sınırlı bilgiler. Ama bunların dışında başka kaynaklar da var tabi. Bunlar popüler bilgilerin ekseninde duruyorsa ki, Türkiye’de genel olarak böyle, bir genelleme yapabiliriz gibi geliyor bana. O zaman, sanayi de bundan ne öğrenebilirse onu öğrenmeye çalışıyor. Yani bugün mor inek, farklılaşma, büyüme, marka değeri falan gibi etrafta bir sürü SBC kavramı var ama onların nasıl gerçekleşeceğini, nasıl bir mor inek olacağı konusunda kafa yormak yerine, işte dünyada hatta Türkiye’deki bir sürü şeyin taklidini yapmak her zaman için tercih edilen bir yol oluyor. Bunların hepsi popüler kültürle etkileşimle ilgili. Bunlar stratejik olarak çok önemli düşünceler. Ama ülkemizde maalesef bu tür şeyler azınlıkta çalışmalar”.

Takım Çalışması

Katılımcıların hepsi takım çalışmasının kendileri için önemli bir araç olduğunu belirtmişlerdir. Önemli kararlar oluştururken birlikte ve uyumlu çalışmanın önemini vurgulamışlar ve bunu destekleyecek çalışmalar yürütmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Ka-

tılımcı 1, özellikle yönetimi ilgilendiren kararlarda diğerleriyle uyumlu çalışmak gerektiğini ve kararların buna yönelik alındığını belirtmiştir. Bunu “Esas sahibinin kim olduğunu benim size söyleyemeyeceğim kadar kolektif bir şeydir” ifadesiyle vurgulamıştır. Ayrıca, bu uygulamaların organizasyonda güveni geliştirmede önemli bir unsur olarak gördüğünü söylemiştir. Katılımcı 2 çapraz fonksiyonel takımların yapılanmalarını ifade ettiğini ve çalışma şekillerinin böyle olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı 3 takım yönetiminin gerekliliğini “Herkes taşın altına elini koyacak” şeklinde belirtmiştir.

Alan Yazın- Uygulama İlişkisi

Katılımcılar, alan yazın ve uygulama ilişkisini de tartışmışlar ve bu konuda iki alan arasında uyumun olması gerektiğini belirtmişlerdir. Katılımcılar, bu konu hakkındaki görüşlerini aşağıdaki gibi ifade etmektedirler.

Katılımcı 1:

“Teori ile pratik arasındaki arayı açmak yetenezsizliktir. Açıkçası buna inanıyorum ben. Çünkü insanlar yönetim işini ciddiye almıyorlar. Esasın da insanlara çok şey öğretiliyor. İşe yarar teknikler, yaklaşımlar genelde bunları doğru kullanmak kolay değil. Çok azap verici bir şey.”

Katılımcı 2:

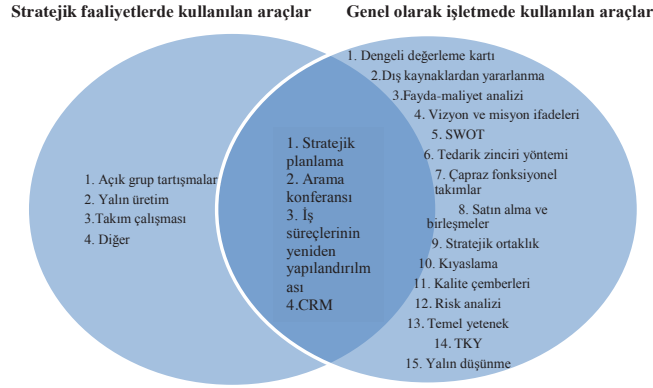
“...Ama uygulama geriden geliyor. Bu her zaman böyledir. Şimdi bakın teori bir şeyi öne sürerken bunu test etmek zorunda. O yüzden de ağır ilerleyen bir mekanizma. Her sene az ilerleyen bir şey. Arada büyük buluşlar yapan oluyor. Onlarla belki ivmeleniyor ama genelde yavaş. Fakat pratikte bir test yapma, onaylama gibi bir kültür yok ki. Ben yaptım oldu. Ben yaptım doğru oldu. Dolayısıyla, pratikte yapılan, biten işler teoriden her zaman hızlı gözüktür. Çünkü onların kendilerini doğrulama, evrensel doğruları bulma yükümlülükleri yoktur. Pratikte olan ve şirket içinde başarılı bir şekilde uygulanan şeyler doğrudur. Onun doğruluğunu satışlar belirler. Ama beş sene sonra satışlar düştüğünde o stratejinin yanlış olduğunu kimse hatırlamaz. Ama teorik çalışmalarda herkes hatırlar”

cümleleri ile pratiğin teoriyi çok iyi kullanması gerektiğini belirtmişlerdir.

Araçların Kullanım Derecesi ve Yoğunluğu

Araçlar (stratejik faaliyette kullanılan, stratejik faaliyet dışında kullanılan): Yöneticiler, bir stratejik faaliyet üzerinde kullandıkları araçları tartıştıktan sonra, stratejik faaliyet dışında işletmede kullandıkları araç

ları da verilen anket formuna dayalı olarak işaretlemişlerdir. Yöneticiler, verilen anket formunun dışında bir araç kullanımını belirtmemişlerdir. Yapılan sınıflandırmayı aşağıdaki gibi göstermek mümkündür.

Şekil 1. Yöneticilerin Kullandıkları Araçlar

Belirlenen Stratejik Faaliyette Kullandıkları Araçları Değerlendirme

Katılımcıların stratejik faaliyetlere yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi için kendilerine anket uygulanmıştır. Bu ankette stratejik başarı dereceleri, aracın amaca uygunluğu, aracın nasıl kullanıldığı hakkında mevcut bilgi ve aracın işe yararlılığını değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcıların değerlendirmeleri için 5 dereceden oluşan ölçek kullanılmış ve 1=Zayıf, 5=İyi olarak belirtilmiştir. Verilen cevaplar sonucundaki değerlendirmeler şöyledir.

Stratejik başarı dereceleri: Katılımcılardan ikisi stratejik başarı derecelerini iyi (5), biri iyiye yakın düzeyde (4) biri ise orta düzeyde (3) değerlendirmiştir. Veriler, katılımcıların stratejik araçları başarılı gördükleri ve kullanımının stratejik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için yeterli olduğunu düşündüklerini ortaya koymaktadır.

Aracın amaca uygunluğu: Katılımcıların tamamı kullandıkları araçların amaca uygun olduğunu belirtmiştir. Buna yönelik verilerde, katılımcılardan ikisinin aracın amaca uygunluğunu iyiye yakın bir düzeyde (4), diğer ikisi ise iyi düzeyde (5) belirttiği görülmüştür.

Bu verilere dayanarak, belirlenen stratejik hedeflerde, istenilen sonuçları elde etmek için araçların iyi bir şekilde kullanılabildiğini ve istenilen başarı için önemli bir yol sağlayabildiklerini söylemek mümkündür. Bu durum, belirlenen stratejilerde, belirlenen amaçlara ulaşabilmek için araçların doğru ve etkin bir şekilde seçildiğini düşündüklerini ortaya koymaktadır.

Aracın nasıl kullanıldığı hakkında mevcut bilgi: Yöneticiler, firmalarında kullanılan araçları bilinçli bir şekilde kullandıklarını vurgulamışlardır. Bu araçların kullanımını konusunda eğitim, danışmanlık ve alan yazından yararlandıklarını ve bu bilgileri kendi bilgileriyle birleştirerek kullandıklarını belirtmişlerdir. Yöneticiler, finansal hedeflere ulaşmayı, uzun dönemde rekabet avantajı sağlamayı, analitik bir şekilde karar almamayı, gelecekteki belirsizliklerle başa çıkmayı ve işletmede değişim sağlamayı, rasyonel ve motive edici faktörler olarak görmektedir. Verilen cevaplarda katılımcılardan ikisi araçlar hakkındaki mevcut bilgilerinin iyi düzeyde (5), bir tanesi iyiye yakın düzeyde (4), bir tanesi de orta düzeyde (3) olduğunu belirtmiştir.

Bunlara bağlı olarak katılımcıların kullandıkları araçlar hakkında bilgi sahibi olduklarını ya da araçlar hakkındaki eksikliklerini bildiğini belirtmek mümkündür.

Aracın işe yarahlığı: Aracın işe yararlılığına yönelik soruya, katılımcılardan ikisi iyiye yakın düzeyde (4), ikisi ise iyi düzeyde (5) şeklinde cevap vermişlerdir. Verilen cevaplara göre katılımcıların tümü seçtikleri araçların işe yaradığı yönünde bir görüşleri olduğunu vurgulamak mümkündür. Bu veriler, belirlenen stratejik amaçlara ulaşmada araçların etkin bir şekilde kullanılabilmesinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Alan yazında geniş bir şekilde ele alınan ve uygulayıcılar tarafından kullanılan stratejik araçlar, işletmelerin stratejik başarı elde etmesine önemli katkılar sağlayabilmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, stratejik araçların iş hayatında yoğun olarak kullanıldığını ortaya koyan araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir. Araştırma kapsamındaki işletmelerde belli bir derecede araç kullanımının strateji çalışmalarının normal bir parçası olduğu görülmüştür. Yöneticilerin işletme içerisinde birçok stratejik araç etkin bir şekilde kullandıkları görülmektedir. Oluşturulan stratejik araçlardan stratejik planlama, iş süreçlerinin yeniden yapılandırılması, müşteri ilişkileri yönetimi ve arama konferansı hem stratejik faaliyetlerde hem de işletme genelinde kullanılmaktadır. Yöneticilerin değerlendirdikleri stratejik faaliyetlerinde kullandıkları diğer araçlar açık grup tartışmaları, yalın üretim, takım çalışması ve diğer araçlar olarak belirlenmiştir. Bunun dışında, daha önce belirtildiği gibi işletme genelinde kullanılan birçok stratejik araç bulunmaktadır.

Araştırmamızın önemli sonuçlarından biri, yöneticilerin stratejik araçları uygularken adaptasyon yaptığını vurgulamalarıdır. Knott'un (2007, 2008) yaptığı araştırmalar da bu durumu desteklemektedir. Yöneticilerin araçları uyarlama ihtiyacı, sadece araç karakteristikleri çeşitliliğinden değil işletmelerin yaklaşımlarının çeşitliliği ya da farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Araç uygulamalarının tasarlanması, işletmelerin büyüklüğüne ya da yapısına (örneğin kâr

amacı güden ya da gütmeyen) gibi unsurlara göre değişmekte ya da farklılık göstermektedir. Stratejik araçlara yönelik alan yazın çalışmaları, araçların yazılanlara göre uygulanması gerektiğini belirtmesine rağmen işletmelerin ve yöneticilerin bu araçları kendi koşullarına göre uyarladıklarını göstermektedir.

Whittington (2006)'ın çalışmasında da vurgulandığı gibi, araçların stratejilerin uygulamasında bilinçsiz olarak, üstü kapalı bir şekilde kullanıldığı savını destekler nitelikte sonuçlara ulaşılmamıştır. Yöneticiler, moda olan ve sık kullanılıp dejenerasyona uğrayan popüler kavramları, işletmeye tamamen almadıklarını, bunların altında yatan temel unsurların dikkate alınıp, dışarıdan desteklerle (danışmanlık ve eğitim) derinlemesine inceleyip, işletmeye uygun hale getirmenin daha anlamlı olacağını vurgulamışlardır. Bir kavram, teknik, yaklaşım veya görüşü bütünüyle işletmeye uygulamaktan ziyade, işletmenin çeşitli özellikleri dikkate alınarak üzerinde değişiklik yapılmasının daha faydalı olabileceğini ortaya koymuşlardır. Bu kavramlarla işletmeye sağladıkları fayda oranında ilgilendiklerini, işletmeye fayda sağlamayacaksa ilgilendiklerini belirtmişlerdir. Bu sonuç, daha önce alan yazında belirtilen çalışmalarla benzerlik göstermekte ve uygulamada araçların nasıl kullanıldığı sorusuna genel bir çerçeve kazandırmaktadır. Yine buna ilave olarak, araştırma kapsamındaki yöneticiler araç kullanımıyla ilgili önemli problemler olarak sıkça karşılaşılan yönetim modalarına (Abrahamson ve Fairchild, 1999) ve bununla ilişkili olarak ortaya çıkan "guru şüpheciliği"ne (Crainer, 1996) işaret eden çalışma sonuçlarına destek görüşler de bildirmişlerdir.

Bu çalışmada, yöneticilerin yönetim konusunda aldıkları eğitimin "araç" konusunu algılamalarında etkili olduğu görülmüştür. Yöneticiler, yönetimle ilgili yayınları takip etmekte ve bunun bir zaman kaybı olduğunu düşünmemektedirler. Knott'un (2008) belirttiği gibi, yöneticilerin araçları nasıl kullandıkları konusunda önemli olan, araçlar hakkında bilgi sahibi olunması ve onlara eleştirel olarak yaklaşabilmesidir. Yöneticiler, eğitim ve alan yazından elde ettikleri bilgileri kullanarak, yukarıda belirtildiği gibi araçları işletmenin yapısına, büyüklüğüne, sektörüne, kültürel özelliklerine göre uyarlamaktadır. Bununla

birlikte yöneticiler, alan yazın ve uygulama ilişkisini de tartışmışlar, uygulamanın daha hızlı görüldüğü için ileride olarak algılandığını, fakat alan yazındaki bilgi birikimi olmadan bunun anlamlı olmayacağını belirtmişlerdir. Aldıkları eğitimin ve alan yazının oluşturduğu sistemli bilgi birikiminin olmadan araç kullanımının başarılı sonuçlar vermeyeceğini vurgulamışlardır. Bunun dışında yöneticilerin araç seçiminde belirleyicilerinin “değişim” ve “işletme başarısı” olduğunu ve bunları sağlayabilmek için strateji geliştirdikleri belirlenmiştir.

Araştırmada daha önce belirtildiği gibi stratejik yönetim işletme eğitiminde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Rutin olmayan, programlanması zor, karmaşık ve yaratıcılığı gerektiren bu sürecin işleminde stratejik araçların kullanımı önemli bir unsurdur. Bu yüzden, bu eğitimi alanların araçları nasıl uyarlayabilecekleri ve neler yapabileceklerini tartışabilmeleri, uygulama açısından kendilerine önemli bir katkı sağlayabilecektir.

En son olarak yöneticilerin belirledikleri stratejik faaliyetlerde kullandıkları araçları değerlendirmeleri istenmiştir. Bu değerlendirme, stratejik başarı dereceleri, aracın amaca uygunluğu, aracın nasıl kullanıldığı hakkında mevcut bilgi ve aracın işe yararlılığı açısından yapılmıştır. Bir bakıma, yöneticilerin hem araçları hem de kendilerini değerlendirmeleri istenmiştir. Yöneticiler, araçları, bilgi birikimleri ve dış ve iç destekler temelinde bilinçli olarak kullandıklarını, kullandıkları araçlardan başarı sağladıklarını ve tatmin duyduklarını belirtmişlerdir. Bu durum, yöneticilerin hem araçları başarılı kullandıklarını hem de yönetim becerilerini olumlu değerlendirdiklerini ortaya koymaktadır. Rigby'nin (2001) yaptığı araştırmaya göre, yöneticilerin araçları iyi uygulamaların önemi başarılı çıktılar yaratmasıdır. Araçların başarılı algılanması, araçların nasıl uygulandığına yönelik bir bakış açısı sunmaktadır. Rigby'nin yaptığı araştırma, başarılı işletmelerin ve yöneticilerin araç kullanımında önemli tatmin sağladığını göstermektedir. Bu çalışma da, bu bulguyu desteklemektedir.

Daha önce alan yazında vurgulandığı gibi stratejik araçların işletmelerdeki kullanımına yönelik yürütülen çalışma sayısı sınırlı bulunmaktadır. Alan ya-

zında geliştirilen oldukça fazla araç bulunmakta ve yapılan araştırmalar genellikle bir ya da birkaç araç üzerinde odaklanmaktadır. Stratejik araç sayısının çokluğu, bir bütün olarak değerlendirilmelerini zorlaştırmaktadır. Stratejik araçların uygulamadaki başarısı da belirli sayıda değerlendirilmektedir. Alan yazındaki değerlendirmelerin ötesinde uygulamada yöneticilerin de bu stratejik araçları nasıl değerlendirdikleri üzerinde pek fazla durulmamıştır. Bu bağlamda, yöneticilerin stratejik araç kullanımı ve algılarını değerlendirmeye odaklanan bu çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışma sonuçlarının kullanıcı eğilimleri ve ihtiyaçları ile uyumlu hale gelmesine yardımcı olacağı ümit edilmektedir. Bu konu üzerinde ileride daha fazla nitel çalışmaların yapılması, kapsamın genişletilmesi, çok sayıda üst düzey yönetici ya da farklı yönetim düzeylerindeki yöneticilerle görüşmelerin yapılması, alandaki bu boşluğa katkı sağlamak açısından önemlidir.

Kaynakça

- Abrahamson, E. ve G. Fairchild (1999).** “Management fashion: lifecycles, triggers, and collective learning processes.” *Administrative Science Quarterly*. 44, 708-740.
- Armistead C., A. Harrison, P. Rowlands. (1995).** “Business process re-engineering: lessons from operations management”. *International Journal of Operations & Production Management*, 15(12), 46 – 58
- Aydın, T. (2006).** “United nations development program, müşteri ilişkileri yönetimi (CRM), Şubat, s:1-14, http://65.110.73.19/UploadsNew/Gallery/Seminars/ICT3/III_CRM_Awareness-andouts.pdf” (erişim 10.01.2009).
- Clark D.N. (1992).** A Literature Analysis of the Use of Management Science Tools in Strategic Planning. *Journal of Operational Research Society*. 43(99), 859-870.
- Clark D.N. (1997).** Strategic management tool usage. *Journal of Strategic Change*. 6, 417-427.
- Crainer, S. (1996).** “The Rise of Guru Scepticism”. *Management Today*. London, March, 48.

- Doğan, S. ve Ö. Demiral. (2008).** İşletmelerde Stratejik Yönetimin Etkinliğini Arttırmada Önemli Bir Araç: Benchmarking. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 4(7), 1-22.
- Dyson R.G. (1990).** *Strategic Planning: Models and Analytical Techniques*. Wiley: Chichester
- Dinçer, Ö. (1998).** *Stratejik Yönetim Ve İşletme Politikası*. İstanbul: Timaş Matbaası
- Eilon A. (1980).** The role of management science. *Journal of Operational Research Society* 31, 17-28
- Gerger, A ve B. Demir (2010).** “Otomotiv Servis Hizmetlerinde Yalın Altı Sigma Kullanımı İle Servis Müşteri Memnuniyet Oranının Arttırılmasına Yönelik Bir Örnek”. *Taşıt Teknolojileri Elektronik Dergisi* (TATED), 2(1), 33-47.
- Grant, R.M. (2003).** Strategic Planning in a Turbulent Environment: Evidence from the Oil Majors. *Strategic Management Journal*, 24(6), 491 – 517.
- Gunn, R., W. Williams. (2007).** Strategic Tools: An Emprical Investigation Strategy in Practice in UK. *Strategic Change*. 16(5), 201-216.
- Güleş, H.K. (2010).** “Bilişim Teknolojilerinin Müşteri İlişkileri Yönetimine Katkıları”, www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/.../231-243.pdf (erişim, 16.02.2010).
- Howe, S. (1993).** *Corporate Strategy*. Hongkong: The Mcmillan Pres.
- Hussey D.E. (1997).** Glossary of techniques for strategic analysis. *Journal of Strategic Change* 6, 97-115.
- Johnson, G., K. Scholes ve R. Wittington (2004).** *Exploring Corporate Strategy: Text and Cases*. London: Prentice-Hall.
- Li, H., E. W. L. Cheng, P. E. D. Love ve Z. Irani (2001).** “Co-operative Benchmarking: A Tool For Partnering Excellence In Construction”. *International Journal Of Project Management*, 19, 171-179
- Marinaccio, L. (1994).** Outsourcing: A strategic tool for managing human resources. *Employee Benefits Journal*. 19(1), 39-43
- Kaplan R. S. ve Norton D. P. (1996).** “Using the Balanced Scorecard as a Strategic Management System”, *Harvard Business Review*. Jan – Feb, 75-85.
- Kaplan, S. ve Jarzabkowski, P. (2006).** Using Strategy Tools in Practice - How Tools Mediate Strategizing and Organizing (*Advanced Institute of Management Research Paper* No. 047 . Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1309556>)
- Knott, P. (2006).** A Typology of Strategy Tool Applications. *Management Decision*. 44(8), 1090.
- Knott, P. (2007).** Investigating Tool Use in Strategy Activity. *Strategic Management Conference*. San Diego.
- Knott, P. (2008).** Strateji Tools: Who Really Uses Them?. *Journal of Business Strategy*. 29(5), 26-31.
- Koçel T. (2005).** *İşletme Yöneticiliği (Yönetim ve Organizasyon - Organizasyonlarda Davranış-Klasik-Modern-Çağdaş ve Güncel Yaklaşımlar)*, İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Sti., 10. Basım
- Martinelli, r., J. Waddell. (2007).** Managing Programs to Success: Key Program Management Tools. *PM World Today* IX(VI), 1-8.
- Önsel Şahin, Ş., F. Ülengin ve B. Ülengin (2002).** “Senaryo Analizi İçin Dinamik Bir Yaklaşım Önerisi”. *İtüdergisi/b sosyal bilimler*, 1(1), 35-46.
- Özçakar, N. (2010).** “Bir Kamu Kuruluşundaki Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarının Değerlendirilmesi”. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39(1), 106-124.
- Prescott, J. E. and Grant, J. H. (1988).** A manager’s guide for evaluating competitive analysis Techniques. *Interfaces*, 18, p. 10-22.
- Rigby, D. (2001).** “Management Tools and Techniques: A Survey”. *California Management Review*, 43(2), 139-160.
- Rigby, D. (2007).** *Management Tools and Trends*. Bain&Company.
- Roos, G.. A. Bainbridge, K. Jacobsen (2001).** Intellectual capital analysis as a strategic tool. *Strategy & Leadership*. 29(4), 21

- Quinn, J. S. (1999).** “Strategic Outsourcing: Leveraging Knowledge Capabilities”. *Sloan Management Review*, ISSN 0019-848X, 40(4), 9-21
- Spee, A.P. ve P. Jarzabkowski (2009).** Strategy tools as boundary objects. *Strategic Organization*. 7(2), 223-232.
- Stenfors, S., L. Taner and I. Haapalinna. (2004).** Executive Use of Strategy Tools: Building Shared Understanding thorough Boundary Objects. *Frontiers of E-Business Research*. 635-645.
- Stenfors, S. and L. Taner. (2007).** Evaluating Strategy Tools thorough Activity Lens. *Helsinki School of Economics*. Working Paper W-419.
- Stenfors, S. (2007).** Strategy Tools and Strategy Toys: Management Tools in Strategy Work. *Helsinki School of Business*
- Sucu, Y. (2000).** *Yönetim: Kavramlar, Kuramlar ve Süreçler*. Bolu:AİBÜ Basımevi
- Ülgen, H. ve M. Kadri, (2004).** *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, İstanbul:Literatür Yay.
- Ünüvar, M. (2009).** “Tedarik Zinciri Yönetim Uygulamalarının Örgütsel Yapıya Etkisi Üzerine Bir Araştırma”. *Ege Akademik Bakış*, 9(2), 559-592.
- Wittington, R. (1996).** “Strategy as practice”. *Long Range Planning*, 29(5), 731-735.
- Wittington, R. (2006).** “Completing the Practice Turn in Strategy Research”. *Organization Studies*. 27(5), 613-634.
- Vaitkevičius, S., G. Merkys, A. Savanevičienė (2006).** Model of Strategic Analysis Tools Typology. ISSN 1392-2785 *Engineering Economics, Commerce of Engineering Decisions*. 2 (47), 99-109.

Otomobil Yetkili Servislerinde Birliktelik Kurallarının Belirlenmesinde Apriori ve FP-Growth Algoritmalarının Karşılaştırılması

Comparison of Apriori and FP-Growth Algorithms on Determination of Association Rules in Authorized Automobile Service Centres

Yrd. Doç. Dr. Semra Erpolat

Öz

Veri Madenciliği, bir veri kümesi içerisinde keşfedilmiş örüntüleri bulmayı hedefleyen teknikler bütünüdür. Veri Madenciliği'nin amacı, geçmiş faaliyetlerin analizini temel alarak gelecekteki davranışların tahminine yönelik karar verme modelleri yaratmaktır.

Bu çalışmada Türkiye'de otomotiv sektöründe faaliyet gösteren bir yetkili servisin müşterilerine ait alış-veriş verileri, Apriori ve FP-Growth Algoritmaları kullanılarak analiz edilmiştir. Böylelikle müşterilerin hangi ürünleri birlikte satın aldıkları gözlemlenmiş ve bu doğrultuda karı artırmaya yönelik uygulanacak kampanya va promosyonlara yön verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Veri Madenciliği, Birliktelik Kuralları, Apriori Algoritması, FP-Growth Algoritması, Pazar Sepet Analizi

Abstract

Data Mining is used to describe the totality of techniques which aim to find the unexplored patterns in a set of data. The purpose of data mining is to create models of decision-making devoted to estimations of future behavior based on analysis of past activities.

In this study the shopping data of the customers of an authorized service, operating in the automotive sector in Turkey, were analyzed using Apriori and FP-Growth Algorithms. This way, it is observed which products were purchased together by customers and in line with this observation, campaigns and promotions were given a direction to increase the profit.

Keywords: Data Mining, Association Rules, Apriori Algorithm, FP-Growth Algorithm, Market Basket Analysis

Giriş

Dijital verilerin her geçen gün daha da artması ve büyük veri tabanlarında saklanması, zamanla bu verilerden en verimli şekilde faydalanma ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyaç, "Veri Tabanlarında Bilgi Keşfi (VTBK)" adı altında sürekli ve yeni arayışlar ortaya çıkarmıştır. VTBK bir süreç olup farklı kısımlardan oluşmaktadır. Sürecin model kurma ve değerlendirme aşamalarını oluşturan en önemli kısmı ise "Veri Madenciliği (VM)"dir.

VM, büyük miktarda veri içinden gelecekle ilgili tahmin yapmamızı sağlayacak bağıntı ve kuralların bilgisayar programları kullanılarak aranmasıdır (Alpaydın, 2000, s.4).

Kural çıkarma, VM'nin en önemli işlevlerinden bir tanesidir. Geleceğin, en azından yakın geleceğin, geçmişten çok fazla farklı olmayacağını varsayarsak geçmiş veriden çıkarılmış olan kurallar gelecekte de geçerli olacak ve ilerisi için doğru tahmin yapmamızı sağlayacaktır (Alpaydın, 2000, s.7). Kural çıkarmak amacıyla farklı yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemlerden en bilinenleri Apriori ve FP-Growth Algoritmalarıdır.

Literatürde Apriori ve FP-Growth Algoritmaları kullanılarak çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Örneğin; Vishal S., Nikita J., Sharad V. (2010) Apriori Algoritması'nı kullanarak bir süper markete ait veri tabanında yer alan bilgiler ışığında satılan ürünlere ilişkin birliktelik kuralları çıkarmışlardır. Surendiran R., Rajan.K.P. ve Sathish K.M. (2010), FP-Growth Al

goritması ile mobil servis kullanıcıları için birliktelik kuralları oluşturmuşlardır. Wei Z., Hongzhi L. ve Na Z. (2008) Apriori Algoritması ile çözümlenmiş bilinen iki problemi FP-Growth Algoritması'nı kullanarak sonuca ulaştırmışlardır. Elde ettikleri bulgulardan FP-Growth Algoritması'nın Apriori Algoritması'na göre daha etkin ve tutarlı sonuçlar verdiğini ayrıca zaman açısından da daha hızlı olduğunu gözlemişlerdir. Daniel H. (2011) ise Apriori ve FP-Growth Algoritmaları'nın birliktelik kuralları çıkarmadaki performanslarını karşılaştırmak amacıyla internet üzerinden alış-veriş yapılan bir mağazaya ait verileri kullanmış ve elde ettiği bulgulardan FP-Growth Algoritması'nın daha iyi sonuçlar verdiğini vurgulamıştır.

Apriori ve FP-Growth Algoritma'larının karşılaştırıldığı bu çalışmada, otomotiv sektöründe faaliyet gösteren bir yetkili servisin müşterilerine ait alış-veriş verileri kullanılarak servisin müşteri eğilimleri belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgulardan servis yetkililerine müşterileri ile ilgili bilgiler verilmeye çalışılarak satışları artırmaya yönelik kararlar alınmalarında destek sağlanmıştır.

Veri Madenciliği

VM, eldeki verilerden üstü kapalı, çok net olmayan, önceden bilinmeyen ancak potansiyel olarak kullanışlı bilginin çıkarılmasını sağlar. Bir başka ifadeyle büyük miktardaki verinin analiz edilerek anlamlı şablon ve kuralların keşfedilmesine imkân verir (Berry ve Linoff, 2004, s.12). Pek çok alanda yaygın olarak kullanılan VM, Türkiye'de ve dünyada özellikle son yıllarda oldukça önem kazanmış bir tekniktir.

VM, temelde iki ana başlıkta incelenmektedir. Birincisi, elde edilen örüntülerden sonuçları bilinmeyen verilerin tahmini için kullanılan tahmin edici, diğeri ise eldeki verinin tanımlanmasını sağlayan tanımlayıcıdır (Akpınar, 1998, s.5). VM'de kullanılan modeller;

kümeleme analizi (tanımlayıcı), birliktelik kuralları ve ardışık zamanlı örüntüler (tanımlayıcı), sınıflandırma (tahmin edici) ve regresyon analizi ve zaman serileri analizi (tahmin edici) olarak belirtilebilir.

Birliktelik Kuralları

Veri tabanlarından birliktelik kurallarının bulunması VM'nin en önemli konularından biri olup, bir arada sık olarak görülen ilişkilerin ortaya çıkarılmasını ve özetlenmesini sağlar. Örneğin, bir alış-veriş sırasında müşterinin hangi ürün veya hizmetleri satın almaya eğilimli olduğunun belirlenmesi, müşteriye daha fazla ürünün satılmasını sağlayarak şirket kârını artırıcı rol oynar.

Satın alma eğilimlerinin tanımlanmasını sağlayan birliktelik kuralları ve ardışık zamanlı örüntüler, pazarlama amaçlı olarak Pazar Sepet Analizi adı altında VM'de sıkça kullanılmaktadır. Pazar Sepet Analizi, müşterilerin alış-veriş alışkanlıklarının veri tabanındaki bilgiler aracılığıyla ortaya çıkartılması işlemidir. (Silahtaroglu, 2008, s.22).

Birliktelik kurallarının en önemli uygulama alanları arasında; Pazar Sepet Analizi, çapraz-pazarlama, promosyon analizleri, katalog ve yerleşim düzeni tasarımları bulunmaktadır.

Birliktelik Kuralları İçin Kullanılan Algoritmalar

Büyük veri yığınlarından bilgi sağlamaya yarayan birçok algoritma ardışık veya paralel olarak sınıflandırılabilir. Ardışık algoritmalar ürün kümelerinin oluşturulduğu ve sayıldığı mantıksal ifadeler içerir. Diğer taraftan, paralel algoritmalar ise büyük ürün kümelerinin paralellik sağlayarak oluşturulmasını sağlar. Tablo 1'de ardışık algoritmalar ile paralel ve dağıtılmış algoritmalar sıralanmıştır. Çalışmada ardışık algoritmalarından Apriori ve FP-Growth Algoritmaları incelenmiştir. İzleyen alt kesimlerde söz konusu algoritmaların ayrıntılarına değinilecektir.

Tablo 1. Birliktelik Algoritmaları

Ardışık Algoritmalar	Paralel ve Dağıtılmış Algoritmalar
AIS	CD (Sayım Dağılımı)
SETM	PDM (Paralel VM)
Apriori	CCPD (Ortak Aday Bölünmüş Veri Tabanı)
Apriori-TID	DD (Veri Dağılımı)
Apriori-Hybrid	IDD (Akıllı Veri Dağılımı)
OCD (Sıraışı Aday Belirleme)	HPA (Bağlantı Kurallarının Çırpı Temelli Paralel Madenciliği)
Bölümleme Tekniği	PAR (Paralel Bağlantı Kuralları)
Örnekleme Tekniği	DMA (Dağıtılmış Madencilik Algoritması)
CARMA (Sürekli Bağlantı Kuralı Madenciliği)	Candidate Distribution (Aday Dağılımı)
DIC(Dinamik Nesne Sayımı)	SH (Çarpık Taşıma)
FP-Growth	HD (Hibrid Dağılımı)

Apriori Algoritması

Apriori Algoritması, bilgileri bir önceki adımdan aldığı için “prior (önceki)” kelimesinden türetilmiştir. Birliktelik kuralı çıkarım algoritmaları içerisinde en fazla bilinen algoritma olan Apriori Algoritması geniş nesne kümelerinin ortaya çıkartılması işlemleri için kullanılır (Agrawal, vd., 1993, s.490). Bir nesne kümesinin geniş olarak adlandırılabilmesi için ise o nesne kümesinin kullanıcı tarafından verilen minimum destek seviyesinin üzerinde bir destek seviyesine sahip olması gerekir. Geniş nesne kümelerini ortaya çıkartan algoritmalar eldeki tüm verileri birçok kez tararlar. İlk taramada, her bir nesnenin destek seviyesi hesaplanarak kullanıcı tarafından başlangıçta girilen minimum destek seviyesi ile karşılaştırılır ve her bir nesnenin geniş olup olmadığına bakılır. Bundan sonraki her tarama bir önceki taramada geniş olarak tespit edilmiş nesnelere başlar ve geniş nesne kümeleri oluşturulur. Bu geniş nesne kümelerine aday nesne kümeleri denir. Taramanın sonunda ise hangi aday nesne kümesinin gerçekten geniş olduğu kontrol edilir. Bir sonraki taramada, yine bir önceki taramada geniş olarak seçilen nesne kümelerinden başlanır ve veri tabanının sonuna kadar bu nesne kümelerinin destekleri hesaplanır. Bu işlem başka yeni geniş nesne kümeleri bulunamayana kadar sürer.(Agrawal ve Srikant, 1994, s.495)

Pazar Sepet Analizi çözümlerinde satılan ürünler arasındaki ilişkileri ortaya koymak için “destek” ve “güven” gibi iki ölçütten yararlanılır. ‘Kural destek ölçütü’ bir ilişkinin tüm alış-verişler içinde hangi oranda tekrarlandığını belirler. ‘Kural güven ölçütü’, A ürün grubunu alan müşterilerin B ürün grubunu da alma olasılığını ortaya koyar. A ürün grubunu alanla

rın B ürün grubunu da alma durumu, yani birliktelik kuralı $A \rightarrow B$ biçiminde gösterilir. Bu durumda kural destek ölçütü şu şekilde ifade edilebilir:

$$\text{Destek}(A \rightarrow B) = \text{sayı}(A, B) / N \quad (1)$$

Burada $\text{sayı}(A, B)$ destek sayısı A ve B ürün gruplarını birlikte içeren alış-veriş sayısını göstermektedir. N ise tüm alış-verişlerin sayısını göstermektedir. A ve B ürün gruplarının birlikte satın alınması olasılığını ifade eden kural güven ölçütü aşağıdaki şekilde hesaplanır (Özkan, 2008, s.157):

$$\text{Güven}(A \rightarrow B) = \text{sayı}(A, B) / \text{sayı}(A) \quad (2)$$

Elde olan veride ürünler için sadece alındı/alınmadı bilgisi varsa sepet analizinde ürünler arasındaki bağlantı, destek ve güven kriterleri aracılığı ile hesaplanır. İki ürünün satın alınmasındaki bağıntının önemli olması için her iki değer de olabildiğince yüksek olması gerekmektedir.

FP-Growth Algoritması

Birliktelik kuralları analizini gerçekleştirmek üzere geliştirilmiş yöntemlerden bir tanesi de FP-Growth (Frequent Pattern Growth) Algoritması’dır (Han ve Kamber, 2000, s.150). Diğer algoritmalara göre daha yüksek performans gösteren algoritma (Györödi, C., vd., 2004, s.220) tüm veri tabanını FP-Tree (Frequent Pattern Tree) adı verilen sıkıştırılmış bir ağaç veri yapısında tutar ve veri tabanını sadece iki kez tarar. Birinci taramada, tüm nesnelere destek değerlerini hesaplar, ikinci taramada ise ağaç veri yapısını oluşturur. Algoritmayı diğer algoritmalarından ayıran en

önemli özellikleri yaygın nesne kümelerini aday nesne kümeleri üretmeden test edebilmesi, büyük veri kümelerinde hızlı çalışabilmesi ve sistem kaynaklarını verimli kullanabilmesidir. FP-Algoritması'nda öncelikle veri tabanındaki her bir nesnenin destek değerleri hesaplanır. Destek değerleri, algoritmaya girdi olarak verilen destek eşik değerinden büyük ve eşit olan nesnelere büyükten küçüğe sıralanarak bir liste içerisine konulur. Böylelikle yaygın olmayan nesnelere ağaca eklenmesi önlenmiş olur. Daha sonra, veri tabanındaki her bir hareket kaydı nesnelere destek değerlerine göre sıralanarak ağaca sıkıştırılmış biçimde eklenir. Sıralama işlemi sayesinde destek değeri daha büyük olan nesnelere köke daha yakın olur. Sıkıştırma işlemi çok tekrarlı nesnelere ilk ekler olarak birleştirilmesi ile gerçekleştirilir. Bu metod arama maliyetini önemli ölçüde azaltır. Hareket kaydı içerisinde yer alan bir nesne ağaçta yoksa o nesne için yeni bir düğüm oluşturulur ve destek değeri 1 olarak atanır. Eğer o nesne daha önce ağaçta oluşturulmuş ise sadece o düğümün destek değeri 1 artırılır. Nesnelere ağaçtaki başlangıç noktaları "başlık tablosu" içerisinde tutulur.

Ağaç oluşturulduktan sonra üzerinde Growth Algoritması çalıştırılır. Growth Algoritması'nda öncelikle ele alınan nesnenin içerisinden geçtiği dallar belirlenir. Eğer tek bir dal varsa yaygın nesnelere kümesi, dalı oluşturan nesnelere kombinasyonudur. Eğer birden fazla dal varsa, destek değeri o daldaki minimum destek değeri olarak belirlenir. Daha sonra bu dallar o nesne için koşullu örüntü temelini oluşturur. Her bir koşullu örüntü temelinden koşullu örüntü ağacı elde edilir. Daha sonra bu şartlı örüntü ağacı üzerinden algoritma özyinelemeli olarak yeniden çalıştırılır (Han, J., vd., 2000, s.45). Birlikte sıklıkla görünen nesnelere kümesini belirleyen FP-Growth Algoritması, "böl ve yönet yaklaşımına" uygun olarak büyük yaygın nesnenin kendi içinde daha küçük nesne kümelerine ayrılmasını sağlar. Bu nedenle oluşturulan FP-Tree veri yapısı asıl veri kümesinden daha büyük olamaz (Pandey, A., vd., 2009, s.160).

Apriori Algoritması ile FP-Growth Algoritması'nın Karşılaştırılması

Aday nesne üretimli bir yöntem olan Apriori Algoritması, veri tabanındaki hareketleri göz önünde bulundurmadan bir önceki geçişte yaygın olarak belirlenmiş nesne kümelerini kullanarak, bir sonraki geçişte sayılacak olan aday nesne kümelerini oluşturur. k tane nesneden oluşan aday nesne kümeleri ($k-1$) tane nesne içeren yaygın nesne kümelerinin birleşiminden elde edilmektedir. Yaygın bir nesne kümesinin alt kümelerinin de yaygın olması gerekliliği mantığına dayanan Apriori Algoritması'nda işlemler, herhangi bir aday nesne kümesi elde edilemediği sürece devam eder.

FP-Growth Algoritması ise, yaygın nesne kümelerini aday nesnelere üretmeden bulmak için geliştirilmiş bir yöntemdir. Yöntemde, FP-Tree olarak adlandırılan ve veri tabanı tarama sayısını azaltmak üzere yaygın nesnelere oluşan bir ağaç yapısı kullanılmaktadır. Bu ağaç yapısında nesne kümelerinin birliktelik bilgileri yer alır. FP-Growth Algoritması, maliyeti yüksek olan aday nesne kümelerinin üretimini engellemek suretiyle arama maliyetini önemli ölçüde azaltır. Yapılan çalışmalar sonucunda büyük yaygın nesne kümelerini belirlemede FP-Growth Algoritması'nın Apriori Algoritması'na göre daha etkili, ölçeklenebilir bir yapıya sahip olduğu ve daha hızlı çalıştığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca, ele alınan veri tabanının büyük, minimum destek sayısının ise küçük olduğu durumlarda FP-Growth Algoritması'nın Apriori Algoritması'na göre daha iyi sonuçlar verdiği görülmüştür. Şöyle ki; minimum destek sayısının küçük olması birçok nesnenin destek sayısını sağlamasına bu ise Apriori'de üretilen aday nesne küme sayısının artmasına neden olurken söz konusu artış daha etkili bir yapı olan örüntü madenciliğini kullanan FP-Growth için geçerli olmamaktadır.

Otomobil Yetkili Servislerinde Birliktelik Kurallarının Belirlenmesi

Bu çalışmada, Türkiye'de otomotiv sektöründe faaliyet gösteren yetkili servislerden bir tanesinin 2009 yılı Aralık ayı içinde yapmış olduğu otomobil parçaları satışları ele alınmıştır. Söz konusu servisin satı-

şını gerçekleştirebileceği toplam ürün sayısı 50'dir. Bu ürünler motor yağı, sürgülü cam mandalı, fren balatası, saplama bijon anahtar, somun bijon anahtar, krank mili, yağ keçesi, sprej temizleyici, antifriz, şanzıman, marş motoru, debriyaj çatalı, debriyaj baskı balata, debriyaj rulmanı, hava filtresi, karter yağı, boşaltma tapası, jant kapağı, termostat gövdesi, termostat su çıkış borusu, termostat yuvası, hidrolik fren yağı, fren vakum pompası, istavroz kutusu, defransiyel mahrutisi, hidrolik direksiyon yağı, rulman, ayna mahrutisi, şaft askısı, vites kolu, debriyaj merkez silindiri, denge çubuk burçları, geri vites lambası, yağ filtresi, kapı makarası, fren balata temizleyicisi, direksiyon pompası, silecek kolu, çamurluk, deflektör, tampon başlığı, direksiyon kolunu, amortisör, kaporta, stop lambası, viraj demiri, tekerlek, direksiyon dişlisi, yakıt pompa valfi, egzost manifoldu, aynadır. Belirlenen zaman diliminde firmanın satışları sonucunda toplam 40 fatura hazırlanmıştır. Bu faturalardan elde edilen bilgiler çalışmanın veri kümesini oluşturmuştur. Veri kümesi, her bir ürünün ele alınan faturada yer alıp almamasına, başka bir ifade ile satışının gerçekleştirilip gerçekleştirilmemesine bağlı olarak oluşturulmuştur. Böylece, faturada yer alan ürün için "1"; faturada yer almayan ürün için ise "0" değeri verilmiştir. Daha sonra veri kümesini oluşturan ürün-

ler arasındaki birliktelik kurallarının belirlenmesinde Pazar Sepet Analizi ile "Apriori" ve "FP-Growth" Algoritmaları kullanılmıştır. Algoritmalar Weka ve Excel programları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmayı yapmadaki amaç veri topluluğu içerisinde birbiri ile ilgili olan ürün kümelerini bularak, satış işleminde bu ürünlere uygulanacak kampanya ve promosyonlarda bu ilişkilerden yararlanmak, dolayısıyla satış gelirini arttırmaktır.

Apriori Algoritması'nın İşleyişi

Apriori Algoritması'nda öncelikle ürünlerin frekansları bulunarak Eşitlik (1) yardımıyla destek değerleri hesaplanmıştır. Örneğin motor yağı için destek değeri; motor yağının frekansının toplam müşteri sayısına bölünmesiyle bulunur ($17/40 = 0,425$). Daha sonra uzman görüşüne göre 0,1 olarak belirlenen minimum destek ölçütü ile her bir ürüne ilişkin hesaplanan destek değerleri karşılaştırılmıştır. Böylelikle destek değerleri minimum destek ölçütünden büyük veya bu değere eşit olan tekli ürünler belirlenmiştir. En fazla kaç ürünün birlikte ele alınabileceğini belirlemek amacıyla işlemlere devam edildiğinde bu sayının dört olduğu görülmüştür. Tablo 2'de dörtlü ürün gruplarından minimum destek değerini geçen ürünler yer almaktadır.

Tablo 2. Destek Sayıları Minimum Destek Sayısından Büyük Olan Dörtlü Ürünler

Ürünler	Frekans	Destek
motor yağı, fren balatası, hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası	4	0,1
motor yağı, hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası, yağ filtresi	6	0,15

Sonuç 1:

Elde edilen {motor yağı, fren balatası, hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası} kümesini göz önüne alırsak örneğin; motor yağı, fren balatası, hava filtresi

→ karter yağı boşaltma tapası kuralı için güven ölçütü şu şekilde elde edilir:

güven(motor yağı, fren balatası, hava filtresi → karter yağı boşaltma tapası) =

$$\frac{\text{sayı}(\text{motor yağı, fren balatası, hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası})}{\text{sayı}(\text{motor yağı, fren balatası, hava filtresi})} = \frac{4}{6} = \%66,67 \quad (3)$$

Birinci ürün grubu için tüm güven ölçütleri Tablo 3'teki gibidir.

Tablo 3. Sonuç 1 için Frekans ve Güven Düzeyi

Ürünler	Frekans	Güven (%)
motor yağı	17	23,5
fren balatası	11	36,4
hava filtresi	15	26,7
karter yağı boşaltma tapası	12	33,3
motor yağı, fren balatası	4	100,0
motor yağı, hava filtresi	14	28,6
motor yağı, karter yağı boşaltma tapası	12	33,3
fren balatası, hava filtresi	5	80,0
fren balatası, karter yağı boşaltma tapası	4	100,0
hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası	11	36,4
motor yağı, fren balatası, hava filtresi	4	100,0
motor yağı, fren balatası, karter yağı boşaltma tapası	4	100,0
motor yağı, hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası	11	36,4
fren balatası, hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası	4	100,0

Tablodan, sadece motor yağı alanların motor yağının yanında fren balatası, hava filtresi, karter yağı boşaltma tapasını da alma olasılıkları %23,5 iken, fren balatası alanların aynı zamanda motor yağı, hava filtresi ve karter yağı boşaltma tapasını da alma olasılıkları %36,4, hava filtresi alanların aynı zamanda motor yağı, fren balatası ve karter yağı boşaltma tapasını alma olasılıkları %26,7; sadece karter yağı boşaltma tapasını alanların bu ürünün yanında motor yağı, fren balatası ve hava filtresini alma olasılıkları %33,3 çıkmaktadır. Motor yağı ve fren balatası alanlar %100 olasılıkla aynı zamanda hava filtresi ve karter yağı boşaltma tapası da almakta iken motor yağı ve hava filtresi alanların aynı zamanda fren balatası ve karter yağı boşaltma tapası da alma olasılıkları %28,6' dır. Motor yağı ve karter yağı boşaltma tapası alanların aynı zamanda hava filtresi ve fren balatası alma olasılıkları %33,3, fren balatası ve hava filtresi alanların motor yağı ve karter yağı boşaltma tapasını da beraberinde alma olasılıkları %80' dir. Fren balatası ve

karter yağı boşaltma tapası alanlar ise %100 olasılıkla motor yağı ve hava filtresi de almaktadırlar. Hava filtresi ve karter yağı boşaltma tapası alanlar %36,4 olasılıkla beraberinde motor yağı ve fren balatası da almaktayken, motor yağı, fren balatası ve hava filtresi alanların %100'ü karter yağı boşaltma tapası da almaktadırlar. Benzer şekilde motor yağı, fren balatası ve karter yağı boşaltma tapası alanlar da %100 olasılıkla hava filtresi almaktadırlar. Motor yağı, hava filtresi ve karter yağı boşaltma tapası alanlar %36,4 olasılıkla fren balatası almaktayken, fren balatası, hava filtresi ve karter yağı boşaltma tapası alanlar %100 olasılıkla motor yağı da almaktadırlar.

Sonuç 2:

Diğer ürün grubu olan {motor yağı, hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası, yağ filtresi} kümesini göz önüne alırsak örneğin; motor yağı, hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası → yağ filtresi kuralı için güven ölçütü şu şekilde elde edilir:

$$\text{güven}(\text{motor yağı, hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası} \rightarrow \text{yağ filtresi}) = \frac{\text{sayı}(\text{motor yağı, hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası, yağ filtresi})}{\text{sayı}(\text{motor yağı, hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası})} = \frac{6}{11} = \%54,5 \quad (4)$$

İkinci ürün grubu için de tüm güven ölçütleri Tablo 4'teki gibi elde edilmiştir.

Tablo 4. Sonuç 2 İçin Frekans ve Güven Düzeyi

Ürünler	Frekans	Güven (%)
motor yağı	17	35,3
hava filtresi	15	40,0
karter yağı boşaltma tapası	12	50,0
yağ filtresi	9	66,7
motor yağı, hava filtresi	14	42,9
motor yağı, karter yağı boşaltma tapası	12	50,0
motor yağı, yağ filtresi	9	66,7
hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası	11	54,5
hava filtresi, yağ filtresi	7	85,7
karter yağı boşaltma tapası, yağ filtresi	7	85,7
motor yağı, hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası	11	54,5
motor yağı, hava filtresi, yağ filtresi	7	85,7
motor yağı, karter yağı boşaltma tapası, yağ filtresi	7	85,7
hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası, yağ filtresi	6	100,0

Bu tablonun sonuçları ise şöyledir: Motor yağı satın alanların yanında hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası ve yağ filtresi de alma olasılıkları %35,3, hava filtresi alanların yanında motor yağı, karter yağı boşaltma tapası ve yağ filtresini de alma olasılıkları %40, karter yağı boşaltma tapası alanların aynı zamanda motor yağı, hava filtresi ve yağ filtresini de alma olasılıkları %50, yağ filtresi alanların beraberinde motor yağı, hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası da alma olasılıkları ise %66,7' dir. Motor yağı ve hava filtresi satın alanların aynı zamanda karter yağı boşaltma tapası ve yağ filtresini de alma olasılıkları %42,9, motor yağı ve karter yağı boşaltma tapası satın alanların aynı zamanda hava filtresi ve yağ filtresini de alma olasılıkları %50, motor yağı ve yağ filtresi satın alanların aynı zamanda hava filtresi ve karter yağı boşaltma tapası da alma olasılıkları %66,7' dir. Hava filtresi ve karter yağı boşaltma tapası alanların beraberinde motor yağı ve yağ filtresi alma olasılıkları %54,5 iken, hava filtresiyle yağ filtresi alanların motor yağı ve karter yağı boşaltma tapası da alma olasılıkları %85,7' dir. Karter yağı boşaltma tapası ile yağ filtresi satın

alanların beraberinde motor yağı ve hava filtresi de satın alma olasılıkları %85,7, motor yağı, hava filtresi ve karter yağı boşaltma tapası alanların yağ filtresini de beraberinde alma olasılıkları %54,5' tir. Motor yağı, hava filtresi ve yağ filtresi alanların karter yağı boşaltma tapasını da beraberinde alma olasılıkları %85,7, motor yağı, karter yağı boşaltma tapası, yağ filtresi alanların hava filtresini de alma olasılıkları %85,7, hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası ve yağ filtresi alanların aynı zamanda motor yağını da beraberinde alma olasılıkları ise %100' dür.

FP-Growth Algoritması'nın İşleyişi

FP-Growth Algoritması'nın uygulaması için öncelikle çalışma kapsamında ele alınan 40 faturada yer alan ürünler için hesaplanan destek değerleri incelenerek 0,1'den büyük değere sahip olanlar belirlenir. Söz konusu ürünlerin frekans değerleri bulunur. Frekansı 1'den küçük olan ürünler FP-Growth Algoritması işlemlerine dahil edilmez. Tablo 5'te 40 fatura içinde destek değeri 0,1'den büyük olan nesnelere içinde frekans değeri 1'den küçük olanlar çıkarıldıktan sonra birlikte satın alınan nesnelere listesi yer almaktadır.

Tablo 5. FP-Growth Algoritması İçin Yaygın Nesne Kümeleri

motor yağı	karter yağı boşaltma tapası	fren balatası	hava filtresi	
fren balatası	şanzıman			
motor yağı	denge çubuk burçları	hava filtresi		
motor yağı	karter yağı boşaltma tapası	hava filtresi	yağ filtresi	
motor yağı	karter yağı boşaltma tapası	fren balatası	hava filtresi	denge çubuk burçları
motor yağı	karter yağı boşaltma tapası	fren balatası	hava filtresi	yağ filtresi
motor yağı	karter yağı boşaltma tapası	hava filtresi	yağ filtresi	
motor yağı	karter yağı boşaltma tapası	hava filtresi	yağ filtresi	
motor yağı	karter yağı boşaltma tapası	hava filtresi	yağ filtresi	
motor yağı	karter yağı boşaltma tapası	hava filtresi		
fren balatası	denge çubuk burçları	hava filtresi		
motor yağı	yağ filtresi	hava filtresi		
motor yağı	karter yağı boşaltma tapası	fren balatası	hava filtresi	
motor yağı	karter yağı boşaltma tapası	hava filtresi		
fren balatası	denge çubuk burçları			
motor yağı	yağ filtresi			
motor yağı	hava filtresi			
motor yağı	karter yağı boşaltma tapası	hava filtresi	yağ filtresi	

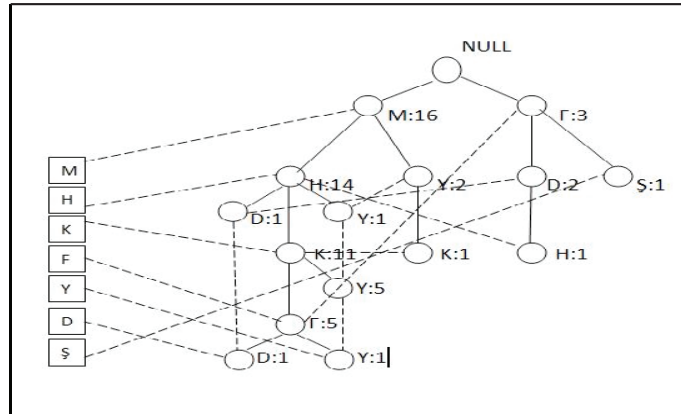
Ürünlerin frekans değerlerine göre büyükten küçüğe doğru sıralandığı “Başlık Tablosu” (Tablo 6) aşağıdaki gibidir.

Tablo 6. Başlık Tablosu

Ürünler	Frekansları
motor yağı	16
hava filtresi	15
karter yağ boşaltma tapası	12
yağ filtresi	9
fren balatası	7
denge çubuk burçları	4
şanzıman	1

Boş (null) kökten başlamak üzere “Başlık Tablosu”nda yer alan ürünlerin frekanslarına göre çizilen FP-Tree Şekil 1’deki gibidir. Şekilde M, motor yağını; H, hava filtresini; K, karter yağı boşaltma tapasını; F, fren balatasını; Y, yağ filtresini; D, denge çubuk burçlarını; Ş ise şanzımanı göstermektedir.

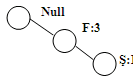
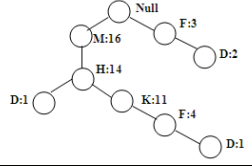
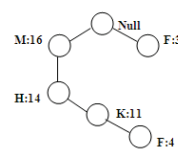
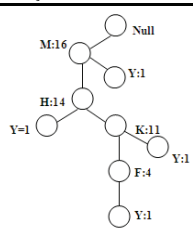
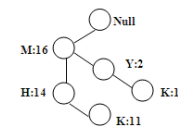
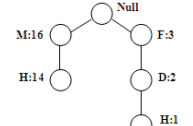
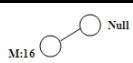
Birlikte sık alınan ürünleri bulmak için Şekil 1’de verilen FP-Tree üzerinden FP-Growth Algoritması işlemler yapılır. Algoritma en küçük frekanslı üründen başlar ki

Şekil 1. FP-Ağacı

bu da “Başlık Tablosu”ndaki en son ürün olan “Ş” dir. Daha sonra kökten ürüne kadar olan tüm dallar belirlenir ve her bir ürün için koşullu örüntüler ortaya

çıkartılır. “Başlık Tablosu”nda sıralanan her bir ürün için oluşturulan koşullu örüntüler Şekil 2’de yer almaktadır.

<i>Ş için:</i>	<i>D için:</i>
FŞ(1) 	MHKFD(1) MHD(1) FD(2)
<i>F için:</i>	<i>Y için:</i>
MHKF(4) F(3) 	MHKFY(1) MHKY(5) MHY(1) MY(2)
<i>K için:</i>	<i>H için:</i>
MHK(11) MYK(1) 	MH(14) FDH(1)
<i>M için</i>	
M(16) 	

Şekil 2. Başlık Tablosu'nda Yer Alan Ürünler İçin Koşullu Örüntüler

Apriori Algoritması'nda olduğu gibi FP-Growth Algoritması sonucunda da oluşturulan koşullu örüntülere göre frekans değeri 1'den büyük olmak üzere birlikte alınan ürünlerin en fazla dördü gruplar oluşturduğu belirlenmiştir. Frekans değeri 1'den büyük olan dördü ürün gruplarından ise {motor yağı, hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası, yağ filtresi}'nin en yüksek frekansa sahip ürün grubu olduğu belirlenmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada Türkiye'de otomotiv sektöründe faaliyet gösteren bir yetkili servisin müşterilerine ait alış-veriş verileri, birliktelik kurallarından Apriori ve FP-Growth Algoritmaları kullanılarak analiz edilmiş ve müşterilerin hangi ürünleri birlikte satın aldıkları gözlemlenmiştir.

Buna göre Apriori Algoritması ile {motor yağı, fren balatası, hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası} ve {motor yağı, hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası,

yağ filtresi} olmak üzere dördü ürün grubundan oluşan iki sonuç kümesi elde edilmişken aynı veri kümesi için uygulanan FP-Growth Algoritması sonucunda ise sadece {motor yağı, hava filtresi, karter yağı boşaltma tapası, yağ filtresi} sonuç kümesi elde edilmiştir. Başka bir ifade ile ele alınan ürün gruplarının birliktelik kurallarını belirlemede Apriori Algoritması iki farklı çözüm verirken FP-Growth Algoritması ise tek bir çözüm vererek servis yetkililerinin ürün birlikteliklerini daha net bir şekilde değerlendirmeleri sağlanmıştır.

Çalışma sadece araştırmanın yapıldığı serviste yer alan ürünler ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar mevsim şartlarına göre otomobillerin ihtiyacı olan ürünlerin değişiklik gösterebilmesinden dolayı araştırmanın yapıldığı zaman aralığına göre farklılık gösterebilecektir. Bu durum servis yetkililerinin gerçekleştirecekleri kampanya ve promosyonlara da yansiyacaktır.

Kaynakça

- Agrawal, R., Imielinski, T. ve Swami, A. (1993).** Mining Association Rules Between Sets of Items in Large Databases. *In ACM SIGMOD Conf. Management of Data.*
- Agrawal, R. ve Srikant, R. (1994).** Fast Algorithms for Mining Association Rules. *20. VLDB Conference, Chile.* s.487-499
- Akpınar, H. (2000).** Veri Tabanlarında Bilgi Keşfi ve Veri Madenciliği. *İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi.* C:29, 1-22 ss.
- Alpaydın, E. (2000).** Zeki Veri Madenciliği: Ham Veriden Altın Bilgiye Ulaşma Yöntemleri. *Bilişim 2000 Veri Madenciliği Eğitim Semineri, İstanbul.*
- Berry, M.J.A ve Linoff, G.S. (2004).** Data Mining Techniques: For Marketing, Sales and Customer Relationship Management. *New York: John Wiley & Sons Inc.*
- Daniel H. (2011).** Performance Comparison of Apriori and FP-Growth Algorithms in Generating Association Rules. *Proceedings of the European Computing Conference, ISBN: 978-960-474-297-4.*
- Györödi, C., Györödi, R. ve Holban, S. (2004).** A Comparative Study of Association Rules Mining Algorithms. *SACI 2004, 1st Romanian-Hungarian Joint Symposium on Applied Computational Intelligence, Timisoara, Romania, 213-222.*
- Han, J. ve Kamber, M. (2000).** *Data Mining: Concepts and Techniques*, Morgan Kaufmann Publishers, Burnaby.
- Han, J., Pei, H. ve Yin, Y. (2000).** *Mining Frequent Patterns without Candidate Generation*, SIGMOD'00, ACM Press, New York, NY, USA.
- Özkan, Y. (2008).** *Veri Madenciliği Yöntemleri*, 1. basım, Papatya Yayınları.
- Pandey, A., ve Pardasani, K.R., (2009).** Rough Set Model for Discovering Multidimensional Association Rules. *International Journal of Computer Science and Network Security (IJCSNS)*, 9(6): 59-164.
- Silahtaroglu, G. (2008).** *Kavram ve Algoritmalarıyla Veri Madenciliği*, 1. Basım, Papatya Yayınları.
- Surendiran R., Rajan.K.P. ve Sathish K.M. (2010).** Study on the Customer Targeting Using Association Rule Mining. *Surendiran et. al./ (IJCSSE) International Journal on Computer Science and Engineering*, Vol. 02, No. 07, 2010, 2483-2484, ISSN : 0975-3397.
- Wei Z., Hongzhi L. ve Na Z. (2008).** Research on the FP Growth Algorithm about Association Rule Mining. *Business and Information Management, ISBIM '08. International Seminar on*, pp. 315-318, ISBN: 978-0-7695-3560-9.
- Vishal S., Nikita J. ve Sharad V., (2010).** Efficient Use of Apriori Algorithm for Accessing Supermarket Database. *IT and Business Intelligence. Proceedings of 2nd international Conference on IT & Business Intelligence (ITBI-10)*, Organized by Institute of Management Technology, Nagpur, India and Technically Sponsored by IEEE CIS ISBN No: 978-81-7446-900-7.

Sivil Toplum Kuruluşlarında Kurum Felsefesi ve Gönüllü Takımların Yönetmel Nitelikleri: Yönetici ve Üye Perspektifi

Corporate Philosophy and the Managerial Characteristics of Volunteer Teams in Non-Governmental Organizations: Manager and Member Perspective

Dr. Nezh Metin Özmutf

Öz

Araştırmanın temel amacı sivil toplum kuruluşunun kurum felsefesi ile sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinde oluşturulan gönüllü takımlarda yaşanan yönetmel nitelikler (takım içi etkileşim, bütünleşme, gelişme ve saygı-işbirliği) arasındaki ilişkinin yönetici ve üye algıları açısından değerlendirilmesidir. Bu konuda hazırlanan anket formu Ekim 2009 - Ağustos 2010 tarihleri arasında İzmir ilinde 104 STK kapsamında 324 bireye (111 yönetici ve 213 üye / gönüllü) uygulanmıştır. Hem yönetici hem de üyelerin her bir faktör için (kurum felsefesi, takım içi etkileşim, bütünleşme, gelişme ve saygı-işbirliği) pozitif görüşe sahip olduğunu ve onların kurum felsefesi ve gönüllü takımların yönetmel nitelik (takım içi etkileşim, bütünleşme, gelişme ve saygı-işbirliği) algılarının hem yönetici hem de üyeler için pozitif ilişkiye sahip olduğunu bu çalışma ortaya koymuştur. Dolayısıyla kurum felsefesine ve yönetmel niteliklere verilen önem arttıkça gönüllü takımların yönetmel niteliklerinin uygulama başarısı da artacaktır. STK'larda yöneticiler ve gönüllü takım üyeleri faaliyetlerde en fazla kurum felsefesine, ardından takım içi etkileşim, bütünleşme, gelişme ve saygı-işbirliğine önem vermektedirler ancak göreceli olarak takım içi gelişmeye daha fazla önem verilmesi gerekmektedir. Ayrıca yöneticiler üyeler göre takım içi etkileşim açısından daha fazla, kurum felsefesi ve takım içi gelişme açısından daha düşük pozitif algıya sahiplerdir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları, Gönüllü Takımlar, Kurum Felsefesi, Yönetmel Nitelikler

Abstract

The main aim of this study is to evaluate the relationship between corporate / institution philosophy and managerial characteristics (interaction, integration,

development and respect – cooperation) in volunteer teams of the non-governmental organizations in terms of the perceptions managers and members. The survey form prepared on this subject has been applied over 324 individuals (111 managers and 213 members / volunteers) in 104 NGOs between October 2009 - August 2010 in Izmir. The results of the study revealed that both the managers and members / volunteers have positive views for each factor (corporate / institution philosophy, interaction, integration, development and respect – cooperation) and their perceptions of corporate / institution philosophy and volunteer teams managerial characteristics (interaction, integration, development and respect – cooperation) are in positive correlation. As a result, if the NGOs pay more attention to corporate / institution philosophy and managerial characteristics of volunteer teams, application success of the managerial characteristics of volunteer teams may increase. In NGOs, the order of importance given by managers and members of volunteer teams in their activities is institution philosophy, interaction, integration, and respect – cooperation within the team, but development within the team should be given more importance. Besides, the managers, in comparison with the members of volunteer teams, have more positive in terms of interaction within the team, and less positive views in terms of the corporate / institution philosophy and development within the team.

Keywords: Non Governmental Organizations, Volunteer Teams, Corporate / Institution Philosophy, Managerial Characteristics

Giriş

Sivil toplum kuruluşları (STK) son yıllarda özel ve kamu sektörü ile paydaş olarak üçüncü sektör ismiyle yönetim ve insan kaynakları literatüründe sıklıkla yer almaya başlamıştır (Kaldor, 2003, s.9). Bu kapsamda STK'ların gönüllü felsefesi çerçevesinde oluşturdukları ve diğer sektörlerden onu farklı kılan önemli bir unsur olan gönüllülük olayı yönetim süreçlerinde öne çıkmaktadır. Gönüllülük yönetim sürecinin uygulamaya yansıyan önemli bir bölümü ise gönüllü takımlarının STK'nın kurum felsefesi kapsamında faaliyet göstermeleri olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla gönüllü takımlarının başarısı gönüllülük sürecinin başarısı dolayısıyla STK'nın başarısı olarak görülebilecektir (Güder, 2005, s.28, 152).

Bir STK'da gönüllü gruplarda faaliyetler çerçevesinde yaşanan aidiyet, sorumluluk, katılımcılık, iletişim, motivasyon, çatışma, eğitim, destek, yaratıcılık, saygı, işbirliği ve ödül süreçlerine yönelik konuların STK'nın kurum felsefesi çerçevesinde Türk STK'larında ne düzeyde yaşandığı önem arz edebilecektir. Bunun ötesinde yaşanan bu durumların birbirleri ile olan ilişkiseliklerinin ortaya konulması konuya yönetsel açıdan öneriler ve açılımlar getirilmesine yol açabilecektir. Bu çerçevede araştırmanın amacı, STK'nın kurum felsefesi ile STK faaliyetlerinde oluşturulan gönüllü takımlarda yaşanan yönetsel nitelikler arasındaki ilişkinin yönetici ve üye açısından değerlendirilmesi olarak ifade edilebilir. Araştırma ile yönetim, insan kaynakları ve STK literatürüne de katkı sağlanmıştır. Araştırma literatür çerçevesinde hazırlanan anket, İzmir ili STK'larında uygulanmıştır.

Literatür Görüşü

STK'lar, Gönüllülük ve Gönüllü Yönetimi

STK kavramı kapsamında literatürde genel kabul görmüş bir tanımlama olmamakla birlikte bazı önemli tanımlamalara da rastlamak olasıdır. Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi (European Economic and Social Committee, EESC) STK'yı "toplum yararı doğrultusunda sorumluluk üstlenen, resmi makamlar ile yurttaşlar arasında aracı işlevi gören bütün örgütsel yapılanmalar" olarak tanımlamaktadır (Güder, 2005, s.10). Bu bağlamda STK'lar daha somut bir şekilde

"dernekler, sendikalar, vakıflar, odalar, kooperatifler, platformlar, klüpler hatta siyasi partiler" şeklinde ifade edilebilir (Yıldırım, 2004, s.52).

Sözü edilen STK'lar bazı nitelikleri tamamen ya da kısmen taşımak durumundadırlar. Bu nitelikler "gönüllülük felsefesi çerçevesinde hareket etme, kar amacı gütmeme, katılımcı demokrasiye sahip çıkma, özgür bir biçimde örgütlenebilme, kültürel değerlere önem verme, insan haklarını geliştirme, sürdürülebilir bir dünya yaratmaya katkı sağlama, kamu kurum / kuruluşları ve özel sektör ile paydaş ve bu çerçevede kamusal alanda yerine göre destekleyici ya da karşı bir tavır içinde işlev görme, şeffaflık, yasallık...vb" şeklinde belirtilebilir (Doğan, 2002, s.282; Ryfman, 2004, s.40; Tosun, 2006, s.45; Mandeville, 2005, s.6). Bazı STK türleri (örneğin odalar için üyelik zorunluluk olabilir, siyasi partiler yandaşlarına daha yakın davranabilir, klüpler belirli uzantılar çerçevesinde kar amacına yönelebilir vb.) için ise bir kısım niteliklerin yeterli olarak sağlanmadığını belirten ve STK kavramını sınırlandıran görüşler de literatürde yer almaktadır (Acı, 2005, s.92).

Yukarıda ifade edilen STK niteliklerinden tamamı önemli olmakla birlikte olmazsa olmaz olarak belirtilebilecek nitelik gönüllülüktür. Gönüllü kuruluş kavramı hemen STK'yı çağrıştırmaktadır. Hatta STK'lar isimlendirilirken bile "gönüllü kamu kuruluşları (Public Voluntary Organizations, PVOs), özel gönüllü kuruluşlar (Private Volunteer Organizations, PVOs), gönüllü sektör (Voluntary Associations) veya gönüllü organizasyonlar (Voluntary Organizations) şeklinde çeşitli tanımlamalara rastlanılmaktadır (Dinçer, 1996, s.49).

Bu çerçevede gönüllü, "bir eylemi isteyerek gerçekleştiren birey" olarak ifade edilebilir. Gönüllü, genel (yardım etme, problem çözme, toplumda yüz yüze görüşme...vb) ve özel (insanlarla görüşme, kendini iyi hissetme, beceri sergileme...vb.) nedenlerle gönüllü olabilir ya da aradığını bulamadığında gönüllükten ayrılabilir (Yanay ve Yanay, 2008, s.66). Gönüllülük ise, bireyin temel olarak maddi bir menfaat beklemezsizin yakın ve uzak çevresine fayda sağlamak için

özgür iradesiyle doğru olduğuna inandığı faaliyetlerde yer alması olarak tanımlanabilir. Bu kapsamda gönüllü belirli zaman süreçlerinde bilgi, zaman, beceri, deneyim ve finansal kaynaklarını zorlama olmaksızın bir STK'ya yönlendirebilir (Yaman, 2005, s.43; Güder, 2006, s. 4). Diğer bir yaklaşımla gönüllülük sağlıklı bir toplum oluşturma isteğinde olan bireylerin yaşam ve işlerinin uyumlu bir çerçevede barışçıl alanda bütünleşmesidir (Empowering American's Grasroots, 2005, s.5). Gönüllük ciddi işleri mütevazı kaynaklarla sağlamanın en rasyonel yollarından biridir (Drucker, 1995, s.210). Hatta Ellis (2002, s.2) "gönüllülükte bir amacı başarmak için gerekli olan tek şeyin güven, kararlılık, zaman, çaba ve büyüyen bir şekilde savunuculuğa katılım olduğunu paranın ise sevimli fakat diğer anılan bileşenlerin muadili olamayacağını" vurgulamaktadır.

Ancak gönüllülük amatörlük ve kahramanlık değildir (American Red Cross, 2005, s.9). Bu nedenle gönüllüğün rasyonel bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Gönüllülüğün yönetim sürecine "gönüllü yönetimi" ismi verilmektedir. Gönüllü yönetimi süreci beş temel basamakta ortaya konulabilir. Bunlar "planlama, gönüllü kazanma, eğitim, yöneltme / yönetme ve değerlendirmedir." Bunun yanı sıra sürekli geri besleme de sürecin önemli bir unsurudur. Süreç aşağıdaki şekilde özetlenebilir (American Red Cross, 2006, s.4-24; NAFSA, 2002, S.5-14; Empowering America's Grassrots, 2005, s.1-5; Grosman ve Furano, 2002, s.1-15; Yaman, 2005, s.47-56):

- i. Planlama aşamasında kurum felsefesinin oluşturulması ve geliştirilmesi, STK'nın kuvvetli ve zayıf yönleri ile dış çevredeki fırsat ve tehlikelerin belirlenmesi, iş analizlerinin yapılması, gönüllü el kitabının oluşturulması, faaliyet alanlarına yönelik her türlü plan, program, bütçe ve yöntemin belirlenmesi,
- ii. Gönüllü kazanma aşamasında belirlenen nitelik ve nicelikte gönüllülere belirli kanallarla ulaşma çabalarının gerçekleştirilmesi,
- iii. Eğitim aşamasında STK'ya uyum ve faaliyet alanlarına yönelik rutin eğitimlerin gerçekleştirilmesi,

- iv. Yöneltme / yönetme aşamasında misyonlar çerçevesinde amaç ve hedeflere ulaşmanın sağlanması bu kapsamda takım çalışmaları, rol belirleme, rol algısı, iş birliği, saygı, iletişim (iç ve dış paydaş, hedef kitle ile), liderlik, motivasyon, katılımcılık, çatışma ve stres yönetimi, bilişim teknolojilerinin kullanımı, ulaşım, yeme içme...vb. konulara yer verilmesi,
- v. Değerlendirme aşamasında ise, sürecin ve bireylerin performanslarının değerlendirilmesi ve manevi (sözlü teşekkür...vb.)/maddi (taktir belgesi, hediye... vb. verme) ödüllendirme gerçekleştirilebilmektedir.

Yukarıdaki süreç döngüsel ve statik olmayan bir şekilde devam etmektedir. Örneğin bir STK'da pek çok takım çalışması aynı anda gönüllü yönetimi kapsamında gerçekleştirilebilmektedir. Bu çerçevede esnek şekilde davranılarak planlar koşullara göre revize edilebilecektir. Başarılı bir STK elindeki gönüllüleri tutarken iyi bir imaj nedeniyle yeni gönüllüleri kazanarak süreçlere dahil edebilecek ve pek çok yeni finansal / finansal olmayan kaynağa ulaşabilecektir. Bu kapsamda teorik eğitim önemli olmakla birlikte uygulamada ortaya çıkan her yeni olay bir eğitim olarak ifade edilebilecektir. Yöneltme / yönetme aşaması ise, uygulamaya geçilen aşama olarak gönüllü yönetiminde en kritik aşamadır. Gerektiğinde esnek bir şekilde her türlü değişim (yönetim süreçleri, insan kaynağı, finansman, teknoloji, araç gereç, para, bilgi, zaman, ulaşım, beslenme...vb.) hızlı bir şekilde uygulama sürecine sokulabilecektir. Değerlendirme aşamasında amaç ise birey ve süreçlerin sürekli geliştirilmesidir. Bu nedenle de değerlendirme değişime açık olarak yapılabilecektir. Ödül süreçleri ise, maddi değil gönüllülüğün doğası gereği maneviyat ağırlıklıdır (Doğa İle Barış Derneği, 2002, s.88-90; Güder, 2005, s.165-178; Yaman, 2005, s.47-56; American Red Cross, 2006, s.4-24;).

STK'larda Kurum Felsefesi

Kurum felsefesi, bir kuruluşun kendisinin ne olduğunu / olmadığını ortaya koyan "kuruluşun kendisi ile ilgili temel düşünceleri" olarak ifade edilebilir. Sözü edilen temel düşünceler kuruluşun sergileyeceği dav-

ranış biçimlerini belirleyen bir “ana çerçeve” şeklinde ortaya konulabilir. Dolayısıyla kurum felsefesi kurumun stratejilerini, politikalarını, yönünü, faaliyet planlarını ve uygulamalarını diğer bir deyişle tüm süreçlerini olumlu ya da olumsuz etkileyebilecektir (Okay, 2005, s.111-112; Akyürek, 2005, s.43).

Kurum felsefesi dört temel boyutta belirtilebilir. Bunlar, örgütün misyonu, vizyonu, değerleri ve ilkeleridir. Bu dört unsur kurumsallaşma için de ayrılmaz bir bütün olarak ifade edilebilir.

Misyon örgütün varlık nedenidir (Miller ve Dess, 1996, s.9-10). STK’lar için kurum felsefesi kapsamında en kritik öge misyon olarak ifade edilebilir. STK’ların misyonları mikro açıdan faaliyet alanlarına (sağlık, eğitim, yardım, kültür, sanat, rehberlik, bilim, toplu pazarlık yapma, mesleki vb.) yöneliktir. Makro açıdan ise evrensel nitelikler (demokrasiyi, sürdürülebilir kalkınmayı, insan haklarını, çevreyi vb. koruma ve geliştirme) kapsamındadır (Acı, 2005, s.26; Mandeville, 2005, s.6; Ryfman, 2006, s.40; Christensen ve Ebrahim, 2006, s.195-197; Gönel ve Acılar, 1998, s.29).

STK’lar, özel ve kamu sektöründen farklı olarak misyonlarını vatandaşların ihtiyaçlarını memnun edici seviyede gerçekleştirmeye odaklanırlar (McDonald, 2007, s.257). Ayrıca STK’lar misyon söylemlerinin güzelliğinden ziyade operasyonel olarak doğru eylemleri içermesine önem verirler (Drucker, 1990, s.3-4). Sonuç olarak STK’lar misyonlarını diğer sektörlerle göre farklı olarak ifade edebilirler. Örneğin Band Aid büyük amacını / temel misyonunu Etiyopyadaki şiddetli açlığı hafifletmek olarak açıklamıştır (Hill ve Jones, 1989, s.11).

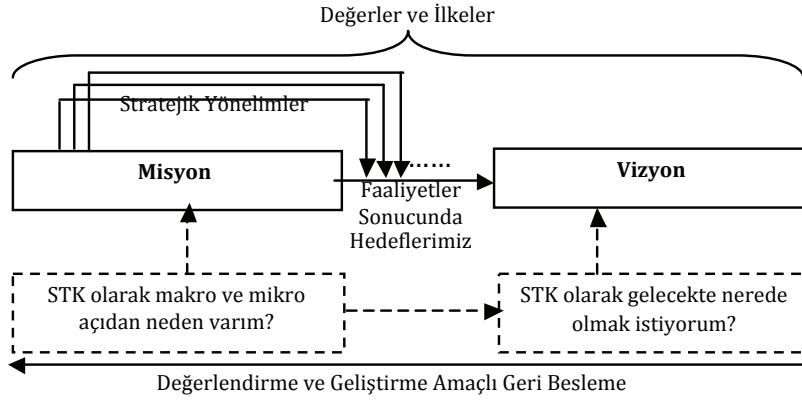
Vizyon örgütün uzun bir gelecekte ulaşmak istediği noktadır (Miller ve Dess, 1996, s.6). Vizyonlar da misyona yönelik açıklamalarda olduğu gibi STK’ların ruhuna uygun olarak tasarlanmalıdır. Bu açıdan misyon için yapılan yorumlar (vatandaş için, operasyonel, açık, net kısa vb.) vizyon için de önemsenmelidir. Örneğin Türk Kızılayı’nın vizyonu “Tüm toplumu kucaklayan ve tüm toplumun kucakladığı, ulusal ve uluslararası düzeyde saygınlığını ve hizmet kalitesini sürekli geliştiren bir insani yardım kuruluşu olmak” şeklinde belirlenmiştir (Türk Kızılayı).

Yukarıda ifade edilen düşüncelerin yanı sıra misyon ve vizyon söyleminin kısa, açık ve net olmasının misyonun anlaşılması ve uygulamaya geçirilmesi açısından önemli olduğu da literatürde yer alan diğer bir hassas konudur. (McDonald, 2007, s.260). Bu STK’nın misyon ve vizyonu yaratma, geliştirme ve uygulama süreçlerinde karmaşıklığı önleyebilecektir.

Misyon ve vizyon kapsamında oluşturulan kabul-ler ise değerler ve ilkelerdir. Değerler bir örgütte iyi ile kötü arasındaki ayrımı yapmayı sağlayan arzulan-yan hedefler olarak tanımlanabilir (Akdemir, 2008, s.171). Örneğin bir STK için değerler somut olarak “inançlı olma, ahlaklı olma, yardım sever olma, doğruluk, dürüstlük, saygı, çalışkanlık, başarılı olma” şeklinde belirtilebilir (Courtney, 2002, s.38). Ancak uygulamada STK’lar dünya görüşlerine göre çeşitli değerleri benimseyebilirler. Örneğin TEMA’nın (Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Değerleri Koruma Vakfı) değerleri “Güvenirlilik ve saygınlık, şeffaflık, gönüllülük, yaratıcı katılımcılık, siyasi tarafsızlık, herkesi kucaklama ve bilimsellik” olarak ifade edilmektedir (TEMA).

İlkeler ise bir örgütte uyulması istenen prensipler olarak ifade edilebilir. Örneğin ilkeler yönetim literatüründen faydalanarak örgütsel anlamda “amaç birliği, iş bölümü ve uzmanlaşma, yönetim alanı, hiyerarşi, değişebilirlik, yetki ve sorumluluk devri, istisna, denge” vb. olarak ortaya konulabilir (Akdemir, 2009, s.264). Ancak ilkeler STK’lar için daha geniş kapsamlı konular oldukları için özel ve kamu sektörüne göre daha farklı olarak oluşturulabilirler. Örneğin TEV (Türk Eğitim Vakfı) ilkelerini “Atatürk ilkelerine bağlı, çağdaş, laik ve demokrat olmak, bağımsız ve bağlantısız görev yapmak, eğitim konularında kamusal ahlak ve sorumluluk bilincinde olmak, açık, dürüst ve saydam olmak, sözünde durmak, ulusal ve uluslararası değerlere bağlı olmak” olarak belirtmektedir (TEV).

Diğer taraftan bir STK’da kurum felsefesi stratejik anlayışın da bir ögesidir. STK’lar stratejik yönelimleri çerçevesinde fırsat, tehlike, zayıf ve kuvvetli yönleri belirleyerek misyonlarını gerçekleştirmek ve vizyonlarına ulaşmak için kısa, orta ve uzun dönemli hedeflerini gerçekleştirmeye çalışırlar (Sharon, 1995, s.22-23; Kotler ve Andreasen, 2000, s.267). Bu kapsamda değerler ve ilkeler çerçevesinde hareket ederler (Şekil 1).

(Kaynak: Özmutaf ve Korukoğlu, 2009: 1152)

Şekil 1. STK'larda Kurum Felsefesi ve Stratejik Yönelim

STK'lar profesyonel ciddiyetine sahip örgütlenmeler olarak kurum felsefesi ve stratejik eğilimlerin yaratılması ve geliştirilmesine odaklanabilmektedirler. Gönüllü takımlarda liderliğin sağlıklı biçimde ortaya konulması sonucunda gönüllü takım faaliyetlerindeki performansın istenilen düzeyde olması projenin başarısını, STK'nın stratejik amaç ve hedeflerini olumlu etkileyebilmektedir. Örneğin faaliyet alanına yönelik misyonu (mikro misyon) sağlık olan STK'lar son yıllarda dünya genelinde yaygınlaşan hastalıklara (AIDS, tüberküloz, sıtma...vb.) yönelik gönüllü takımlar oluşturmaktadırlar. Bu takımlar dünya genelinde büyük başarılar imza atmaktadırlar (Hartwig, vd.: 2008, s.251). Bu başarılar ise "o STK'ların misyonlarının, amaç ve hedeflerinin gerçekleşmesine ve vizyona yaklaşılmasına yol açmaktadır" yorumu yapılabilir.

Gönüllü Takım Çalışması

Takımlar ortak bir amacı başarmak için birbirine bağlılığı yüksek olan üyelerden oluşan özel gruplardır. Takımlar misyonu, vizyonu, amaçları, sinerjik etkisi olan, gruplarda görülen normlardan ziyade güven ve işbirliği temelinde bir kültürün ve sorumluluğun paylaşıldığı gruplar olarak da ifade edilebilir. Dolayısıyla takımlar grup olduğu halde, gruplar takım olmayabilir (Nahavandi ve Malekzadeh, 1998, s.266-267). Takımlar grup bağlamında çevresel faktörler (iş akışları, ekipman, organizasyon yapısı), bireysel faktörler (bireysellik, teknik beceriler, sosyal beceriler) ve grup niteliği (büyüklük, yapı) boyutlarından etkilenebilirler (Hampton, 1990, s.364-366).

STK'lar yapıları gereği belirli projeler kapsamında gönüllü faaliyetlerini gerçekleştiren örgütlenmelerdir. Bir STK projesinde işleri bizzat yapan kişiler proje takımı / ekibi olarak adlandırılabilir (Kuyucu, 2005, s.158). Bunun dışında literatürde muhtemel kriz dönemlerine yönelik olarak özel takımların oluşturulması da önerilebilmektedir (Barbeito, 2004, s.13). Bu açıklamalardan hareketle STK'larda oluşturulan gönüllü faaliyet gruplarının takım oldukları belirtilebilir.

Diğer taraftan takımlar rasgele oluşan yapılar değil tam aksine kuruluş, karmaşıklık, biçimlenme, misyonun başarılması ve dağılma evrelerinin gerçekleştiği yapılardır (Şimşek, vd. 2003, s.223-227). Bu çerçevede de STK'larda gönüllü takımlarının bu süreci projeler kapsamında yaşadıkları söylenebilir. Burada önem arz eden diğer bir nokta ise STK'ların faaliyet alanı misyonlarının gönüllü takımlarının misyonları ile çok fazla iç içe olduğudur. Spesifik bir alana odaklandıkları için zaman zaman STK'ların faaliyet alanı misyonu ile gönüllü takım misyonlarının aynı olduğu görülebilir. Drucker (1993, s.80) "Amerikan Akciğer Derneği'ne giderek ayak tırnaklarınızda dönme olduğunu ve bu konuyla ilgili araştırma yapmak, sağlık eğitimi vermek ve mücadele etmek istediğinizi belirttiğinizde, biz sadece kalça ile omuz arasındaki alanla, orada bile anatominin ancak bazı bölümleri ile ilgileniriz" yanıtı ile karşılaşılacağını vurgulamaktadır.

Takım çalışmalarını iki boyutta ortaya koymak olasıdır. Bunlar takım üyelerinin işle ilgili teknik boyutu içeren operasyonel olarak yerine getirdikleri **görev**

iş davranışları, diğeri ise kolektif boyut olan takım üyelerinin birbirleriyle olan etkileşimlerini ve takım performansını etkileyen **takım çalışması davranışlarıdır** (Rousseau, vd. 2006, s.541-542). Görev iş davranışları görev, takım çalışması davranışları ise takım karakteristikleri kapsamında incelenebilir (Bradley vd., 2003, s.357). Daha açık bir ifadeyle takım çalışması kapsamındaki davranışlar; birey ve takım gelişmesi için başarılacak olan amaçlar seti, takımın iş becerisini artırmayı sağlayacak karşılıklı destek, iletişim, duyguların paylaşımı kapsamında kişiler arası ilişkiler, eylem planlarının uygulaması ile ortaya çıkan problemleri değerlendirerek çözme ve görevleri daha iyi anlamayı sağlayacak olan rol açıklığı ile açıklanabilir (Salas vd., 1999, s.314). STK'larda da gönüllü takımlarda yer alan bireylerin yerine getirecekleri spesifik işle ilgili davranışları yanında takım karakteristikleri kapsamında davranışları bulunmaktadır. Örneğin uzmanlık alanı (sanatçı, eğitici, avukat, hekim, elektrikçi, şoför vb.) kapsamında bir takım faaliyetinde yer alan gönüllü görevle ilgili iş davranışını gerçekleştirebilir. Aynı zamanda o gönüllü takımın bir üyesi olarak takımın misyonu, vizyonu, amaç ve hedefleri kapsamında takım çalışmasına yönelik davranışlar (liderlik, koçluk, mentorluk, planlayıcılık, iletişim, destek, duygu paylaşımı vb.) sergileyebilir (Campbell ve Ellis, 2006, s. 507; Ellis, 2006, s.2; Empowering Americans Grassroots, 2005, s. 2-3). Bu kapsamda önemli bir ayrıntı gönüllüğün doğası gereği "STK'dan özgür ayrılabilme ve verilen görevi almama kabulü" kar amacı güden ve kamu sektörlerine göre görev iş davranışları ve takım çalışması davranışları açısından farklı bir boyut olarak ortaya konulabilir (Leonard, vd. 2004, s.205). Dolayısıyla gönüllü takım davranışları çerçevesinde hassasiyetin daha fazla olabileceği belirtilebilir.

Sonuç olarak bu davranışlar takımın performansını pozitif ya da negatif yönde etkileyebilirler. Bu çerçevede takımların misyonlarının öncelik belirleme, çatışmaları pozitif sürece yöneltme, sorunları belirleme ve çözümleme kararları almada önem arz ettiğini dolayısıyla takımların ortak yaratıcılık, beceri, bilgi, deneyim, ortak amaçlara adanma, eğitim ve gelişme, birlik ve bütünleşme, açık ve net iletişim, doğru bilgi paylaşımı, artan inisiyatif kullanımı, sinerji, uyumlu çalışma, amaç ve görevleri zamanında başarma,

dayanışma ve yardımlaşma, karşılıklı güven, saygı, hoşgörü, sevgi, duyarlılık içinde yüksek performansa yönelebileceğini belirtilebilir (Barutçugil 2002, s.64-65, 284-285). Takımların örgüte sağlayabileceği olası yararlar ise sorumluluğun paylaşılması nedeniyle stres düzeyinin düşük olması, bireylerin örgüt içinde kendi konumlarını daha iyi anlamalarının sağlanması, takıma ve yaşanan takım üyelerine verilen değer nedeniyle başarı duygusu sayesinde gurur, mutluluk kişisel bağlılığın güçlenmesi, artan tatmin oluşumu, moral, üretkenlik ve verimlilik atışı, etkinlik artışı şeklinde ortaya konulabilir (Barutçugil, 2004, s.280-281).

Takım Çalışmaları Kapsamında Araştırmalar

Takım çalışmaları ve takım performansı konularını içeren 130'dan fazla model olduğu literatürde vurgulanmaktadır. Bu modellerin baskın bir şekilde ortak noktaları ise girdi, süreç ve çıktı (the input-process-output, I-P-O) şeklinde yapılandırılmış olmalarıdır. Bunun yanı sıra çok düzeyli ve dinamik modeller de kurulmuştur (Salas vd., 2008, s.541).

Gladstein (1984) grup etkililiği, süreçleri, görevleri, yapısı, kompozisyon ve girdiler (ödül, liderlik, eğitim, beceri geliştirme vb.); Weldon ve diğerleri (1991) grup performansı, amaçlar, stratejileri, planlama, izleme, iletişim; Campion ve diğerleri (1993) iş tasarımı (bireysel yönetim, katılımcılık, görev çeşitliliği vb.) bağlılık (görev, amaç vb. konularda), kompozisyon (esneklik, heterojenlik vb.), bağlanma (eğitim, yönetim destek vb.) ve süreçler (potansiyel, sosyal destek, iş yükü paylaşımı vb.) kapsamında; Bowers ve diğerleri (1993) takım çalışmalarında, misyon, vizyon, iletişim, karar verme; Druskat ve Kayes (1999) görev, ödül sistemleri, otonomi, örgütsel etkinlik, liderlik, kişiler arası davranışlar, performans stratejileri; Mathieu ve diğerleri (2000) takım süreçleri, mental model (iletişim kalitesi ve büyüklüğü, eylem koordinasyonu, roller, takım ruhu, bütünleşme vb.), performans (misyonu başarma vb.); Marks ve diğerleri (2001) misyon, strateji, izleme (sistem, takım vb.), koordinasyon, kişiler arası ilişkiler (çatışma, motivasyon, güven, etkili yönetim (sosyal bütünleşme, hayal kırıklığı, heyecan vb.); Erez ve diğerleri (2002) takım performansı, üye memnuniyeti, iş yükü paylaşımı,

bütünleşme (takım üyeleri arasındaki etkileşim kalitesi), ses (bireylerin konuşma biçimi ve değişim için yapısal önerileri); Carson ve diğerleri (2004) grup görev tasarımı (görev çeşitliliği, önemi, otonomi, geri besleme), süpervizör davranışları, grup karakteristikleri (uzmanlık, yeterlilik, inanç, normlar, süreçler, yenilik vb.), çalışan performansı (kalite, üretim, maliyet, güvenlik, yönetim performansı, iş yaşamı kalitesi (iş memnuniyeti, güven vb.), iş devamsızlığı kapsamında çalışmalar yapmışlardır.

Kozlowski ve Ilgen'in (2006, s.112) takım çalışmaları kapsamındaki varolan araştırmaları takım bilişsel süreçleri ve yapıları, motivasyonel ve duygusal yapılar ile takım eylemleri ve davranışsal süreçler olarak üç ana grupta özetleyerek ortaya koymuşlardır. Bunların hepsi takım performansını çeşitli düzeylerde etkileyen konular olarak görülebilecektir (Kozlowski and Ilgen, 2006, s.111-112). Tablo 1'de bu yaklaşımlar konsantre şekilde yer almaktadır (Kozlowski ve Ilgen, 2006, s.112).

Tablo 1. Takım Çalışmaları Kapsamında Araştırma Konularının Boyutları

<p>Takım Bilişsel Süreçleri ve Yapıları</p> <p>-Birim ve grup iklimi: (stratejik gereklilikler, amaçlar, liderlik, bireyler arası etkileşim, kavramsal etkiler)</p> <p>-Takım mental modelleri (eğitim, liderlik, tecrübe paylaşımı)</p> <p>-Geçişken hafıza (yakınlık, yüz yüze etkileşim, tecrübe paylaşımı)</p> <p>-Takımsal öğrenme (tecrübe paylaşımı)</p>	<p>Motivasyonel / Duygusal Yapılar</p> <p>-Takım bütünleşmesi (tecrübe paylaşımı, liderlik)</p> <p>-Takım etkililiği ve grup potansiyeli (eğitim, liderlik, yüksek tecrübeler, ikna etme)</p> <p>-Takım etkisi, ruhu ve hisleri (üye benzerliği, sosyal bulaşma /etkillenme, kavramsal etkiler)</p> <p>-Takım çatışması (kişiler arası beceriler, çatışma yönetimi becerileri, güven)</p>
<p>Takım Eylemleri ve Davranışsal Süreçler</p> <p>-Takım koordinasyonu, bütünleşmesi ve iletişimi (tasarım, eğitim, liderlik)</p> <p>-Takım üye yetenekleri (tasarım, eğitim, liderlik)</p> <p>-Takım düzenleme, performans dinamikleri ve adaptasyon (tasarım, eğitim, liderlik)</p>	

(Kaynak :Kozlowski ve Ilgen, 2006: 112)

Yukarıda yer alan açıklamalar ve Tablo 1'de belirtilen takım eylemlerinin STK'larda gönüllü yönetsel süreçleriyle bağlantı gösterdiği belirtilebilir. Bu çerçevede Brainard ve Siplon (2004, s.451) gönüllükte misyon ve vizyonların kısa ve uzun dönemli olarak gönüllüler tarafından oluşturulduğunu bunun yanı sıra aktivitelerin daha çok gönüllüler tarafından değerlendirildiğini, aktivitelerde dayanışmanın ön planda, hiyerarşinin düşük olma, bireylerin ortak sorumluluk alma, bireysel yerine getirme ve bireysel güce motive olma, vatandaşlık, tartışmacı olma, katılımcılık ve demokratik süreçlerin öne çıktığını vurgulamaktadır.

Gönüllü takım çalışmalarında yönetsel nitelikler yönetim şekilleri ve liderlik kapsamında da ortaya konulabilir. Bu bağlamda Schmid (2006, s.187) aşağıdaki görüşleri belirtmektedir:

- İnsan odaklı olmak. Bu kapsamda motivasyon, teşvik sağlama, otorite temsili, yetki verme, danışma gibi nitelikleri öne çıkarmak,

- Örgütün amaçlarını gerçekleştirmek için seçme, geliştirme, yapılandırma ve rehber olmak,
- İş büyütme ve zenginleştirme için çalışma ve rolleri bölümlenme, gelişme ve kendini gerçekleştirmeye motive etme, problemleri ve çatışmaları çözümleyici araçlar, mekanizmalar, metotları ve teknikleri ortaya koymak.

Teorik bölüm kapsamında ortaya konulan açıklamalar çerçevesinde kurum kültürü, takımlar, takımlarda yapılan araştırmalar ve STK literatürü STK'larda gönüllü takımları için de belirli bir modellemenin yapılabileceğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede gönüllü takımları kapsamında genel literatürde yer alan takım çalışmaları ile belirli açılımlar sergilenebilir. Dolayısıyla gönüllülük için de önemli olan kurum felsefesi, örgütsel yapı, aidiyet, katılımcılık, sorumluluk, iletişim, motivasyon, çatışma, eğitim, destek, yaratıcılık, ödül, saygı ve işbirliği konularının bir ça-

İşma içinde birleştirilmesi ve ilişkiselliklerinin ortaya konulması önem arz edebilecektir. Sözü edilen konuların gerek yönetici gerekse üye / gönüllü tarafından algılanış şekillerinin belirlenmesi ve bunlar arasındaki ilişkilerin ortaya konulmasının da daha ayrıntılı bir yaklaşım olacağı düşünülebilir.

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

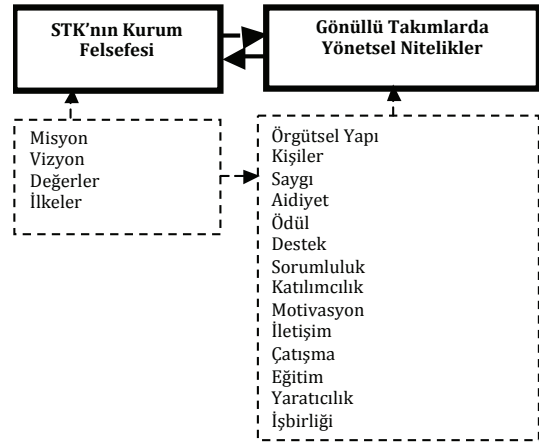
Takım çalışmaları ile ilgili literatür incelendiğinde genel olarak üzerinde durulan noktalar Şekil 2'de özetlendiği gibi bilişsel süreçler, motivasyonel yapılar ve davranışsal süreçler kapsamında yoğunlaşmaktadır (Kozlowski ve Ilgen, 2006, s.112; Salas, 2008, s.541-544). Bu çerçevede literatürde yönetsel süreçler ve liderlik konularının yoğun bir şekilde öne çıktığı görülmektedir. Örneğin Erez ve diğerleri (2002, s.941) liderlik bağlantılı bir şekilde takım ve üye performansı, iş yükü paylaşımı, düşünceleri dile getirme ve bütünleşme konularının bağlantılı olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca yine Chanpion ve diğerleri (1993, s.840-842) grup karakteristikleri ve etkililikleri arasında ilişkiselliğin bulunduğunu belirlemişlerdir. Druskat ve diğerleri (1999, s.222-227) ise takım yönetimini etkiliği kapsamında liderlik, ödül sistemleri, davranışsal süreçler, performans stratejileri, kişiler arası ilişkiler konularında ilişkiselliğin bulunduğunu ortaya koymuşlardır. Diğer taraftan STK literatürü kapsamındaki çalışmalar da benzer şekilde yönetsel süreçler, liderlik ve bağlantılı konular içinde yoğunlaşmaktadır (Brainard ve Siplon, 2004, s.451; Schmid, 2006, s.187).

Bu araştırmanın temel amacı ise, STK'nın kurum felsefesi ile STK faaliyetlerinde oluşturulan gönüllü takımlarda yaşanan yönetsel nitelikler arasındaki ilişkinin yönetici ve üye açısından değerlendirilmesi şeklinde ifade edilebilir. Bu çerçevede, bu çalışmada da yine literatür kapsamında öne çıkan takım nitelikleri ve yönetsel bazı konular belirlenmiştir. Ancak farklı olarak STK'lar için adeta varlık nedeni olan kurum felsefesi ile takım niteliklerinin ilişkiselliklerinin durumu ön plana alınmıştır. Diğer bir ifadeyle bu çalışma ile STK'lar gibi farklı bir örgütlenme (özel sektör ve kamuya göre) şeklinin takım çalışmaları kapsamında bireysel algılarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu yönüyle çalışma takım çalışmaları literatürüne yönelik yeni bir boyut ve çeşitli açılımlar getirmeyi de hedeflemektedir.

Ayrıca bu çalışmada sadece genel anlamda değil yönetici ve üye perspektifini gözeterek konuyu irdelemeye yönelme sağlanmıştır. Doğal olarak STK'lardaki yöneticiler atamayla değil seçimle iş başına gelen, üyeler ise gönüllülük perspektifiyle davranış ve eylemlerde bulunan kişilerdir. Bu yönüyle de diğer sektörlerden ayrılan bazı algılama şekilleri de çalışmada ortaya konulmuştur.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Araştırmanın amacı kapsamında Şekil 2'de görülen teorik model ortaya konulmuştur. Modelde kurum felsefesini oluşturan misyon, vizyon, değerler ve ilkelerin; yönetimin vereceği özel önem sonucu gönüllü takımın başarısını etkileyecek yönetsel nitelikler olan örgütsel yapı, kişiler, aidiyet, sorumluluk, katılımcılık, iletişim, motivasyon, çatışma, eğitim, destek, yaratıcılık, ödül saygı ve işbirliği ile ilişkisinin bulunduğu varsayılmıştır. Bu nitelikler her ne kadar grup içinde varolan / yaşanan boyutlar olsalar da onların pozitif yönde uygulamaya geçirilmesi yine yöneticinin yaklaşımı dışında olamayacaktır.

Şekil 2. Araştırmanın Teorik Modeli

Yukarıda ortaya konulan varsayım çerçevesinde Şekil 2'de yer alan Model kapsamında bu çalışmanın ayrıntılı amacı yönetici ve üye / gönüllü çerçevesinde "takım çalışmalarının misyon, vizyon, değer ve ilkeler ile örtüşme düzeyini, takım çalışmalarında pozitif iletişim, katılımcılığın ön planda olması, motivasyon yüksekliği, sorumluluk duygusundaki gelişmişlik, aidiyet duygusunun görülmesi, örgütsel yapı ile örtüşme, uygun ve doğru kişilerin seçimi, yaratıcılığın ön plana çıkması, başarının ödüllendirilmesi, kişilerin birbirlerine olan destekleri, eğitimin başarı

ile uygulanması, üyeler arasında saygı ve işbirliğinin görülmesinin ön planda olması durumlarının ortaya konulmasıdır". Bunun yanı sıra sözü edilen niteliklerin faktörler kapsamında önemsenme düzeyinin ve ilişkiselliklerinin belirlenmesidir.

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde araştırmada yedi temel hipotez ortaya konulabilir:

H₁: STK'larda gönüllü takım faaliyetlerinde kurum felsefesi STK yöneticileri tarafından önemsenmektedir

H₂: STK'larda gönüllü takım faaliyetlerinde kurum felsefesi STK üyelerince (yönetici dışındaki) önemsenmektedir

H₃: STK'larda gönüllü takım faaliyetlerinde yönetsel nitelikler STK yöneticileri tarafından önemsenmektedir

H₄: STK'larda gönüllü takım faaliyetlerinde yönetsel nitelikler STK üyelerince (yönetici dışındaki) önemsenmektedir

H₅: STK'larda kurum felsefesi ile gönüllü takımlarda yönetsel nitelikler açısından yönetici ve üyelerin (yönetici dışındaki) bakış açılarında farklılık vardır

H₆: STK'larda yöneticiler açısından kurum felsefesi ile gönüllü takımlarda yönetsel nitelikler arasında pozitif bir ilişki vardır

H₇: STK'larda üyeler (yönetici dışındaki) açısından kurum felsefesi ile gönüllü takımlarda yönetsel nitelikler arasında pozitif bir ilişki vardır

Örneklem ve Ölçme Aracının Oluşturulması

Araştırmanın çerçevesi belirlenirken İzmir ili kapsamında yer alan aktif ve önde gelen STK'ların yer aldığı Türk Tarih Vakfı'nın 2005 yılında yayınladığı STK'lara yönelik rehber ve İzmir ili çerçevesinde şehir rehberinin yer aldığı web sayfalarından faydalanılmıştır. Türk Tarih Vakfı'nın sözü edilen yayınında İzmir ili bölümünde 230 adet STK ile ilgili bilgiler yer almaktadır (Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi, 2005, s.620-622; Kent Haber; İzmir Büyükşehir Belediyesi; İzmir Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği).

Kavramsal model çerçevesinde oluşturulan anket formu Ekim 2009 - Ağustos 2010 tarihleri arasında bir metropol olan İzmir ilinde yer alan 104 STK kapsamında yüz yüze anket ve e-mail yöntemi ile 111 yönetici ve 222 üye kapsamında toplam 333 birey üzerinde uygulanmıştır. Türk Tarih Vakfı yayını araştırmanın çerçevesi olarak belirlendiğinde sözü edilen kaynaktan yer alan 230 STK baz alındığında STK'lara ulaşma oranı %45'dir. Diğer taraftan analiz aşamasında eksik ve yetersiz bilgi nedeniyle 9 adet anket formu kapsam dışı bırakılmıştır.

Araştırmada oluşturulan anket formunun geçerlik ve güvenilirliği kapsamında literatür taraması yapılmış bu kapsamda konu ile ilgili yerli ve yabancı pek çok kaynaktan faydalanılmıştır. Konu ile ilgili olarak doğrudan ya da dolaylı bir şekilde yabancı kaynaklarda yer alan anketlerin Türkçe çevirileri kapsamında uzman akademisyenlerden yardım alınmıştır. Elde edilen maddeler kar amacı güden ve kamu sektöründen farklı özellikleri içeren STK'ların doğasına uygun bir şekilde ortaya konulmuştur. İlk etapta elde edilen 30 adet anket formu kapsamındaki yanıtlar incelenerek yanlış ve eksik olarak algılanan bunun yanı sıra güvenirliliği düşürücü sorular yeniden düzenlenerek anket formunun nihai biçimi oluşturulmuştur.

Araştırma için hazırlanan nihai anket formu iki temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bağımsız değişkenler olan "yaş, cinsiyet, eğitim durumu, bireyin STK'daki konumu" yer almaktadır.

İkinci bölümde Şekil 2'de yer alan kavramsal model çerçevesinde kurum kültürü ve takımın yapısal özelliklerini ortaya koyan 18 önermeye yer verilmiştir. Önermeler yukarıdaki literatürde ortaya konulan açıklamalar çerçevesinde oluşturulmuştur. Önermeler 5'li Likert ölçeği şeklinde hazırlanmıştır. Yanıtlar kesinlikle katılmıyorum için 1, katılmıyorum için 2, orta düzeyde katılıyorum için 3, katılıyorum için 4, kesinlikle katılıyorum için 5 şeklinde ortaya konulmuştur.

Araştırmada istatistiksel analizler kapsamında SPSS yazılımı kullanılmıştır. Uzman bir istatistikçi ile çalışılarak araştırma kapsamında Cronbach Alfa, faktör analizi, t testleri, korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Araştırma bulguları demografik, ölçüm aracının güvenilirliği ve faktör değişkenler kapsamında aşağıda yer almaktadır.

Demografik Değişkenler Kapsamında Bulgular

Araştırmaya katılanların yaş ortalaması ve standart sapması; genel olarak (N=324) 36.9±9.26, yöneti-

ciler için (n=111) 38.6±10.5 ve üyeler için (n=213) 36.1±8.41'dir. Yöneticiler 20-29 ve 40-49, üyeler ise 30-39 yaş gruplarında yığılmıştır (Tablo 2). Yöneticiler lise ve üniversite gruplarında dengeli bir şekilde yer almıştır. Üyeler ise ağırlıklı olarak lise grubunda yoğunlaşmaktadır (Tablo 2). Yönetici ve üye grupları için cinsiyet açısından dengeli bir dağılım görülmüştür (Tablo 2).

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Karakteristikleri (n=324)

Demografik Bilgi		N	%	Demografik Bilgi		N	%
STK'daki Konum				Eğitim Durumu			
Yönetici		111	34.3	Lise		60	54.1
Üye		213	65.7	Yönetici	Üniversite	51	45.9
Toplam		324	100		Toplam	111	100
Yaş Grupları				Cinsiyet			
				Üye	İlk-orta	21	9.9
					Lise	135	63.4
Yönetici	20-29	39	35.1		Üniversite	57	26.8
	30-39	18	16.2		Toplam	213	100
	40-49	36	32.4				
	50 ve üstü	18	16.2				
	Toplam	111	100	Yönetici	Kadın	57	51.4
	20-29	42	19.7		Erkek	54	48.6
	30-39	99	46.5		Toplam	111	100
Üye	40-49	54	25.4		Kadın	114	53.5
	50 ve üstü	18	8.5	Üye	Erkek	99	46.5
	Toplam	213	100		Toplam	213	100

Ölçüm Aracının Güvenirliği

Anketin ikinci bölümünde yer alan 18 önermeye faktör analizi uygulanmıştır. Temel bileşenler analizi tercih edilmiştir. Faktör analizi sonucu Kaiser-Meyer-Olkin değeri 0.767 bulunmuştur. Bartlett Küresellik Testi sonucunda sıfır hipotezi (H_0 : korelasyon matrisi birim matristir) reddedilmiştir ($\chi^2_{153} = 2493.012$, $p=0.000$). Anti imaj korelasyon matrisinin köşegen değerleri 0.879-0.588 değerleri arasında değişim göstermektedir. Bu üç sonuca göre 18 önermeden oluşan yapının faktör analizine uygun olduğu kararı verilmiştir. Faktör analizi sonucu toplam varyansı % 64.287 oranında açıklayan 5 faktör oluşmuştur. Toplam varyansın, %15.822'sini birinci, %14.891'ini

ikinci, %12.833'ünü üçüncü, %11.376'sını dördüncü ve %9.365'ini beşinci faktör açıklamaktadır (Tablo 3). Oluşan 5 faktörlük yeni yapının genel Cronbach Alfa değeri 0.864'dür (Tablo 3). Dolayısıyla ankette yer alan önermelerin işaret ettiği faktörlerin konuyu yüksek derecede açıkladığı belirlenmiştir. Diğer taraftan genel, faktör ve madde bazında Cronbach Alfa değerleri de tutarlılık göstermektedir (Tablo 3). Ayrıca 18 önerme için soru bütün korelasyon değerleri (item-total correlation) değerleri 0.255-0.663 değerleri arasında değişim göstermiştir. 18 önerme için genel soru ortalaması (item-means) oldukça yüksek bir seviyede 4.1 ve ortalama varyans 0.75 değerini almıştır.

Tablo 3. Faktörlere Yönelik Sonuçlar

Önergeler	Faktörler					Cronbach Alfa Skorları	$\bar{x} \pm s$	
	F1	F2	F3	F4	F5	Genel= 0.864		
Takım çalışmaları ilkerimiz ile örtüşmektedir	.771	.129	.064	.020	.058	.726	.761	4.2±.70
Takım çalışmaları vizyonumuz ile örtüşmektedir	.764	.274	.064	.137	.220	.631		4.4±.57
Takım çalışmaları misyonumuz ile örtüşmektedir	.737	.412	.058	.120	.233	.653		4.4±.65
Takım çalışmaları değerlerimiz ile örtüşmektedir	.548	.190	.381	.074	.054	.750		4.2±.70
Takım üyeleri arasında pozitif iletişim yaygındır	.190	.739	.137	.122	.007	.610	.718	4.1±.85
Takım çalışmalarında katılımcılık ön plandadır	.106	.667	.325	.030	.070	.679		4.2±.94
Takım faaliyetlerinde motivasyonumuz yüksektir	.258	.525	.075	.122	.384	.679		4.2±.79
Takım içi çatışmalar pozitif yöne yöneltilmektedir	.458	.476	.386	.003	.184	.654		3.8±1.1
Takım üyelerinin sorumluluk duygusu gelişmiş düzeydedir	.009	.238	.787	.261	.019	.700	.774	4.0±.87
Takıma aidiyet duygusu görülmektedir	.027	.436	.681	.001	.206	.705		4.1±.97
Takım çalışmaları örgütsel yapımız ile örtüşmektedir	.464	.010	.627	.212	.195	.761		4.0±.98
Takım çalışmalarında uygun ve doğru kişiler seçilmektedir	.243	.455	.507	.003	.432	.713		4.1±.91
Takım içinde bireysel yaratıcılık ön plana çıkmaktadır	.214	.093	.115	.836	.142	.545	.681	3.8±.99
Takım çalışmalarında başarı ödüllendirilmektedir	.090	.038	.103	.679	.117	.677		3.7±1.1
Takım içi kişiler arası destek ön plana çıkmaktadır	.158	.499	.040	.573	.166	.627		4.0±.81
Takım içinde eğitim başarı ile uygulanmaktadır	.039	.343	.254	.515	.363	.595		4.0±.94
Takım üyeleri arasında saygı ön plandadır	.038	.094	.025	.029	.817	---	.375	4.3±.67
Takım üyeleri arasında işbirliği ön plandadır	.382	.223	.220	.334	.512	---		4.0±.72

Araştırmanın uygulama modeli:

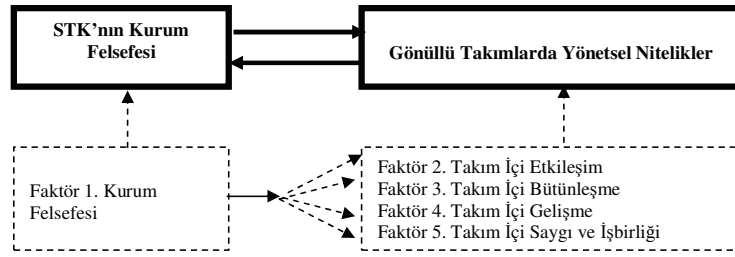
Tablo 3 de görüldüğü gibi faktör analizi sonucu ortaya çıkan 5 faktörlük yeni yapı çerçevesinde Şekil 2'deki teorik model Şekil 3'de görüldüğü gibi içerdiği maddelere uygun bir şekilde yeniden isimlendirilmiştir (Şekil 3). Bu kapsamda;

- Faktör 1. Kurum felsefesi: Misyon, vizyon, değerler ve ilkeler kapsamında kurum felsefesi öğelerini içermektedir,
- Faktör 2. Takım içi etkileşim: İletişim, çatışma, katılımcılık, motivasyon kapsamında takım üyelerinin etkileşimini öne çıkaran önermeleri içermektedir.

- Faktör 3. Takım içi bütünleşme: Aidiyet duygusu, sorumluluk, uygun ve doğru kişi ve örgütsel yapı kapsamında bütünleşmeyi öne çıkaran önermeleri içermektedir.

- Faktör 4. Takım içi gelişme: Eğitim, yaratıcılık, kişiler arası destek ve ödüllendirme kapsamında takım üyelerini geliştirici önermeleri içermektedir.

- Faktör 5. Takım içi saygı ve işbirliği: Saygı ve işbirliği önermelerini içermektedir.

Şekil 3. Araştırmanın Uygulama Modeli

Araştırmanın uygulama modeli altı ana faktörden oluşmaktadır. Uygulama modelinde STK'larda kurum felsefesi ile diğer faktörler olan gönüllü takımlarda görülebilecek niteliklerden takım içi etkileşim, bütünleşme, gelişme, saygı ve işbirliği faktörleri arasında bir ilişkinin olduğu varsayılmaktadır. Bu kapsamda ilişki pozitif ya da negatif yönde olabilir. Ancak teorik olarak düşünüldüğünde sözü edilen ilişkinin pozitif yönde olması gibi bir ön yargı ortaya konulabilir. Diğer taraftan deneysel olmayan bu çalışmada STK'larda yer alan yönetici ve üyeler / gönüllülerin konuya yönelik algıları değerlendirilmiştir. Bu yönüyle uygulama modelinde zaten çeşitli süreç ve görevlerde STK'larda yer almış / almakta olan bireylerin görüşlerinin tecrübe açısından sözü edilen ilişkiyi açıklamada yeterli olabileceği ifade edilebilir.

Ayrıca araştırmanın uygulama modeli kurum felsefesindeki değişimin takım içinde yer alan yönetmel nitelikleri etkileyeceğini varsaymakla birlikte takım içi etkileşim, bütünleşme, gelişme, saygı ve işbirliğinin de birbirlerini etkileyebileceklerini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle araştırma sonucunda elde edilen bulgular sadece STK'nın kurum felsefesi ve gönüllü takımlarda yönetmel nitelikler kapsamında ilişkiyi ortaya koymamaktadır. Bunun yanı sıra faktörler arasındaki ilişkisellikte yön ve güç açısından da farklılıkları / yakınlıkları da belirlemeyi sağlayabilecektir.

Model daha ayrıntılı bir şekilde ele alındığında ise, takım içi etkileşim kapsamında yer alan gönüllü takımlarda görülebilen "iletişim, çatışma, katılımcılık ve motivasyon süreçlerinin"; takım içi bütünleşme kapsamında yer alan gönüllü takımlarda görülebilen aidiyet duygusu, sorumluluk, uygun ve doğru kişi ve örgütsel yapı kapsamında bütünleşme süreçlerinin";

takım içi gelişme kapsamında yer alan "eğitim, yaratıcılık, kişiler arası destek ve ödüllendirme süreçlerinin"; takım içi saygı ve işbirliği kapsamında yer alan "saygı ve işbirliği süreçlerinin" temel olarak kurum felsefesi kapsamında yer alan "misyon, vizyon, değerler ve ilkeler" bunun yanı sıra birbirleriyle de ilişkilerinin, bu ilişkilerdeki benzer / farklı yönlerin belirlenmesi de modelin çatısını oluşturduğu belirtilebilir. Şüphesiz araştırmanın başlangıcında yer alan 18 önerme kapsamında da sözü edilen ilişkiler incelenebilirdi. Ancak bu çalışmada faktör analizi sonucu oluşan yalın yapının konuyu hem metodolojik hem de daha konsantre bir şekilde anlaşılır kılabilceği burada belirtilebilecektir. Zaten ankete katılan bireylerin görüşleri sonucunda ölçüm aracının yeni şekli nedeniyle uygulama modeli oluşturulduğu da unutulmamalıdır.

Faktörler Kapsamında Bulgular

Tek örnek t testi için test değeri 5'li Likert ölçeği için orta değer olan 3 alınmıştır. Sonuç olarak hem yönetici hem de üyeler için faktörlere yönelik istatistiklerin tamamı pozitif yönde anlamlı olarak bulunmuştur (Tablo 4). Bu bulgulardan hareketle araştırmanın farklılığa dayanan ilk dört hipotezi kabul edilmiştir. H_1 hipotezi kapsamında STK'larda gönüllü takım faaliyetlerinde kurum felsefesinin (faktör 1) STK yöneticileri tarafından önemsendiği belirlenmiştir. H_2 hipotezi kapsamında STK'larda gönüllü takım faaliyetlerinde kurum felsefesinin (faktör1) STK üyelerince (yönetici dışındaki) önemsendiği belirlenmiştir. H_3 hipotezi kapsamında STK'larda gönüllü takım faaliyetlerinde yönetmel niteliklerin STK yöneticileri tarafından önemsendiği belirlenmiştir. Benzer şekilde H_4 hipotezi kapsamında da STK'larda gönüllü takım faaliyetlerinde yönetmel nitelikler STK üyelerince (yö-

netici dışındaki) de önemsendiği belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle araştırmada STK'larda gönüllü takım faaliyetlerinde yönetsel nitelikler olarak ortaya konulan takım içi etkileşim (faktör 2), takım içi bütünleş-

me (faktör 3), takım içi gelişme (faktör 4) ve takım içi saygı ve işbirliği (faktör 5) hem STK yöneticileri hem de üyeler tarafında ileri düzeyde önemsenen konular olarak belirlenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Yöneticiler ve Üyelerin Faktörlere Yönelik Algıları

STK'daki Konum	Faktör	$\bar{x} \pm s$	Tek Örnek t Testi (Test Değeri $3 \leq \mu$)		
			t	sd	p
Yönetici	F1	4.2±.42	30.660	110	.000
Üye		4.3±.53	27.519	110	.000
Yönetici	F2	4.2±.48	19.114	110	.000
Üye		4.0±.76	12.940	110	.000
Yönetici	F3	4.0±.59	30.986	110	.000
Üye		4.0±.78	37.417	212	.000
Yönetici	F4	3.7±.62	19.680	212	.000
Üye		3.9±.72	20.211	212	.000
Yönetici	F5	4.2±.41	19.719	212	.000
Üye		4.1±.60	28.673	212	.000
Yönetici	F Genel	4.1±.36	32.278	110	.000
Üye		4.1±.50	32.884	212	.000

Diğer taraftan bağımsız iki örnek t testi sonuçları kapsamında yönetici ve üyelerin Kurum felsefesi (faktör1), takım içi etkileşim (faktör 2) ve takım içi gelişme (faktör 4) açısından anlamlı bir farka rastlanılmıştır. Bu üç faktör kapsamında araştırmanın beşinci hipotezi olan "STK'larda kurum felsefesi ile gönüllü takımlarda yönetsel nitelikler açısından yönetici ve üyelerin (yönetici dışındaki) bakış açıları arasında farklılık vardır" hipotezi kabul edilmiştir. Diğer bir deyişle üyeler yöneticilere göre kurum felsefesinin daha önemli olduğunu algılamaktadırlar. Benzer şekilde takım içi gelişmeye de üyelerin yöneticilere

göre daha fazla önem verdikleri ortaya çıkmıştır. Ancak takım içi etkileşim konusunda yöneticilerin algıları üyelere göre daha fazla önemsenir şeklindedir (Tablo 5). Diğer taraftan yönetici ve üye algıları arasında takım içi bütünleşme (faktör 3), takım içi saygı ve işbirliği (faktör 5) ile genel bağlamda anlamlı bir farklılık yoktur (Tablo 5). Dolayısıyla bu faktörler için hem yöneticiler hem de üyeler beşinci hipotez olan "STK'larda kurum felsefesi ile gönüllü takımlarda yönetsel nitelikler açısından yönetici ve üyelerin (yönetici dışındaki) bakış açıları arasında farklılık vardır" hipotezi kabul edilmemiştir.

Tablo 5. Yönetici ve Üyelerin Faktörlere Yönelik Algılarının Karşılaştırılması

STK'daki Konum	Faktör	$\bar{x} \pm s$	Bağımsız İki Örnek t Testi		
			t	sd	p
Yönetici	F1	4.2±.42	-2.563	322	.011
Üye		4.3±.53			
Yönetici	F2	4.2±.48	2.985	322	.003
Üye		4.0±.76			
Yönetici	F3	4.0±.59	-.202	322	.840
Üye		4.0±.78			
Yönetici	F4	3.7±.62	-2.572	322	.011
Üye		3.9±.72			
Yönetici	F5	4.2±.41	.295	322	.768
Üye		4.1±.60			
Yönetici	F Genel	4.1±.36	-.440	322	.660
Üye		4.1±.50			

Araştırmada faktörler kapsamında ilişkiselliğin de istatistiksel olarak belirlenmesi de amaçlanmıştır. Bu kapsamda ortaya konulan H_0 hipotezi kapsamındaki “STK’larda yöneticiler açısından kurum felsefesi ile gönüllü takımlarda yönetmel nitelikler arasında pozitif bir ilişki vardır” hipotezi sadece yönetici grup için takım içi etkileşim algısı (faktör 2) ile takım içi bütünleşme algısı (faktör 3) arasındaki ilişkisellik dışında kabul edilmiştir. Ayrıca tüm korelasyon değerleri de pozitif yöndedir (Tablo 6).

Araştırmanın temel amacı kurum felsefesi ile amacı STK’nın kurum felsefesi ile STK faaliyetlerinde oluşturulan gönüllü takımlarda yaşanan yönetmel nitelikler arasındaki ilişkinin yönetici ve üye açısından değerlendirilmesidir. Araştırmanın temel amacı kapsamında ise yöneticilerin H_0 hipotezi kabul edilmiş

dolayısıyla kurum felsefesi (faktör 1) ile diğer faktörler olan takım içi etkileşim (faktör 2), takım içi bütünleşme (faktör 3), takım içi gelişme (faktör 4), takım içi saygı ve işbirliği (faktör 5) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Takım üyeleri açısından da benzer bulgular elde edilmiştir. Takım üyeleri için de H_0 hipotezi “STK’larda üyeler (yönetici dışındaki) açısından kurum felsefesi ile gönüllü takımlarda yönetmel nitelikler arasında pozitif bir ilişki vardır” hipotezi kabul edilmiş dolayısıyla kurum felsefesi (faktör 1) ile diğer faktörler olan takım içi etkileşim (faktör 2), takım içi bütünleşme (faktör 3), takım içi gelişme (faktör 4), takım içi saygı ve işbirliği (faktör 5) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan genel açıdan da H_0 hipotez kabul edilmiş ve pozitif yönlü ilişkisellik belirlenmiştir.

Tablo6. Yönetici ve Üyelerin Faktörler Kapsamında Algıları Arasındaki Korelasyonlar

STK'daki Konum	Faktör	F1	F2	F3	F4
Yönetici	F1				
	F2	.50**			
	F3	.35**	.08		
	F4	.47**	.49**	.41**	
	F5	.47**	.27**	.38**	.44**
Üye	F1				
	F2	.58**			
	F3	.47**	.81**		
	F4	.22**	.41**	.42**	
	F5	.34**	.26**	.27**	.31**
Genel	F1				
	F2	.53**			
	F3	.44**	.66**		
	F4	.30**	.40**	.41**	
	F5	.36**	.26**	.29**	.33**

Not: N = 324. Yönetici n=111. Üye n=213. ** .01 düzeyi. * .05 düzeyi.

Sonuç

Araştırmanın bulguları çerçevesinde Tablo 3 ve Tablo 4 gerek yöneticilerin gerekse üyelerin / gönüllülerin gönüllü takım çalışmalarında kurum felsefesinin, takım içi etkileşimin, takım içi bütünleşmenin, takım içi gelişmenin ve takım içi saygı-işbirliğinin yaşandığı algısına sahip olduğunu ortaya koymaktadırlar. Bu çerçevede Tablo 3'de yer alan önermelerin betimleyici istatistiklerinin $3.8 \pm 1.1 \leq \bar{x} \pm s \leq 4.4 \pm .57$ şeklinde yüksek değer içeren bir aralıkta dağılım gösterdiği görülebilir. Diğer taraftan bu sonuçlar genel anlamda Tablo 4'de de benzer sonuçlar ortaya konulmuştur. Tablo 4'de yer alan betimleyici istatistikler de $3.7 \pm .62 \leq \bar{x} \pm s \leq 4.3 \pm .53$ şeklinde yüksek değer içeren bir aralıkta dağılım göstermektedir. Ancak faktörler kapsamında daha ayrıntılı bir bakış açısı ile "takım içi gelişmenin (faktör 4)" katılımcılar tarafından diğer faktörlere nazaran daha düşük düzeyde olduğu algısı da ortaya çıkmıştır (Tablo 4). O halde burada STK'larda gönüllü takımlarda gelişmeye yönelik süreçlere daha fazla önem verilmesi gerekliliği gibi bir yargı ortaya konulabilir. Diğer taraftan faktörler kapsamında en yüksek ortalama ise "kurum felsefesi (faktör 1)" kapsamında ortaya çıkmıştır. Bu sonuç çerçevesinde ise STK'ların adeta varlık nedeni olan kurum felsefesi kapsamındaki başta misyon ve vizyon bunun yanı sıra değer ve ilkelerin gönüllü takım çalışmalarına büyük ölçüde yansıtıldığı belirtilebilir. Diğer faktörler olan takım içi etkileşim, bütünleşme ile saygı ve işbirliği de oldukça yüksek bir algı değeri şeklinde belirlenmiştir (Tablo 4). O halde STK'larda gönüllü takımlarında takım içi etkileşimin, bütünleşmenin, saygı ve işbirliğinin iyi bir seviyede olduğu ancak geliştirilebileceği de belirtilebilir.

Diğer taraftan benzer takım çalışmaları kapsamında ki Campion ve diğerleri (1993, s.834), Druskat ve Kayes'in (1999, s.218), Erez ve diğerlerinin (2002, s.939) çalışmalarına göre bu çalışmada daha yüksek ortalama değerler olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu sonuçlardan hareketle STK'larda gönüllü takım çalışmalarına verilen önemin daha yüksek olduğu algısı belirtilebilir.

STK'larda gönüllü takımların oluşumu ve işleyişi kapsamında bu sonuçları yorumlamak olasıdır. STK'larda gönüllü takımları -gerektiğinde ücret ve

rilse bile- isteğe bağlı bir psikolojiyi içermektedirler. Diğer bir deyişle STK'larda gönüllü bireyler takımlarda gerçekleştirdikleri görevlerde gönüllülük çerçevesinde genel (yardım etme isteği, problem çözme, toplumda yüz yüze görüşme, toplumdaki çeşitli hasar ve adaletsizlikleri azaltma) ve bireysel (insanlarla görüşme, arkadaşlık, kendini iyi hissetme, becerilerini sergileme) nedenlerle motive olmaktadır (Yanay ve Yanay, 2008, s.66). Sözü edilen motivasyonlar ise STK'nın kurum felsefesi (misyon, vizyon, değer ve ilkeler) kapsamında güçlü bir şekilde faaliyetlere yansıtılmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla gönüllü takım çalışmaları için yönetsel niteliklerin yüksek derecede pozitif bir şekilde hayata geçirilmesi doğal olarak görülebilecektir. Kuşkusuz bu yorumlar ölçüm aracından elde edilen önermeler kapsamındaki algılar çerçevesinde yapılmıştır. Koşullardan dolayı (örneğin doğal afet vb. olaylarda faaliyetlerde üst düzey stresten dolayı performans düşebilir) algılar ile gerçek arasında düşük seviyede de olsa değişim olabileceği düşünülse bile yine yönetici ya da üye beklentilerinin yüksek olması da pozitif bir sonuç olarak değerlendirilebilecektir.

Genel anlamda tüm faktörlerin ortalamaları karşılaştırıldığında yönetici ve üyelerin algıları arasında farklılık ortaya çıkmamıştır (Tablo 5). Bu kapsamda yöneticilerin ve üyelerin STK'larda kurum felsefesi, takım içi etkileşim, bütünleşme, gelişme, saygı ve işbirliği için bir bütün olarak algıları oldukça iyi düzeyde ve benzerdir. Bu gönüllülük felsefesi ile birlikte düşünüldüğünde gönüllülüğü oldukça destekleyici, geliştirici ve örtüşen bir sonuç olarak görülebilir.

Ancak faktörler kapsamında ayrıntılı incelendiğinde üyelerin kurum felsefesi ve takım içi gelişme konusunda yönetici gruba göre daha fazla pozitif algıya sahip oldukları belirlenmiştir (Tablo 5). Bu bağlamda kurum felsefesi ve takım içi gelişmenin yöneticiler açısından daha düşük olduğu algısının ortaya çıkması pozitif bir sonuç olarak değerlendirilebilir. STK'larda kurum felsefesi kısa ve orta dönemli çerçevede yönetici ve gönüllü üyelerin katılımcı bir şekilde oluşturdukları ve sahiplendikleri konuları içerir (Brainard ve Siplon, 2004, s.451). Ancak uzun soluklu bakış açısında doğal olarak yöneticilerin görüşleri kurumun

gelişmesi açısından farklılıklar da gösterebilir. Bu nedenle de yöneticilerin kurum felsefesi açısından beklentilerinin çitayı yükseltecek şekilde olması doğal bir sonuç olarak görülebilir. Takım içi gelişme STK'nın gönüllü yönetimi sürecinin en önemli fonksiyonlarından olan eğitim (uyum ya da rutin) ve gelişme değerlendirildiğinde üyelerin / gönüllülerin daha iyiye gitmeleri açısından itici bir düşünce olarak yine doğal olarak karşılanabilir.

Diğer taraftan gönüllü takım üyelerinin beklentilerini karşılamayan süreçlerin zaten kırılma eğilimi yüksek seviyesine de dönüşebilecek gönüllülük süreçlerini olumsuz etkileyebileceği literatürde yer almaktadır (Yaman, 2005: 44-46). Çünkü genel anlamda gönüllülük bireylerin işleri dışında öz veri göstererek ekstra zaman, çaba, para ve bilgi harcadıkları bir olay olarak kırılma eğilimi yatkin süreçlerdir. Bu kapsamda konuya yaklaşıldığında özellikle STK'nın kurum felsefesi ile örtüşmeyen süreçler ve gönüllü algıları (görevi isteme, yanlış görevlendirme, rol belirsizliği, eşitsizlik vb.) yöneticinin istediği performansın gerçekleşmesini engelleyebilir bu nedenle de yönetici yetersizlik görebilir. Oysa aynı durum gönüllü takım üyeleri için normal ve yeterli bir performans seviyesi olarak algılanabilir.

Yöneticiler ise üyelere göre takım içi etkileşim konusunda daha fazla pozitif algıya sahiplerdir (Tablo 5). Takım içi etkileşimin iletişim, çatışma, katılımcılık, motivasyon gibi konularda yöneticinin başarısını ortaya koyan bir sonuç olduğunu görmek olasıdır. Konuya üye tarafından bakıldığında ise faaliyetler sırasında bireysel nedenlerden (beklenti farklılığı, STK'yı tanımama, yanlış rol algısı, yetersizlikler, davranış bozuklukları vb.) dolayı spesifik de olsa etkileşimin yetersiz olduğu algılanabilir. Bu çerçevede yine yöneticinin pozitif yaklaşımları olumsuzlukları pozitif süreçlere yönltebilecektir. Genel anlamda yönetici ve gönüllülerin görüşlerinde farklılık olmadığı yukarıda belirtilmiştir. Ayrıca güvenilir gönüllü bireylerin kurum kültürünü geliştirerek STK'yı geleceğe taşımada önemli rol oynadıkları görüşü literatürde zaten yer almaktadır (Waters ve Bortree, 2010, s.339).

Takım içi bütünleşme ile takım içi saygı ve işbirliği açısından yönetici ve üyeler benzer algıya sahiptirler (Tablo 5). Takım içi bütünleşme çerçevesinde aidi-

yet duygusu, sorumluluk, uygun ve doğru kişi seçimi ve örgütsel yapının uygunluğu bunun yanı sıra takım içi saygı ve işbirliği katılımcı şekilde geliştirilebilen gönüllü süreçleridir. Bu açıdan uygulamada yönetici ve üyelerin / gönüllülerin algılarının yüksek ve benzer olması beklenen bir sonuç olarak yorumlanabilir.

Araştırma bulguları, yöneticiler ve üyeler için gönüllü takım çalışmalarında kurum felsefesi algısı ile takım içi etkileşim, bütünleşme, gelişme ve takım içi saygı-ışbirliği algıları arasında pozitif yönde ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır (Tablo 6). Salas ve diğerleri (2008, s.541) takımların misyonlarını başarmaları için koordinasyon, bütünleşme, işbirliği ve iletişimin geliştirilmesine önem vermeleri gerektiğini vurgulamaktadırlar. Dolayısıyla gerek yönetici gerekse üyeler / gönüllüler için kurum felsefesinin önemsenmesinin gönüllü takım çalışmalarında takım üyeleri arasında pozitif etkileşim, bütünleşme, gelişme ve saygı-ışbirliğini olumlu etkileyeceği ya da artıracağı yorumu yapılabilir. En yüksek skora sahip olduğu için yönetici ve üyelerin kurum felsefesi algısı ile takım içi etkileşim algısını daha yüksek düzeyde etkileyebilir yorumu yapılabilir (Tablo 6). İlişkiler incelendiğinde sadece üyeler açısından gönüllü takım çalışmalarında kurum felsefesinin önemsenmesinin takım içi gelişmeyi diğerlerine göre daha düşük düzeyde ancak pozitif yönde etkileyeceği yorumu yapılabilir (Tablo 6).

Sonuç olarak STK'lar için yönetim ve insan kaynakları düşünce ve yaklaşımlarından farklı yönelimlerin de uygulamada görülebileceği ifade edilebilir. Literatürde STK'larda yöneticilerin bazılarının yönetsel konuların (kurum kültürü, planlama, uygulama ve değerlendirme karar verme, liderlik vb.) kar amacı güden sektöre göre daha farklı, kimilerinin ise benzer olabileceği inancını taşıdıkları da vurgulanmaktadır (Lewis, 2002, s.67-68). Buna karşılık literatür kapsamında pozitif bir görüş olarak dönüştürücü bir liderlik çerçevesinde kurum felsefesinin yenilenmesi ve geliştirilmesinin STK'ların gelişmesine katkı sağlayabileceği de burada ifade edilebilir (Jaskyte, 2004, s.164).

Bu çalışmada ortaya çıkan bulgular yönetim ve insan kaynakları açısından pozitif bir yönelimi ortaya koymuştur. Bu çerçevede STK'lar için yönetim ve insan kaynakları yaklaşımlarının gönüllü takım çalışmaları

rında da uygulamaya daha fazla yansıtılması önem arz edebilecektir. STK'ların kurum felsefelerine verdikleri önemin takım çalışmalarındaki maksimizasyonu onların başarılarını doğrudan etkileyebilecektir. Bu bağlamda STK'ların takım çalışmalarında kurum felsefelerine verdikleri önem takım içi etkileşim, bütünleşme, gelişme ve saygı-işbirliği ile de doğrudan ilgili ve desteklenmesi gereken bir gerçekliktir. Günümüz çağdaş STK'larında gerek yöneticiler gerekse diğer insan kaynağı bütünsel ve örtüşen bir şekilde STK'nın kurum felsefesi ile takım içi etkileşim, bütünleşme, gelişme ve saygı-işbirliğini sahiplendiklerinde arzu edilen başarı kendiliğinden ortaya çıkabilecek ve gelişebilecektir.

Kaynakça

- Acı, E. Y. (2005).** *Kalkınma Sürecinin Yeni Aktörleri Sivil Toplum Kuruluşları*. Güniz Yayıncılık: İstanbul.
- Akdemir, A. (2008).** *Vizyon Yönetimi*. Ekin Yayıncılık: Bursa.
- Akdemir, A. (2009).** *İşletmeciliğin Temel Bilgileri*. Ekin Yayıncılık: Bursa.
- Akyürek, R. (2005).** *Kurumsal İletişimde Stratejik Yönetim ve Planlama*, Anadolu Üniv. Yayınları: Eskişehir.
- American Red Cross (2006).** *Volunteer Handbook*. (Erişim Tarihi 6 Eylül 2008). http://northwestflorida.redcross.org/index.php?pr=Volunteer_Services/media/Volunteer_Handbook.pdf.
- Barbeito, C. (2004).** *Human Resources Policies and Procedures for Nonprofit Organizations*. John Wiley & Sons, Inc.: USA.
- Barutçugil, İ. (2002).** *Performans Yönetimi*. Kariyer Yayınları: İstanbul.
- Barutçugil, İ. (2004).** *Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi*. Kariyer Yayınları: İstanbul.
- Brainard, L. A. ve Siplon, P. D. (2004).** Toward Nonprofit Organization Reform in the Voluntary Spirit: Lessons From the Internet. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 33(3): 451.
- Bowers, C. A., Morgan, B. B., Salas, E., Prince, C. (1993).** Assessment Of Coordination Demand For Aircrew Coordination Training. *Military Psychology*, 5: 95-112.
- Campion, M. A., Medsker, G. J. ve Higgs, A. C. (1993).** Relations Between Work Group Characteristics And Effectiveness: Implications For Designing Effective Work Groups. *Personel Psychology*, 46: 823-850.
- Campbell, N. K. ve Ellis, J. S. (2006).** Recognizing Your Role, (Erişim Tarihi 21 Ekim 2006). <http://www.enegizeinc.com/art/aheli.html>.
- Christensen, R. A. ve Alnoor, E. (2006).** How Does Accountability Affect Mission? The Case of a Nonprofit Serving Immigrants and Refugees. *Nonprofit Management & Leadership*, 17(2):195-197.
- Carson, M. C., Mosley, C. D. ve Boyar, S. L. (2004).** Goal Orientation And Supervisory Behaviors: Impacting SMWT Effectiveness. *Team Performance Management*, 10: 152-162.
- Courtney, R. (2002).** *Strategic Management For Voluntary Nonprofit Organizations*. Taylor Francis Group Boks Ltd.: New York.
- Dinçer, M. (1996).** *Çevre Gönüllü Kuruluşlar*. Türkiye Çevre Vakfı Yayınları: Ankara.
- Doğan, İ. (2002).** *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum*, Alfa Yayınları: İstanbul.
- Doğa İle Barış Derneği (2002).** *2. Atölye: Gönüllü Kazanma ve Koruma*. Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllülük ve Gençlik, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul.
- Drucker, F. P. (1990).** *Managing The Nonprofit Organization*, HarperCollins Publishers: New York.

- Drucker, F.P. (1993).** *Kapitalist Ötesi Toplum*, Çeviren: Belkıs Çorakçı, İnkılap Kitabevi: İstanbul.
- Drucker, F.P. (1995).** *Gelecek İçin Yönetim*, Çeviren: Fikret Üçcan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Druskat, V. U. ve Kayes, C. D. (1999).** The Antecedents Of Team Competence: Toward A Finegrained Model Of Self-Managing Team Effectiveness. *Research On Managing Groups And Teams 2*: 201-228.
- Ellis, J. S. (2002).** Preparing For The Volunteer's First Day. (Erişim Tarihi 5 Ekim 2006). <http://www.enegizeinc.com/hot/02mar.html>.
- Ellis, J. S. (2006).** Unskilled vs. Differently Skilled: Maximize Volunteer Differences. (Erişim Tarihi 5 Ekim 2006). <http://www.enegizeinc.com/hot/nov00.html>.
- Empowering Americans Grassroots (2005).** Successful Strategies For Recruiting, Training, and Utilizing Volunteers, USA.
- Erez, A., Lepine, J.A. ve Elms, H. (2002).** Effects Of Rotated Leadership And Peer Evaluation On The Functioning And Effectiveness Of Self-Managed Teams: A Quasi-Experiment. *Personel Psychology*, 55: 929-948.
- Gladstein, D. L. (1984).** Groups In Context: A Model of Task Group Effectiveness. *Administrative Science Quarterly* 29: 499-517.
- Gönel, A. ve Acılar, H. (1998).** *Önde Gelen STK'lar*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Vakfı, Myra Yayıncılık: İstanbul.
- Grosman, J. B. ve Furano, K. (2002).** *Making The Most of Volunteers*, P/PV Briefs, Philadelphia.
- Güder, N. (2005).** *Sivil Toplumcunun El Kitabı*. STGP Yayınları: Ankara.
- Hill, C. W. L. ve Jones, G. R. (1989).** *Strategic Management Theory*, Houghton Mifflin Company: Boston.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir Kent ve Yaşam: Sivil Toplum Örgütleri.** (Erişim Tarihi 5 Eylül 2009). <http://www.izmir.bel.tr/StandartPages.asp?menuID=1478&MenuName=>.
- İzmir Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği,** Bağlı Odalarımız. (Erişim Tarihi 5 Eylül 2009). <http://www.iesob.org.tr/content/view/425/106/>.
- Jaskyte, K. (2004).** Transformational Leadership, Organizational Culture, and Innovativeness in Nonprofit Organizations. *Nonprofit Management & Leadership* 15(2): 164.
- Kaldor, M. (2003).** Civil Society and Accountability. *Journal of Human Development*, 4(1): 6-12.
- Kent Haber, İzmir İli Sivil Toplum Kuruluşları Listesi.** (Erişim Tarihi 5 Eylül 2009). <http://www.kenthaber.com/ege/izmir/Dizin/sivil-toplum-kuruluslari/Listesi>.
- Kotler, P. ve Andreasen, A.R. (2000).** *Strategic Marketing For Non-Profit Organizations*, Cengage Learning EMEA: USA.
- Kuyucu, P. (2005).** "Proje Yönetiminin Teknik ve İnsan Kaynakları Boyutu". *Sivil Toplum Kuruluşları İçin Yönetim Rehberi*. Kaknüs Yayınları: İstanbul.
- Leonard, R., Onyx, J. ve Hayward-Brown, H. (2004).** Volunteer and Coordinator Perspectives on Managing Women Volunteers. *Nonprofit Management & Leadership* 15(2): 205.
- Lewis, D. (2002).** Organization and Management in the Third Sector Toward a Cross-Cultural Research Agenda. *Nonprofit Management & Leadership* 13(2): 67,68.
- Mandeville, J. (2005).** The Nonprofit Sector: A Partner with Government. *Patimes Special Section*: 6.
- Marks, M. A., Mathieu, J. E. ve Zaccaro, S. J. (2001).** A Temporally Based Framework And Taxonomy Of Team Processes. *Academy of Management Review* 26: 356-376.
- Mathieu, J. E., Heffner, T. S., Goodwin, G. F., Salas, E. ve Cannon-Bowers, J. A. (2000).** The Influence Of Shared Mental Models On Team Process and Performance. *Journal of Applied Psychology* 85:273-283.

- McDonald, R. E. (2007).** An Investigation of Innovation in Nonprofit Organizations: The Role of Organizational Mission. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 36(2): 257, 260.
- Miller, A. ve Dess, G. G. (1996).** *Strategic Management*. The McGraw-Hill Companies: New York.
- NAFSA, (2002).** *Recruitment and Management of Volunteers in Educational Advising Centers*. 54th Annual Conference, Texas.
- Nahavandi, A. ve Malekzadeh A. R. (1998).** *Organizational Behavior*. Prentice-Hall: New Jersey.
- Okay, A. (2005).** *Kurum Kimliği*. MediaCat Yayınları: İstanbul.
- Ryfman, P. (2006).** *Sivil Toplum Kuruluşları, Çeviren: İsmail Yerguz, İletişim Yayınları: İstanbul.*
- Salas, E., Cooke, N. J., Rosen, M. A. (2008).** On Teams, Teamwork, and Team Performance: Discoveries and Developments. *Human Factors: The Journal of the Human Factors and Ergonomics Society* 50(3): 541-544.
- Schmid, H. (2006).** Leadership Styles and Leadership Change in Human and Community Service Organizations. *Nonprofit Management & Leadership*. 17(2): 187.
- Sharon, O. (1995).** *Strategic Management For Nonprofit Organizations*, Oxford University Pres, USA.
- Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi (2005).** Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul.
- Şimşek, M. Ş., Akgemci, T., Çelik, A. (2003).** *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış*. Adım Yayınları: Konya.
- TEMA, Vizyon Misyona.** (Erişim Tarihi 16 Temmuz 2010).<http://www.tema.org.tr/Sayfalar/Hakkimizda/MisyonaVizyon.html>.
- TEV, Misyona ve Vizyona.** (Erişim Tarihi 16 Temmuz 2010). <http://www.tev.org.tr/tr-tr/tevhakkında/Sayfalar/MisyonaVeVizyon.aspx>.
- Tosun, G.E. (2006).** *İzmir'de Sivil Toplum*. Alfa Aktüel Yayınları: İstanbul.
- Türk Kızılayı, Misyona ve Vizyona.** (Erişim Tarihi 16 Temmuz 2010). <http://www.kizilay.org.tr/kurumsal/sayfa.php?t=-KurumsalMisyonaVeVizyona>.
- Waters, R. D. ve Bortree, D. S. (2010).** Building a Better Workplace for Teen Volunteers Through Inclusive Behaviors. *Nonprofit Management & Leadership*. 20(3): 339.
- Weldon, E., Jehn, K. A. ve Pradhan, P. (1991).** Processes That Mediate The Relationship Between A Group Goal And Improved Group Performance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61: 555-569.
- Yaman, Y. (2005).** *Gönüllülük Psikolojisi ve Gönüllülük Yönetimi*. Sivil Toplum Kuruluşları İçin Yönetim Rehberi. Kaknüs Yayınları: İstanbul.
- Yanay, V. G. ve Yanay, N. (2008).** The Decline of Motivation? From Commitment To Dropping Out Of Volunteering. *Nonprofit Management & Leadership* 9(1): 66.
- Yıldırım, İ. (2004).** *Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetim*. Seçkin Yayınları: Ankara.

Üniversitelerin Personel İstihdam Politikalarının 2012 Bütçesi ile İlişkisi, Ön Mali Kontrolü ve Alternatif Politika Önerileri

Personnel Employment Policies of Universities Relationship with Budget for 2012, Pre-Financial Control and Alternative Policy Proposals

Dr. Mustafa Çolak

Öz

Anayasada bilimsel özerkliklerine özellikle vurgu yapılan üniversitelerin mali kaynakları ile görevleri arasında bir denge kurulması zorunludur. Çoğu zaman kendilerine verilen görevleri, yetersiz mali kaynaklar nedeniyle yapmakta zorluk çeken üniversitelerin, en büyük mücadele alanlarından birini kadro politikaları oluşturmaktadır. Mali yıl bütçeleri ile doğrudan ilişkili ve bütçe mevzuatına tabi kadro hareketleri, doğrudan üniversitelerin iş yapma kapasitelerini etkilemektedir. Çeşitli statülerde istihdam modeli olmasına karşın, gerek mevzuat süreci ve gerekse mali kaynak sıkıntısı, istenilen boyutlarda personel çalıştırmayı zorlamaktadır. İzlenecek politikalarla, bilimsel özerklik hürriyeti içerisinde bunu tam anlamıyla gerçekleştirebilecek özgür alanların üniversiteler için uzun vadede oluşturulması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mali Yıl Bütçesi, Kadro Politikası, İstihdam Süreçleri, Beşeri Sermaye.

Abstract

It is necessary to establish a balance between the tasks and the financial resources of universities of which are emphasized particularly on scientific/academic freedom and autonomy in the Constitution. Staff policies constitute one of the biggest areas of struggle of universities which have had difficulty in doing their assigned tasks due to insufficient financial resources most of the time. Movements of staff that are subject to the legislation and directly related to the current fiscal years budget affects the capacity of universities to do business. Although the models of employment in the various statutes, legislative process and the need for and shortage of financial resources force to run the desired

size of personnel. Thanks to policies to be followed, it is required to fully realize the free areas for universities in the long term within the scientific autonomy.

Keywords: The Fiscal Year Budget, Staffing Policy, The Processes Employed, Human Capital.

Giriş

Bütçe kapsamının genişletilmesi suretiyle bütçe hakkının en iyi şekilde kullanılması, bütçe hazırlama ve uygulama sürecinde etkinliğin artırılması, mali yönetimde şeffaflığın sağlanması, sağlıklı bir hesap verme mekanizması ile harcama sürecinde yetki-sorumluluk dengesinin yeniden kurulması, etkin bir iç kontrol sisteminin oluşturulması ve bu suretle çağdaş gelişmelere uygun yeni bir kamu mali yönetim sisteminin oluşturulması¹ amaçları doğrultusunda 10/12/2003 tarihli ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu² yürürlüğe konulmuştur.

Böylelikle, 1927 yılında çıkarılan 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunuyla düzenlenen kamu mali sistemimiz kamu idarelerinin sayı, nitelik ve teşkilatlanmalarına bağlı olarak önemli değişiklikler ile dünyada kamu mali yönetimi ve kontrol sistemi konusunda önemli gelişmeler üzerine, 5018 sayılı Kanunla, mevcut sistemin değiştirilerek daha etkin olması, Ulusal Program ve Politika Belgesi'nde de yer aldığı üzere uluslararası standartlara ve Avrupa Birliği normlarına uygun bir kamu mali yönetim ve kontrol sisteminin oluşturulması³ sürecine girilmiştir.

Dr. Mustafa Çolak, Maliye Bakanlığı Daire Başkanı, mcolak44@hotmail.com

1 5018 sayılı Kanun Tasarı Özeti. [http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=25513,\(20.03.2012](http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=25513,(20.03.2012)

2 Bkz. Resmi Gazete (R.G.): 24.12.2003/25326

3 Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu, [http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss302m.htm,\(10.03.2012](http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss302m.htm,(10.03.2012)

Yeni getirilen mali sistem ile 5018 sayılı Kanunun uygulanmasında; genel yönetim kapsamındaki kamu idareleri, uluslararası sınıflandırmalara göre belirlenmiş olan, merkezî yönetim kapsamında bulunan genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri, özel bütçeli idareler ve düzenleyici ve denetleyici kurumlar ile sosyal güvenlik kurumları ve mahallî idarelerinden oluşmaktadır.

Bir bakanlığa bağlı veya ilgili olarak belirli bir kamu hizmetini yürütmek üzere kurulan, gelir tahsis edilen, bu gelirlere harcama yapma yetkisi verilen, kuruluş ve çalışma esasları özel kanunla düzenlenen ve 5018 sayılı Kanuna ekli (II) sayılı cetvelde yer alan her bir kamu idaresinin bütçesi olarak tanımlanan özel bütçe içerisinde büyük bir oranı, üniversite bütçeleri oluşturmaktadır.

Anayasanın 130 ncu maddesinde, “*Çağdaş eğitim-öğretim esaslarına dayanan bir düzen içinde milletin ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun insan gücü yetiştirmek amacı ile; ortaöğretime dayalı çeşitli düzeylerde eğitim-öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapmak, ülkeye ve insanlığa hizmet etmek üzere çeşitli birimlerden oluşan kamu tüzelkişiliğine ve bilimsel özerkliğe sahip*” kurumlar olarak tanımlanan üniversitelerin, yüklenen bu ağır ve hassas görevleri layıkıyla yerine getirilebilmeleri için yeterli mali ve idari kaynaklarla donatılmaları zorunlu hale gelmektedir.

Bununla beraber, üniversitelerin 5018 sayılı Kanuna ekli (II) sayılı cetvelde yer almaları, bağlantılı olarak, mali sistemin tüm gereklerine eksiksiz ve tam olarak uymalarını, kadro politikalarını ve bu politikalarını belirlerken kendilerine merkezi yönetim bütçesi ile tahsis edilen bütçe imkânları çerçevesinde davranmaları konusunda da bir sorumluluk yüklemektedir.

4/11/1981 tarihli ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununda⁴ bilimsel özerkliğe ve kamu tüzelkişiliğine sahip yüksek düzeyde eğitim - öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapan; fakülte, enstitü, yükseköğretim kurumu olarak tanımlanan Üniversitelerin, bilimsel alanda yapacakları ve üretecekleri yayın, araştırma v.b entelektüel bilgi birikimine katkı sağlayan özellikleri dışında mali ve idari özerkliklerinin bulunmadığı ya da diğer bir tanımla klasik bütçe uygulama ilkelerine bağlı oldukları açıktır.

Bu mali süreç içerisinde, tahsis edilen sınırlı kaynaklarla kendilerine başta 2547 sayılı Kanun ve ilgili düzenlemeler uyarınca atfedilen görev ve yetkilerin etkin ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi için mali bir stratejik planın uygulanması ister istemez zorunlu hale gelmektedir. Bütçeler içerisinde de önemli bir paya sahip personel harcamalarının, hangi alanda, ne ölçüde ve hangi statüde eleman istihdam edilerek mali kıskaçın ne kadar hafifletileceği konusu, tamamen üniversitelerin gösterecekleri performansa bağlı olarak değişecektir.

Dolayısı ile mali sistem içerisinde belirlenmiş tüm ilke ve kurallara bağlı hareket etme durumunda kalan üniversitelerin kadro politikaları, 2012 mali yılının getirdiği temel çerçeve içerisinde kalmak kaydıyla açıklanacaktır. Bu süreçte, ön mali kontrol esasları ile denetim sistemi üzerinde durulacak ve bir strateji belgesi olarak izlenmesi gereken politika önerileri sıralanacaktır.

Üniversite Kadro Hareketlerinin Bütçesel Görünümü

Üniversitelerde başta 14.7.1965 tarihli ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu⁵, 27.6.1989 tarihli ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin⁶ ek 6 ve 7 nci maddeleri olmak üzere değişik mevzuat hükümlerine göre istihdam edilen personel harcamalarının karşılandığı gelir kaynakları veya bütçeleri de farklılaşabilmektedir. Bu anlamda istihdam türlerini, giderlerinin karşılandığı bütçe/gelir kalemleri dikkate alındığında;

1. Yükseköğretim Kurumlarında Sağlık, Kültür Spor Dairesi Başkanlığı (SKS) kurumsal kodu altında özel gelirlere istihdam edilen personel,
2. Üniversitelerin 2547 sayılı Kanununun 58 nci maddesi kapsamında kurulan döner sermaye kaynaklarından finanse edilmek ve bu işletme faaliyetlerinde kullanılmak üzere istihdam edilen personel,
3. Üniversitelerin merkezi yönetim bütçesi (özel bütçe) kaynaklarından finanse edilmek ve üniversite teşkilatında görevlendirilmek üzere istihdam edilen personel,

⁵ Bkz. Resmi Gazete: 23.7.1965/ 12056

⁶ Bkz. Resmi Gazete: 30.6.1989 /Mükerrer 20211

⁴ Bkz. Resmi Gazete: 6.11.1981/17506

4. Üniversitelerin araştırma- geliştirme projeleri kapsamında Devlet Planlama Teşkilatı vizeli veya bilimsel araştırma projeleri kapsamında yürütülen faaliyetlerde ve bu projeler için ayrılan ödeneklerden finanse edilmek üzere çalıştırılan personel,
5. Aynı şekilde üniversitelerin döner sermaye kaynaklarından finanse edilmek üzere döner sermaye kanalı ile alınan araştırma-geliştirme projelerinde çalıştırılmak üzere istihdam edilen personel,

Olarak temel gruplara ayırmak mümkündür.

Mali Kaynakları İtibari ile Personel İstihdamı

Merkezi Yönetim Bütçesi (Özel Bütçe) Kaynaklarından Personel İstihdamı

Kadrolu Personel (Memur) İstihdamı

6260 sayılı 2012 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanununun⁷ "Kadroların kullanımına ilişkin esaslar" başlıklı 22 inci maddesinde,

- 13/12/1983 tarihli ve 190 sayılı Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 2 nci maddesinde belirtilen kamu idare, kurum ve kuruluşları; serbest memur kadrolarına 2011 yılında emeklilik, ölüm, istifa veya nakil sonucu ayrılan memur sayısının yüzde 50'sini geçmeyecek şekilde açıktan veya diğer kamu idare, kurum ve kuruluşlarından nakil suretiyle atama yapabileceği,
- Bu sınırlar içinde memur ihtiyacını karşılayabilecek söz konusu idare, kurum ve kuruluşlardan yükseköğretim kurumları için ilave 5.000 adet, diğerleri için ilave 29.000 adet atama izni verilebileceği,
- Hâkimlik ve savcılık meslekleri ile bu meslekten sayılan görevlere ve Tıpta ve Diş Hekimliğinde Uzmanlık Eğitimi Yönetmeliği uyarınca asistan kadrolarına yapılacak atamalar, Maliye Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı ve Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığında münhasıran vergi ve sosyal gü-

venlik alanlarında istihdam edilecek yardımcı kadrolarına yapılacak atamalar, 657 sayılı Kanunun 53 üncü maddesine göre yapılacak özürlü personel atamaları, 27.7.1967 tarihli ve 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu kapsamında veya diğer ilgili mevzuata göre yapılacak askeri personel atamaları, emniyet hizmetleri sınıfında bulunan kadrolara yapılacak atamalar, 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun ek 1 inci maddesi ve 24/5/1983 tarihli ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununun ek 1 inci maddesi uyarınca yapılacak atamalar ile 24/11/1994 tarihli ve 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanunun 22 nci maddesi uyarınca yapılacak personel nakilleri yukarıda yer alan sınırlamalara tâbi olmadığı,

- 2/9/1983 tarihli ve 78 sayılı Yükseköğretim Kurumları Öğretim Elemanlarının Kadroları Hakkında Kanun Hükmünde Kararname eki cetvelde kadroları yer alan yükseköğretim kurumları; öğretim üyesi dışındaki boş öğretim elemanı kadrolarına, 2011 yılında emeklilik, ölüm, istifa, nakil, eğitimin tamamlanması veya başarısızlık sonucu kurumlarından ayrılan öğretim elemanı sayısının yüzde 50'sini (araştırma görevlisi kadroları için yüzde 100'ünü) geçmeyecek şekilde açıktan veya yükseköğretim kurumları ile diğer kamu idare, kurum ve kuruluşlarından naklen atama yapabilir. Bu sınırlar içinde öğretim elemanı ihtiyacını karşılayamayacak söz konusu yükseköğretim kurumları için ilave 9.000 adet atama izni verilebileceği hükme bağlanmıştır.

Bu çerçevede, üniversiteler serbest memur veya idari kadrolarına öncelikle bir önceki yıl herhangi bir nedenle ayrılan personelinin %50 ine kadar bir sınırlamaya bağlı olmaksızın ve unvan bazında dağılımını da kendileri belirleyecek şekilde atama yapabileceklerdir. Öte yandan bu kapsamda yeterli atama iznine sahip bulunmayan üniversitelere ise yine topluca verilen yükseköğretim kurumları için 5.000 adet açıktan atama izninden gerekli tahsisatlar yapılabilecektir.

Söz konusu hüküm muvacehesinde, 2012 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanununun 22 nci maddesinde öngörülen ilave (34.000) adet atama izni kontenjanının dağılımı, Başbakanlık Makamlarının 16/03/2012 tarihli Olurları ile tespit edilmiş olup, kontenjan tahsisleri ilgili kurumlara bildirilmiştir.

⁷ Bkz. Resmi Gazete: 29.12.2011/ (Mükerrer) 28157

Ancak, 6260 sayılı Kanunda zikredilen istisnalar dışında;

- Uzman (Tıpta Uzmanlık Tüzüğüne Göre), uzman tabip, tabip, dış tabibi ve eczacıların açıktan atanmalarında 07/05/1987 tarihli ve 3359 sayılı Kanunun ek 1 inci maddesi⁸ uyarınca yapılacak atamalar,
- 2012 Yılı içinde Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) sonuçlarına göre ilk defa kamu hizmeti görevlerine yapılacak atamalar, dahil olmak üzere her türlü açıktan atamalar ile diğer kamu idare, kurum ve kuruluşlarından yapılacak memur nakilleri tespit edilen sayı dahilinde bulunmaktadır. Bu mahiyette yapılacak atamalar için hiçbir merciden izin alınmayacaktır.

Yukarıda yer verilen hükümler ve açıklamalar çerçevesinde; üniversitelerce personel ihtiyacının karşılanması amacıyla yerleştirme işlemleri yapılan, ancak atama işlemleri sonuçlandırılmayanların mağduriyetlerinin önlenmesi bakımından, ilgili mevzuatına göre 2011 yılında verilmiş bulunan açıktan ve naklen atama izinleri dahilinde 31/12/2011 tarihi itibarıyla;

- Naklen atama işlemlerinde, muvafakat talebi söz konusu personelin görev yaptığı kamu idare, kurum veya kuruluşa gönderilmiş olan,
- Açıktan yapılacak atamalarda sınav ilanı yapılan,
- Kamu Personel Seçme Sınavı sonuçlarına göre yerleştirme yapılması Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığından talep edilen, ve 2011 yılında sonuçlandırılmayan atama işlemlerinin, 2011 yılında verilmiş bulunan söz konusu atama izinlerinden kullanılması kaydıyla, ilave verilen sayılara bağlı kalmaksızın, 2012 yılında tamamlanabilmesi mümkün bulunmaktadır.

8 3359 sayılı Kanun Ek Madde 1- (Ek:10/7/2003-4924/10 md.) Kamu kurum ve kuruluşlarının uzman (T.U.T.G.), uzman tabip, tabip, dış tabibi ve eczacı kadroları ile 399 sayılı Kanun Hükümünde Kararnamenin eki (II) sayılı cetvele tabi aynı unvanlı sözleşmeli pozisyonlarına yapılacak açıktan atamalar, açıktan atama izni alınmaksızın mevzuatta öngörülen işlemlerin tamamlanmasından sonra sınavsız ve kura ile yapılır.

Diğer taraftan,

- Kamu idare, kurum ve kuruluşlar itibarıyla dağılımı belirtilen açıktan atama sayılarına, yargı kararlarının yerine getirilmesi amacıyla yapılacak atamalar dâhil edilmeyecek,
- Kamu idare, kurum ve kuruluşlarının; genç işgücünün kamu yönetimine kazandırılması için “Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar İçin Yapılacak Sınavlar Hakkında Genel Yönetmelik”te belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde personel alımına öncelik vermelerini sağlamak amacıyla, bu onayla verilen ilave atama izin sayıları ile 2011 yılında emeklilik, ölüm, istifa veya nakil sonucu ayrılan memur sayısının yüzde 50’sine tekabül eden boş kadroları toplamının yüzde 2’sine kadar olanını 657 sayılı Kanunun 92 nci maddesi uyarınca kullanabilmeleri, sözü edilen madde uyarınca ataması yapılanların isimlerinin Aralık ayının ilk haftasında Devlet Personel Başkanlığına bildirilecektir.⁹

Sözleşmeli Personel İstihdamı

6260 sayılı 2012 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanununun “Sözleşmeli personele ilişkin esaslar” başlıklı 23 üncü maddesine göre,

- 1.190 sayılı Kanun Hükümünde Kararnamenin 2 nci maddesinde belirtilen kamu idare, kurum ve kuruluşlarında, 657 sayılı Kanunun 4 üncü maddesinin (B) fıkrası ile 375 sayılı Kanun Hükümünde Kararnamenin ek 7 nci maddesinde belirtilen mevzuat kapsamında, 2011 yılındaki vizeli mevcut pozisyon ve tip sözleşme örnekleri yeni bir vize yapılmasına gerek kalmaksızın 2012 yılında kullanılmaya devam olunur. Bu pozisyonlarda 2011 yılında istihdam edilen personelden, 2012 yılında görevlerine devam etmeleri uygun görülenlerle, mevcut sözleşme ücretlerine 2012 yılı için mevzuat uyarınca yapılacak artışlar ilave edilmek suretiyle yeni sözleşme yapılır.
2. Kanun, uluslararası anlaşma, Bakanlar Kurulu kararı veya yılı programıyla kurulması veya genişletilmesi öngörülen birimler ile hizmetin gerektirdiği zorunlu haller için, yılı ödeneğini aşmamak kaydıyla yapılacak yeni vizeler dışında, 2011 yılı sözleşmeli personel pozisyon sayıları hiçbir şekilde aşılamaz.

9 Başbakanlık 16/03/2012 tarihli “atama izni kontenjanı” konulu Olur'u. <http://www.dpb.gov.tr/dosyalar/pdf/aciktan/2012%20Kontenjan%20Onay.pdf>, (27.03.2012)

Bu hükümler çerçevesinde, üniversitelerin mali yıl bütçesinde yer alan başlangıç kesintili ödenek tavanları içinde kalmak ve dönemler itibariyle serbest bırakılan ödenek miktarlarını aşmamak kaydıyla personel ihtiyaçlarının yeni fakülte, yüksekokul kurulması, bölüm açılması, hizmet birimlerinin birleştirilmesi ve idari yapılanmada genişlemeye gidilmesi gibi yılı içerisinde ortaya çıkan nesnel gerekçelere bağlı olarak sözleşmeli personel temini süreci başlatılabilecektir.

Geçici veya Sürekli İşçi İstihdamı

6260 sayılı 2012 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanununun "İşçi istihdamı ve ödeneklerine ilişkin esaslar" başlıklı 24 inci maddesine göre, üniversiteler, sürekli işçileri ile 4.4.2007 tarihli ve 5620 sayılı "Kamuda Geçici İş Pozisyonlarında Çalışanların Sürekli İşçi Kadrolarına veya Sözleşmeli Personel Statüsüne Geçirilmeleri, Geçici İşçi Çalıştırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun"¹⁰ göre çalıştıracakları geçici işçileri, bütçelerinin (01.3) ile (02.3) ekonomik kodlarını içeren tertiplerde yer alan ödenekleri aşmayacak sayı ve/veya süreyle istihdam edebilirler.

190 sayılı Kanun Hükmünde Kararname kapsamındaki kamu idare, kurum ve kuruluşlarının boş sürekli işçi kadrolarına, 22/5/2003 tarihli ve 4857 sayılı İş Kanununun¹¹ 30 uncu maddesi uyarınca yükümlü oldukları özürsüz ve eski hükümlü işçi atamaları, anılan Kanun Hükmünde Kararnamenin 11 inci maddesinin (d) bendi hükmüne göre açıktan atama iznine bağlı olmaksızın gerçekleştirilir.

Toplu iş sözleşmelerinden doğacak yükümlülükler, ihbar ve kıdem tazminatı ödemeleri, asgari ücret ve sigorta prim artışı nedeniyle meydana gelecek ödenek noksanlıkları ile 6111 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun¹² 166 ncı maddesi hükümleri gereğince genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri ile özel bütçeli idarelere devredilen ihtiyaç fazlası personelin ödemeleri Maliye Bakanlığı bütçesinin "Personel Giderlerini Karşılama Ödeneği" ile "Yedek Ödenek" tertiplerinde yer alan ödeneklerden aktarma yapılmak suretiyle karşılanabilir.

Üniversitelerin harcama yetkilileri, fazla çalışma için öngörülen ödeneye göre iş programlarını yapmak, bu ödeneye aşacak şekilde fazla süreli çalışma ve/veya fazla çalışma yaptırmamak ve ertesi yıla fazla süreli çalışma ve/veya fazla çalışmadan dolayı borç bırakılmamakla yükümlüdürler. Deprem, yangın, su baskını, yer kayması, kaya düşmesi, çığ ve benzeri afetler nedeniyle yürürlüğe konulacak Bakanlar Kurulu kararları uyarınca yaptırılacak fazla çalışmalar ile fazla çalışma ücret ödemelerine ilişkin ilama bağlı borçlar için yapılacak tadmalar hariç fazla süreli çalışma ve/veya fazla çalışma ücret ödemeleri için hiçbir şekilde ödenek aktarması yapılamaz.

Geçici Personel İstihdamı

657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 4/C maddesine göre; geçici personel bir yıldan az süreli veya mevsimlik hizmet olduğuna Devlet Personel Başkanlığı ve Maliye Bakanlığının görüşlerine dayanılarak Bakanlar Kurulunca karar verilen görevlerde ve belirtilen ücret ve adet sınırları içinde sözleşme ile çalıştırılan ve işçi sayılmayan kimselerdir.

Bu hüküm çerçevesinde geçici personel, bir yıldan az olmak üzere ilgili kurumların görüşlerine dayanılarak Bakanlar Kurulu Kararında belirlenen ücret, usul ve şartlarla çalıştırılmasına karar verilen ve aynı zamanda sayı olarak da sınırlandırılmış işçi statüsü dışında kalan bir istihdam modelidir. Üniversitelerin de bu istihdam modelini özel bütçe imkânlarından karşılamaları hukuken imkân dâhilinde bulunmakta olup, genel olarak güzel sanat fakültelerinde canlı model olarak saat ücreti karşılığı istihdam edilecek personel için bu yöntem kullanılmaktadır.

Geçici Hizmet Karşılığı Çalıştırılacak Personel

6260 sayılı 2012 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanununun 9 ncu maddesine göre, üniversiteler; arızı nitelikteki işleriyle sınırlı kalmak koşuluyla yıl içinde bir ayı aşmayan sürelerle hizmet satın alınacak veya çalıştırılacak kişilere yapılacak ödemeleri, ilgili mevzuatı uyarınca kısmi zamanlı hizmet satın alınan kişilere yapılacak ödemeleri, 5.6.1986 tarihli ve 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanununun¹³ 25 inci maddesi gereğince aday, çırak ve işletmelerde meslek eğitimi gören öğrencilere yapılacak ödemeleri, 657 sayılı Kanunun

10 Bkz. Resmi Gazete: 21.4.2007/26500

11 Bkz. Resmi Gazete: 10.6.2003/25134

12 Bkz. Resmi Gazete: 25.2.2011/ 27846 (Mükerrer)

13 Bkz. Resmi Gazete: 19.6.1986/19139

4 üncü maddesinin (C) fıkrası gereğince çalıştırılan geçici personele yapılacak ödemeleri, bütçelerinin (01.4) ekonomik sınıflandırma kodunda yer alan ödenekleri aşmayacak şekilde yapabileceklerdir.

Üniversitelerin bu madde kapsamına giren işleri için Maliye Bakanlığında vize almaksızın ve bir ayı aşmayacak şekilde, çalıştıracakları kişilere ödeme yapabilmelerine imkan sağlanmıştır. Bu şekilde çalıştırılanlardan kendi yükümlülükleri nedeniyle bir sosyal güvenlik kurumuna prim ödemeye devam etmesi gerekenler hakkında, bu çalışmalarından dolayı 4857 sayılı Kanun hükümleri ile 31/5/2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu¹⁴ ve ilgili diğer mevzuat hükümleri uygulanmaz.

Bunlardan, kendi yükümlülükleri nedeniyle bir sosyal güvenlik kurumuna prim ödemeye devam etmesi gerekmeyenler hakkında ise, ayrıca Bakanlar Kurulu kararı almaksızın 657 sayılı Kanunun 4 üncü maddesinin (C) bendi hükümleri uygulanır ve bunlara fiilen çalıştıkları her gün için ödenecek ücretin bir günlük brüt tutarı, 16 yaşından büyük işçiler için belirlenen bir günlük brüt asgari ücret tutarını geçemez. Bir mali yıl içinde aynı kişiye aynı kurum bütçesinin (döner sermaye ve fon bütçesi dahil) farklı tertiplerinden olsa dahi en fazla üç ay için ödeme yapılabilir.

Taşeron Eleman İstihdamı

657 sayılı Kanunun 36 ncı maddesi uyarınca, yardımcı hizmetler sınıfına dahil personel tarafından yerine getirilmesi gereken hizmetlerden hizmet yerlerinin ve tedavi kurumlarının temizlenmesi, tesisatın bakım ve işletilmesi ve benzeri nitelikteki hizmetlerin üçüncü şahıslara ihale yoluyla gördürülmesi mümkündür.

Diğer taraftan 10.6.2004 tarihli ve 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun¹⁵ ile kurum ve kuruluşlar bünyesinde özel güvenlik birimi kurulması veya güvenlik hizmetinin şirketlere gördürülmesi mümkün hale gelmiştir. Buna ilave olarak, 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu çerçevesinde hizmet ihalesi altında değişik görev ve pozisyonlar için eleman temini yoluna gidilebilmektedir. Bu şekilde açık bir yetki almaksızın temizlik ve özel güvenlik hizmetleri dışında kalan işlerin ihale suretiyle gördürülmesi, bir yandan hukuki sorunlara yol açarak alt işveren-asıl

işveren arasında işçinin hak ve yükümlülüklerinin kim tarafından karşılanıp kontrol edileceği sorununu ortaya koymakta, diğer taraftan iş feshi sürecinde değişik yargı kararları ile asıl işverenin iş kanunundan alt işverene ait mali sorumlulukları yerine getirilmesine hükmedilebilmektedir.

Kamu kurum ve kuruluşlarında yaklaşık 400 binin üzerinde taşeron eleman olduğu dikkate alındığında idarelerin alt işverenle olan hukuki ilişkilerini ortaya çıkan sorumluluk halleri dikkate alınarak yasal zemin içerisinde belirlemeleri, asıl işveren tanımlamasına ve sorumluluğuna götüreceği her türlü girişimden kaçınmaları gerekmektedir.

Döner Sermaye Kaynaklarından Personel İstihdamı

Kadrolu Personel (Memur) İstihdamı

Bilindiği üzere, 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa ekli (II) sayılı cetvelde yer alan özel bütçeli idareler ile (IV) sayılı cetvelde yer alan sosyal güvenlik kurumlarına bağlı döner sermayeli kuruluşlar hakkında da uygulanmakta ve 657 sayılı Kanuna tabi memur kadrolarına (I) sayılı Cetvelde yer verilmektedir.

Dolayısı ile 6260 sayılı Kanunun “Kadroların kullanımına ilişkin esaslar” başlıklı 22 nci maddesinde, belirtilen sınırlamalar ve ilkeler çerçevesinde üniversite döner sermaye işletmelerinin de serbest memur kadrolarına yapılacak atama işlemleri, yukarıda belirtilen açıklamalar paralelinde gerçekleştirilecektir.

Sözleşmeli Personel İstihdamı

Döner sermaye işletmelerinin, 657 sayılı Kanunun 4/B maddesinde tanımlanan sözleşmeli personel istihdam edebilmesi mümkün bulunmakta ve giderleri de döner sermaye kaynaklarından karşılanmak üzere vize işlemleri gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda, 2012 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanununun 23 ncü maddesi çerçevesinde belirlenen şartlar dahilinde sözleşmeli personel istihdam edebilmeleri mümkün bulunmaktadır.

İşçi İstihdamı

Sürekli İşçi İstihdamı

190 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 11 inci maddesinde Kararname kapsamına giren kuruluşlar açısından işçi istihdamının zorunlu olduğu görev ve hizmet alanlarında sürekli işçi kadrosu ihdası ve vizesi yoluna gidilebilmektedir. Merkezi Yönetim Bütçe

14 Bkz. Resmi Gazete: 16.6.2006/26200

15 Bkz. Resmi Gazete: 26.6.2004/25504

kanunu çerçevesinde bütçe ilkelerine tabi olmayan döner sermaye işletmelerinin bütçeleri, yetkili mercilerince onaylanarak kesinleşmekte ve en geç Aralık ayının sonuna kadar uygulanmak üzere işletmelere gönderilmektedir. Kesinleşen bütçelerinde öngörülen personel ödenekleri çerçevesinde sürekli işçi istihdamı, mevcut mevzuata göre vize işlemlerinin yapılmasını müteakiben gerçekleştirilebilecektir.

Geçici İşçi İstidamı

5620 sayılı Kanun ile döner sermayeli işletmelerde, mevsimlik ve kampanya işleri ile orman yangınıyla mücadele hizmetlerinde bir mali yılda 6 aydan az olmak ve bütçelerinde yer alan ödenekleri aşmamak üzere Maliye Bakanlığınca vize edilecek geçici iş pozisyonlarında işçi çalıştırılması mümkün bulunmaktadır.

Geçici Personel İstihdamı

Üniversite döner sermaye kaynaklarından da 657 sayılı Kanunun 4/C maddesine göre; bir yıldan az olmak üzere ilgili kurumların görüşlerine dayanılarak Bakanlar Kurulu Kararında belirlenen ücret, usul ve şartlarla aynı zamanda sayı olarak da sınırlandırılmış işçi statüsü dışında kalan bir istihdam modeli olarak geçici personel çalıştırılması, alternatif bir istihdam modeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geçici Hizmet Karşılığı Çalıştırılacak Personel

6260 sayılı Kanunun 9 ncu maddesi kapsamında, 5018 sayılı Kanuna ekli (I) ve (II) sayılı cetvellerde yer alan kamu idarelerinin döner sermaye bütçelerinden arızı nitelikteki işleriyle sınırlı kalmak koşuluyla yıl içinde bir ayı aşmayan sürelerle personel çalıştırılması mümkün olabilecektir.

Sağlık, Kültür Spor Dairesi Başkanlığı (SKS) Öz Gelir Kaynaklarından Personel İstihdamı

Kadrolu Personel (Memur) İstihdamı

190 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 2 nci maddesinde kapsam maddesine,

- Genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa ekli (II) sayılı cetvelde yer alan özel bütçeli idareler ve (IV) sayılı cetvelde yer alan sosyal güvenlik kurumları ile bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşlar, kanunlarla kurulan, fonlar ve kefalet sandıkları,
- Özel kanunla kurulan kuruluş ve teşekküller ve hizmetlerini genel bütçenin transfer tertiplerinden aldıkları ödeneklerle yürüten kamu kurum ve kuruluşları, girmektedir.

Dolayısı ile kapsam maddesinde üniversitelerin SKS bütçeleri olmadığından, bu öz gelirlerden karşılanmak üzere memur kadrosu ihdası ve dolayısı ile açığatan atama izni verilmesi mümkün olmayacaktır.

Sözleşmeli Personel İstihdamı

SKS öz gelirlerinden karşılanmak üzere, 6260 sayılı Kanunun 23 üncü maddesi çerçevesinde 657 sayılı Kanunun 4 üncü maddesinin (B) fıkrası uyarınca Maliye Bakanlığının vizesine tabi olmak üzere sözleşmeli personel pozisyonları vizenelenebilecektir.

Kanun, uluslararası anlaşma, Bakanlar Kurulu kararı veya yılı programıyla kurulması veya genişletilmesi öngörülen birimler ile hizmetin gerektirdiği zorunlu haller için ve yılı ödeneğini aşmamak kaydıyla yapılacak yeni vizeler dışında, bir önceki mali yıl sözleşmeli personel pozisyon sayıları ise hiçbir şekilde aşlamayacaktır.

İşçi İstihdamı

190 sayılı Kararnamenin 11 inci maddesinde Kararname kapsamına giren kuruluşlar açısından hizmet ihtiyacı gereği, sürekli işçi ihdas ve vizesi yoluna gidilebilmektedir. Ancak üniversite özgelirlerinden kadrolu personel istihdamı için açıklanan durum, işçi kadrolarının ihdas ve vizenlenmesinde de ortaya çıkmaktadır. Dolayısı ile üniversite SKS bütçeleri, Kararname kapsamında açıkça zikredilmediğinden giderlerinin öz gelirlerden karşılanması kayıtlarının düşülmesi yoluyla ancak üniversite özel bütçeleri adında işçi kadrolarının vizesi, gerçekleştirilebilecektir.

Aynı şekilde 657 sayılı Kanunun 4/C maddesine göre; geçici personel istihdam modelinin teorik olarak üniversite özgelirlerinden finanse edilmek üzere kullanılabilmesi değerlendirilmektedir.

Personelin Temin Şekilleri

Kadrolu Personel Temin Prosedürü

İlk defa kamu hizmeti ve görevlerine atanacakların seçimi ile kamu kurum ve kuruluşlarında özel yarışma sınavına tabi tutulmak suretiyle girilen mesleklere atanacakların ön elemesi amacıyla yapılacak sınavların genel ilkeleri ile usul ve esaslarını tespit eden Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar İçin Yapılacak Sınavlar Hakkında Genel Yönetmelik¹⁶ ile,

16 Bkz. Resmi Gazete: 3.5.2002/24744

- a) A Grubu Kadrolar; Başbakanlık, bakanlıklar, bunların müsteşarlık, başkanlık ve bağımsız genel müdürlük düzeyindeki bağlı ve ilgili kuruluşları ile bağlı ortaklıklarındaki, özel yarışma sınavına tabi tutulmak suretiyle girilen ve belirli bir yetiştirme programı sonrası yeterlik sınavına tabi tutulan mesleklere ilişkin kadro ve görevler ile il özel idareleri ve belediyelerin teftiş kurullarına,
- b) B Grubu Kadrolar; Kadroları 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin eki listelerde yer alan, genel ve katma bütçeli kurumlarla bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşlar, kanunlar ile kurulan fonlar ve kefalet sandıkları, il özel idareleri ve belediyeler, il özel idareleri ve belediyelerin kurdukları birlikler ile bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşlar ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarında yukarıda (a) bendinde belirtilmiş olan meslekler dışında, ilk defa kamu hizmeti ve görevlerine atama yapılacak kadro ve görevlere, atanacaklar için yapılacak işlem ve sınavlar kapsama alınmıştır.

Bu çerçevede üniversitenin yılı merkezi yönetim bütçe kanunları ile verilen atama izinleri dâhilinde 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararname eki serbest memur kadrolarına Yönetmelik çerçevesinde ÖSYM tarafından yerleştirilen adaylar, başka bir sınav veya mülakat yapılmaksızın, ilan edilmiş kadrolara doğrudan atanmış sayılacaktır.

Sözleşmeli Personel Temin Prosedürü

657 Sayılı Kanunun 4/B Bendine Göre Sözleşmeli İstihdamı

Sözleşmeli Personel Çalıştırılmasına ilişkin usul ve esaslar, 6.6.1978 tarihli ve 7/15754 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) Eki Sözleşmeli Personel Çalıştırılmasına İlişkin Esaslar¹⁷ ile belirlenmiştir. Anılan Kararın, 14 ncü maddesinde, 657 sayılı kanunun değişik 4 üncü maddesinin (b) fıkrasına göre çalıştırılacak sözleşmeli personelin (...) ¹⁸ sayısı, unvanı, nitelikleri, sözleşme ücreti ve süreleri ilgili Bakanlığın önerisi ve Devlet Personel Başkanlığının olumlu görüşü üzerine Maliye Bakanlığınca saptanacağı hükme bağlanmaktadır.

¹⁷ Bkz. Resmi Gazete: 28.6.1978/16330

¹⁸ Bu aradaki "(5434 sayılı Kanuna 1101 sayılı Kanunla eklenen Ek 5 inci maddenin son fıkrasına göre emekli aylığı kesilmeksizin çalıştırılacak hekimler dahil)" ibaresi 6/12/1993 tarih ve 93/5097 sayılı BKK ile yürürlükten kaldırılmıştır

Anılan BKK nın "Sınav şartı" başlıklı ek 2 nci maddesine göre, üniversiteler, 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 4 üncü maddesinin (B) fıkrasına göre;

- a) Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) Başkanlığı tarafından Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) (B) grubu puan sıralaması esas alınmak suretiyle doğrudan yapılacak merkezi yerleştirme,
- b) Yazılı ve/veya sözlü sınav yapılmaksızın, KPSS (B) grubu puan sıralaması esas alınmak suretiyle ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından yapılacak yerleştirme,
- c) Bu Esaslara ekli 3 sayılı cetvelde unvanları (*Arşiv Uzmanı, Çözümleyici, İnsan Hakları Uzman Hukukçu, Mütercim, Mütercim-Tercüman, Programcı, Sistem Çözümleyicisi, Sistem Programcısı, Tapu Arşiv Uzmanı, Tercüman*) belirtilen sözleşmeli personel pozisyonlarına KPSS (B) grubu puan sırasına konulmak kaydıyla alım yapılacak her bir unvan için boş bulunan sözleşmeli personel pozisyonunun on katına kadar aday arasından ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından yapılacak yazılı ve/veya sözlü sınav başarısı sırasına göre yapılacak yerleştirme, yöntemlerinden herhangi biri ile sözleşmeli personel istihdam edebilirler.

Yurtdışı teşkilatlarında istihdam edilecek personel, yabancı uyruklular ve yükseköğretim kurumlarının gemiadamı pozisyonları ile araştırma-geliştirme projelerinde proje süreleri ile sınırlı olmak üzere istihdam edecekleri personel ile BKK nın eki 1 sayılı cetvelde unvanları belirtilen (*Avukat (Kısmi Zamanlı), Dış Tabibi, Uçak Kontrol ve Bakım Makinisti, Helikopter Makinisti Eczacı gibi*) sözleşmeli personel pozisyonları için sınav şartı aranmaz. Ekli 2 sayılı cetvelde unvanları (*Konservator, Dokumacı-Öğretici, Dans Uzmanı, Deniz Trafik Başkılavuzu, Deniz Trafik Kılavuz Yardımcısı gibi*) belirtilen sözleşmeli personel pozisyonlarına alınacaklar sadece mesleki uygulamalı sınava tabi tutulur. Mesleki uygulamalı sınavları da, yukarıda belirtilen usule uygun olarak ilan edilir ve gerçekleştirilir.

Sözleşmeli Statüde Yabancı Uyruklu Öğretim Elemanı Çalıştırılması

2914 sayılı Yüksek Öğretim Personel Kanununun 16 ncı maddesinde, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun 34 üncü maddesine göre sözleşmeli olarak çalıştırılacak yabancı uyruklu öğretim elemanlarına

ödenecek ücretin, Bakanlar Kurulunca belirlenecek esaslar dâhilinde Yükseköğretim Kurulunca tespit edileceği hükme bağlanmıştır.

2914 sayılı Kanununun 16'ncı maddesi hükmüne dayanılarak hazırlanan ve sözleşmeli yabancı uyruklu öğretim elemanlarının sözleşmeli çalışma esaslarını, ödenebilecek sözleşme ücretlerinin üst sınırlarını ve benzeri diğer hususları düzenleyen 83/7148 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına göre; yabancı uyruklu öğretim elemanlarının sözleşmeli olarak çalıştırılmaları için öncelikle yükseköğretim Kurulunun yabancı uyruklu öğretim elemanlarının ücreti konusunda karar alması ve bu karardan sonra İçişleri Bakanlığının konuyla ilgili görüşünün istenmesi, olumlu görüş alınmasından sonra ilgili üniversite rektörlüğünce imzalanacak sözleşmenin vize için Maliye Bakanlığına gönderilmesi gereklidir. Sözleşmenin aynı şartlarda uzatılması, Yükseköğretim Kurulunun olumlu görüşü üzerine ilgili üniversite Rektörlüğünce yapılır ve Maliye Bakanlığına bilgi verilir.

Yukarıda belirtilen hükümler çerçevesinde,

- Yükseköğretim mevzuatı uyarınca kullanılacak yabancı uyruklu sözleşmeli personel pozisyonlarına ilişkin, unvan, sayı ve ücretler ile tip sözleşme örneği Maliye Bakanlığınca vize edilecektir.
- Taraflar arasında imzalanacak sözleşmenin sonuç doğurucu bir hüküm ifade edebilmesi ya da hukuki tekâmülü açısından, Maliye Bakanlığınca anılan sözleşmenin vizesinin yapılmış olması gerekmektedir. Vizesi yapılmayan sözleşmelerinin uygulanması veya sözleşme tarafları arasında geçerliliğinden bahsedilemeyecektir.

Yukarıda belirtilen prosedürlere uygun olarak gerçekleştirilen yabancı uyruklu öğretim elemanı vize işlemleri, 78 sayılı Yükseköğretim Kurumları Öğretim Elemanlarının Kadroları Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameye¹⁹, 6114 sayılı “ Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” un²⁰ 16 ncı maddesiyle eklenen ek 14 ncü madde ile 3 Mart 2011 tarihinden itibaren yapılacak yeni vizeler için geçerli olmak üzere

Yükseköğretim Kuruluna verilmiştir. Yükseköğretim Kurulu tarafından yapılacak vize işlemlerinde, yükseköğretim kurumlarında sözleşme ile istihdam edilecek yabancı uyruklu öğretim elemanı sayısı dolu öğretim elemanı kadrosu sayısının % 2'sini geçmemesine ayrıca dikkat edilmesi gerekecektir.

İşçi Temini Prosedürü

İşçi olarak alınacaklara uygulanacak sınavlarla ilgili esasları belirlendiği, “Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Daimi Kadrolarına İlk Defa İşçi Olarak Alınacaklar Hakkında Uygulanacak Sınav Yönetmeliği²¹ ile üniversitelerin usulüne uygun vizeli daimi kadrolarına ilk defa işçi olarak alınacaklar ile geçici, mevsimlik ve muayyen süreli işlerde çalışıp daimi kadrolara geçirilecek işçi alımı Yönetmelik kapsamına dâhil bulunmaktadır.

Yönetmelik çerçevesinde sayılan üniversiteler vasıflı, vasıfsız, daimi, geçici işçi ihtiyaçlarını iş kolu, meslek pozisyonu, öğrenim, iş tecrübesi, ücret, sosyal yardımlar, yaş, cinsiyet gibi ayrıntılarla sınavın yapılacağı yer ve saati yazılı olarak İş ve İşçi Bulma Kurumuna bildirmek ve işçilerini Kurumca gönderilenler arasından almak zorundadırlar.

Geçici Personel Temin Süreci

“Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Daimi Kadrolarına İlk Defa İşçi Olarak Alınacaklar Hakkında Uygulanacak Sınav Yönetmeliği²²” nde daimi kadrolara ilk defa işçi olarak alınacaklar ile geçici, mevsimlik ve muayyen süreli işlerde çalışıp daimi kadrolara geçirilecek işçi alımının kapsama dâhil bulunduğu belirtilmiştir. Yönetmelikte geçici personelin alım sürecine ilişkin bir düzenlemeye yer verilmemiştir.

Bu hüküm çerçevesinde kamu kurum ve kuruluşlarının geçici personel temin şeklini belirleyen takip edebilecekleri veya uygulayacakları yasal bir mevzuat bulunmamaktadır. Bununla beraber, konu ile ilgili Etik Kurulunca verilen kararlarda, sözleşmeli de olsa objektif bir sınav yöntem ve şekli belirlenmeden ve herhangi bir duyuru yapılmadan personel alımı yapılmasının “ kamu görevlilerinin uymaları gereken saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik ve kamu yararını gözetme” ilkeleriyle bağdaşmadığı, 657 sayılı Kanunun liyakat ve kariyer ilkelerine uygun

19 Bkz. Resmi Gazete: 16.9.1983/18167

20 Bkz. Resmi Gazete: 3.3.2011/27863

21 Bkz. Resmi Gazete: 20.7.1983/18110

22 Bkz. Resmi Gazete: 20.7.1983/18110.

olmadığı gibi, objektif bir sınav uygulaması ve çağdaş iletişim teknikleri kullanılarak kamu oyuna duyurulması hususları da göz önüne alınarak yeniden değerlendirilmesi için ilgili kurumlara bildirilmesine karar verilmesi kararlaştırılmıştır.

Dolayısı ile etik kurulu kararı da dikkate alınarak geçici personel alım sürecinde üniversitelerce objektif bir sınav ve ilan sürecinin takip edilmesi uygun olacaktır.

Geçici Hizmet Karşılığı Çalıştırılacak Personel

Geçici hizmet karşılığı çalıştırılacak personelin temin şekline dair herhangi bir düzenlemeye mevzuatta yer verilmediğinden üniversitelerin bu kapsamda çalıştıracakları personeli, idari olarak belirleyecekleri kriterler dâhilinde karşılayabilecekleri değerlendirilmektedir.

Kadro Hareketlerinin Ön Mali Kontrolü

5018 sayılı Kanunun mali sistemimize getirdiği kavramlardan birisi de ön mali kontroldür. Anılan Kanunun 58 inci maddesi hükümlerine göre; ön mali kontrol, kamu idarelerinin gelir, gider, varlık ve yükümlülüklerine ilişkin mali karar ve işlemlerinin idarenin bütçesi, harcama ve finansman programı, bütçe kanunu ve diğer mali mevzuat hükümlerine uygunluğu ve kaynakların etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanılması yönlerinden yapılan kontrolü ifade etmektedir.

5018 sayılı Kanunun 55, 56, 57 ve 58 inci maddelerine dayanılarak hazırlanan “İç Kontrol ve Ön Mali Kontrolle İlişkin Usul ve Esaslar” ile düzenleyici ve denetleyici kurumlar hariç olmak üzere, genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinde iç kontrol ve ön mali kontrol faaliyetlerinin yürütülmesine ilişkin ilke, iş, işlem ve süreçleri belirlenmiştir.

Bu çerçevede, 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye tâbi idarelere ait kadro dağılım cetvelleri, anılan Kanun Hükmünde Kararname ve Kadro İhdas, Serbest Bırakma ve Kadro Değişikliği ile Kadroların Kullanım Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik hükümleri çerçevesinde, Bakanlık ve Devlet Personel Başkanlığı ile uygunluk sağlandıktan sonra kontrolle tâbidir. 78 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye tâbi idarelere ait kadro dağılım cetvelleri ise Yükseköğretim Kurulunun onayını müteakip kontrole tâbidir. Kadro dağılım cetvelleri en geç beş işgünü içinde kontrol edilir. İlgililerine yapılacak ödemeler bu onaylı kadro dağılım cetvellerine göre yapılır. Bu cetvellerde yapılacak değişiklikler de aynı şekilde kontrol edilir.

Diğer taraftan, yılı merkezi yönetim bütçe kanunu ve 5620 sayılı Kanunda belirlenen yetki ve kural çerçevesinde, genel bütçe kapsamındaki idareler, özel bütçeli idareler ile sosyal güvenlik kurumlarında çalıştırılacak geçici işçi pozisyon sayılarının aylar ve birimler itibarıyla dağılımı kontrole tâbidir. Kontrol sonucunda uygun görülmeyen cetveller gerekçeli bir yazıyla ilgili birime gönderilir.

Burada mali hizmetler birimlerince dikkat edilmesi gereken husus, memur kadrolarının kullanımının verilen açıktan izni dâhilinde olup olmadığı, sözleşmeli personel ve geçici işçi pozisyonlarının usulüne uygun vizenin alınıp alınmadığı ve alım süreçlerinde şekil şartlarına riayet edilip edilmediğidir. Şekil ve usul şartlarına riayet edilmeden kontrol edilip uygun şerh düşülen kadro hareketlerinde hukuki sorunlara neden olunabilecektir.

Sonuç

Beşeri sermaye, en basit tanımlama ile işgücünün beceri ve yeteneklerini ifade etmekte olup, eğitilmiş işgücünün verimliliği dolayısı ile üretim maliyetlerini aşağı çektiği ve bu gelişimin de uluslar arası rekabet düzeyinde bir üstünlük sağlayacağı (Çolak, 1998, s. 15,19) söylenebilecektir. Bu basit sonuç, işgücüne yapılan yatırımın, ekonomik gelişmenin temel kaynaklarından biri olduğunu ayrıca kanıtlamaya yetmektedir. Diğer taraftan kamu harcamaları içinde eğitim harcamalarının payı ile araştırma ve geliştirme harcamalarının milli gelir içindeki payı yüksek olan gelişmiş ülkelerde, beşeri sermayenin de yüksek olduğu ve bunun iktisadi büyümede önemli bir faktör olduğu (Çolak, 1998, s.23) istatistiklerle ortaya çıkmaktadır. Hükümetlerin, eğitimin altyapı ve geliştirilmesine yapacakları her türlü yatırım, beşeri sermaye birikimini dolayısıyla büyümeyi etkileyecektir (Kibritçioğlu, 1998, s.225)

Geçmiş dönem içerisinde yüksek ekonomik büyüme performansı gösteren Doğu Asya ülkeleri ile ilgili çalışma sonuçları da, beşeri sermayenin ekonomik büyüme sürecinde önemli bir değişken olduğunu ön plana çıkarmaktadır. Türkiye özelinde yapılan inceleme sonuçları da beşeri sermaye ile büyüme (verimlilik) arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır (Saygılı, Cihan, 2006, s.19). Eğitimin niteliksel yönden tamamlayıcı unsurları ise araştırma ve geliştirme harcamaları içinde eğitim kurumlarının payı, eğitimde başarı düzeyi, eğitici oranı gibi kıstaslar rol oynamaktadır (Çolak, 1998, s. 20). Bu unsurlar, karşımıza nitelikli bir işgücü piyasasının oluşumunda, eğiticilerin rolü ile araştırma-geliştirme harcamalarına ayrılan kaynakların büyüklüğüne gönderme yapmaktadır.

Yukarıda belirtilen bilimsel gerçekler ve ortaya çıkan pratik sonuçlar, üniversitelerin beşeri sermaye kalitesinin yükseltilmesinde, ülkelerin büyüme performanslarının artırılmasında ve uluslar arası rekabet gücünün iyileştirilmesinde çok önemli bir role sahip olmaları gerektiğini gözler önüne sermektedir. Bu süreç içerisinde, üniversitelerin birer büyüme dinamosu gibi çalışması önünde engellerin kaldırılması lazımdır.

2004 yılında bütçelerin %59 u personel giderleri, %19 u sermaye giderleri iken bu rakamlar 2010 yılı mali bütçesine geldiğinde sırasıyla %51 ve %23 olarak değişim göstermiştir (Şahin, 2012, s.929,931). Bu istatistiklerden üniversitelerin personel harcamalarının gerek personel sayısındaki azalma ve gerekse azalışın yeterli ölçüde ikame edilememesine bağlı olarak düşme eğilimine girdiği değerlendirilmelerini yapmak yanlış olmayacaktır.

Üniversite bütçelerinin finansmanına bakıldığında, 2005 yılında bütçe gelir kaynaklarının % 19,7 si öz gelirden oluşurken, 2009 yılı itibarıyla % 11,9 a gerilediği (Şahin, 2012, s.932,933) görülmektedir.

Bu finansman yapısı içerisinde, üniversitelerin kendilerine ait yeterli mali kaynaklarla donatılmadığı veya yeterli mali kaynak üretecek kapasitelerinin bulunmadığı değerlendirmelerini yapmak yanlış olmayacaktır. Tamamen merkezi yönetim bütçesi içerisinde hazine yardımları ile finanse edilen bir yükseköğretim sisteminin, bilimsel özerklik temel konsepti içerisinde faaliyetlerini idame ettirmeleri çok verimli olmayacaktır. Zira, Anayasada da açıkça vurgulandığı üzere, *“milletin ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun insan gücü yetiştirmek amacı ile; ortaöğretime dayalı çeşitli düzeylerde eğitim-öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapmak”* ilkesinin çok sağlıklı yürütülebilmesi mümkün görülmemektedir.

Sıklıkla eleştirilere maruz kalan, devlet üniversiteleri başta olmak üzere üniversitelerin içinde buldukları başta idari ve akademik kadro yetersizliği bir yana eğitim ve öğretim faaliyetlerine yönlendirilecek insan kaynağı eksikliği, üniversitelerin insan gücü yetiştirme projesini sekteye uğratabilmektedir. Bu alanda eksikliğini gidermekle zorlanan bir sistem içerisinde, bilimsel yayın, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin ancak ve ancak yeterli mali imkânlarla donatılmış üniversiteler bünyesinde kalması geçeceği kısa vadede değiştirilemeyecek gibi durmaktadır.

Başta ülkenin ihtiyaçlarına uygun insan gücü kapasitesinin artırılması ve bilimsel araştırma-geliştirme faaliyetleri için üniversitelerin mali yapılarının güçlendirilmesi, kanunlarla kendilerine yeni gelir getirici alanların tanımlanması, bilimsel özerkliğe götürecektür süreçlerin net ve açık bir şekilde hukuki düzlemde yerleştirilmesi sağlanmalıdır. Bu noktada özellikle üniversitelerin sağlam bir mali yapının kurulmasına ve insan gücü açığının kapatılabilmesine yardım edebilecek aşağıdaki politika önerilerini sunmak mümkündür:

Üniversitelerin İdari ve Akademik Kapasitelerinin Geliştirilmesi İçin Üniversite Kadro Stratejisi” Eylem Planı Yürürlüğe Konulmalıdır

Mevcut sistemde, ekonomik gelişmenin ve ilerlemenin temel sürükleyici gücü, kalifiye işgücünün sağlanmasına dönük yetersiz kaynaklar, üniversitelerin eğitim ve öğretim işlevlerini sıradanlaştırmakta ve istenilen ölçülerde öğrencilere nitelik kazandırılması mümkün olamamaktadır. Mühendislik fakültesini bitirdiği halde pratik uygulama noksanlığından mühendislik yapamayan, hukuk fakültesinden mezun olduğu halde dava açma prosedürünü dahi bilmeyen, iktisat fakültesinden mezun olduğu halde temel makro ekonomik verileri yorumlamakta zorlanan ve örnekleri çoğaltabileceğimiz diğer durumlar, üniversite eğitimleri ile pratik uygulamalar arasındaki uçurumu gözler önüne sermektedir. Bu ironik durum, bir yandan yetersiz akademik personel açığını ortaya çıkarmakta diğer yandan süreç analizlerini yaparak öğrenci gelişim süreçlerini izleyecek, denetleyecek ve kontrol edecek idari kapasite yetersizliğine vurgu yapmaktadır.

Nitekim yıllar itibarıyla kadro hareketlerini ortaya koyan izleyen Tablo.1 incelendiğinde yaklaşık olarak 2011 yılı sonu itibarıyla 2006 yılı sonu rakamlarına göre, akademik kadroların doluluk oranı %20, idari kadroların doluluk oranı %33, araştırma kadrolarının doluluk oranı ise sadece %6 artırılabilmiştir. Kadroların kullanılmayan (boş) kısımları itibarıyla ise 2006 yılı sonu rakamlarına göre, sırasıyla %53, % 32 ila % 66 lık bir artış gerçekleştirilmiştir. Kadro sayılarının artışında temel etken, 2006 yılından itibaren büyük ivme kazanmış üniversite sayısındaki artışlar ve dönem içerisinde mevcut üniversitelere yapılan kadro ihdaslarının büyük payı bulunmaktadır. Kadro sayısındaki artışa karşın yeterli kadro doluluk oranının ortaya çıkmaması ise aynı dönemler itibarı ile nispeten düşük kullanım izin sayılarından anlaşılabilir.

Tablo 1. Kadro Hareketlerinin Yıllar İtibari ile Görünümü

Kadro Tanımı/ Yıllar	2011- Aralık		2006/Aralık		Değişim (%)
	Dolu	Boş	Dolu	Boş	Dolu - Boş
Akademik kadrolar	102.037	61.381	85.020	40.008	120 - 153
İdari kadrolar	93.074	60.908	69.881	46.214	133 - 132
Araştırma Görevlisi	35.198	21.053	33.189	12.710	106 - 166
	2007-2011 arası 5 yıllık dönem				
	Akademik kadro (Öğretim Üyesi hariç)			İdari kadro	
Kullanım İzinleri	27.000			17.317	

Bu süreçte, idari kapasitenin güçlendirilmesine yönelik öncelikle yükseköğretim kurulu koordinatörlüğünde üniversitelerin bilimsel kapasiteleri için akademik kadro normu, idari kapasiteleri için ise idari kadro normu çalışması yapılmalıdır. Görev ve yetkilerle olması gereken kadro tespiti yapıldıktan sonra belli bir plan dâhilinde kadro ve bu kadroların kullanım izinlerinin, orta ve uzun vadede karşılanması için “üniversite kadro stratejisi” eylem planı ile takip ve kontrolü yapılmalıdır

Üniversitelerin Bilimsel Kapasiteleri İçin Ayrı Bir Kadro Politikası ve Hukuki Mevzuat Oluşturulmalıdır

5018 sayılı Kanuna tabi, tüm mali ve hukuki kısıtlamalara tabi bir yapı içerisinde, üniversitelerin Anayasa ve yasalarla çerçevesi çizilmiş yüksek öğretim gereklerini karşılayabilmesi, bilimsel üretim alanında gelişme sağlamaları ve bunu nihai ürüne dönüştürerek ülke ekonomisinin gelişmesine katkı sunmaları, çok zorlu bir süreçtir. Uluslar arası yayın indekslerine bile giremeyen, yıllık bazda belli bir yayın ve bilimsel proje bazını aşmayan üniversitelerin, kolej seviyesinde eğitim veren kurumlar olma ötesine geçemeyecekleri aşıkârdır. Sürecin iyi yönetilip üniversite yönetimlerinin de öğrenci ve öğretim üyesi yetiştirme, bilimsel üretim sürecine katkı ve ekonomik gelişmeyi destekleme fonksiyonları arasında dengeli bir dağılımı, gerçekleştirilmeleri zorunludur.

Böylesine önemli süreç tanımlamalarının yerine getirilebilmesine götüreceği şekilde kadro yapısının dizayn edilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu anlamda kadro hareketlerinde 3 ana eksen de yoğunlaşılması gerekecektir:

- 1- Öğrenci ve öğretim üyesi yetiştirme projesine yönelik olarak, donanımlı öğretim elemanlarının yetiştirilmesi projelerinin sürekli olarak desteklenmesi ve hâlihazır yüksek öğretim kurulu koordinasyonunda devam etmekte olan Öğretim Üyesi Yetiştirme Programına süreklilik kazandırılarak temel bir mevzuat olarak düzenlenmesi sağlanmalıdır.
- 2- Bilimsel üretime yönelik olarak, bilimsel proje kapsamında değerlendirilen çalışmalar için gerekli olan yardımcı ve destek elemanları ile proje yürütücü asıl elemanlarının doğrudan üniversiteler tarafından istihdam edilebilirliğinin sağlanması. Bu süreçte odaklanması gereken, eleman istihdamından ziyade projenin belirlenmiş kriterlere uygunluğunun daha sıkı denetlenmesi olmalıdır. Böylelikle, projelerde artan kalite proje enflasyonundan kurtarılmış verimli çalışmaların ortaya çıkmasına sebep olacaktır.
- 3- Ekonomik gelişmeyi destekleme fonksiyonu için üniversitelerin bilimsel projeler sonucu elde ettikleri bilgi ve bulguları, sektör firmaları ile paylaşarak nihai ürüne dönüştürme gayretleri ön plana çıkarılmalıdır. Bu fonksiyonun işlerliği için de ayrı bir kadro yapılmasına ihtiyaç duyulacaktır. Nihayetinde, bilimsel üretim projelerinin somut sonuçlarının üretime kanalize edilmesinde profesyonel kadroların (akademik ve idari kadroların) oluşturulması gerekir. Bunu sağlamaya yönelik, özel niteliklere haiz, ayrı bir hukuki çerçevesi olan, ekonomik olarak şartları geliştirilmiş kadro hareketlerine mali mevzuat içerisinde izin verilebilecek bir hukuki altyapı kurulabilecektir.

Üniversite Gelir Kaynakları Artırılmalıdır

Üniversiteye kanunlarla verilen özel görevlerin la-yıkıyla yerine getirilmesi, sonuç olarak sağlam bir mali yapıyı bu da sağlam bir kadro yapısını zorunlu kılmaktadır. Mali kaynak olmadan eleman istihdamı gerçekleşmeyecek, yetersiz idari ve akademik insan gücü, kadük kalmış bir yükseköğretimi tetikleyecektir. Dolayısı ile yayın gelirleri, bağış ve yardımlar, kantin-yurt gelirleri, harçlar gibi düşük yoğunluklu gelir kalemleri yerine üniversitelerin mali kaynaklarının artırılması sürecinde bazı tedbirler alınabilecektir.

Bunlardan biri, üniversitelere olan bağışların sayısal ve hacim olarak artırılabilmesi için gerek kurumlar vergi ve gerekse gelir vergisi kanununa özel düzenlemeler getirilebilecektir. Uygulamada, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 10 ncu maddesinde düzenlenen ve kurum ve kuruluşlara makbuz karşılığında yapılan bağış ve yardımların toplamının o yıla ait kurum kazancının % 5'ine kadar olan kısmı ile sınırlı tutan indirim oranının üniversiteler için artırılması ve ayrı bir bent halinde düzenlenmesi düşünülebilir. Aynı şeyleri, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 89 ncu maddesinde düzenlenen bağış ve yardımlar için de tekrarlamak mümkündür.

Diğer bir alan, öğrenim giderlerine öğrenci katılım tutarlarının artırılmasıdır. Cüzi rakamlarda alınan öğrenci katkılarına karşın devletin yaptığı katkı arasındaki orantısızlık, mali yapı içerisinde önemli bir gelir kaybını beraberinde getirmektedir. Bunun en bariz örneğini vakıf üniversitelerinde görmek mümkündür. Eğitimin büyük çoğunluğunu öğrenciden alınan öğrenim bedelleri ile finanse eden vakıf üniversitelerindeki modelin, devlet üniversitelerinde de uygulanabilirliği tartışmaya açılmalıdır. Bu süreçte, öğrencilerin başarı seviyeleri ve mali durumları, öğrenci sayısı gibi objektif verilerin kullanım ölçüsü, sisteme olan endişe ve duyarlılıkları asgariye çekebilecektir.

2004-2009 yılları için öğrenci başına düşen ortalama cari ve sermaye hazine yardımlarına bakıldığında, Ankara Üniversitesi için toplam, 6.691 TL, Karadeniz Teknik Üniversitesi için 2.693 TL, Orta Doğu Teknik Üniversitesi için 7.473 TL, Boğaziçi Üniversitesi için, 5.777 TL, Harran Üniversitesi için 8.733 TL, geb

ze Yüksek teknoloji Üniversitesi için 15.026 TL, Aksaray Üniversitesi için 3.661 TL, Ardahan Üniversitesi için 6.204 TL bir rakam ortaya çıkmaktadır (Şahin, 2012, s.933-937). Bu tutarların öğrenci katılım payı şeklinde tahsil edilmesi, maliyet kısıncı altındaki üniversitelerin hazine yardımlarının kullanım alanlarını daha rasyonel hale getirebilecektir.

Son bir öneri olarak, üniversitelerin piyasa koşullarında uygun şartlarla finansman araçlarını kullanmalarına imkan tanınmasıdır (Şahin, 2012, s.940). Piyasa borçlanma enstrümanlarının derinlik ve miktar olarak genişlemesi, başta şirketler olmak üzere kamu kurumlarına da uygun faiz ve ödeme koşullarında borçlanma yapabilmelerini teşvik etmektedir.

Özellikle üniversitelerin döner sermaye kaynaklarından yürütmekte oldukları veya yürütmeyi planladıkları büyük bütçeli ve önemli bilimsel projeler için kamu kaynakları dışında kaynak arayışlarını kendi imkanları ile sonuçlandırmaları, projenin getirisi ile borçlanma kapasitesi arasında etkili ve etkin bir analiz yapılmasını doğurabilecektir. Bu ise başlı başına üniversitenin kendi bilimsel üretim kapasitesine ve bunun piyasada bulacağı olumlu tepkimeye duyulan güvenin bir sonucu olacaktır.

Üniversitelerin Karar Alma Süreçleri Etkinleştirilmelidir

Üniversitelerin kendilerine tahsis edilen idari ve akademik kadroları kullanım süreçleri, ilgisine göre Maliye Bakanlığı, Devlet Personel Başkanlığı, Yükseköğretim Kurulu veya Başbakanlık izni ile gerçekleştirilmektedir. İhtiyaçlar ile çoğu zaman izin verme durumunda olan kurumlar arasında yaşaması muhtemel farklı yaklaşım ve metodoloji farklılıkları, gerçek ihtiyacının karşılanmasını ötelemekte veya imkansız hale getirebilmektedir.

Bu sürecin etkin işleyebilmesi için, üniversite adına tahsis edilmiş kadroların kullanım esaslarının inisiyatife yer bırakmadan objektif koşullarının hukuki metinlere açık ve net olarak yansıtılması öncelikli bir gerekliliktir. Kişi ve kurumların yaklaşım farklılıklarından kurtarılmış bir kadro kullanım süreci ile üniversitelerin yetkili ve sorumlu olacakları bir kadro

politikası, bu kurumların ülkenin geleceği ve ekonomik büyümenin vazgeçilmez itici güçleri olma iddiasını güçlü bir şekilde ortaya koyabilecektir.

Kaynakça

Çolak Ömer Faruk (1998). *Küreselleşme, beşeri sermaye ve çocuk işgücü.* Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu; Yayın no:177.

Kibritçioğlu Aykut (1998). İktisadi büyümenin belirleyicileri ve yeni büyüme modellerinde beşeri sermayenin yeri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 225.

Şahin Osman (2012). *Türkiye'deki Devlet Üniversitelerine Analitik Yaklaşım.* Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2012/421.

Saygılı Şeref, Cihan Cengiz (2006). Türkiye ekonomisinde beşeri sermaye verimlilik artışı ilişkisi. *İktisat İşletme ve Finans*, 19.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası: 9.11.1982 tarih ve 17863 (Mükerrer) sayılı R.G.

2547 sayılı Yükseköğretim Kanununu: 6.11.1981 tarih ve 17506 sayılı R.G.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu: 21.06.2007 tarih ve 26559 sayılı R.G.

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu (Yeni): 21.06.2006 tarih ve 26205 sayılı R.G.

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu: 06.01.1961 tarih ve 10700 sayılı R.G.

Yılları Merkezi Yönetim Bütçe Kanunları

Resmi Gazete Nüshaları.

Diğer Kanun ve Düzenlemeler.

İç Kontrol ve Ön Malî Kontrole İlişkin Usul ve Esaslar: 31.12.2005 tarih ve 26040 3. mükerrer sayılı R.G.

<http://www.gib.gov.tr/>

<http://www.mevzuat.gov.tr/Kanunlar.aspx/KHK.aspx>

<http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx>

Öğrencilerinin Kariyer Değerlerini Açıklamada Kişiliğin Etkisi The Influence of Personality on Students' Career Values

Doç. Dr. Nuran Bayram - Arş. Grv. Dr. Sevda Gürsakal - Prof. Dr. Serpil Aytaç

Öz

Çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin kariyer değerlerini açıklamada kişiliğin etkisi olup olmadığını ortaya koymaktır. Çalışmada ayrıca öğrencilerinin kariyer değerlerinin belirlenmesinde cinsiyet, sınıf, bölüme isteyerek gelme, anne-baba eğitim durumu, ekonomik durum gibi değişkenlerin etkili olup olmadığı da ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, bir kamu üniversitesinin farklı bölümlerinde okuyan 377 gönüllü öğrencinin görüşleri değerlendirilmiştir. Çalışmaya katılanların yaklaşık %60'ı kız öğrencilerden oluşmuştur. Çalışma sonucunda tüm temel kişilik özellikleri kız ve erkek öğrencilerde farklılık gösterdiği elde edilmiştir. Bununla birlikte, en yüksek ilişki gelişime açıklık kişilik özelliği ile meydan okuyucu kariyer değeri arasında ($r=0,407$; $p<0,001$) bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kariyer Değerleri, Kişilik, Üniversite Öğrencileri

Abstract

The aim of this study is to determine the relationship between personality characteristics and career anchors of university students. In this study we have also investigated whether some demographic variables are related with career and personality. 377 voluntary participants filled out questionnaires anonymously. We have found that all of the big five personality characteristics are varying for male and females. Furthermore there have been found the highest relationship ($r=0,407$; $p<0,001$) between openness to experience personality characteristic and pure challenge career anchor.

Keywords: Career Anchors, Personality, University Students

Giriş

Kariyer değerleri, bireyin kendi kendine algıladığı yetenek ve kabiliyetleri, temel değerleri ile güdü ve ihtiyaçlardan oluşan benlik kavramıdır. Kişiyeye özgü özelliklerden oluşan bu kombinasyon, bireyin kariyer seçiminde etkili olmaktadır (Schein 1980, s.78). Schein, kariyer değerleri (career anchors) kavramının “kendi kendine algılanan yetenek ve kabiliyetler”, “kendi kendine algılanan güdü ve ihtiyaçlar” ve “kendi kendine algılanan tutum ve değerler” olmak üzere üç önemli unsurdan oluştuğunu ifade etmektedir.

Schein'a göre, kariyer değerleri, bireyin iş ve sosyal yaşamında edindiği tecrübeler yoluyla gelişmektedir. Bu değerler kişinin kariyer seçiminde rol oynayan en önemli unsurlardandır (Evans 1996; Yahong, Xiaohong ve Lijun 2006; Marshall ve Bonner 2003; Adıgüzel 2009; Bigliardi ve Alberto 2009). Yine Schein'a göre kişinin kariyer değerlerinin bilinmesi kişinin kariyer seçimine etkisi ve bireysel yaşamındaki hedeflerin şekillenmesi üzerindeki etkisi bakımından oldukça önemlidir (Peterson ve Roger 2009, s.2). Schein, özellikle kariyer seçimi ile kariyer değerleri uyumlu olan bireylerin, iş tatmini, terfi, işte istikrar, verimlilik ve psikolojik olarak kendini iyi hissetme gibi pozitif sonuçları olacağı üzerinde durmaktadır (Feldman ve Bolino 1996, s.91). Ayrıca kariyer değerlerinin belirlenmesi spesifik mesleklerin seçilmesinde ve işlerin ayarlanmasında da etkili olmaktadır. Schein, yaptığı geniş araştırmalar sonucunda ilk olarak beş ana kariyer değeri olduğunu ileri sürmüş, daha sonra yapmış olduğu çalışmalarla bunlara üç değere daha eklemiştir (Schein 1996). Bu sekiz kariyer değeri ve kısa ta-

nımları şöyledir (Shin 2001; Wynne 2002; Danziger ve Valency 2006; Pilavcı 2007; Danziger, Valency ve Dalia 2008; Adıgüzel 2009; Koca 2009).

Teknik/fonksiyonel, kariyer değerine sahip kişiler için başarı yetenekli oldukları dalda uzmanlaşmaktır ve uzmanlaştıkları dalda en iyi olmak için mücadeleci olurlar. *Güvenlik/istikrar*, değerini önemseyen kişiler, geleceklerinin garanti altında olmasını isterler. *Özerklik/bağımsızlık*, kariyer değerindeki kişiler kendilerine ne yapacaklarının söylenmesinden hoşlanmayan, özgürlüğüne düşkün tiplerdir. *Yönetsel yetkinlik*, kariyer değerine sahip kişiler, problem çözme, duygusal denge ve iyi ilişkiler geliştirme konusunda becerilidirler. *Girişimcilik/yaratıcılık*, kariyer değerine sahip kişiler kendi başına bir şeyler üretmekten hoşlanan, kendi işini yapma eğilimine sahip olan bireylerin sahip olduğu kariyer değeridir. *Meydan okuyucu*, kariyer değerine sahip olan kişiler zorlukları seven, rekabet etmeyi ve sonunda da kazanmayı seven kişilerdir. *Kendini adama*, kariyer değerine sahip kişiler dünyayı geliştirme çabasındadırlar ve iş hayatlarını topluma faydalı olma yönünde şekillendirirler. *Hayat tarzı* kariyer değerine sahip kişiler ise, iş yaşamı ile özel hayat arasında denge kurmayı önemseyen bireylerin önemsedığı kariyer değeridir.

Günlük konuşma dilinde de sık kullanılan bir kelime olan *kişilik* ile ilgili çok sayıda tanım yapılmaktadır. Basit bir kavram olarak *kişiliği bireyin ayırıcı özelliği* şeklinde tanımlamak mümkündür. Diğer bir deyişle bir insanı diğerlerinden ayıran temel özelliklerdir. Bir kişiyi başkalarından farklı kılan, onun düşünsel, duygusal, ruhsal ve bedensel özelliklerinin tümünü yansıtan ve doğumdan ölüme kadar devam eden bir sürece kişilik adı verilmektedir (Aytaç, 2004, s.210). Bir başka tanıma göre kişilik, bir insanın duygu, düşünce ve davranış biçimlerini etkileyen faktörlerin kendine özgü görüntüsüdür. Sürekli olarak içeriden ve dışarıdan gelen uyarıcıların etkisi altında olan kişilik, bireyin biyolojik ve psikolojik, kalıtsal ve edinilmiş bütün yeteneklerini, güdülerini, duygularını, isteklerini, alışkanlıklarını ve bütün davranışlarını içine alır. Kısaca, kişiliğin oluşmasında insanın doğuştan gelen özellikleri ve içinde yer aldığı çevrenin etkisini bir arada görmek mümkündür (Yelboğa, 2006, s.198).

Kişiliğin değerlendirilmesine yönelik olarak oluşturulan modellerden *Beş Faktör Kişilik Modeli*, farklı kişilikleri tanımlamak için kullanılan sıfatların benzerliğinden ortaya çıkmıştır. Bu model doğrultusunda geliştirilen kişilik envanterleri bireylerin iş yaşamında ve sosyal yaşamında önemli olan özelliklerini değerlendirmede kullanılmaktadır (Demirbilek, 2010, s.1). Kişiliğin iş yaşamında kişiye verilen görevle ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Her insanın kişiliğine göre hırslarının, arzularının ve ihtiyaçlarının şiddeti farklılık göstermektedir. Kimisi fazla sorumluluk almaktan korkar, belli mevkide kalmak onun için yeterlidir. Kimisi de devamlı yükselmek, sorumluluk almak ister. Tüm bu davranışlar bireyin kişiliği ile ilişkilidir. Nitelik yönetim iş bölümünü bireylerin kişilik yapılarını da dikkate alarak yapması iş başarısına ve kalitesine de etki edecektir (Aytaç, 2004, s.224).

Yapılan araştırmalar, beş faktör kişilik yaklaşımının, iş hayatında motivasyon, iş doyumunu, kariyer doyumunu, işten kaçma, işten ayrılma, müşteri ilişkileri, takım çalışması, kurumsal bağlılık, çalışanlar arası ilişkiler, performans, yaratıcılık, stresle baş etme gibi bir çok davranış boyutunu ölçme konusunda olumlu sonuçlar elde edildiğini göstermektedir (Solmuş, www.tariksolmus.org/...). Çalışma yaşamı içerisinde insan ömrünün neredeyse yarısından fazlası iş yerinde geçmektedir. Bu bağlamda çalışmanın insan hayatındaki yeri dikkate alındığında, iş hayatının kalitesinin ve çalışma adına yapılan faaliyetlerin kişinin mutluluğuna önemli bir etki yapması kaçınılmazdır. Bunun yanı sıra, kişinin iş yaşamından aldığı doyumunu belirleyen en önemli faktörlerden birisi de kişiliktir. Bu nedenle, çalışma hayatında mutlu olmanın ve hedeflenen kariyere ulaşmanın ilk adımı, kişilikle uyumlu bir kariyer seçimi yapmaktan geçmektedir (Pilavcı, 2007, s.2). Çalışan insanlar, yaşamlarının büyük bir bölümünü işyerinde geçirdikleri için, kişilik yapıları; örgütün yapısı, ilkeleri, hiyerarşisi, kültürü ve ikliminden etkilenir (Aytaç, 2001, s.4). Bireyin kişilik yapısı ve yapacağı iş ile içinde bulunduğu örgüt uyum içerisinde olduğu takdirde iş yaşamındaki başarı da yükselecektir. Aksi halde işin sonucunda bireyin beklentisi yerine getirilmemiş olur (Soysal, 2008, s.9). Kişilik tipleri ve

kariyer değerleri arasındaki bir ilişki, değişen iş dünyası içerisinde kişilerin kariyer konseptine ilişkin teorik ve pratik değerlerin belirlenmesinde yol gösterici bir rol oynayacaktır. Eğer söz konusu ilişki mevcut ise kişilik tiplerinin kariyer değerlerinin belirlenmesinde açıklayıcı olabileceği varsayılabilir (Coetzee ve Schreuder, 2002, s.53).

Rensburg ve ark. (2003) eczacılar ile yapmış oldukları bir çalışmada eczacıların kişilik tipleri ile kariyer değerleri arasında ilişki olup olmadığını araştırmışlar ve kişilikle kariyer değerlerinin ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Coetzee ve Schreuder (2002) çeşitli meslek gruplarından 125 kişi ile yapmış olduğu çalışmada kariyer ile kişilik tipleri arasındaki ilişkiyi analiz etmeye çalışmıştır. Jarlström (2000) Finlandiyalı 533 işletme öğrencisi üzerinde yaptığı bir çalışma ile öğrencilerin kariyer beklentileri ve kişilikleri arasında ilişki olup olmadığını araştırmıştır. Guthrie ve ark. (1998) yapmış oldukları çalışmada kişiliğin kariyer yönetim stratejileri üzerindeki etkisini araştırmaya çalışmışlardır. Reed ve ark. (2004) beş faktör kişilik özellikleri ile kariyer tercihleri arasında ilişki olup olmadığını ortaya koymaya çalışmışlardır. Seibert ve Kraimer (2001) beş faktör kişilik özellikleri ile kariyer başarıları ve kariyer tatmini arasındaki ilişkileri araştırmışlardır. Gunkel ve ark (2010) öğrencilerin beş faktör kişilik özelliklerinin bir takım kariyer özelliklerini etkileyip etkilemediğini Çinli, Alman ve Amerikan öğrencileri kıyaslayarak araştırmıştır.

Kariyer değerleri ile kişilik yapısının ele alındığı bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin kariyer değerlerini belirlemek ve cinsiyet, sınıf, bölüme isteyecek gelme, anne-baba eğitim durumu, ekonomik durum değişkenleri ile farklılıkları ortaya koymaktır. Ayrıca öğrencilerin kariyer değerleri ile kişilik özellikleri arasında ne tür bir ilişki olduğunu belirlemektir.

Yöntem

Veri Toplama Araçları

Çalışmada kullanılan anket formunda öğrencilere ait çeşitli sosyo-demografik değişkenlerin yanı sıra kariyer değerleri ölçeği ve beş faktör temel kişilik özellikleri ölçeği yer almıştır.

Kariyer Değerleri Ölçeği: Öğrencilerin kariyer değerlerini belirlemek için Edgar Schein'in kariyer değerleri kümesi içinde yer alan sekiz boyut dikkate

alınmıştır. Bu amaçla Jansen ve Chandler (1990) tarafından geliştirilen ve Aktaş (2004) tarafından Türkçeye uyarlanan 5'li likert tipinde olan kariyer değerleri ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte yer alan her bir madde "kesinlikle katılmıyorum" ile "tamamen katılıyorum" arasında değişmektedir. Ölçekte Teknik/fonksiyonel, Güvenlik/istikrar, Özerklik/bağımsızlık, Yönetmelik yetkinlik Girişimcilik/yaratıcılık, Meydan okuyucu, Kendini adama ve Hayat tarzı olmak üzere yedi farklı kariyer değeri yer almaktadır. Sorulara verilen cevaplar ortalamaları alınarak değerlendirilmiştir. Ortalamanın yüksek olması kişinin ilgili kariyer değerine sahip olduğunu ya da o kariyer değerini benimsediğini göstermektedir.

Temel Kişilik Özellikleri: Çalışmada öğrencilerin kişilik özelliklerini belirlemek için Gençöz ve Öncül (yayın aşamasında) tarafından Türk kültürüne adapte edilen Temel Kişilik Özellikleri ölçeği kullanılmıştır. 45 maddeden oluşan ölçek 5'li likert tipindedir. Ölçekte yer alan her bir madde "bu özellik benim için hiç uygun değil" ile "bu özellik benim için çok uygun" arasında değişmektedir. Ölçekte, dışadönüklük, sorumluluk, geçimlilik/uyumluluk, duygusal tutarsızlık, gelişime açıklık/akıl ve olumsuz değerlik olmak üzere altı temel kişilik özelliği ele alınmaktadır. Sorulara verilen cevaplar ortalamaları alınarak değerlendirilmiştir. Ortalamanın yüksek olması bireyin ilgili kişilik özelliğini yansıttığını, düşük olması ise ilgili kişilik özelliğini yansıtmadığını göstermektedir.

Katılımcılar

Çalışmanın örneklemini bir kamu üniversitesinin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesindeki yedi farklı bölümde okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. 377 öğrencinin katıldığı çalışmada veriler seçilen gönüllü öğrencilere anket uygulanarak toplanmıştır.

Verilerin analiz edilmesinde SPSS 16.0 paket programından yararlanılmış ve frekans dağılımları, güvenilirlik analizi, t-testi, korelasyon analizi ve regresyon analizi kullanılmıştır.

3. Bulgular

Çalışmaya katılanların yaşları 18-24 arasında değişmekte olup, ortalama yaş 20,52±1,45 (ortalama±s.sapma) olarak elde edilmiştir. Çalışmaya katılanların yaklaşık %60'ı kız öğrencilerden oluşmuştur. Veri grubuna ait betimsel istatistikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Betimsel İstatistikler

Değişkenler	N	%	Değişkenler	N	%
Cinsiyet			Okuduğu bölüme isteyerek mi geldi		
Kız	226	59,9	Evet	311	82,5
Erkek	151	40,1	Hayır	66	17,5
Toplam	377	100,0	Toplam	377	100,0
Yaş			Anne eğitim düzeyi		
18	21	5,6	İlkokul	214	56,8
19	74	19,6	Ortaokul	55	14,6
20	113	30,0	Lise	82	21,8
21	78	20,7	Üniversite+	26	6,9
22	55	14,6	Toplam	377	100,0
23	19	5,0	Baba eğitim düzeyi		
24	17	4,5	İlkokul	134	35,5
Toplam	377	100,0	Ortaokul	74	19,6
Sınıf			Lise	104	27,6
1. sınıf	90	23,9	Üniversite+	65	17,2
2. sınıf	102	27,1	Toplam	377	100,0
3. sınıf	82	21,8	Ailenin ekonomik durumu		
4. sınıf	103	27,3	Kötü	33	8,8
Toplam	377	100,0	Orta	222	58,9
			İyi	122	32,4
			Toplam	377	100,0

Çalışmaya katılan öğrencilerin %82,5'i okuduğu bölüme isteyerek geldiğini, %6,9'u annesinin üniversite mezunu olduğunu, %17,2'si babasının üniversite mezunu olduğunu ve %58,9'u da ailesinin ekonomik durumunun orta düzeyde olduğunu belirtmiştir.

Çalışmada kullanılan ölçeklere ait güvenilirlik analizi sonuçları ortalamalar ve standart sapmalarla birlikte Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Cronbach α Değerleri

	Değişkenler	Madde	Ort±ss	C.Alpha
Kariyer Değerleri	Teknik/Fonksiyonel	4	14,47±2,86	0,72
	Güvenlik/İstikrar	4	17,32±2,50	0,73
	Özerklik/Bağımsızlık	3	11,34±2,50	0,78
	Yönetsel Yetkinlik	3	11,74±2,19	0,77
	Girişimcilik/Yaratıcılık	3	12,13±2,01	0,74
	Meydan Okuyucu	3	11,00±2,28	0,72
	Kendini Adama	2	8,93±1,14	0,70
	Hayat Tarzı	3	12,07±2,16	0,76
Temel Kişilik Özellikleri	Dışadönüklük	8	29,61±6,49	0,86
	Sorumluluk	8	32,45±4,91	0,82
	Uyumluluk	8	34,99±3,88	0,86
	Duygusal Tutarsızlık	9	25,11±6,84	0,80
	Gelişime Açıklık	6	23,47±3,54	0,72
	Olumsuz Değerlilik	6	9,09±3,22	0,71

Kariyer değerleri ölçeğinin boyutlarında C. Alpha değerleri 0,70 ile 0,78 arasında değişirken temel kişilik özellikleri ölçeğine ait C. Alpha değeri de 0,71-086

arasında değişmiştir. Tüm katsayılar kabul edilebilir sınırlarda bulunmuştur.

Tablo 3. Cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları

Değişkenler	Kız (N=226)	Erkek (N=151)	t	p
Teknik/Fonksiyonel	3,70±,71	3,49±,71	2,792	,006
Güvenlik/İstikrar	4,44±,56	4,16±,68	4,184	,000
Özerklik/Bağımsızlık	3,69±,85	3,91±,79	-2,440	,015
Yönetmelik Yetkinlik	3,94±,71	3,87±,76	,926	,355
Girişimcilik/Yaratıcılık	4,12±,63	3,92±,71	2,846	,005
Meydan Okuyucu	3,67±,77	3,66±,75	,129	,898
Kendini Adama	4,56±,47	4,32±,67	3,837	,000
Hayat Tarzı	4,09±,68	3,93±,77	2,068	,039
Dışadönüklük	3,80±,78	3,56±,84	2,876	,004
Sorumluluk	4,16±,60	3,90±,60	4,048	,000
Uyumluluk	4,47±,44	4,23±,51	5,008	,000
Duygusal Tutarsızlık	2,69±,75	2,94±,75	-3,126	,002
Gelişime Açıklık	3,86±,58	3,99±,60	-2,109	,036
Olumsuz Değerlilik	1,39±,45	1,70±,61	-5,355	,000

Kariyer değerleri ölçeğinin *teknik/fonksiyonel, güvenlik/istikrar, özerklik/bağımsızlık, girişimcilik/yaratıcılık, kendini adama ve hayat tarzı* boyutlarında cinsiyete göre istatistiksel olarak %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Buna göre, kız öğrencilerin *teknik/fonksiyonel, güvenlik/istikrar, girişimcilik/yaratıcılık, kendini adama ve hayat tarzı* kariyer değerleri puan ortalaması erkek öğrencilerin bu boyutlardaki puan ortalamalarından yüksektir. Bununla birlikte, erkek öğrencilerin sadece *özerklik/bağımsızlık* kariyer değeri puan ortalaması kız öğrencilerinkinden yüksek bulunmuştur. Bu sonuçlara göre erkek öğrencilerin kariyer hayatlarında özgürlüklerine daha çok önem verdiklerini söylemek mümkündür. Kız öğrenciler için ise uzmanlaştıkları

alanında çalışmak, topluma faydalı olmak, kendi başına bir şeyler üretmek kariyer planlarında öncelikli konular arasındadır denilebilir.

Tüm temel kişilik özellikleri kız ve erkek öğrencilerde farklılık göstermektedir. *Dışadönüklük, sorumluluk ve uyumluluk* kişilik özelliklerinde kız öğrencilerin puan ortalamaları erkek öğrencilerden daha yüksek çıkmıştır. Bununla birlikte, *duygusal tutarsızlık, gelişime açıklık ve olumsuz değerlilik* kişilik özelliklerinde ise erkek öğrencilerin puan ortalamaları kız öğrencilerin puan ortalamasından daha yüksek bulunmuştur. Bu durumda kız öğrencilerin daha fazla dışadönük, daha fazla sorumluluk sahibi ve daha fazla uyum içerisinde olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 4. Kariyer Değerleri ve Temel Kişilik Özellikleri ve Çeşitli Kimlik Değişkenleri Arasındaki Korelasyonlar (N=377)

	Teknik /Fonksiyonel	Güvenlik /İstikrar	Özerklik Bağımsızlık	Yönetmelik Yetkinlik	Girişimcilik /Yaratıcılık	Meydan Okuyucu	Kendini Adama	Hayat Tarzı
Dışadönüklük	,162**	,084	,075	,350**	,257**	,372**	,205**	,200**
Sorumluluk	,208**	,268**	-,004	,333**	,347**	,337**	,278**	,251**
Uyumluluk	,237**	,347**	,044	,224**	,269**	,203**	,274**	,220**
Duygusal Tutarsızlık	-,114*	-,077	,110*	-,008	-,127*	-,101	-,131*	-,086
Gelişime Açıklık	,172**	-,032	,192**	,353**	,323**	,407**	,169**	,188**
Olumsuz Değerlilik	-,200**	-,329**	-,017	-,146**	-,238**	-,196**	-,261**	-,152**
Cinsiyet	,143**	,219**	-,125*	,048	,145**	,007	,207**	,106*
Sınıf-I	,143**	,088	,153**	,067	,099	,078	,151**	,086
Sınıf-II	-,021	,073	-,011	,002	,052	,038	,097	,108*
Sınıf-III	-,033	,051	-,090	-,066	-,019	-,091	-,078	-,055
Bölüme isteyerek gelme	,157**	,062	,037	,059	,048	,096	,129*	,008
Anne eğitimi	-,043	-,104*	,038	,065	,025	,053	-,103*	,061
Baba eğitimi	,055	,071	,044	,071	,086	,164**	,040	,104*
Ekonomik durum-I	,021	-,009	,048	,003	,045	-,021	-,046	-,023
Ekonomik durum-II	-,013	,028	,047	,122*	,093	,118*	,065	,146**

** p<0,01; * p<0,05

NOT: Cinsiyet: 1-Kız, 0-Erkek; Sınıf-I: 1-I. sınıf, 0-Diğer; Sınıf-II: 1-II. sınıf, 0-Diğer; Sınıf-III: 1-III. sınıf, 0-Diğer; Bölüme isteyerek gelme: 1-Evet, 0-Hayır; Anne ve Baba eğitimi: 1-Lise ve üstü eğitim düzeyi, 0-Lise ve altı eğitim düzeyi; Ekonomik durum-I: 1-Kötü, 0-Diğer; Ekonomik durum-II: 1-İyi, 0-Diğer

Korelasyonlar incelendiğinde, kariyer değerleri arasında yer alan *teknik/fonksiyonel*, *girişimcilik/yaratıcılık* ve *kendini adama* kariyer değerleri ile tüm kişilik özellikleri arasında, *yönetmelik*, *meydan okuyucu* ve *hayat tarzı* kariyer değerleri ile ise *duygusal tutarsızlık* kişilik özelliği hariç tüm kişilik özellikleri arasında istatistiksel olarak anlamlı korelasyonlar olduğu saptanmıştır. Bunun yanı sıra *güvenlik/istikrar* kariyer değerinin temel kişilik özellikleri arasından *sorumluluk*, *uyumluluk* ve *olumsuz değerlik* ile *özerklik/bağımsızlık* kariyer değerinin ise sadece *duygusal tutarsızlık* ve *gelişime açıklık* ile istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde

korelasyonlu olduğu görülmüştür. Bu korelasyonlar arasından en güçlü olanının ise *gelişime açıklık* kişilik özelliği ile *meydan okuyucu* kariyer değeri arasında ($r=0,407$; $p<0,001$) olduğu belirlenmiştir.

Çalışmanın bu aşamasında kariyer değerleri boyutları tek tek bağımlı değişken olarak ele alınarak regresyon analizi yapılmıştır. Analizde açıklayıcı değişken olarak, öğrencilere ait kimlik değişkenleri ve temel kişilik özellikleri ilave edilmiştir. Böylece, öğrencilerin kariyer seçimlerinde temel kişilik özelliklerinin önemli bir etkiye sahip olup olmadığı ortaya çıkarılmış olacaktır. Analiz sonuçları Tablo 5'de yer almaktadır.

Tablo 5. Kariyer Değerleri İçin Regresyon Analizi

Değişkenler	T/F	G/İ	Ö/B	YY	GY	MO	KA	HT
Cinsiyet	,099	,061	-,096	-,008	,089	-,048	,129*	,033
Sınıf-I	,134*	,156**	,147*	,061	,158**	,080	,207**	,158**
Sınıf-II	,012	,109	,055	,028	,137*	,077	,159**	,161*
Sınıf-III	,030	,143*	-,038	,009	,103	,018	,064	,069
Bölüme isteyerek gelme	,131*	,053	-,009	-,022	-,019	-,010	,086	-,046
Anne eğitimi	-,079	-,130*	-,011	,033	-,021	-,053	-,149**	,016
Baba eğitimi	,068	,116*	,052	,005	,056	,131*	,050	,051
Ekonomik durum-I	,026	,003	,040	,017	,068	,012	-,028	,014
Ekonomik durum-II	-,054	,003	,044	,032	,014	,002	,002	,077
Dışadönüklük	-,004	,025	-,012	,256**	,039	,198**	,037	,075
Sorumluluk	,078	,152**	-,047	,260**	,219**	,223**	,138*	,176**
Uyumluluk	,104	,220**	,021	,012	,001	-,055	,071	,062
Duygusal Tutarsızlık	-,004	,087	,178**	,214**	,051	,118*	,036	,058
Gelişime Açıklık	,105	-,159*	,208**	,149*	,240**	,247**	,095	,076
Olumsuz Değerlilik	-,066	-,180**	-,077	-,028	-,096	-,092	-,096	-,013
F	3,688**	7,775**	2,786**	7,691**	6,857**	8,864**	6,009**	3,644**
R ²	0,13	0,24	0,10	0,24	0,22	0,27	0,20	0,13

** p<0,01; * p<0,05

NOT: Cinsiyet: 1-Kız, 0-Erkek; Sınıf-I: 1-I. sınıf, 0-Diğer; Sınıf-II: 1-II. sınıf, 0-Diğer; Sınıf-III: 1-III. sınıf, 0-Diğer; Bölüme isteyerek gelme: 1-Evet, 0-Hayır; Anne ve Baba eğitimi: 1-Lise ve üstü eğitim düzeyi, 0-Lise ve altı eğitim düzeyi; Ekonomik durum-I: 1-Kötü, 0-Diğer; Ekonomik durum-II: 1-İyi, 0-Diğer

Her bir kariyer değerinin ayrı ayrı bağımlı değişken olarak ele alındığı regresyon analizi sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır. Tahmin edilen regresyon analizlerinde F istatistik değerlerine bakıldığında ($p<0,01$) regresyonların tümünün genel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. R² değerlerine bakıldığında; modele katılan kesin belirli açıklayıcı değişkenlerin *teknik/fonksiyonel* ve *hayat tarzı* bağımlı değişkenlerinin %13'ünü açıkladığı, *güvenlik/istikrar* ve *yönetmelik* bağımlı değişkenlerinin %24'ünü açıkladığı, *özerklik/bağımsızlık* bağımlı değişkeninin %10'unu açıkladığı, *girişimcilik/yaratıcılık*, *meydan okuma* ve *kendini adama* bağımlı değişkenlerinin sırasıyla %22'sini, %27'sini ve %20'sini açıkladığı görülmektedir.

Öğrencilerin kariyer seçimlerinde cinsiyet değişkeninin sadece *kendini adama* kariyer boyutunu, bölüme isteyerek gelme değişkeninin de sadece *teknik/*

fonksiyonel boyutunu %5 anlamlılık düzeyinde açıklama gücüne sahip olduğu elde edilmiştir. Sınıf-I değişkeni *yönetmelik* ve *meydan okuma* kariyer değerleri haricindeki diğer tüm kariyer değerlerini açıklamada istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Anne ve baba eğitimi değişkenleri *güvenlik/istikrar* kariyer boyutunu açıklamada anlamlı bir etkiye sahip bulunmuştur. Bunların yanı sıra, ekonomik durum değişkeni hiçbir kariyer değerini açıklamada anlamlı bulunmamıştır.

Temel kişilik özelliklerinin *teknik/fonksiyonel* kariyer değerlerini açıklamada hiçbir etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Bunun yanı sıra, *kendini adama* ve *hayat tarzı* kariyer değerini açıklamada sadece *sorumluluk* temel kişilik özelliğinin anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. *Güvenlik/istikrar* kariyer değerini açıklamada *sorumluluk*, *uyumluluk*, *gelişime*

açıklık ve olumsuz değerlik; özerklik/bağımsızlık kariyer değerini açıklamada *duygusal tutarsızlık ve gelişime açıklık; yönetsel yetkinlik ve meydan okuma* kariyer değerlerini açıklamada *dışadönüklük, sorumluluk, duygusal tutarsızlık ve gelişime açıklık; girişimcilik/yaratıcılık* kariyer değerlerini açıklamada ise *sorumluluk ve gelişime açıklık* temel kişilik özelliklerinin istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu elde edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Öğrencilerin kariyer değerleri ile temel kişilik özellikleri arasındaki ilişkilerin istatistiksel analizler ile ortaya konulmaya çalışıldığı bu çalışmada, kız öğrencilerin *teknik/fonksiyonel, güvenlik/istikrar, girişimcilik/yaratıcılık, kendini adama ve hayat tarzı* kariyer değerleri puan ortalaması erkek öğrencilerin bu boyutlardaki puan ortalamalarından yüksek bulunmuştur. Bilindiği gibi, kariyer değerlerinin en önemli noktası bireyin kendini çok iyi tanıması ve ne istediğini bilmesiyle ilgilidir. Bu durumda, kız öğrencilerin kendilerini daha fazla tanıdığı, özelliklerini, kişiliklerini daha iyi tanımladığı söylenebilir. Koca (2009) tarafından yapılan çalışmada da kız öğrencilerin *güvenlik/istikrar* kariyer değeri erkek öğrencilerden yüksek bulunmuştur. Ayrıca, erkek öğrencilerin *özerklik/bağımsızlık* kariyer değeri puan ortalaması kız öğrencilerinkinden yüksek bulunmuştur. Bu sonuç Koca (2009) tarafından bulunan sonuç ile örtüşmektedir. Bunun yanı sıra, Yohang, Xiaohong ve Lijun (2006) tarafından yapılan çalışmada ise erkek çalışanların *özerklik/bağımsızlık* kariyer değerininin kadın çalışanlara göre daha düşük olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu durum kültürel farklılıktan kaynaklanmış olabilir.

Yapılan analizler sonucunda, tüm temel kişilik özelliklerinin kız ve erkek öğrencilerde farklılık gösterdiği elde edilmiştir. Dışadönüklük ve sorumluluk kişilik özelliklerinde kız öğrenciler erkek öğrencilere göre daha yüksek puan almıştır. Bu durum Ertürk (2009) tarafından yapılan çalışmanın bulguları ile örtüşmektedir. Costa ve ark. (2001) ve Schmitt ve ark. (2008) tarafından yapılan ve farklı kültürel yapıların kıyaslandığı çalışmalarda da tüm ülkelerde temel kişilik özelliklerinin cinsiyete göre farklılıklar göster-

diği bulunmuştur. Bu çalışmalarda kız öğrencilerde duygusal tutarsızlık ve uyumluluğun daha yüksek olduğu, erkeklerde ise dışadönüklük ve sorumluluğun daha yüksek olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca, Schmitt ve ark. (2008) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'ye ilişkin sonuçlar mevcut çalışmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Gelişime açıklık ve olumsuz değerlilik kişilik özelliklerinde erkek öğrencilerin puan ortalamaları kız öğrencilerin puan ortalamasından daha yüksek bulunmuştur. Gelişime açıklık kişilik özelliği için elde edilen sonuç, Costa ve ark. (2001), McCrae ve ark. (2005) tarafından yapılan çalışmaların sonuçları ile örtüşmekte; olumsuz değerlilik kişilik özelliği için elde edilen sonuç da Ertürk (2009) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları ile örtüşmektedir.

Yapılan regresyon analizi sonucunda gelişime açıklık kişilik özelliği *güvenlik/istikrar, özerklik/bağımsızlık, yönetsel yetkinlik, girişimcilik/yaratıcılık* ve *meydan okuyucu* kariyer değerlerini açıklamada önemli bir etkiye sahip olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu sonuç Rensburg ve ark. (2003) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları ile örtüşmektedir. Mevcut çalışmada yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular, genel olarak yapılan diğer araştırmalar ile karşılaştırıldığında temel kişilik özellikleri ile kariyer değerleri arasında anlamlı ilişkiler olduğunu ve kariyer değerlerini açıklamada temel kişilik özelliklerinin önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur (Guthrie ve ark. 1998; Seibert ve Kraimer, 2001; Jarlström, 2000; Coetzee ve Schreuder, 2002; Rensburg ve ark. 2003; Reed ve ark. 2004, Gunkel ve ark,2010).

Kaynakça

- Adıgüzel, O., (2009).** Shein'in Kariyer Çapaları Perspektifinde Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Öğrencilerinin Kariyer Değerlerine İlişkin Bir Araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.14, S.2, 277-292.
- Aktaş H., (2004).** The Importance Of Career Anchor Notion For An Effective Career Planning And An Example Application At Turkish Air Force Undergraduate And Graduate Schools, *Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*

- Aytaç, S., (2001).** Örgütsel Davranış Açısından Kişiliğin Önemi, *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt: 3 Sayı: 1.
- Aytaç, S.,(2004).** *İnsanı Anlama Çabası*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Bigliardi B., Alberto, I. D., (2009).** R&D Personnel Career Routes: An Exploratory Study, *Journal of Technology Management & Innovation*, Volume 4, Issue 1:8-21.
- Coetzee, M.& A. Schreuder (2002).** The Relationship Between Career Patterns And Personality Types, *S.A Journal of Industrial Psychology*, 28(1):53-59.
- Costa, P. T., Terracciano, A., McCrae, R. R. (2001).** Gender differences in personality traits across cultures: Robust and surprising findings. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(2), 322-331.
- Danziger N., Valency R., (2006).** Career Anchors: Distribution And Impact On Job Satisfaction, The Israeli Case, *Career Development International*, Vol. 11 No. 4, 293-303.
- Danziger N., Valency R., Rachman-Moore Dalia, (2008).** The construct validity of Schein's career anchors orientation inventory, *Career Development International*, Vol.13, No.1, 7-19.
- Ertürk M. Elvan. (2009).** Gönüllü Sağlık Örgütlerinde Çatışma ve Çatışma Yönetimi: Ulusal Medikal Kurtarma Ekibine Yönelik Bir Uygulama. *Uludağ Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- Evans, C. (1996).** A Review of Career Anchors in Use, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(4): 609-915.
- Feldman, D. C., Bolino, M. C. (1996),** Careers Within Careers: Reconceptualizing The Nature of Career Anchors and Their Consequences, *Human Resource Management Review*, Vol.6, No.2, s.89-112.
- Gençöz. T. & Öncül, Ö. (in progress).** Development of Basic Personality Traits Inventory: Psychometric characteristics in a Turkish sample.
- Gunkel, M., C. Schlaegel, I. M. Langella and J. V. Peluchette (2010).** Personality and career Decisiveness: An international empirical comparison of business students' career planning, *Personnel Review*, Vol. 39 No. 4, 503-524.
- Guthrie, James P., C. J. Coate and C.E. Schwoerer (1998),** Career management strategies: the role of personality, *Journal of Managerial Psychology*, vol. 13 No. 5/6: 1-386.
- Jarlström, M., (2000).** Personality preferences and career expectations of Finnish business students, *Career Development International*, 5/3:144-154.
- Koca A., (2009).** Üniversite Öğrencilerinin Değerleri Ve Bireysel Özellikleri İle Kariyer Tercihleri Arasındaki İlişki: Çukurova Üniversitesi'nde Bir Araştırma, *Çukurova Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*
- Marshall V., Bonner D., (2003).** Career anchors and the effects of downsizing: implications for generations and cultures at work. A preliminary investigation, *Journal of European Industrial Training*, 27/6, 281-291.
- McCrae, R. R., Terracciano, A., & 78 Members of the Personality Profiles of Cultures Project (2005).** Universal features of personality traits from the observer's perspective: Data from 50 cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88, 547-561.
- Peterson J., Roger A., (2009).** Career anchor profiles: an exploratory study of business school participants in France, *Colloque international sur les indicateurs d'évaluation de la responsabilité sociale et environnementale des entreprises*, Lyon, Université Jean Moulin Lyon 3, France
- Pilavcı D., (2007).** Bilgi Çağında Değişen Kariyer Anlayışı ve Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Tercihlerini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Uygulama, *Çukurova Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*
- Reed, M. B., M. A. Bruch and R. F. Haase, (2004).** Five-Factor Model of Personality and Career Exploration, *Journal Of Career Assessment*, Vol. 12 No. 3:223-238.
- Rensburg, S. Van, J.C. Rothmann and S. Rothmann, (2003).** The relationship between personality characteristics and career anchors of pharmacists, *Management Dynamics*, Volume 12 No. 3:24-33.
- Schein E. H., (1980).** *Organizational Psychology*, Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, New Jersey.

- Schein E. H., (1996).** Career Anchors Revisited; Implications for Career Development in the 21 Century, *Academy of Management Executive*,: 80-88
- Schmitt, D. P., Realo, A., Voracek, M., & Allik, J., (2008).** Why can't a man be more like a woman? Sex differences in Big Five personality traits across 55 cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94, 168–182.
- Seibert, S. E. & M. L. Kraimer, (2001).** The Five-Factor Model of Personality and Career Success, *Journal of Vocational Behavior*, 58: 1–21
- Shin Hannah, (2001).** *Career Anchors: Understanding Differences Among Demographic Groups at The Naval Postgraduate School*, Thesis, Naval Postgraduate School, Monterey, California
- Solmuş, T. İş Yaşamında Kullanılan Kişilik Ölçüm Araçları: Hangisi “Doğru”, Hangisi “Kötü”? <http://www.tariksolmus.org/site/makaleler/kisilikolcum.pdf> (Erişim Tarihi: 18/10/2010)**
- Soysal, A., (2008).** Çalışma Yaşamında Kişilik Tipleri: Bir Literatür Taraması, *Çimento İşveren Dergisi*, Cilt,22, Sayı.1:4-19.
- Demirbilek, T., (2010).** *Kişilik ve Toplu Görüşme*, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, İzmir.
- Wynne Lee A., (2002).** *B.S. Career Anchors of United States Air Force Information Systems Workers: A Turnover Predictor*, Thesis, Air Force Institute of Technology, Ohio
- Yahong L., T. Xiaohong ve M.Lijun, (2006).** An Applied Research of the Career Anchor Theory in Scientific and Technologic Staffs in State-owned Enterprises, *International Conference on Management Science and Engineering*, Lille, France, 877-880 www.seiofbluemountain.com/search/detail.php?id=540
- Yelboğa, A., (2006).** Kişilik Özellikleri ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, “İş,Güç” *Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt:8 Sayı:2:196-211.

Kitap Tanıtımı / Book Review

L'eau Mondialisée. La Gouvernance en Question*

Küreselleşen Su. Yönetişim Sorunsalı

Arş.Grv. Senem ATVUR

Su sorunun uluslararası gündemde giderek ön plana çıkmaya başladığı süreçte, su kaynaklarının statüsü, suya erişim hakkı, su yönetiminin ilkeleri ve su hizmetlerinin sunumu en çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. Suyun vazgeçilmez bir kaynak olma özelliği taşıması ve ekolojik sistemlerin devamlılığını ve döngüsellikini sağlayan temel işlevi su kaynaklarının önemini arttırmaktadır. Bunun yanında suyun giderek kıt bir kaynağa dönüştüğü yönündeki ekonomik temelli görüşler, suyun ticari bir mal olarak değerlendirilmesi yaklaşımını ön plana çıkarmıştır. Bu yaklaşım, yerel bağlamda su hizmetlerinin sunumunda da özel sektörün temel aktör olarak algılanması sonucunu doğurmuştur. Küreselleşme sürecinin temelini oluşturan neoliberal politikaların şekillendirdiği bu süreçte pek çok yerel yönetim kamu-özel ortaklığı modeli doğrultusunda su hizmetleri sunumunu (çoğu uluslararası şirketlerin yan kuruluşu olan) özel şirketlere devretmiştir. Artan toplumsal tepkiler sonucunda bu anlaşmaların çoğu iptal edilse de, suya erişimde elverişsiz kesimlerin sorunlarının çözüme kavuşmadığı gözlenmektedir. Bu kesimlerin yönetime katılmalarının sağlanması ile sorunların önemli ölçüde aşılabileceğini öne süren yönetimi politikalarına rağmen, uygulamada, özellikle demokrasi anlayışının sınırlı kaldığı gelişmekte ülkelerde, bu kesimlerinin katılımının sınırlı kaldığı ya da görüşlerinin uygulamaya yansıtılmadığı görülmektedir. Bu çerçevede, “Küreselleşen su” başlıklı derleme kitapta, yönetim politikaları çerçevesinde geliştirilen su politikaları dünyanın farklı bölgelerinden örnek olaylarla, farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır.

2010 yılında yayımlanan “Küreselleşen Su. Yönetişim Sorunsalı” başlıklı kitap, Fransa Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi (CNRS) desteğiyle oluşturulan “rés-eau-ville”¹ (kent-(su)şebekesi) araştırma grubunun çalışmalarının bir yansımasıdır. Kitapta ekonomi, hukuk, işletme, kentleşme, antropoloji gibi farklı bakış açıları ile su ve yönetim sorununu inceleyen 26 makale yer almaktadır. Sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde çalışan araştırmacıların bir araya gelmesi ile oluşan eser, Giriş bölümünde editörün de belirttiği gibi, su alanında çalışan tüm araştırmacıları bir araya getirmek ya da sosyal bilimlerin suyla ilgili tüm alanlarını ele almak gibi bir amaç taşımamaktadır. Kitabın amacı, araştırma gündeminde kendileri için öncelikli olduğunu düşündükleri bilimsel sorunlara eğilerek (s. 40), farklı disiplinler arasındaki karşılıklı bağlılığı ortaya koymak ve bu alandaki aktörlerin çeşitliliğini vurgulamak olarak belirtilmektedir. Bu çerçevede küreselleşen su ile anlatılmak istenen, “karmaşık bir sistemin sosyal dinamiklerini” (s. 29) yani su yönetimi konusunu analiz ederek, bakış açılarının farklılığına hatta zaman zaman karşıtlıklara rağmen, analizlerin ortak bir nokta üzerinde birleşebildiklerini göstermektedir; bu ortak nokta farklı boyutları ile “yönetişim” kavramıdır.

“Küreselleşme Dinamikleri Karşısında Su Yönetimi Modelleri” ile “Yönetişim, Anlaşmazlık, Danışma” başlıklı iki bölüme ayrılan kitapta, her bölüm de iki alt başlığa ayrılmıştır. Birinci bölüm “Fransız Modeli ve Avrupa” ile “İhracat-Özelleştirme-Desantralizas

Arş. Grv. Senem ATVUR, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümü, senematvur@akdeniz.edu.tr

* Kiyabın Künyesi: Schneier-Madanes G.(2010), *L'eau mondialisée. La gouvernance en Question*, Paris: La Découverte.

1 Rés-eau-ville, 2002 yılında oluşturulan ve “küreselleşme sürecine bağlı olarak ortaya çıkan, sosyal, bölgesel ve kentsel su yönetimiyle ilgili sorunları bilimsel olarak ele almak” amacıyla hareket eden bir çalışma grubudur. (<http://www.res-eau-ville.cnrs.fr/sitefr/pag1fr.htm>)

yon”; ikinci bölüm ise “Kaynak Paylaşımı” ile “Herkes İçin Suya Erişim” alt bölümlerinden oluşmaktadır. Birinci bölümün birinci alt başlığında kamu-özel ortaklığı politikalarına kaynaklık eden Fransız modelinin özgünlüğü, yerel yönetimler ve şirketlerin su hizmetlerinin yürütülmesindeki rolleri ile AB'nin suyla ilgili düzenlemelerinin bu model üzerindeki etkilerine değinen makaleler yer almaktadır. İkinci alt başlık içinde ise dünyanın farklı bölgelerinde uluslararası kuruluşların da desteği ile başlatılan reform ve desantralizasyon süreçlerinin su yönetiminin farklı yönlerine yansımaları ve yerel özellikler dikkate alınmadan uygulanacak modellerin eksiklikleri üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümün ilk alt başlığında ise su kaynakları yönetimi temel alınarak geliştirilen farklı ülkelerdeki uygulamaların, yönetişimin öngördüğü katılım boyutu çerçevesinde nasıl ele alındığı, çıkarların uzlaştırılmasının söz konusu olup olmadığı irdelenmektedir. İkinci alt başlıkta ise yine farklı ülkelerde suya erişimle ilgili sorunlar kent ölçeğinde uygulanan politikalar, yönetişim çerçevesinde suyla ilgili kararlara katılımı öngörülen farklı kesimlerin rolleri, çıkar çatışmaları ve değişen algılar ele alınmaktadır. Kitap ayrıca, su yönetiminin farklı boyutları ve örnek olaylarla ilgili zengin bir kaynakça sunmaktadır.

“Suyu düşünmek: Fransız örneği üzerinden düşüncelerin kökenine bir katkı” (Jean-Paul Haghe, s. 47-60) başlıklı ilk makalede geçmiş-bugün-gelecek bağlamında tarihsellik rejiminin paradigmatları, suya tarihsel bakışın değişimi ile suyun kaynak olarak değerlendirilmesi ve kullanımı arasındaki paralellikler Fransa örneği çerçevesinde değerlendirilmiştir. “Ticari mal ve ortak miras arasında, çevre ekonomisi tartışmalarının ortasında su” (Iratxe Calvo-Mendieta, Olivier Petit ve Franck-Dominique Vivien s. 61-74) başlıklı makalede neoliberal politikalar, su ekonomisi ve uluslararası kuruluşların etkisiyle suyu ekonomik bir mal olarak değerlendiren yaklaşıma dikkat çekilerek; Fransa'daki su politikalarının öne çıkardığı “miras” kavramı ve yarattığı farklılık ile suyun ortak mal olma özelliği ele alınmıştır. “Teknolojik rant ve Fransa'da su hizmetlerinin düzenlenmesi: yeni bir boyut arayışı ile Kamu-özel ortaklığı” (Pascal Chauchefoin ve Anabelle Sauvent, s. 75-89) başlıklı üçüncü makalede ise tarihsel olarak yerel kurumlar ve özel şirketler arasındaki işbirliğine dayanan Fran-

sız su yönetimi çerçevesinde teknolojik olanakların nasıl özel şirketler çıkarına, ekonomik üstünlük sağlayacakları araçlara dönüştüğünü ve neden kamu-özel ortaklıklarıyla ilgili düzenlemelerde zorluğa yol açtığı incelenmiştir. “İki “büyük” Fransız su devi: üç adımlı dans (bütünleşme, uluslararasılaşma, çevre)” (Pierre Bauby, s. 91-107) başlıklı dördüncü makalede Fransız su hizmetlerinin yürütülmesinde tekel konumuna gelen ve pek çok uluslararası yatırıma sahip iki büyük Fransız su şirketi, Veolia ve Suez, tarihsel gelişimleri çerçevesinde incelenerek; Fransa'daki sanayi-örgütlenmeleri ve su sektörünün teknik ve ekonomik özellikleri de dikkate alınarak, iki şirketin piyasayla bütünleşme ve uluslararasılaşma stratejileri değerlendirilmiştir. “AB direktifleri karşısında Fransız kamu hizmetleri için nasıl bir gelişim?” (Sylvie Lupton ve Pierre Bauby, s. 109-127) başlıklı beşinci makalede, su hizmetlerinin serbestleşmesi yönünde düzenlemeye gitmeyen AB'nin, su konusundaki direktifleri çerçevesinde su yönetimi konusunda nasıl bir model öngördüğü ve bu modelin olası ekonomik, ekolojik, sosyal, yasal, kurumsal ve organizasyonel etkileri ele alınmaktadır. “Avrupa'da kamusal su hizmetlerinin serbestleşmesi ya da Fransız farkının programlı sonucu mu?” (Laetitia Guérin-Schneider ve Lise Breuil, s. 129-141) başlıklı makale, AB'nin su hizmetlerinin serbestleşmesi yönünde atacağı adımların ulusal ölçekte, su yönetiminin farklı aktörleri dikkate alınarak, nasıl bir etki yaratabileceğine odaklanmaktadır. “2015 için “suların ekolojik durum analizi”: Fransa'da toprak yönetiminde ağır basan unsurlar” (Stéphane Ghiotti, s. 143-159) başlıklı yedinci makalede ise hem AB direktifleri hem de yerel düzenlemeler çerçevesinde ekolojik durum analizi için su yönetiminde politikaların yerleşmesi yönündeki hedefler ve toplumun sulak alanlarla ilişkisinin gelişimi incelenirken, kaynakların iyileştirilmesine yönelik stratejiler ele alınmaktadır.

İkinci alt bölümde yer alan ilk makale “Fransız modelinden” “küreselleşen modelin” doğuşuna : kamu-özel ortaklığı” (Sylvain Petitot, s. 163-175) başlığını taşımaktadır. Kamu-özel ortaklığı politikaları için örnek olarak gösterilen Fransız modeli çerçevesinde Fransız su şirketlerinin yeni pazarlara girişi, yeni fiyatlandırma politikaları ve yarattıkları sorunlar ele alınarak, bu modelin çözüm yolu üretmediği ve yeni ortaklık modellerinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

“Arjantin’de özel su yönetiminden geriye ne kaldı? Uluslararası konsorsiyum delegasyonların başarısızlığı üzerine” (Bernard de Gouvello, Emilio J. Lentini, Garcia Schneider-Madanes, s. 177-198) başlıklı makalede 1993 yılında su hizmetlerinin sunumunu büyük Fransız su şirketlerinden birinin yan kuruluşuna devreden Buenos Aires kentinde, 2003 yılında anlaşmanın feshedilmesinden sonraki süreçte yaşananlar ele alınmaktadır. Uluslararası şirketle yapılan anlaşma sona erse de bu, Arjantin’de kamusal yönetime dönüş anlamı taşımamıştır. “Batı Afrika’da su hizmetleri ve desantralizasyon: Bénin ve Mali’nin küçük kentleri üzerine düşünceler” (Sylvy Jaglin ve Anne Belbeoc’h, s. 199-218) başlıklı makalede Batı Afrika’da su hizmetlerinin desantralizasyonunun yarattığı iyileşme üzerinde durulurken, Afrika’daki reform süreci ve kısıtları, yerel kamu hizmetlerinin oluşturulması ve işletilmesinin rekabetçi dinamiklerine değinilmektedir. Bu süreçte yerel yönetim uygulamalarındaki eksikliklerin su hizmetlerinin desantralizasyonunda da sorunlara neden olduğu belirtilmektedir. “Tekniğin tekelleşmesi: Cezayir’de arz modeli ve kıtlık” (Malika Amzert, s. 219-236) başlıklı makalede su yönetimi modellerinin bölgenin sosyo-politik, idari ve kültürel özellikleri dikkate alınmadan geliştirilmesinin, Cezayir örneği bağlamında, nasıl etkiler yaratabileceği üzerinde durulmaktadır. Suyun yalnızca teknik bir konu olmadığı, bu nedenle yönetimiyle ilgili sorunlarda da politik, sosyal ve entelektüel yönlerinin iyileştirilmesinin eksikliklerine değinilmektedir. “Kent hidrolojisi: yerel ‘iyi uygulamaların’ küreselleşmesine doğru” (José Feédéric Deroubaix, Catherine Carré, Hélène Chouli, Jean-Claude Deutsch, s. 237-251) başlıklı makalede kent hidrolojisi çerçevesinde su yönetimde dikkate alınması gereken evrensel unsurlar üzerinde durulurken, her ülkede ya da bölgede o alanın yerel politik şartlarına uygun özgün model ve tekniklerin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

İkinci bölümde yer alan ilk makale, “Su transferi: Ebre-Llobregat (İspanya) bağlantı projesine tepkilerin radyoskopisi”nde (Sylvie Clairmont, s. 255-273) İspanya’da su kaynaklarının doğal dağılımından yeterli payı alamayan Katalan bölgesine su sağlanması için geliştirilen projenin genel özellikleri, yaratacağı olası etkiler ve üzerindeki tartışmalar ile proje uygulamasında hangi kesimlerin önceliğinin dikkate alın-

dığı üzerinde durulmaktadır. “Bütünleşik ve katılımcı bir projenin zamanı ve kötü talihi: Sao Francisco (Brezilya) havzası sularının transferi” (Matheus Vale de Carvalho, s. 275-290) başlıklı makalede bütünleşik su yönetiminin bir parçası olan katılımcılık boyutunun Brezilya örneğinde incelenmesi amaçlanmaktadır. Su yönetiminin yeniden yapılandırıldığı süreçte iyi yönetim için teknik değişimin yanında yetki kullanımının yeniden şekillendirilmesi ve sosyal boyutun da dikkate alınmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır. “Bir baraja karşı çıkmak. Aqueva’da (Portekiz) sosyal yönetim sürecinin antropolojisi” (Fabienne Wateau, s. 291-304) başlıklı makalede baraj inşaatlarına karşı Portekiz ve İspanya’da gelişen hareketler, tepki nedenleri ele alınarak, Aqueva’da neden tepki doğmadığı ve sonuçları irdelenmektedir. “Fransa’da akarsu kontratları: yerel kaynakların ortak yönetim aracı” (Alexandre Brun, s. 305-321) başlıklı makalede yatay, çok merkezli, çok aktörlü işbirliğini geliştiren bir karar alma ve eylem sürecini olarak değerlendirilen akarsu kontratları örneği üzerinden su yönetiminde desantralizasyon sorunları ele alınmaktadır. “Lanquedoc-Roussillon’da (Fransa) yasal sendikal dernekler: eski deneyimler ve kaynakların ortak yönetimi eğilimi arasında” (Anne Rivière-Honegger, s. 323-335) başlıklı makalede yeni su yönetimi ilkeleri çerçevesinde sendikaların su yönetimindeki geleneksel rollerinin yönetim politikaları çerçevesinde yeni aktörlerle paylaşılmasına bağlı olarak ortaya çıkan kullamım ve değer anlaşmazlıkları ele alınmaktadır. “su kaynaklarının kullanımı anlaşmazlıkları: yakınlık bağlamında bir analiz. Poitou-Charentes (Fransa) kıyı bölgesi üzerine çalışmalar” (Olivier Bouba-Olga, Ornella Boutry, Audrey Rivaud, s. 337-352) başlıklı makalede ise ele alınan örnek bölgede çevre sorunlarının yarattığı karşılıklı bağımlılığa dikkat çekilerek, sorunlardan etkilenen farklı aktörler arasındaki anlaşmazlıkların, tarafların katılımı ile bölge ölçeğinde kamusal yeni düzenlemelere gidilerek çözümlenmesi yönetimin bir örneği olarak değerlendirilmektedir. “Su, çevresel adalet sorunsalı” (Nadia Belaidi, s. 353-365) başlıklı makalede uluslararası hukuktan doğan yükümlülükler çerçevesinde ekolojik ve çevresel adalet ile insan hakları kavramları arasındaki bağa ve bunun su yönetimine yansımalarına dikkat çekilmektedir.

İkinci bölümün ikinci altbaşlığı “Su sektöründe politika ve yönetim: Mumbai (Hindistan) örneği” (Marie-Hélène Zérah, s. 367-380) başlıklı makale ile başlamaktadır. Makalede Hindistan’daki desant-ralizasyonu hedefleyen reform süreci çerçevesinde su yönetimindeki politik aktörler ile hizmet politikalarını oluşturulması ve uygulanmasındaki rolleri tartışılırken, kullanıcıların değişen konumuna da dikkat çekilmektedir. “Katılımcı yönetim ve Casablanca (Fas) çevresinde suya erişimde derneklerin rolü” (Catherine Baron ve Wafae Belarbi, s. 381-401) başlıklı makalede Casablanca yakınlarındaki tarım bölgesi örneği çerçevesinde yönetişimin suya erişim politikaları üzerindeki etkisine değinilirken, yerel halkın kendi sularını yönetme konusundaki talepleri dernekler çerçevesinde ele alınmaktadır. “Şebekeden sonra kent suları? Lübnan kentleri ve yeni Alman eyaletleri (Lander)” (Cécile Féré ve Franck Scherrer, s. 403-417) başlıklı makalede Doğu Almanya kentlerinde su şebekesinin yeniden yapılandırılmasını model alan Lüban örneğinden yola çıkarak, başarılı olan yönetim modelinin başka bir yerellik çerçevesinde aynı başarıyı sergileyemeyeceği ortaya konmaktadır. “Latin Amerika kentlerinde eşitsizlikler ve su sorunları” (Jean-Marc Fournier, s. 419-437) başlıklı makalede Latin Amerika’da kolonyal döneme kadar uzanan mekansal farklılaşma ve sosyal ilişkilerin su yönetimine etkisi üzerinde durulurken, bu farklılaşmanın su kavramına yüklenen anlamları değiştirmenin yanında suya erişim ve adil paylaşım sorunlarında aktörlerin tutumunu da belirginleştirdiği vurgulanmaktadır. “Ekolojik eşitsizlikler ve Lima’nın (Peru) atık suları” (Mathieu Durand, s. 439-454) başlıklı makalede Lima’daki su yönetimi çerçevesinde, atık sularla ilgili düzenlemelerde öne çıkan sosyal ve çevresel eşitsizlikler üzerinde durulmaktadır. “Suların kavşağında: Recife ‘de (Brezilya) yağmur suları yönetiminde kentleşme ve kanalizasyon arasında köprü” (Fabiano Rocha Diniz, s. 455-470) başlıklı makalede Recife kentinde yoksulluğun azaltılması ve çevrenin korunması amacıyla uygulanan program örneğinde su politikaları ve pratikleri arasında köprü oluşturacak yasa ve eylemler ele alınırken katılımcılığın geliştirilmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Son makale olan “Görmek, tatmak, hissetmek...Parislilerin su kalitesi algısı”nda (Agathe Euzen, s. 471-483), su algısının nasıl oluştuğu ve hangi etkenlere bağlı olarak çeşitlendiği ele alınırken, Paris örneğinde çeşme suyuyla ilgili kullanıcı algısına, suyun tadı soruna ve tatla ilgili değişen algılara değinilmektedir.

Kitapta yer alan makaleler ile su yönetimi sorunun farklı boyutlarını ele alırken, tüm dünyada uluslararası kuruluşların da desteği ile yaygınlaşan desant-ralizasyon sürecinin su yönetimine yansımaları ile yönetim politikalarının pratikte nasıl uygulandığı; ilgili aktörlerin (merkezi bürokrasi-yerel yönetimler-özel sektör-sivil toplum) tutum ve stratejileri, uygulamada karşılaşılan sorunlar ve eksiklikler yansıtılmaya çalışılmıştır. Makalelerde, bütünleşik su yönetimi politikalarının odağında yer alan yönetim modeline eleştiri getirilmezken, yönetim ile ön plana çıkan sivil katılım boyutundaki eksiklikler ya da sorunlar irdelenmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülke kentlerinde sosyal bölünmeyle de bağlantılı olarak ön plana çıkan suya erişimdeki adaletsizliklerin, su yönetimi uygulamalarına rağmen çözümlenmediğine dikkat çekilirken, gerçek anlamda katılımcı demokrasinin inşası ile bu eşitsizliklerin giderilebileceği, bunun da yönteminin yönetim olduğu yazarlarca öngörülmektedir. Yönetişim politikaları, sivil toplumun karar alma sürecine katılımı açısından elverişli bir ortam sağlamasına rağmen, uygulamada özel sektörün çıkarlarının ağır bastığı, sivil toplumun görüşleri alınmasına rağmen, toplumsal taleplerin kararlara yansıtılmasında özellikle gelişmekte olan ülkelerde sorunlar yaşandığı görülmektedir. Demokrasinin gelişme aşamasında olduğu, sivil toplumun katılım bilincinin gelişmediği ve yolsuzlukların yaygın olduğu ülkelerde, yönetim politikaları sosyal fayda ve kamu yararı düşüncesinden çok ekonomik çıkarları gözetmektedir. Bu nedenle, yönetim politikalarına daha açık eleştirilerin getirilmesi, daha adil ve eşitlikçi su politikalarının uygulanabilmesi açısından önem taşımaktadır.